

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN No: 4804
İKTİSAT FAKÜLTESİ ISSN 1304 – 0251 / No: 600
MALİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYIN No: 95

MALİYE
ARAŞTIRMA MERKEZİ
KONFERANSLARI

Ellibirinci Seri - Yıl 2008

İstanbul, 2008

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 51. Seri
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 2008.

YAYIN SAHİBİ TEMSİLCİSİ:

Prof. Dr. Şahin AKKAYA

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Dekani

YAYIN KOORDİNATÖRÜ:

Prof. Dr. S. Ateş OKTAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Müdürü;
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

SORUMLU MÜDÜR:

Prof. Dr. Elif SONSUZOĞLU

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

DANIŞMA KURULU:

Prof. Dr. Turgay BERKSOY
Prof. Dr. Ümit ŞENESEN
Prof. Dr. Turan YAY
Prof. Dr. Bülent PAMUKÇU
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Marmara Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi

YAYIN KURULU:

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Prof. Dr. Nihat FALAY
Prof. Dr. Hülya KİRMANOĞLU
Prof. Dr. Şahin AKKAYA
Prof. Dr. S. Ateş OKTAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

- Maliye Araştırma Merkezi Konferansları hakemli bir dergidir. Gönderilen makaleler en az üç hakeme gönderilerek değerlendirilmektedir.
- Bu dergide yayımlanan makalelerin içerdiği görüşler ile bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları'nın 51. Serisi'nde yer alan makaleler için hakemlik yardımında bulunan değerli öğretim üyelerine teşekkür ederiz.

Yayın Kurulu

İÇİNDEKİLER

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Serisi

51. Seri

- **SUNUŞ**

I. HAKEMLİ MAKALELER

- **Yrd.Doç.Dr. Sema ULUTÜRK AKMAN** – 2003 Temel Yıllı Tüketici Fiyat İndeksine İlişkin Düşünceler 1-32
- **Yrd.Doç.Dr. Murat DEMİR, Yrd.Doç.Dr. Erşan SEVER** – Kamu İç Borçlanmasının Sürdürülebilirliğinde Faiz Dışı Fazla ve Reel Faiz Oranı Değişkenlerinin Etkisi: Türkiye Uygulaması 33-54
- **Dr. G. Emel AKKUŞ** – Enflasyon Düzeyi - Enflasyon Değişkenliği İlişkisi: Ükelere Göre Ampirik Bir Sınama 55-101
- **Murat ÇİFTÇİ** – Mekan Kısıtı Altında Ekonomi-Politiğin Zamansal Kısıtsızlığı ve Dönemsel Bir Karşılaştırma: (Hanedanlıktan Cumhuriyete “1840-1863 & 1980-2001” İç Borçların Dış Borçlara Çevrilmesi Süreci) 103-148

II. KONFERANSLAR

- **Hasan Basri AKTAN (Maliye Bakanlığı Müsteşarı)** – Genel Makro Ekonomik Değerlendirme ve 2008 Yılı Bütçesi 149-186

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

2003 TEMEL YILLI TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Yrd.Doç.Dr. Sema ULUTÜRK AKMAN

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ekonometri Bölümü

ÖZET

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2005 yılı Ocak ayından bu yana 2003=100 Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplanmakta ve yayınlanmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu indeksin hesaplama metodolojisi, kapsadığı mal ve hizmet sepeti ve kullandığı ağırlıklar bakımından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

Turkish Statistical Institute has been calculating and publishing 2003=100 consumer price index from January, 2005 till now. In this study, it is aimed to evaluate this index methodology according to the goods and services and the weights used.

Giriş

Belirli bir ürün fiyatında veya genel olarak bir ürün grubunun ortalama fiyatlarında zaman içinde meydana gelen değişimlere fiyat indeksi denir.

Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (eski adıyla Devlet İstatistik Enstitüsü) tarafından Tüketici Fiyat İndeksi ve Üretici Fiyat İndeksi hesaplanmaktadır. Üretici Fiyat İndeksi yerine 2005 yılına kadar Toptan Eşya Fiyat İndeksi hesaplanıyordu.

Tüketici fiyat indeksi, belirli bir sosyo-ekonomik grubun belirli bir hayat standardını koruyabilmesi için harcaması gereken para miktarındaki değişimleri ortaya koyar. Bilindiği gibi, belirli bir hayat standardını devam ettirebilmek belirli mal ve hizmetlerin tüketilmesine bağlıdır ve tüketilecek bu mal ve hizmetlerin miktarı sabit olmasına rağmen fiyatları zaman içinde değişmektedir. Dolayısıyla, mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelecek her değişiklik aynı hayat standardının devamı için harcanması gereken para miktarını değiştirecektir. İşte tüketici fiyat indeksinin hesaplanmasındaki amaç, fiyat değişimlerini bu açıdan değerlendirmektir.

Tüketici fiyat indeksi ile hayat pahalılığında zaman içinde ortaya çıkan değişimleri tespit etmek amaçlandığından, söz konusu indeksi **hayat pahalılığı indeksi** veya **geçinme indeksi** olarak adlandırmak aslında daha doğru olacaktır¹.

Tüketicilerin ihtiyaç duydukları tüketim maddelerini perakende fiyatları üzerinden satın almaları sebebiyle, bu indeks hesabında, KDV vb. dolaylı vergiler dahil, tüketicilerin karşı karşıya kaldıkları perakende fiyatlar kullanılmaktadır.

Üretici fiyat indeksi ise, belirli bir referans döneminde, ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurt içine satışa konu olan ürünlerin üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçen fiyat indeksidir². Üretici fiyat indeksinde, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin KDV ve benzeri vergiler hariç peşin satış fiyatları dikkate alınmakta ve tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde faaliyet gösteren üreticilerin yetiştirip piyasaya arz ettiği ürünlerin ilk el satış fiyatları takip edilmektedir. Üretici fiyat indeksine konu olan fiyatlar üreticinin eline geçen fiyatlardır.

Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Üretici Fiyat İndeksi arasındaki temel fark, fiyat derlenen birimlerde ortaya çıkmaktadır. Toptan eşya fiyat indeksinde fiyatlar, üreticilerin yanı sıra sebze, meyve, balık hali gibi toptan satış noktalarından da derlenmektedir. Öte yandan, toptan eşya fiyat indeksinde derlenen fiyatlara KDV vb. vergiler dahilken; üretici fiyat indeksinde KDV vb. vergileri içermeyen peşin satış fiyatları dikkate alınmaktadır.

Üretici fiyat indeksi, üretici fiyatlarındaki değişimleri ölçtüğünden, tüketicilerin karşı karşıya kaldıkları fiyatlardaki değişimleri gösteren tüketici fiyat indeksine yönelik bir öncü gösterge olarak nitelendirilebilir. Zira, bilindiği gibi, üreticiden çıkan ürünlere ilişkin fiyatlara toptancı ve perakendeci kârı ve vergilerin eklenmesi ile tüketiciye ulaşması söz konusudur. Dolayısıyla, cari dönemdeki tüketici fiyat indeksi, bir önceki dönemin üretici fiyat indeksinden etkilenmektedir.

Biz bu çalışmamızda, yalnızca tüketici fiyat indeksini inceleyecek ve üretici fiyat indeksini çalışmamızın kapsamı dışında tutacağız.

1.Ülkemizde Tüketici Fiyat İndekslerinin Tarihçesi

Ülkemizde fiyat indeksleri konusundaki çalışmalar 1927 yılında başlamış, 20 şehir merkezinden derlenen fiyatlara dayalı hayat pahalılığı indeksi hesaplanarak 1922 yılına kadar geriye götürülmüştür.

1954-1955 yılında memur aile tüketimleri esas alınarak Ankara Şehri Tüketici Fiyat İndeksi oluşturulmuş, planlı kalkınma dönemine geçiş ile birlikte 11 ilde Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanarak 1968=100 Bazlı Tüketici Fiyatlar İndeksi hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

1973-1974 yılları arasında nüfusu 2000'in altında olan kırsal yerlerde uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi kullanılarak, 5 bölge için Kırsal Tüketici Fiyat İndeksi hazırlanmıştır. 1978-1979 yıllarında da Türkiye genelinde Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanarak, 1978-1979=100 Bazlı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi hazırlanmış ve 1982 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

1987 yılında Türkiye 5 bölge, kır, kent ve 16 seçilmiş şehir için Tüketici Fiyat İndeksi hesaplamalarına imkân verecek biçimde Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi yapılmış ve 1987=100 bazlı indeks 1990 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

1994 yılında da yeni bir Tüketici Fiyat İndeksi hazırlama çalışmalarına kır, kent ve seçilmiş 19 il merkezi düzeyinde başlanmış ve 1996 yılında 1994=100 temel yıllık indeksler yayınlanmaya başlamıştır³.

Son olarak 2003 yılını baz alan Tüketici ve Üretici Fiyat İndeksleri hesaplanmakta 2005 yılı ocak ayından itibaren yayınlanmaktadır.

Tüketici fiyat indekslerinin başlıca kullanım alanları;

- makro ekonomik anlamda enflasyonun ölçülmesi ve diğer ülkelerle karşılaştırılması,
- hükümetlerin ekonomik politikalarının belirlenmesi,
- ücretlerin ve fiyatların ayarlanması,
- herhangi bir değer verisinin enflasyondan arındırılması (deflatör olarak kullanılması),
- milli muhasebe hesaplarına gösterge olması,
- fiyat analizlerine gösterge olması,
- ticari faaliyetlerin yönlendirilmesi,
- perakende fiyat ve kira artış tespitlerine gösterge olması biçiminde sıralanılabilir⁴.

Başka bir deyişle, tüketici fiyat indeksleri, faiz oranlarından, yatırım kararlarına, ücretlilerin ücret artışlarının belirlenmesinden kira artışlarına kadar ekonomik yaşamın hemen her aşamasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, doğru ekonomik kararlar alabilmek için doğru fiyat indeksini bilmek gerekmektedir.

Fiyat indeksinin ekonomiye ilişkin gerçek durumu yansıtması, indeks hesabında kullanılan metodolojinin yanı sıra, temel yıl ve dikkate alınacak mal ve hizmet sepeti gibi hususların doğru tespit edilmesi ile sağlanabilir.

Fiyat indeksi hesaplanırken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri sabit kabul edilecek esas devre veya temel yıl denilen yılın belirlenmesidir. Zira, tüm indeks hesabı bu yıl üzerine kurgulanmakta ve tüm oranlamalar bu yıla göre yapılmaktadır. Temel yıl seçiminde yapılacak bir hata, bu yılı baz alarak hesaplanan tüm indeksi ve yorumlarını etkileyecek ve yanlış sonuçlara neden olabilecektir.

Temel yıl alınacak yılın öncelikle sakin, konjonktürün çok yüksek veya çok düşük olmadığı, normal kabul edilecek bir yıl olması gerekir. Bir başka deyişle, savaş, kriz, grev gibi ekonomi üzerinde etkili sonuçlar yaratacak olayların yaşanmadığı temsil kuvveti yüksek bir yıl olmalıdır. Öte yandan, temel yılın çok eski bir yıl olarak alınmaması da gerekir⁵.

Bu açıdan bakıldığında, 1973-1974, 1978-1979 ve 1994 yıllarını temel alan indeksleri temel yıl seçimi açısından eleştirebilmek mümkündür. Şöyle ki, 1973 yılı dünya petrol krizinin yaşandığı bir yıl olup, bunun ekonomik sonuçları yalnız ülkemiz üzerinde değil tüm dünya ülkelerinde hissedilmiştir.

1978-1979 yılları ise, ülkemizde benzin, gazyağı, tüpgaz, margarin vb. temel ürünlere ilişkin ciddi sıkıntılarının yaşandığı bir dönemdir.

1994 yılı ise 5 Nisan ekonomik krizi ile hafızalarda yer etmiş bir yıldır. 1994 yılı başında cumhuriyet tarihinin o güne kadarki en büyük cari açığı ve kamu açığı yaşanmış, 1994 yılı Ocak ayında 19 bin TL olan döviz kuru aynı yılın Nisan ayında 38 bin TL seviyesine çıkmış⁶ ve buna bağlı olarak tüm ekonomik dengeler alt üst olmuştur.

Gayri safi milli hasılda % 6,1, yatırım harcamalarında % 29,1 gerileme yaşanmış, tüketim harcamalarındaki gerileme ise gayri safi milli hasıladan daha büyük oranda gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı % 106,3'e yükselmiş, uygulanan devalüasyon sonucunda Türk Lirası % 36,9 oranında değer kaybetmiştir⁷.

Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik 5 Nisan 1994 tarihinde alınan kararlar sonucunda işsizlikte yaşanan artış ve yüksek devalüasyonun yanı sıra enflasyonun tekrar üç basamaklı rakamlarla ifade edilmeye başlandığı böylesine bir kriz yılının sabit ve normal bir yıl kabul edilmesi ve daha sonraki yılların bu yıla kıyasla değerlendirilmesi hiç de uygun değildir.

Dolayısıyla, her ne kadar 1973-1974, 1978-1979 yılları iki yıl ortalaması alınarak normalleştirilmeye çalışılmış olsa da yukarıda kısaca değindiğimiz indekslerin temel yıl seçimlerinin eleştiriye açık olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, temel alınan yıla ilişkin olarak ortaya çıkan sakıncalar bu yılı baz alarak yapılan indeks hesaplarını ve yorumlarını sıkıntıya sokmakta ve yanlış sonuçlara neden olabilmektedir.

2003 yılı bu açıdan bakıldığında normal olarak nitelendirilebilecek bir yıl olup, temel yıl olma özelliği taşıyabilecek bir yıl olarak değerlendirilebilir.

2. Mal ve Hizmet Sepetinin Fiyat İndeksi Hesabındaki Önemi ve 2003 Temel Yıllı Tüketici Fiyat İndeksinin Bu Açıdan Değerlendirilmesi

Fiyat indeksi hesabında baz veya temel alınacak yılın doğru seçilmesi dışında dikkat edilmesi gereken ikinci nokta, indeks hesabında kullanılacak mal ve hizmetlerin neler olacağının tespitidir.

Mal ve hizmet sepeti denilen bu ürün grubunu belirlemek amacıyla 2003 bazlı tüketici fiyat indeksinden önceki indekslerde hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketinden yararlanılmıştır. 2003 temel yıllı indekste ise- diğer tüm indekslerden farklı olarak- 2003 yılı hane halkı bütçe anketinin yanı sıra, turizm anketi, kurumsal nüfus, bireysel harcama anketi ve idari kayıtlar baz alınmıştır⁸.

2003 temel yıllı Tüketici Fiyat İndeksinde, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde yaşayan bir veya birden fazla kişiden oluşan hane halklarının, kurumsal nüfus olarak adlandırılan okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapisane, kışla ve orduevlerinde yaşayan kişilerin ve bunların yanı sıra, yurt içinde yerleşik olarak ikamet etmeyen turistlerin yaptıkları tüketim harcamaları da ele alınmaktadır⁹. Diğer bir deyişle, 2003 temel yıllı tüketici fiyat indeksi, harcamayı yapan kişilerin uyruğuna ve yurt içinde yerleşik olarak yaşayıp yaşamadığına bakılmaksızın Türkiye'de yapılan tüm tüketim harcamalarını dikkate almaktadır.

Fiyatların bir bölgeden diğerine çok değiştiği, ailelerin tüketim kompozisyonunun da sosyo-ekonomik faktörlere bağlı olarak çok fazla değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, bütün ülke ve tüm sosyo-ekonomik grupları kapsayacak tek

bir fiyat indeksi hesaplamak, bu indeksin hangi grubun durumunu yansıttığı anlaşılamayacağından, doğru değildir¹⁰.

Buna rağmen, 2003 temel yıllık tüketici fiyat indeksi, herhangi bir coğrafi, demografik veya gelir grubu ayırımına gidilmeden yurt içinde tüketim harcaması yapan tüm bireyleri kapsamaktadır¹¹. Bilindiği gibi ülkemizin adil gelir dağılımı açısından pek de iyi durumda olduğu söylenemez. Dolayısıyla, tüketici fiyat indeksi hesabına konu olacak mal ve hizmet sepetini belirlemede gelir grubu ayırımına gidilmemesi bu indeks açısından bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

Tüketici fiyatları indeksi, tanımından da anlaşılacağı üzere, **belirli bir kitlenin** tüketimine konu olan mal ve hizmet sepetinin zaman içerisindeki fiyat değişimini yansıtır¹². Dolayısıyla, indeks hesabında kullanılacak mal ve hizmet sepetinin seçimine ilişkin olarak belirli bir kitlenin seçilmesi ve bu kitlenin harcamalarının dikkate alınması gerekir. Burada sözü edilen belirli kitle 2003 indeksinden önceki indekslerde hane halkı olarak alınmış ve bunların tüketim sepetleri incelenmiştir.

2003 indeksinde ise daha önce ifade ettiğimiz gibi, kurumsal nüfus olarak adlandırılan ve gerçekte hane halkı özelliği taşımayan ve okul, yurt, hapisane, otel vb. yerlerde yaşayan tüketicilerin¹³ harcamaları da dikkate alınmıştır.

Hane halkı olarak nitelendirilmeyen bu tüketim birimlerinin, harcama kalemlerini dikkate almak, indeks hesabında kullanılacak mal ve hizmet sepetinin ve madde ağırlıklarının yanlış belirlenmesine yol açabilir. Örneğin, kira harcaması olarak sadece hane halklarının ödediği konut kiralari ele alındığından¹⁴, kiranın payı toplam harcamalar içinde azalmış gibi görünerek, mal ve hizmet sepeti içinde kiranın ağırlığının düşmesine yola açabileceğinden, indeks sonuçlarının farklı çıkmasına neden olabilecektir.

Diğer yandan, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, 2003 indeksi turistlerin yaptığı harcamaları da dikkate almaktadır. Oysa, kendi memleketlerinde elde ettikleri gelirleri ile ülkemize tatil amaçlı gelen turistlerin harcamaları, döviz bozdurarak harcama yaptıkları da düşünüldüğünde, bu ülke sınırları içinde yaşayan, bu ülke koşullarında elde ettiği gelirle günlük yaşamını sürdürmeye çalışan tüketicilerin yaptığı harcamalardan şüphesiz farklılık gösterecektir. Dolayısıyla, turistlerin yaptığı harcamaları, tüketici fiyat indeksi kapsamında değerlendirmek doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.

2003 indeksinde herhangi bir coğrafi ayırım yapılmadan ülke geneli için tek bir fiyat indeksi hesaplanması tercih edilmiştir. Oysa, tüketici fiyat indeksleri ile, özellikle işçi ve memurlardan oluşan dar gelirli sosyo-ekonomik grupların ele alınması ve bu kesimin daha çok şehirlerde yaşamaları sebebiyle indeksin kentler için düzenlenmesi önerilmektedir¹⁵. Gerçekten de, ülkemizde kullanılabilir fert gelirlerinin yaklaşık % 40'ının maaş ve ücret gelirleri olduğu* dikkate alındığında bu kesimin harcama sepetinin kullanılmasının daha isabetli olacağı açıktır.

* (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 18.12.2007.

Öte yandan, tüketici fiyat indeksi kapsamına alınacak mal ve hizmetlerin neler olacağını belirlerken ülkenin gelir dağılımına da bakmak gerekir. Gelir dağılımını ortaya koymak üzere kullanılan en temel ölçü Gini katsayısı olup, en zengin kesimle en yoksul kesimi gelirden aldıkları paylar açısından karşılaştırmayı amaçlar. Gini katsayısı, en zengin kesimin milli gelirden aldığı pay büyürse ya da en yoksul kesimin aldığı pay küçülürse, rakamsal olarak büyür ve bu da gelir dağılımının adaletsiz olduğunu gösterir. Diğer yandan, Gini katsayısı sıfır ile bir arasında değer alan bir katsayıdır. Bu katsayının sıfıra yaklaşması iki kesimin gelirden eşit pay aldığını, dolayısıyla, adaletsizlik bulunmadığını; katsayının bire yaklaşması ise bu iki kesim arasında gelirden alınan pay bakımından büyük farklılık bulunduğu ve dolayısıyla gelir dağılımının adaletsiz olduğunu ifade eder¹⁶.

Ülkemizi gelir dağılımı açısından değerlendirmek amacıyla İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2005 yılı Gelir Dağılımı Araştırmasının Sonuçlarını inceleyelim.

Tablo 1: 2005 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması Sonuçları

	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100.0	100.0	100.0
Birinci yüzde 20 ⁽¹⁾	6.1	6.4	6.1
İkinci yüzde 20	11.1	11.5	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.8	16.0	15.9
Dördüncü yüzde 20	22.6	22.6	22.6
Beşinci yüzde 20 ⁽²⁾	44.4	43.5	44.2
Gini Katsayısı	0.38	0.37	0.38

Kaynak: Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 18.12.2007.

Tablodan da görüleceği gibi, nüfusun en yoksul % 20'lik kesimi toplam gelir içinde % 6,1 oranında pay sahibiyken, en zengin % 20'lik kesimin payı % 44,4'dür. Dolayısıyla, diğer yüzdelik dilimleri de dikkate alırsak ülkemizde gelir durumu arttıkça toplam gelirden alınan payın da arttığını söyleyebiliriz.

Ülkemizin gelir dağılımına ilişkin bilgi vermek üzere, Türkiye İstatistik Kurumu'nun Yoksulluk Araştırması Sonuçlarını¹⁷da dikkate değer buluyoruz. 2006 yılı verilerine göre, 72 milyon 606 bin nüfusa sahip ülkemizde 539 bin kişi açlık sınırının, 12 milyon 930 bin kişi ise yoksulluk sınırının altında yaşamakta olup, yoksulluk oranı % 17,81, açlık oranı ise % 0,74'dür. Diğer yandan, yine aynı araştırmaya göre, 2006 yılı için 4 kişilik bir ailede açlık sınırı 205 YTL, yoksulluk sınırı ise 549 YTL dir.

(çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 18.12.2007.

Her iki rakamın da ülkemiz koşullarında çok düşük değerler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu açlık sınırını belirlerken, gelir durumuna göre toplam 5 dilime ayrılan gruplar içinde en yoksul ikinci gelir grubundaki hanelerin gıda tüketimini ve 2100 kaloriyi sağlayacak minimum beslenme düzeyini dikkate almakta ve bu bağlamda ailelerin ne tükettiği ile ilgilenmemektedir¹⁸. Türk- İş tarafından yapılan araştırmaya göre, 2006 yılı Aralık ayı itibarıyla açlık sınırının 615 YTL, yoksulluk sınırının ise 2 bin YTL olarak açıklandığı¹⁹ düşünülürse, ülkemizde açlık sınırının ve yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısının Türkiye İstatistik Kurumu'nun verdiği rakamlardan daha fazla olduğu söylenebilir.

Tüm bu anlatılanların sonucunda, adil bir gelir dağılımından söz edilemeyecek olan ülkemizde tüketici fiyat indeksi hesabında tüm gelir grupları için tek bir tüketim sepeti kullanmak gerçeği ne kadar yansıtabilir?

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, tüketici fiyat indeksi ücretlilerin maaşlarının tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, gerçekte tüketmediği ürünlerin fiyatlarındaki artış oranına göre oluşturulan indekse bağlı olarak belirlenen maaş artışı ücretli çalışanları yaşadıkları, hissettikleri enflasyona karşı koruyabilir mi?

Bu soruların cevabı indeks kapsamında yer alan ürünlerin yani indekse konu olan mal ve hizmet sepetinin incelenmesini gerektirir.

2003 yılı temelli tüketici fiyat indeksi daha önce de ifade ettiğimiz gibi, yurt içinde tüketim yapan -turistler dahil- herkesi ve tüketime konu olan tüm maddeleri kapsamaktadır. Bu durum, ekonominin geneline yönelik fiyat hareketlerini göstermek bakımından tercih edilebilir. Ancak, kapsama alınan madde sayısı arttıkça, maddelerin doğasından kaynaklanan ayrıntılar ortadan kalkmakta ve genel içinde kaybolup gitmektedir.

Örneğin, 2003 yılı temelli tüketici fiyat indeksi kapsamında DVD player, MP3 çalar, cep telefonu, klima, ADSL modem vb. teknolojik ürünler yer almaktadır²⁰. Mal ve hizmet sepetindeki her bir madde için miktar ve kalite değişimleri göz önüne alınarak indeksin sadece fiyat hareketlerini yansıtması istendiğinden²¹, indeks kapsamında yer alan herhangi bir ürünün belirli bir modeline veya türüne göre fiyat derlemesi yapmak gerekir. Başka bir deyişle, ürünün niteliği sabit tutulmalıdır. Bu durum, pirinç, buğday, ekmek gibi ürünlerden ziyade çok çeşitli marka, modelde satışı olan ve buna bağlı olarak fiyatları değişkenlik gösteren teknolojik ürünlerde ayrı bir önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, DVD player, MP3 çalar, televizyon, bulaşık makinesi, buzdolabı veya cep telefonu gibi teknolojik ürünlerde belirli bir marka ve modelin ele alınıp incelenmesi gerekir. Öte yandan, zaman içinde aynı maddenin fiyatının derlenmesi gerektiğinden tüketim maddesinin markasının, modelinin, ölçü biriminin ve maddeye ilişkin diğer özel bilgilerin fiyat derlemede en önemli unsurlar olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle, fiyat derleyen kişi değişse bile aynı maddenin fiyatının derlenmesi sağlanır²².

Bilindiği gibi, teknolojik ürünlerin fiyatları, ilk piyasaya girdiklerinde yüksek olmakta ve zaman içinde yeni modellerin çıkmasıyla düşmektedir. Sözgelimi, henüz birkaç ay önce piyasaya çıkan cep telefonu Motorola RAZR 2'nin fiyatı kısa sürede 825 YTL'den 700 YTL'ye inmiştir. Aynı şekilde DVD player'ların da fiyatları zaman içinde düşmüştür. Teknolojik ürünlerde her altı ayda bir, cep telefonunda ise her üç ayda bir yeni bir modelin piyasa sürüldüğü²³ düşünüldüğünde, bu tür ürünlerde fiyatların nasıl hızla değiştiği daha iyi anlaşılabilir.

2003 bazlı indeks hesaplanırken yerleşim yerlerinden toplanan cari fiyatlar, ağırlıkları ile birlikte değerlendirilip ortalamaları alınarak böylelikle bölge fiyatlarına ulaşılmakta, bölge fiyatlarının da ağırlıklarıyla ortalamalarının alınması sonucunda Türkiye fiyatlarına ulaşılmaktadır²⁴. Dolayısıyla, fiyatların ortalamaları alınırken yüksek fiyatlı ürünlerde yaşanan fiyat düşüşlerinin çok yüksek miktarda gerçekleşmesi durumunda düşük fiyatlı ürünlerdeki fiyat artışlarını gizleyebilmesi sorunu ortaya çıkabilmektedir.

Örnek vermek gerekirse, ücretli bir çalışanın bütçesi açısından her öğün tükettiği ve temel gıda maddesi konumunda olan ekmek fiyatında meydana gelecek bir yükselme büyük önem taşımaktadır. DVD player ise, fiyatı ekmeğe kıyasla daha fazla olan ve bu bütçeye sahip kesim için çok da önemli olmayan, niteliği gereği bir kez alındığında senelerce kullanılacak bir üründür. Ekmek, indeks kapsamında değerlendirilen düşük fiyatlı ürünlerdendir. Rakamsal büyüklüğü düşük olan ekmek fiyatında meydana gelecek artış ile rakamsal değeri büyük DVD player fiyatında meydana gelecek düşüşün indeks üzerinde yaratacağı etki birbirinden farklıdır. DVD player fiyatında gerçekleşecek düşüş, düşük fiyatlı birçok üründe meydana gelecek artışı örtbilecek, gizleyebilecektir. 2003 temel yıllık tüketici fiyat indeksi kapsamındaki teknolojik ürün payının artmış olması sebebiyle bu etkinin daha da fazla hissedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu anlattıklarımıza örnek teşkil etmesi açısından, ülkemizdeki tüm hanelerde yoğun olarak tüketilen temel gıda maddeleri ile tüm ailelerin bütçelerinde yer almayan ve teknolojisi çok hızlı değişen tüketim maddelerinin fiyatlarına bir göz atmak istiyoruz. Türkiye İstatistik Kurumu'ndan fiyatlarını elde edebildiğimiz bazı ürünler ve bu ürünlere ilişkin 2007 yılı Ocak ve Aralık ayı fiyatları ile Ocak 2007 - Aralık 2007 dönemindeki değişim oranları bir fikir vermesi bakımından aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2: Seçilmiş Bazı Ürünlerin Ocak-Aralık 2007 Fiyatları ve Değişim Oranları

	2007 Yılı Ocak Ayı Fiyatı (YTL)	2007 Yılı Aralık Ayı Fiyatı (YTL)	Değişim Oranı
Ekmek	1,44	1,69	%17
Bulgur	1,37	1,69	%23
Süt	1,65	1,90	%15
Yoğurt	2,43	2,84	%17
Beyaz peynir	8,94	10,66	%19
Tereyağ	11,73	14,62	%25
Makarna	1,32	1,68	%27
Ayçiçekyağı	3,21	4,13	%29
Limon	1,44	2,35	%63
Bal	13,56	17,35	%30
MP3 çalar	235,39	151,32	- % 36
Kamera	993,25	773,91	- % 22
Printer	147,45	124,66	- % 16
ADSL modem	80,18	64,59	- % 19
İnternet	78,17	60,89	- % 22
Fotoğraf Makinesi	349,04	310,22	- % 18
Televizyon	626,08	446,52	- % 29

Kaynak: Çevrimiçi: http://tuik.gov.tr/tufeapp/Madde_Fiyat_Raporu.do,06.01.2008.

Not: Tabloda yer alan fiyatlar Türkiye geneli fiyatlardır.

Tablodan da görüleceği gibi, temel gıda maddelerinin fiyatları yüksek oranda artsa bile, meydana gelen artış miktarı teknolojik ürünlerde görülen yüksek düşüş miktarı karşısında, düşük kalmaktadır.

Şüphesiz, indeks sepetinde yer alan mal ve hizmetler kendilerine atfedilen ağırlıkları ile hesaba katılmakta ve böylece ürünler arasındaki önem farkı indeks hesabında dikkate alınmış olmaktadır. Ancak, söz konusu ağırlık uygulamasının yukarıda değindiğimiz yüksek fiyatlı teknolojik ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşün indeks üzerindeki güçlü etkisini gidermekte ne denli etkili olabileceği tartışılabilir. Özellikle, 2003 temel yıllık tüketici fiyat indeksinde teknolojik ürünlerin kapsamı çok genişlediğinden söz konusu etki daha fazla hissedilir olmaktadır.

Tüketici fiyat indeksi hesaplanırken belirli bir mal ve hizmet sepetini satın alabilmek için harcanması gereken bedelde meydana gelecek değişimi tespit etmek amaçlanır. Başka bir deyişle, aynı sepeti satın alabilmek için geçmişe kıyasla ne kadar daha fazla harcama yapılması gerekir bu belirlenmek istenir.

Dolayısıyla, 2003 yılı temelli fiyat indeksinde olduğu gibi, toplumun tüm kesimlerinin harcamalarını dikkate alarak oluşturulmuş, DVD player, MP3 çalar, klima,

ADSL modem, yurt içi ve yurt dışı turlar, hacca gidiş ücreti²⁵ vb. maddeler içeren ürün sepetinden yola çıkılarak hesaplanmış bir tüketici fiyat indeksini kullanarak ücretlilerin maaş artışını belirlemenin çok da isabetli olmayacağını söylemek isteriz.

Öte yandan, Hacca gidiş ücreti 2003 tüketici fiyat indeksi sepeti içinde yer alan ilginç maddelerdendir. Zira, 2007 yılında ülkemizden hacca giden insan sayısı 70 bin kişi olup, yine aynı yıl için hac maliyeti konaklama yerine bağlı olarak kişi başı 2200 € ile 9000 € arasında değişmektedir²⁶. Yaklaşık olarak 13 milyon kişinin yoksulluk, 550 bin kişinin ise açlık sınırının altında yaşadığı ülkemizde, tüketimi hac kotası nedeniyle 70 bin kişi ile sınırlı olan bir maddenin indeks sepetinde yer alması 2003 bazlı indeks için tartışılması gereken noktalardan biridir²⁷.

Tablo 3: 2005 Yılı Kullanılabilir Fert gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı

Gelir Türleri	Türkiye	Kent	Kır
	%	%	%
Toplam	100.0	100.0	100.0
Maaş ve ücret	39.2	45.6	23.4
Yevmiye	3.3	2.8	4.7
Müteşebbis	28.8	22.2	44.8
Gayrimenkul	2.9	3.6	1.2
Menkul kıymet	2.7	2.9	2.2
Transfer	23.0	22.8	23.6

Not: Toplam gelire izafî kira dahil değildir.

Kaynak: Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 18.12.2007

Tüketici fiyat indeksinin kullanım alanlarından biri herkesin bildiği gibi yıllık maaş ve ücret artışlarıdır. Ülkemizde, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2005 yılı gelir dağılımı araştırmasının sonuçlarına göre, yıllık kullanılabilir fert gelirlerinin % 39.2'si maaş ve ücret geliri, % 28.8'i müteşebbis geliri, % 23'ü transfer gelirleri, % 5.6'sı mülk geliri, % 3.3'ü ise yevmiye gelirinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, kullanılabilir fert gelirleri içinde en önemli pay yaklaşık % 40 olarak ücret ve maaş gelirleridir. Bu da gösteriyor ki, tüketici fiyat indeksi dikkate alınarak belirlenecek olan ücret artışları ülkemiz sınırları içinde yaşayan çok büyük bir kesimin temel gelir kaynağı üzerinde etkili olacaktır.

1994 yılını temel alan tüketici fiyat indeksi ile 410 madde, 598 madde çeşidi kapsanırken 2003 yılını temel alan indeks ile 423 madde ve 710 madde çeşidi kapsamaktadır. Dolayısıyla, 2003 bazlı indeksin kapsamı 1994 indeksine göre daha geniştir.

Aşağıda 1994 ve 2003 yıllarını temel alan tüketici fiyat indekslerinin ana madde grupları ve kapsanan madde sayılarını gösteren tablolar verilmiştir.

Tablo 4: 1994 Temel Yıllı Tüketici Fiyat İndeksi Kapsamındaki Maddelerin Dağılımı

Ana gruplar	Alt Grup Sayısı	Madde Sayısı
Gıda, İçki, Tütün	3	130
Giyim, Ayakkabı	2	73
Konut ve Kira	4	18
Ev Eşyası	6	67
Sağlık	3	13
Ulaştırma	3	24
Eğlence, Kültür	3	31
Eğitim	2	7
Lokanta, Pastane ve Oteller	2	13
Çeşitli Mal ve hizmetler	5	34
	33	410

Kaynak: Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi, Sorularla İstatistikler Dizisi 2, DİE Yayını, Yayın No:2016, Ankara, 1997, sf.9.

Tablo 5: 2003 Temel Yıllı Tüketici Fiyat İndeksi Kapsamındaki Maddelerin Dağılımı

Ana Harcama Grupları	Alt Grup Sayısı	Madde Sayısı
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	2	120
Alkollü İçecekler ve Tütün	2	12
Giyim ve Ayakkabı	2	72
Konut ve Kira	4	14
Ev Eşyası	6	60
Sağlık	3	16
Ulaştırma	3	27
Haberleşme	3	10
Eğlence ve Kültür	6	42
Eğitim	5	6
Lokanta ve Oteller	2	13
Çeşitli Mal ve Hizmetler	6	31
Toplam	44	423

Kaynak: Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, Sorularla İstatistikler Dizisi, sf.19, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Şubat 2005.

1994 bazlı tüketici fiyat indeksinde 33 alt grup ve 410 madde ve 598 madde çeşidi kapsanırken 2003 Bazlı indekste 44 alt grup ve 423 madde ve 710 madde çeşidi kapsamaktadır²⁸.

Öte yandan, 1994 Bazlı indeks ile, 28 il merkezi ve 7 ilçeden fiyat derlemesi yapılırken, son tüketici fiyat indeksinde ise 81 il ve 72 ilçeden fiyat derlenmektedir²⁹.

1994 ve 2003 bazlı indekslerin ana grup ağırlıklarını da karşılaştırmak istiyoruz.

Tablo 6: 1994=100 Tüketici Fiyat İndeksi Ana Grup Ağırlıkları

Ana gruplar	Ana Grup Ağırlıkları
Gıda, İçki, Tütün	31,09
Giyim, Ayakkabı	9,71
Konut ve Kira	25,80
Ev Eşyası	9,35
Sağlık	2,76
Ulaştırma	9,30
Eğlence, Kültür	2,95
Eğitim	1,59
Lokanta, Pastane ve Oteller	3,07
Çeşitli Mal ve hizmetler	4,38

Kaynak: Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi, Sorularla İstatistikler Dizisi 2, DİE Yayını, Yayın No:2016, Ankara, 1997, sf.11.

Tablo 7: 2003 Bazlı Tüketici Fiyat İndeksi Ana Grup Ağırlıkları

Ana Harcama Grupları	Ana Grup Ağırlıkları
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	29,42
Alkollü İçecekler ve Tütün	4,67
Giyim ve Ayakkabı	8,09
Konut ve Kira	16,91
Ev Eşyası	6,47
Sağlık	2,71
Ulaştırma	10,42
Haberleşme	4,82
Eğlence ve Kültür	3,60
Eğitim	2,15
Lokanta ve Oteller	5,87
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,87
Toplam	100

Kaynak: Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, Sorularla İstatistikler Dizisi, sf.19, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Şubat 2005.

1994 Bazlı Tüketici fiyat indeksinde gıda, içki ve tütün aynı başlık altında olup aynı ağırlıkla değerlendirilirken, 2003 tüketici fiyat indeksinde gıda ve alkolsüz içecekler ve alkollü içecekler ve tütün biçiminde iki ayrı ana grup yaratılmıştır.

1994 indeksinde % 31,09 olan gıda, içki ve tütün madde grubu ağırlığı, 2003 indeksinde gıda ve alkolsüz içecekler madde grubunda % 29,42, alkollü içecekler ve tütün madde grubunda ise % 4,67 olarak alınmaktadır. Dolayısıyla, gıda, içki ve tütün ana madde grubu iki ayrı gruba ayrılmış ve ağırlıkları da düşürülmüştür. Başka bir deyişle, 1994 indeksinde % 31,09 olan gıda maddeleri ağırlığı % 29,42'ye, yine 1994 indeksinde % 31,09 olan alkollü içki ve tütün mamulleri ağırlığı da % 4,67'ye indirilmiştir. Hal böyle iken, bazı kaynaklarda gıda-alkolsüz içki ve alkollü içki-tütün madde gruplarının ağırlıkları toplanarak 1994 indeksinde % 31,09 olan grup ağırlığının yeni indekste % 34,09'a çıkmış gibi yanlış değerlendirildiği görülmektedir³⁰.

Gıda-alkolsüz içki grubuna mensup maddelere % 31,09, alkollü içki ve tütün grubuna giren maddelere % 4,67 ağırlık uygulandığında bu grubu tek bir başlık altında toplayarak toplam ağırlık % 34,09 olur demek yanlıştır. Zira, ne gıda maddeleri ve alkolsüz içecekler ne de alkollü içki ve tütün mamulleri % 34,09 gibi bir ağırlıkla indeks hesabına dahil edilmiştir. Dolayısıyla, 1994 indeksine kıyasla gıda maddeleri ve alkolsüz içki madde grubunun ağırlığı (% 31,9 - % 29,42) % 2,48 oranında, alkollü içecekler ve tütün madde grubunun ağırlığı ise (% 31,9 - % 4,67) % 27,23 oranında gerilemiştir.

Bilindiği gibi, alkollü içki ve tütün mamulleri ülkemizde en çok fiyat artışı yaşanan ürünlerden olup, özellikle tütün mamulleri alışkanlık ve hatta bağımlılık yaratan ürünler arasında yer almaktadır. Tütün mamulleri tiryakileri bu ürünlerden kolay vazgeçememekte ve bu grup ürünlere bütçelerinde gıdaya eşdeğer önemde yer vermek zorunda kalmaktadırlar. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre ülkemizde yetişkin erkek nüfusun % 51'i, yetişkin kadın nüfusun ise % 49'u sigara kullanmakta olup, bu oran, 14 yaş altı erkek nüfusta %14, kız nüfusta ise %9'dur³¹. Öte yandan, gelir seviyesi azaldıkça sigara kullanma alışkanlığının arttığı ve özellikle dar gelirli ailelerin bütçeleri içinde sigaranın gıda, eğitim ve sağlık harcamalarından önce geldiği³² de dikkate alındığında, tütün ve alkolsüz içki grubunu gıdadan ayırmak ve ağırlığını % 31,09'dan % 4,67'ye indirmek pek de doğru bir yaklaşım olarak nitelendirilemez.

Tütün ve alkollü içki, yeni bir sınıflama benimsenmesi sebebiyle temel gıda harcamalarını gösteren gıda ve alkolsüz içecekler grubundan ayrılacaksa bile, ağırlığını bu kadar düşürmek doğru olmaz. Bu durum, indeks sonuçlarının daha düşük çıkmasına, dolayısıyla hatalı indeks değerlerine yol açar.

Öte yandan, 2003 indeksinde giyim-ayakkabı, kira, ev eşyası ve sağlık ana harcama gruplarının ağırlığı azalırken, eğitim, eğlence-kültür ve lokanta-pastane-otel gruplarının ağırlıkları ise artmıştır.

Ağırlığı azalan gruplar içinde yer alan kira ve konut harcamaları madde grubunun ağırlığı 1994 indeksinde % 25,80 iken, 2003 indeksinde % 16,91'e düşürülmüştür. Diğer yandan, önceden kendi evinde oturanlar için izafi bir kira değeri hane halkı harcamaları arasında değerlendirilip hesaba alınırken, 2003 indeksinde izafi

kiraya yer verilmemekte ve sadece gerçekten kiracı olanlar tarafından ödenmekte olan gerçek kira değeri dikkate alınmaktadır. Bunun gerekçesi olarak da ülkemizde ev sahibi olma oranının % 60'ın üzerinde olması gösterilmektedir³³.

2003 indeksinin mal ve hizmet sepeti daha önce de ifade ettiğimiz gibi, yalnızca hane halkı tüketim harcamaları anketine göre değil, önceki diğer indekslerden farklı olarak huzurevi, kışla, hastane, hapisane ve yurt gibi kurumsal nüfus olarak adlandırılan kesimin harcamalarının yanı sıra, turizm anketi, bireysel harcama anketi ve idari kayıtlardan yola çıkılarak belirlenmiştir. Bu kadar geniş kapsamlı bir harcama grubunun içinde kira payının, toplam harcamalar içindeki payına bakılarak karar verildiğinden, azalması normaldir ancak, bu azalmayı ailelerden oluşan hane halkaları bütçesi için de geçerli saymak yanlıştır. Dolayısıyla, 2003 indeksinde kira, hane halkları açısından olması gerekenden düşük ağırlıkta hesaba katılmaktadır.

Aynı şekilde giyim grubu ağırlığı % 9,35'den % 8,09'a, ev eşyası grubu ağırlığı % 9,35'den % 6,47'ye, sağlık grubu ağırlığı ise % 2,76 dan % 2,71'e gerilemiştir. Buna karşılık, eğlence ve kültür grubunun ağırlığı % 2,95'den % 3,60'a, lokanta ve otellerin ağırlığı ise (pastaneler grup dışına çıkarılmasına rağmen) % 3,07'den % 5,87'ye çıkarılmıştır.

Ağırlığı artan ve azalan grupları karşılaştırdığımızda, başta kira olmak üzere, giyim ve ev eşyası gruplarındaki ağırlıklar azalırken yurt içi ve yurt dışı turlar indeks kapsamına alınarak bu grup ağırlığının artırılması ilginç bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. 2003 Bazlı Tüketici Fiyat İndeksine Yönelik Diğer Eleştiriler

2003 bazlı tüketici fiyat indeksini, kapsadığı mal ve hizmet bileşimi açısından değerlendirdikten sonra, şimdi de bu indekse yönelik diğer eleştirilerimiz üzerinde durmak istiyoruz.

Tüketici fiyat indekslerinin zaman içinde tüketicilerin tüketim kalıplarında yer alan mal ve hizmet bileşimindeki değişikliklere bağlı olarak yenilenmesi gerekir. Bunun için yeni sepette hangi mal ve hizmetlerin yer alacağı ve madde ağırlıklarının ne olması gerektiği tespit edilir ve buna göre yeni indeks hesaplanır. Bu mal ve hizmet sepeti ve madde grupları için belirlenen ağırlıklar bir sonraki yeni indekse kadar sabit tutulup, bu mal ve hizmet sepetini satın almak için harcanması gereken para miktarında ortaya çıkan artışlar belirlenmeye çalışılır.

Ancak, 2003 temelli tüketici fiyat indeksinde gerek indeks kapsamındaki maddeler gerekse madde ağırlıkları her yılın aralık ayında güncellenmektedir. Her yıl yenilenen tüketim harcamaları anketleri ile yeni bazı ürünlerin indekse girmesine ve bazı ürünlerin de indeks kapsamından çıkarılmasına ve madde ağırlıklarının da yine bu tüketim harcamaları anketi sonuçlarına göre yenilenmesine gidilmektedir³⁴.

Böylelikle, tüketici fiyat indeksinin tanımında yer alan belirli bir mal ve hizmet sepetinin fiyatlarında zaman içinde görülen değişimi diğer deyişle, sadece fiyat hareketlerini ortaya koyma amacı ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durum, 2003 temelli tüketici fiyat indeksinin 2003 temelli indeks olarak adlandırılmasını da sakatlamaktadır. Zira, her yıl yenilenmekte olan bu indeksin, Laspeyres formülü ile hesaplanması

sebebiyle, sadece ilk olarak hesaplandığı ve oranlamaların 2003 yılına göre yapıldığı 2004 yılı dışında, 2003 yılını temel alır tarafı da bulunmamaktadır.

2003 bazlı tüketici fiyat indeksinde her yıl aralık ayında indeks kapsamına alınan mal ve hizmet sepeti ile madde ağırlıklarının güncellenmesi sonucunda fiyatları derlenen ürünler ve bu ürünlerin ağırlıkları da değişmekte ve bu sebeple hesaplanan indeks yalnızca belirli bir yıl içinde karşılaştırılabilir olma özelliği taşımaktadır. Diğer deyişle, indeks kapsamındaki ürünler ve ağırlıklar yıldan yıla değiştiğinden çeşitli yıllar için hesaplanan fiyat indekslerini birbiri ile karşılaştırmak mümkün olamamaktadır.

Öte yandan, “2003 indeksinin 2003 yılında belirlenen mal ve hizmet sepeti ve madde ağırlıklarının kullanılarak Laspeyres formülü ile hesaplandığı ve madde sepeti ve ağırlıklarının her yıl sonunda güncellenmesi ile birlikte serinin **Zincirleme Laspeyres formülü** ile devam ettirildiği”³⁵ belirtilmek-tedir.

2003 yılını temel alan bir sabit esaslı indeksin Zincirleme Laspeyres İndeks formülü ile devam ettirilmesi bu indeksin sabit esaslı olma özelliğini tamamen ortadan kaldırır. Zira, sabit esaslı indekslerde cari dönem fiyatları, zincirleme indeksde olduğu gibi bir önceki yıl değil, 1994=100 indeksinde olduğu gibi³⁶ sabit kabul edilen yıl fiyatlarına oranlanmaktadır.

Diğer yandan, sabit esaslı indeks hesabında **sabit esaslı Laspeyres formülü** kullanılmalıdır. Bunun için cari dönem fiyatlarının sabit kabul edilen yıl ağırlıkları ile çarpılması ve çıkan sonucun sabit kabul edilen yıl fiyatları ile ağırlıklarının çarpımına bölünmesi gerekir. İndeksin sabit esaslı olma özelliğinin devam etmesi için her yıl aynı işlemin tekrar ettirilmesi ve bu arada ürün sepetinin ve madde ağırlıklarının sabit kabul edilen yıl değerleri olarak sabit tutulması gerekir.

Son tüketici fiyat indeksi için, yıl içinde kapsanan ürün sepeti ve madde ağırlıkları yalnızca bir yıl için sabit kaldığından, sadece aynı yıl içinde gerçekleşen aydan aya zincirleme fiyat indeksleri karşılaştırılabilir. Bir önceki yılın aralık ayına ve geçen yılın aynı ayına göre hesaplanan fiyat indekslerini karşılaştırmak aynı ürün sepeti ve ağırlıkları ile hesaplanmadıkları için sağlıklı olmayacaktır.

Sonuç olarak, hesaplanmakta olan bu son tüketici fiyat indeksinin gerek kapsamındaki ürün sepetinin gerekse madde ağırlıklarının her yıl değişmesi sebebiyle 2003=100 tüketici fiyat indeksi olarak adlandırılması teknik açıdan doğru değildir.

Öte yandan, hesaplanan son indekste yıl içinde de ürün sepetinde değişiklik yapılabildiğini görüyoruz. Örneğin, 2007 yılı Mart ayında haberleşme grubu madde kapsamında değişiklik yapılmış ve daha önce şehiriçi telefon görüşmesi ve telefon kartı ücreti değerlendirmeye alınırken şehirlerarası ve milletlerarası telefon görüşme ücretleri de indeks kapsamına dahil edilmiştir.

Şüphesiz, bu tür değişiklikler indeks sonuçlarını etkilemektedir. Nitekim, 2007 yılı Mart ayında şehiriçi telefon görüşmesi fiyatları % 28, telefon kartı fiyatları ise % 25 artmış ve Merkez Bankası tarafından bu artışların enflasyonu göreceli olarak yüksek çıkartacağı ifade edilerek bu yönde bir uyarıda bulunulmuştur³⁷. Oysa, daha önce indeks kapsamında yer almayan şehirlerarası telefon görüşmesi fiyatlarında % 55 ve milletlerarası telefon görüşmeleri fiyatlarında ise % 57 oranında indirim yapılması bu beklentiyi geçersiz kılmış ve haberleşme grubu fiyat indeksi yeni kapsama alınan telefon görüşmelerindeki indirimlerin etkisiyle % 0,50 gerilemiştir³⁸. İndeks sepetinde

yıl ortasında yapılan bu değişikliğin duyurulmaması, Merkez Bankası tarafından yapılan Mart ayı enflasyon öngörüsünü başarısız kılmıştır.

Bu tür uygulamalar, indeks kapsamında başka zamanlarda da değişiklik yapılabileceği inancına yol açtığından indekslerin güvenilirliğini zedeleyen unsurlardır.

Bir kez daha ifade etmek isteriz ki, fiyat indeksleri hesaplanırken kullanılan mal ve hizmet sepetinin zaman boyunca sabit tutularak korunması, herhangi bir maddenin piyasadan kalkması, gramajının değiştirilmesi gibi durumlar olması halinde de en yakın bir başka maddenin onun yerine ikame edilmesi gerekir.

Madde tanımının marka, model, ölçü birimi ve maddeye ilişkin diğer özel bilgilerden hareketle ayrıntılı biçimde yapılması ve bu tanıma sadık kalınarak hep aynı nitelikteki ürünün fiyatının derlenmesi gerekmektedir. Zira, fiyat indeksi hesabında amaç, **belirli bir mal ve hizmet sepetini** satın alabilmek için harcanması gereken tutarda zaman içinde ortaya çıkan değişimi tespit etmektir. Başka bir deyişle, mal ve hizmet sepetini sabit tutarak yalnızca fiyatlarda meydana gelen değişmeyi belirlemek hedeflenir.

Hal böyle iken, hesaplanmakta olan son indeksde hem her yıl Aralık ayında indeksin kapsadığı ürün bileşimi ve ağırlıkları değişmekte, hem de 2007 Mart ayında haberleşme grubunda olduğu gibi yıl içinde de sepette değişiklik yapılabilmektedir. Sonuç olarak, bu durum gerek toplum gerekse iş çevreleri üzerinde indeksin doğruluğuna yönelik güven sorunu oluşmasına yol açmaktadır.

Diğer yandan, hesaplanan son fiyat indeksinin, gerek mal ve hizmet sepetinin gerekse madde ağırlıklarının her yıl değişmesi sonucunda hafızası bir yıl ile sınırlı kalmaktadır. Oysa, fiyat indeksleri başta akademik çalışmalar olmak üzere birçok alanda kullanılmakta olup, araştırmacılar **gerçekten** belirli bir yılı temel alan sabit esaslı indekslere ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu olan son tüketici fiyat indeksi hariç, bugüne kadar hesaplanan tüm fiyat indeksleri hem sabit esaslı hem değişik esaslı (zincirleme) olarak hesaplanmış ve yeni bir yılı temel alan yeni bir indekse geçilse bile eski indeks hesaplanmaya devam edilmiştir. Böylelikle, bir anlamda yeni indeks için bir geçiş dönemi yaratılmış olmaktadır.

Nitekim, 1978 ve 1979 yıllarını temel alan tüketici fiyat indeksi, daha sonra 1987 yılını temel alan indeks devreye girmiş olmasına rağmen hesaplanmaya ve yayınlanmaya devam etmiştir. Keza, 1987 tüketici fiyat indeksi de 1994 indeksine geçilmesine rağmen hesaplanıp yayınlanmıştır.

2003 temelli indeksin devreye girmesiyle beraber 2005 yılı aralık ayına kadar düzenli olarak hesaplanarak yayınlanmakta olan 1978,1979 ve 1987 indekslerine son verilmiştir.

1994 yılını baz alan indeks için durum biraz farklıdır. Halen kâğıt üzerinde 1994 yılını temel alan bir indeks bulunmakla birlikte, indeksin 2006 yılı Ocak ayından itibaren hesaplanış biçimi ilginçtir.

Bilindiği gibi, son tüketici fiyat indeksi 2005 yılından beri hesaplanmakta ve yayınlanmaktadır. Bundan önceki 1994 bazlı fiyat indeksinin hesaplanmasına ise 2005 yılı Aralık ayında son verilmiştir. Bu tarihten itibaren, 2003 temelli olarak adlandırılan son fiyat indeksindeki değişme oranları 1994 bazlı eski indeks de bu oranda değişirdi

varsayımından hareketle 1994 indeksine yansıtılmakta ve böylelikle bu indeksin devam ettirildiği ifade edilmektedir.

1994=100 indeksinin 2006 yılı Ocak ayından itibaren nasıl sürdürüldüğünü örnek üzerinde gösterelim:

1994 yılına ilişkin son gerçek indeks rakamı 2005 yılı Aralık ayı için hesaplanan 10680,72 değeridir. Bu rakam 2006 yılı Ocak ayı için hesaplanan 2003 bazlı indeksin bir önceki aya göre değişim oranı olan 0,75 değeri ile çarpılmakta ve çıkan sonuç 2005 yılı Aralık ayı indeks değerine eklenmekte, böylelikle de 1994 bazlı indeksin 2006 yılı Ocak ayı indeks rakamının **varsayımsal** değeri olan 10760,84 değerine ulaşılmış olmaktadır. Daha sonra bu varsayımsal değer, 2003 bazlı indeksin Şubat ayı değişim oranı olan 0,22 değeri ile çarpılmakta ve çıkan sonuç Ocak ayı varsayımsal indeks değerine eklenerek 1994 bazlı indeksin Şubat ayı varsayımsal değeri hesaplanmış olmaktadır³⁹.

2003 indeksine göre hesaplanan aylık değişim oranları 1994 indeksi için de geçerli kabul edilmekte ve indeks rakamları bu oranda değiştirilmektedir. Bu sebeple, 2006 ve 2007 yılları için 1994=100 indeksi ile 2003=100 indeksine ilişkin aylık değişim oranları aynı olup bu durum Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 8: 1994 ve 2003 Tüketici Fiyat İndeksleri 2006 Yılı Aylık Değişim Oranları

	1994=100 2006 yılı aylık değişim oranları	2003 indeksi 2006 yılı aylık değişim oranları	1994=100 2007 yılı aylık değişim oranları	2003 indeksi 2007 yılı aylık değişim oranları
Ocak	0,75	0,75	1,00	1,00
Şubat	0,22	0,22	0,43	0,43
Mart	0,27	0,27	0,92	0,92
Nisan	1,34	1,34	1,21	1,21
Mayıs	1,88	1,88	0,50	0,50
Haziran	0,34	0,34	-0,24	-0,24
Temmuz	0,85	0,85	-0,73	-0,73
Ağustos	-0,44	-0,44	0,02	0,02
Eylül	1,29	1,29	1,03	1,03
Ekim	1,27	1,27	1,81	1,81
Kasım	1,29	1,29	1,95	1,95
Aralık	0,23	0,23	0,22	0,22

Kaynak: Çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=17&ust_id=6., 04.01.2008.

1994 Tüketici Fiyat İndeksi, 2006 yılı Ocak ayından itibaren 2003 Tüketici Fiyat İndeksi değişim oranlarına göre zincirleme olarak devam ettirildiğine göre acaba bu iki indeks birbirine yakın sonuçlar mı vermektedir? Bunu tespit etmek amacıyla, adı geçen iki indeksin ortak sonuçlarının hesaplanarak yayınlandığı tek yıl olan 2005 yılı

değişimlerini karşılaştıralım. Bu amaçla, her iki indeksin sırasıyla, aylık değişim oranları, önceki yılın aralık ayına, önceki yılın aynı ayına göre değişim oranları ve 12 aylık ortalama değişim oranlarına ilişkin olarak düzenlenen tablolar aşağıda verilmiştir:

Tablo 9: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı Bir Önceki Aya Göre ve Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranları

	1994 İndeksi Bir Önceki Aya Göre Değişim Oranı	2003 İndeksi Bir Önceki Aya Göre Değişim Oranı	1994 İndeksi Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranı	2003 İndeksi Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranı
OCAK	0,87	0,55	0,87	0,55
ŞUBAT	0,34	0,02	1,22	0,57
MART	0,40	0,26	1,63	0,83
NİSAN	1,08	0,71	2,72	1,55
MAYIS	1,08	0,92	3,83	2,49
HAZİRAN	0,46	0,10	4,31	2,59
TEMMUZ	-0,14	-0,57	4,16	2,00
AĞUSTOS	1,03	0,85	5,23	2,87
EYLÜL	1,38	1,02	6,68	3,93
EKİM	1,91	1,79	8,71	5,79
KASIM	1,23	1,40	10,05	7,27
ARALIK	0,43	0,42	10,53	7,72

Kaynak: Çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=17&ust_id=6.., 04.01.2008.

Tablo 10: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranları

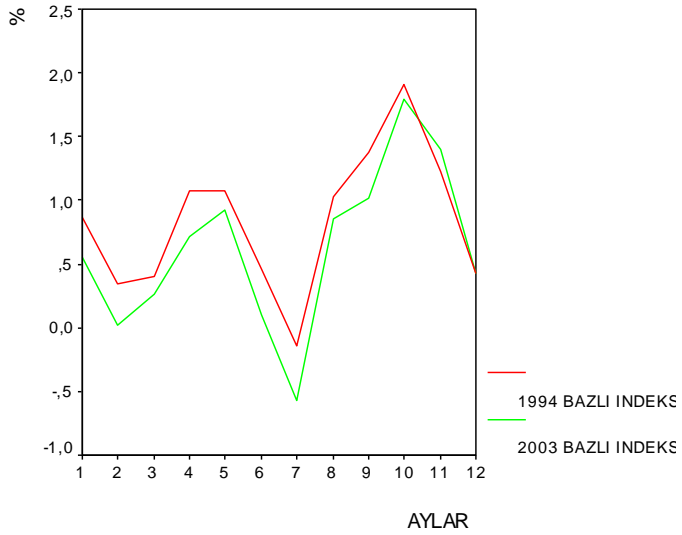
	1994 İndeksi Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı	2003 İndeksi Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı	1994 İndeksi 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı	2003 İndeksi 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı
OCAK	9,47	9,23	10,06	8,50
ŞUBAT	9,24	8,69	9,66	8,44
MART	8,72	7,94	9,41	8,40
NİSAN	9,25	8,18	9,34	8,42
MAYIS	10,00	8,70	9,43	8,53
HAZİRAN	10,65	8,95	9,58	8,69
TEMMUZ	10,26	7,82	9,63	8,68
AĞUSTOS	10,75	7,91	9,70	8,64
EYLÜL	11,23	7,99	9,88	8,63
EKİM	10,88	7,52	9,97	8,47
KASIM	10,54	7,61	10,04	8,31
ARALIK	10,53	7,72	10,14	8,18

Kaynak: Çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=17&ust_id=6., 04.01.2008.

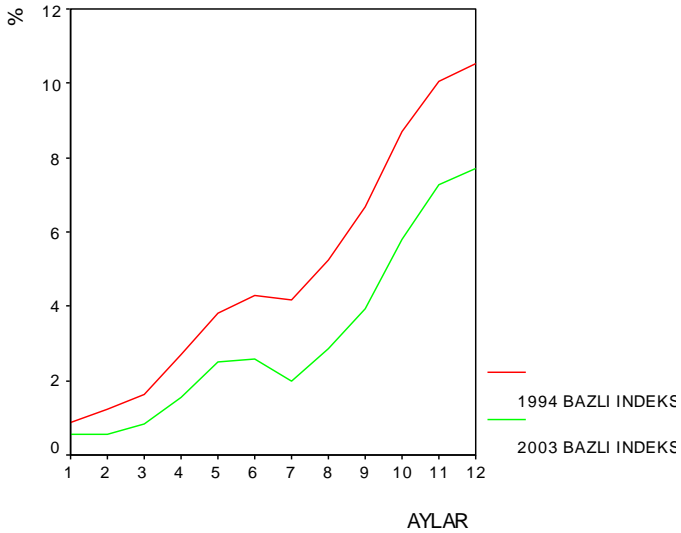
Yukarıdaki tablolardan görüleceği gibi, 1994 yılı indeksi, aylık değişim, bir önceki yılın aralık ayına, bir önceki yılın aynı ayına ve 12 aylık ortalama değişim oranlarına göre daima 2003 indeksi sonuçlarının üzerindedir. 2005 yılı enflasyonunu dikkate aldığımızda, 1994 indeksine göre % 10,53, 2003 indeksine göre % 7,72 çıktığını görüyoruz.

1994 ve 2003 indekslerine ilişkin olarak verilen yukarıdaki tablolardan oluşturulan grafikler aşağıda verilmiştir:

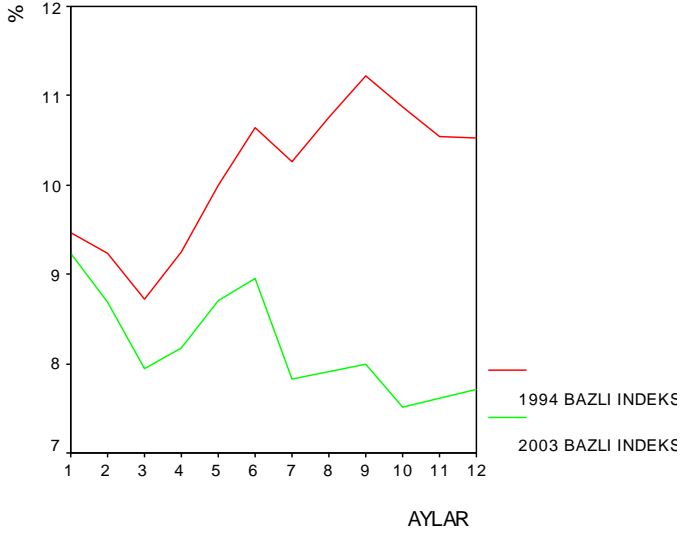
Grafik 1: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı Aylık Değişim Oranları

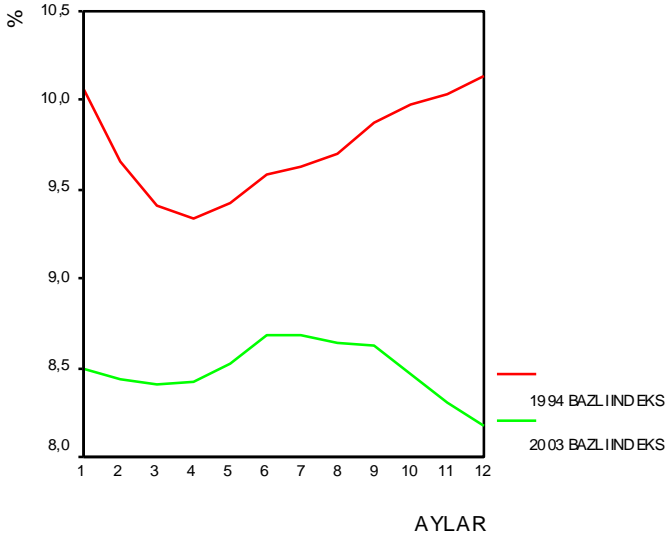
Grafik 2: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranları

Grafik 3: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranları

Grafik 4: 1994 ve 2003 İndeksleri 2005 Yılı 12 Aylık Ortalama Değişim Oranları

Yukarıdaki grafikler incelendiğinde, 2003 temelli tüketici fiyat indeksi sonuçlarının 1994 temelli tüketici fiyat indeksi sonuçlarından oldukça farklı ve daima ondan daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda, değişim oranları sonuçları bakımından aralarında bu denli fark bulunmasına rağmen, 1994 indeksini 2003 indeksinin aylık değişim oranlarından hareketle zincirleme olarak devam ettirebilmenin geçerli hangi varsayıma dayandığını anlayabilmek mümkün değildir.

Öte yandan, tekrar ifade etmek isteriz ki, 1994 bazlı tüketici fiyat indeksi, 410 madde ve 598 madde çeşidini kapsamakta olup gerek kapsanan ürünler ve gerekse madde ağırlıkları açısından 1994 yılı Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarını dikkate almaktadır. Hesaplanan son fiyat indeksi ise, 423 madde ve 710 madde çeşidini kapsamakta olup daha önce ifade ettiğimiz gibi, 2003 yılı hane halkı bütçe anketinin yanı sıra, turizm anketi, kurumsal nüfus, bireysel harcama anketi ve idari kayıtları dikkate almakta ve harcamayı yapan kişilerin uyruğuna ve yurt içinde yerleşik olarak yaşayıp yaşamadığına bakılmaksızın Türkiye’de yapılan tüm tüketim harcamalarını kapsamaktadır⁴⁰. Öte yandan, 2003 temelli indekste indeks kapsamındaki ürünlerin bileşimleri ve ağırlıkları da her yıl değişmektedir.

Dolayısıyla, söz konusu indeks oldukça farklı mal ve hizmet sepetleri üzerinden farklı ağırlıklarla hesaplandığından, son fiyat indeksi için hesaplanan oranların 1994 bazlı indekse yansıtılması ile bu indeksin devam ettirilmesi mümkün değildir.

1994 bazlı tüketici fiyat indeksinde cari yıl fiyatları 1994 yılı fiyatlarına oranlanmaktayken, 2003 bazlı indekste ise cari dönem fiyatları bir önceki dönem fiyatlarına oranlanmaktadır. Dolayısıyla, birbirinden tümüyle farklı olarak hesaplanan ve farklı anlam ifade eden bu iki indeksin aynı seride toplanması ve farklı şekilde hesaplanmış olan değişim oranlarının 1994 yılını temel alan bir sabit esaslı indekse yansıtılması ve böylelikle bu indeksin devamının sağlanması da asla mümkün değildir.

Kısacası, ülkemizde 1994=100 indeksinin artık gerçek anlamda hesaplanmaması, 2003=100 indeksinde ise her yıl madde kapsamının ve ağırlıklarının değiştirilmesi sebebiyle ülke genelini yansıtan geçerli bir sabit esaslı indeks bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilindiği gibi, parasal büyüklük ifade eden milli gelir, yatırım, ithalat, ihracat vb. cari fiyatlı serilerin enflasyon etkisinden arındırılması ve böylelikle serilerde yaşanan reel değişimin ortaya koyulması gerekir. Bu amaçla, sabit esaslı indeksler deflatör olarak da kullanılmakta olup birçok akademik çalışmada bu indekslerden deflatör olarak yararlanılmaktadır. Nitekim bu durum, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tüketici fiyat indekslerinin başlıca kullanım alanlarından biri olarak gösterilmektedir⁴¹.

Ancak, 1994 indeksinin 2006 Ocak ayından bu yana bir takım varsayımlar üzerine kurgulanarak hazırlanması sonucunda geçerliliğinin bulunmaması, 2003 indeksinin zincirleme indeks formülü ile hesaplanması sebebiyle aslında sabit esaslı indeks olmaması, 1978,1979 ve 1987 indekslerinin ise 2005 yılı aralık ayından bu yana hesaplanmamaları sonucunda artık ülkemizde deflatör olarak kullanılacak geçerli bir sabit esaslı tüketici fiyat indeksi bulunmamaktadır. Bu amaçla kullanılacak tek

kaynak İstanbul Ticaret Odası tarafından yalnızca İstanbul ili için hesaplanan indeksler olmaktadır.

Sonuç

2003 temel yıllık tüketici fiyat indeksi, herhangi bir coğrafi, demografik veya gelir grubu ayırımına gidilmeksizin yurt içinde tüketim harcaması yapan –turistler dahil- tüm bireyleri kapsamaktadır. Bu sebeple, DVD player’den MP3 çalara, yurt içi ve yurt dışı turlardan, hacca gidiş ücretine kadar çok geniş bir ürün yelpazesine sahiptir.

Tüketici fiyat indeksleri gerçekte hayat pahalılığını ölçen geçinme indeksleri olup, belirli bir hayat standardının devamı için harcanması gereken para miktarında meydana gelen değişimi saptamayı amaçlar. Ancak, bilindiği gibi ailelerin gelirlerine bağlı olarak hayat standartları ve dolayısıyla tüketim kalıpları arasında çok büyük farklılıklar görülmektedir. O halde, fiyat değişimleri izlenecek hayat standardı hangi gelir grubunun hayat standardı olmalıdır?

Bu konuda, özellikle ülkemiz gibi gelir dağılımı bozuk olan ülkelerde, işçi ve memur gibi dar gelirliilerin hayat standardının ele alınmasının daha doğru olduğu ifade edilmektedir. Nitekim, fiyat hareketlerinden en fazla bu kesim etkilendiği için, ücret ve maaş artışlarının yanı sıra kira ve nafaka artışı gibi ayarlamaların da tüketici fiyat indeksi kullanılarak yapılıyor olması, tüketici fiyat indeksi kapsamında izlenecek mal ve hizmet sepetini belirlerken bu kesimin dikkate alınmasını gerektirir.

Öte yandan, tüketici fiyatları indeksinin gerek perakende fiyatların bölgeden bölgeye çok fazla değişkenlik göstermesi, gerekse işçi ve memur çalışanların daha çok şehirlerde bulunması sebebiyle şehirler için hesaplanması önerilmektedir. Kırsal kesimde, özellikle gıda fiyatlarının daha düşük olması yanında ekmek, yoğurt, süt, yumurta, salça, reçel vb. temel gıda maddelerinin evlerde hazırlanıyor olması da bu kesim açısından farklılık yaratmaktadır.

2003 bazlı indeks ise gelir grubu veya bölge ayırımına gidilmeksizin tüm ülke geneli için hesaplanan bir indeks olup, bütün bireylerin tüketimini dikkate almakta ve kent ve kırsal bölgeleri ile düşük gelir grupları ve yüksek gelir gruplarını aynı potada değerlendirmektedir. Dolayısıyla, bu özelliği 2003 indeksinin zayıf yönlerinden biri olarak nitelendirilebilir.

Bizce uygun olanı, özellikle ücretli veya maaşlı çalışanların yaşam standardını devam ettirebilmesi için gerekli olan harcama miktarındaki değişimleri ölçen bir tüketici fiyat indeksinin hesaplanmasıdır. Ayrıca, bu indeksin saydığımız gerekçeler sebebiyle tüm ülke için değil alt bölgeler için hesaplanması gerekir. Tüm ülkedeki fiyat değişimlerini göstermek üzere ise ülke geneli için tüketici fiyat indeksi hesaplanabileceği gibi, ülke genelinde derlenen fiyatlardan hareketle hesaplanan üretici fiyat indeksinden de yararlanılabilir.

Diğer yandan, özellikle akademik çalışmalarda serileri reel hale getirmek amacıyla sıkça kullanılan uzun süreli bir sabit esaslı indekse ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için, belirli bir yılı temel alan indeks, daha sonra yeni indeksler geliştirilse bile,

hesaplanmaya ve yayınlanmaya devam edilmelidir. Araştırmacılara esas dönem değişikliği yapma olanağı tanıyacağından, sabit esaslı indeks hesabında fiyat ortalamalarının geometrik ortalama alınarak yapılması da tercih edilmelidir.

Sabit esaslı indekste mal ve hizmet sepeti ve madde ağırlıkları sabit tutulmalı ve hesaplanan indeksin yalnızca fiyat değişimlerini ölçmesi sağlanmalıdır. Aksi halde, mal ve hizmet sepeti ile madde ağırlıklarının 2003 temelli indeksde olduğu gibi her yıl değişmesi indeksin zaman içinde karşılaştırmalı olarak yorumlanabilme olanağını ortadan kaldıracaktır.

Sonuç olarak, Türkiye İstatistik Kurumu'nun ekonomik yaşamda çok büyük rolü olan tüketici fiyat indekslerine daha fazla önem vermesi ve indeksleri çok çeşitli olan kullanım amaçlarına uygun biçimde hesaplaması gerekmektedir.

Son Notlar

- 1 SERPER, Özer., **Uygulamalı İstatistik 1**, Genişletilmiş 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996, sf.218.
- 2 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **Sorularla İstatistikler Dizisi**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Şubat 2005, sf.25,
- 3 Ülkemizde Fiyat İndekslerinin tarihçesi ile ilgili olarak bakınız (çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/istDogusu.htm>, 13.12.2007.
- 4 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.15.
- 5 CILLOV, Haluk; **İktisadi Olaylara Uygulanan İstatistik Metodları**, 6. Baskı, İ.Ü. Yayın No: 3801, Fakülte Yayın No: 545, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1993. sf.8-9, (Çevrimiçi) http://www.ekodialog.com/Konular/1994_krizi.html, 04.01.2008.
- 6 TIRYAKI, Tolga., “**Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği**”, Temmuz 2002, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/research/work/wp9.pdf>, 04.01.2008.
- 8 ÇEPNİ, Elif, **Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, sf.74.
- 9 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Şubat 2005, sf.16.
- 10 SERPER, Özer., **a.g.e.**, sf.218.
- 11 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.16.
- 12 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.16.
- 13 Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi, **Sorularla İstatistikler Dizisi 2**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Yayın No:2016, Ankara, Mayıs 1997, sf.5.
- 14 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.23.
- 15 SERPER, Özer., **a.g.e.**, sf.218-219.
- 16 ŞENESEN, Ümit., **Betimleyici Sorgulayıcı İstatistik**, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1998, sf. 140-145.
- 17 (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&tb_adi=Yoksulluk%20Analizleri&ust_id=7, 04.01.2008.
- 18 “TÜİK Rakamları Şaşırdı”, **Milliyet Gazetesi**, Ekonomi Sayfası, 9 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/09/ekonomi/aeko.html>. 05.01.2008; (Çevrimiçi) <http://www.acar-com.tr/print/hb.asp?NewsID=23278>, 05.01.2008.
- 19 (Çevrimiçi) http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr/ce/docs/file/Aclik_ve_Yoksulluk_2007.pdf. 04 01 2008.
- 20 2003 Tüketici Fiyat İndeksi hesabında kullanılan mal ve hizmet sepeti Ek 1’de verilmiştir. Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/tufeapp/Baz3.do?BAZ=2003>, 04 01 2008. Ayrıca, bir önceki indeks olması sebebiyle karşılaştırma yapılabilmesi için 1994 Tüketici Fiyat İndeksinin mal ve hizmet

sepeti de Ek 2'de gösterilmiştir. Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/tufeapp/Baz3.do?BAZ=1994..>, 04.01.2008

- 21 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf. 15.
 22 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.22.
 23 GÜVEN AKYARLI, Ayşegül., **Hürriyet Gazetesi**, 1 Ocak 2008, sf. 26.
 24 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.23.
 25 ÇELİK, Ahmet Erhan, “SIM Kart ve Paket Turlar Enflasyon Sepetine Girdi”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Nisan 2004, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/2004/04/15/ekonomi/aeko.html..>, 05.01.2008; (Çevrimiçi) http://www.alomaliye.com/ekonomi/enflasyon_sepeti.htm.., 05.01.2008
 26 Hac maliyeti için, (Çevrimiçi) http://hac.diyaret.gov.tr/tercih_fiyat.pdf, 28.12.2007.
 27 Hac kotası için, (Çevrimiçi) <http://www.takvim.com.tr/2006710/10/gnblll.html>, 28.12.2007.
 28 ÇEPNİ, Elif., **a.g.e.**, sf.74.
 29 ÇEPNİ, Elif., **a.g.e.**, sf.75.
 30 (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com/2005/01/07/ekonomi/eko02.html>, 05.01.2007.
 31 (Çevrimiçi) http://www.indeksiletisim.com/hizmet_goster.asp?ID=630&hizmet_id=14.., 04.01.2008.
 32 KAYA, Muammer., “**Sigara ve Ekonomi**”, (Çevrimiçi) <http://www.sigarabm.com/toplum1.htm..>, 04 01 2008.
 33 (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com/2005/01/07/ekonomi/eko02.html>, 05.01.2007.
 34 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.18.
 35 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.34.
 36 1994=100 indeksinin hesaplama yöntemi için bakınız: Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.31.
 37 (Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/2007/03/06/eko140.html..>, 05.01.2008.
 38 GÜRSES, Uğur, Haberleşeme Komedisi, **Radikal Gazetesi**, 9 Nisan 2007, (Çevrimiçi) <http://213.243.28.21/haber.php?haberno=217904>, 5.12.2007.
 39 Veriler için, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=17&ust_id=6, 04 01 2008.
 40 2003 bazlı son indeksin kapsadığı ürün sepeti her yıl aralık ayında yenilediğinden kapsanan madde sayısı ve madde içeriği her yıl değişmektedir. Bu sebeple, 2003 indeksinin kapsadığı madde sayısı ve içeriği bakımından çok çeşitli rakamlarla karşılaşılmıştır.
 41 Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **a.g.e.**, sf.15.

KAYNAKÇA:

- CİLLOV, Haluk; **İktisadi Olaylara Uygulanan İstatistik Metodları**, 6. Baskı, İ.Ü. Yayın No: 3801, Fakülte Yayın No: 545, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul,1993.
 ÇELİK, Ahmet Erhan, “SIM Kart ve Paket Turlar Enflasyon Sepetine Girdi”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Nisan 2004, Çevrimiçi: <http://www.milliyet.com.tr/2004/04/15/ekonomi/aeko.html..>, 05.01.2008.
 ÇEPNİ, Elif., **Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.
 GÜRSES, Uğur, “Haberleşeme Komedisi”, **Radikal Gazetesi**, 9 Nisan 2007, Çevrimiçi: <http://213.243.28.21/haber.php?haberno=217904>, 5.12.2007.
 GÜVEN AKYARLI, Ayşegül., **Hürriyet Gazetesi**, 1 Ocak 2008., sf.26.
 KAYA, Muammer., “**Sigara ve Ekonomi**”, 04.01.2008, Çevrimiçi: <http://www.sigarabm.com/toplum1.htm..>, 04.01.2008.
 SERPER, Özer., **Uygulamalı İstatistik 1**, Genişletilmiş 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996.
 ŞENESEN, Ümit., **Betimleyici Sorgulayıcı İstatistik**, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1998.
 TİRYAKİ, Tolga., “**Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği**”, Temmuz 2002, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, Çevrimiçi: <http://www.tcmb.gov.tr/research/work/wp9.pdf..>, 04.01.2008.

Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi, **Sorularla İstatistikler Dizisi 2**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Yayın No:2016, Ankara, Mayıs 1997.

Tüketici Fiyatları İndeksi ve Üretici Fiyatları İndeksi, **Sorularla İstatistikler Dizisi**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara, Şubat 2005.

<http://www.die.gov.tr/istDogusu.htm>, 13.12.2007.

http://www.ekodialog.com/Konular/1994_krizi.html, 04.01.2008.

<http://www.tcmb.gov.tr/research/work/wp9.pdf>, 04.01.2008.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&tb_adi=Yoksulluk%20Analizleri&ust_id=7, 04.01.2008.

<http://www.milliyet.com.tr/2007/01/09/ekonomi/aeko.html>, 05.01.2008;

<http://www.acar.com.tr/print/hb.asp?NewsID=23278>, 05.01.2008.

http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs.turkis.org.tr.ce/docs/file/Aclik_ve_Yoksulluk_2007.pdf, 04.01.2008.

<http://www.tuik.gov.tr/tufeapp/Baz3.do?BAZ=2003>, 04.01.2008.

<http://www.tuik.gov.tr/tufeapp/Baz3.do?BAZ=1994>, 04.01.2008.

<http://www.milliyet.com.tr/2004/04/15/ekonomi/aeko.html>, 05.01.2008;

http://www.alomaliye.com/ekonomi/enflasyon_sepeti.htm, 05.01.2008

http://hac.diyenet.gov.tr/tercih_fiyat.pdf, 28.12.2007.

<http://www.takvim.com.tr/2006710/10/gnblil.html>, 28.12.2007.

<http://www.milliyet.com/2005/01/07/ekonomi/eko02.html>, 05.01.2007.

http://www.indeksiletisim.com/hizmet_goster.asp?ID=630&hizmet_id=14, 04.01.2008.

<http://www.sigaram.com/toplum1.htm>, 04.01.2008.

<http://www.sabah.com.tr/2007/03/06/eko140.html>, 05.01.2008.

<http://213.243.28.21/haber.php?haberno=217904>, 5.12.2007.

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=17&ust_id=6, 04.01.2008

http://tuik.gov.tr/tufeapp/Madde_Fiyat_Rapor.do, 06.01.2008.

EK 1: 2003 TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSİ MAL VE HİZMET SEPETİ

Kaynak: Çevrimiçi: [HTTP://WWW.TUİK.GOV.TR/TUFEAPP/BAZ3.DO?BAZ=2003](http://WWW.TUİK.GOV.TR/TUFEAPP/BAZ3.DO?BAZ=2003), 04.01.2008.

2003 indeksi kapsamında fiyatı izlenen mal ve hizmet sepetinde yer alan maddeler herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmamış hali ile elde edilebilmiş, bu sebeple sepette yer alan ürünlerin tasnifi bizim tarafımızdan gerçekleştirilmiştir.

Alkollü İçkiler: Bira alkollü, Rakı-yeni rakı, Şarap, Viski

Gıda: Antepfıstığı, Armut, ayran, asitli içecekler, Ay çekirdeği, Ayçiçek yağı, Ayva, Baharatlar, Bal, Bamya, Bebek maması (toz karışım), Bezelye, Biber çarliston, Biber dolmalık, Biber sivri, Bisküvi, Bitki çayları, Buğday unu, Bulgur, Ceviz, Cips, çerez vb., Çay, Çilek, Çorbalar, Dana eti, Diğer bakliyat, Domates, Dondurma, Ekmek, Ekmek arası yiyecekler, Elma, Erik, Fasulye, Fındık, Gazoz meyveli, Gofret, Greyfurt, Hamburger sandviç tost vb., Hamur tatlıları, Havuç, Hazır çorbalar, Hazır hamur yufka vb. ürünler, Hazır meyve ve sebze suları, Hazır yemekler mezeler, Ispanak, İkramlık çorbalar, Kabak, Kabak çekirdeği, Kabartma maddeleri, Kahve, Kakao, Kakaolu içecekler nesquick vb. toz, Karnabahar, Karpuz, Kavun, Kayısı, Keaplar, Kek, Kesme şeker, Ketçap, Kiraz, Kola, Koyun eti, Kraker, Krem çikolata, Krem peynir, Kuru fasulye, Kuru soğan, Kuru üzüm, Kümes hayvanları-Tavuk, Lahana beyaz, Lahana kırmızı, Leblebi, Limon, Lokum, Maden suyu ve sodası, Makarna, Mandalına, Mantar, Margarin, Maydanoz, Mercimek, Mısırrözü yağı, Muz, Neskafe, Nişasta, Nohut, Pastane fırın ürünleri, Patates, Patlıcan, Pekmez, Peynir- beyaz peynir-kaşar peyniri- tulum peyniri, Pırasa, Pide lahmacun vb., Pirinç, Pirinç unu, Portakal sıkmalık, Puding, Reçel, Sakatat, Sakız, Salam, Salatalık, Salça, Sarımsak kuru, Sebze konservesi, Semizotu, Sıcak içecekler, Sosis, Su, Sucuk, Süt, Şeftali, Şehriye, Şeker karamela vb., Tahıl gevrekleri, Tahin helvası, Tavuk yumurtası, Taze

balıklar, Tereyağı, Tereyağı- kahvaltılık, Toz şeker, Turp kırmızı, Tuz, Üzüm çekirdekli, Üzüm yaprağı, Yaş ve kuru pasta, Yerfıstığı, Yeşil soğan, Yoğurt, Zeytin, Zeytinyağı

Giyim (Dikiş, Tamir ve Temizlik dahil) Harcamaları: Ayakkabı erkek , Ayakkabı kadın, Giyim Bebek çorabı, Bebek iç çamaşırı, Bebek pijaması, Bebek tulumu, Bornoz, Bot çocuk, Bot erkek, Bot kadın, Ceket çocuk için, Ceket erkek için, Çizme, Çorap çocuk için, Çorap erkek için, Çorap kadın için, Erkek kot mont, Eşarp başörtüsü, Eşofman, Eşofman çocuk için, Eşofman kadın için, Etek, Gömlek, Gömlek çocuk için, Gömlek kadın için, İç çamaşırın tek, İç çamaşırın tek çocuk için, İç çamaşırı tk kadın için, Kaban anorak tipi, Kaban anorak tipi çocuk için, Kaban çocuk için, Kaban erkek için, Kaban kadın için, Kadife kumaş, Karışım kumaşlar, Kazak, Kazak bluz kadın için, Kazak çocuk için, Ketan kumaş, Kravat kemer, Manto, Mefruşatlık kumaş, Mont , Örgü yünü, Palto, Pamuklu kumaş, Pantolon çocuk için, Pantolon erkek için, Pantolon kadın için, Pantolon-cekete takım, Pardesü, Pijama ikili tk, Pijama ikili tk kadın için, Pijama ikili tk. çocuk için,

Spor Ayakkabı çocuk için, Spor Ayakkabı erkek için, Spor ayakkabı kadın için, Sweatshirt,

Sweatshirt çocuk için, Takım elbise, Tayyör (etek-cekete), Terlik kadın, Tişört, Tişört çocuk için, Tişört kadın için, Yünlü kumaş, Giyim eşyaları kuru temizleme ücreti, Ayakkabı Tamiri Erkek, Elbise dikiş ücreti erkek, Elbise dikiş ücreti kadın,

Elbise tamir ücreti, Ayakkabı Tamiri Kadın

Eğitim: Anaokulu ücreti, Çocuk kitapları, kırtasiye malzemeleri (diğer), kitaplar (diğer), Eğitim Düzeyi belirlenemeyen eğitim programları, Kalem resim boya, Okul çantası, Okul defteri, Okul giysileri, Okul kitapları ve dergileri, Özel dersane oks hazırlık, Özel dersane ücreti, Özel ilk öğretim ücreti, Özel lise ücreti, Özel üniversite ücreti, Üniversite harcı, Yazım çizim kağıtları, Kreş ve gündüz bakım evi

Sağlık: Ameliyat ücreti, Diğer sağlık ürünleri, Diş çekim ücreti, Diş dolgu ücreti, Doğum ücreti normal, Doğum ücreti sezeryan, Emar ücreti, Hastane yatak ücreti, İğneciyeye ödenen ücret, İlaçlar, İlk yardım aletleri, Kontakt lens, Laboratuvar tahlil ücretleri, Numaralı gözlük, Röntgen ücreti, Sağlık ile ilgili aletler, Ultrason ücreti, Uzman doktor muayene ücreti

Kişisel Temizlik ve Bakım Ürünleri: Elektrikli epilasyon aletleri, Deodorant, Elektrikli saç bakım aletleri, Erkek berberi, Hijyenik kadın bağı, Kişisel bakım hizmetleri kadın için, Kadın berberi, Kağıt mendil, Makyaj malzemeleri, Pamuk, Bebek bezi, Parfümler, Sabun , Saç bakım ürünleri, Cilt ve vücut ürünleri, Traş malzemeleri, Tuvalet kağıdı, Tuvalet ve güzellik sabunu, Ağız ve diş bakım ürünleri, Misafir kolonyası

Ev Gereçleri ve Tamiri: Ampul, Battaniye, Cam,Cam ev eşyası, Çarşaf nevresim yastık kılıfı, Çatal-kaşık-bıçak vb., Çelik mutfak eşyaları, Diğer elektriksiz ev aletleri, Dikiş ipliği, Ev tekstili için dantel nakış vb. malzeme, Florasan lamba, Halı, Kağıt sofras malzemeleri, Kanepe ve divan, Kapı dolap pencere ve aksesuarlar ve malzemeler, Oturma odası tk, Pencere, Perdelik kumaş, Pil, Plastik ev mutfak eşyası, Porselen ev eşyası, Radyatör, Saklama muhafaza ve pişir. Yön. Malz., Sehpa, Sıhhi Teçhizat, Soba, Soba vb. aksesuar ve malzemeleri, Teflon mutfak eşyası, Tek masa, Tek sandalye, Tül kumaş, Uyku seti çift kişilik, Yastık, Yatak bazası, Yatak çift kişilik, Yatak odası tk, Tül kumaş, Yatak örtüsü, Yatak tek kişilik, Yemek odası tk, Yer Ve Duvar Döşemesi, Yorgan çift kişilik, Havlu, Bahçe ve dış mekan malzemeleri, Telefon ekipmanları, Telefon onarımı, Telefon yedek parçaları, Oyuncak taşıt araçları, şemsiye, seyahat malzemeleri, Fotoğraf makinesi film ücreti, tüp, Tüp ücreti 2-piknik tüpü, Tüp ücreti 1-12 kg.

Dayanıklı Tüketim Malları (her türlü elektrikli ev gereci dahil) ve tamiri: Fotoğraf makinesi, Aspiratör, Bulaşık makinesi, Bütangaz ocağı, Çamaşır makinesi, Diğer elektrikli küçük ev aletleri, Elektrikli kesici vb. aletler, Elektrikli küçük ev aletleri, Elektrikli su ısıtıcıları, Elektrikli süpürge, Fırın, Fırın ocaklar, Film kayıt vb gösterici cihazlar, Kamera , Kombi, Müzik seti, No-frost buzdolabı, Normal buzdolabı, Şofben, Ev aletleri tamiri malzeme işçilik, Televizyon, Termosifon, Ütü, MP3 çalar,DVD Player, Cep telefonu

Haberleşme: Cep telefonu görüşme ücreti, Mektup gönderme ücreti, PTT koli gönderme ücreti, Telefon aboneliğine ilişkin ücret, Telefon görüşme ücreti milletler arası, Telefon görüşme ücreti sabit hattan gsm, Telefon görüşme ücreti şehiriçi, Telefon görüşme ücreti şehirlerarası, Telefon kart ücreti, Kargo ücreti

Ev Temizlik Ürünleri Ve Bakım Harcamaları: Badana ve boyalar, Gündelikçi ücreti, Halı ve kilim temizleme, Bulaşık için temizlik malzemesi, Bulaşık için temizlik ve bakım ürünleri, Çamaşır için temizlik ve bakım ürünleri, Her türlü ev temizlik malzemesi, Hijyenik zeminler için temizlik ve bakım ürünleri

Bilgisayar ve İnternet: Bilgisayar Disket, cd, vcd vb. boş, Bilgisayar ekipmanları, İnternet ücreti, Bilgisayar masaüstü, Modem ADSL, Printer

Ulaşım Harcamaları: Belediye otobüs ücreti, Dolmuş ücreti, Köprü geçiş ücreti, Metro ücreti, Otoban geçiş ücreti, Otobüs ücreti şehirler arası, Taksi ücreti şehir içi, Tren ücreti (banliyö), Tren ücreti (şehirlerarası), Uçak ücreti, Vapur ücreti şehir hatları, Otopark ücreti, Servis ücreti, Nakliye ücreti şehir içi

Elektrik, Su, Doğalgaz faturaları ve Doğalgaz abonman ücreti

Otomobil: Otomobil, Otomobil dizel, Araba ile ilgili temizlik ve bakım ürünleri, Araba kiralama ücreti, Araba Motoryağları, Araç yedek parça ekipmanları,

Araçları tamir ve bakımına ödenen ücretler (malzeme ve işçilik), Ulaşım araçları ile ilgili işlemler

Şans Oyunları: Piyango bileti, Sayısal loto, At yarışı, İddaa, Şans topu

Tütün ve Tütün Mamulleri: Tütün, Maltepe sigarası, Marlboro sigarası, Monte Carlo sigarası, Parliament sigarası, Samsun sigarası, Tekel 2001 sigarası, Winston sigarası

Sigorta Harcamaları: Sağlık sigortası ödemeleri, Araçlara ilişkin sigorta ücreti, Yangın hırsızlık ve diğer afetler için sigorta

Turizm Harcamaları: Yurt dışı kültür amaçlı turlar, Yurt içi 1 hafta ve daha fazla süreli turlar,

Yurt içi hafta sonu turları, Yurt kamp misafir vb konaklama hizmetleri, Otel ücreti, Hacca gidiş ücreti

Sinema, Tiyatro, Spor, Eğlence Harcamaları: Sinema, tiyatro, Spor müsabakalarına giriş ücreti, Spor ve eğlence araçları, Sportif faaliyetler için ödenen ücretler, Diğer kültürel ve sanatsal faaliyetler, müzik aletleri, kaset (dolu), kablolu TV yayın hizmetleri, gazete, magazinler ve dergiler, Bisiklet

Isınma Giderleri: Kalorifer yakıt ücreti, Kömür ücreti, Odun ücreti

Yakıt: LPG, benzin, mazot

Kira Harcaması: Gerçek Kira

Çeşitli Hizmetler: Banka ile para havale/çekme ücreti, Dokümantasyon için ödenen ücretler,

Resmi evraklarla ilgili hizmetler, Film tabetme ücreti, Resim çektirme ücreti, Şoför eğitim kurs ücreti, Veteriner ücreti, Görsel işitsel veri işleme araçları tamiri işçilik, Görsel işitsel veri işleme araçları tamiri malzeme ve işçilik

Diğer: Atık Çöp, Mücevher-altın

EK 2: 1994 TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSİ MAL VE HİZMET SEPETİ

Kaynak: Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/tufeapp/Baz3.do?BAZ=1994>., 04.01.2008.

2003 indeksi kapsamında fiyatı izlenen mal ve hizmet sepetinde yer alan maddeler herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmamış hali ile elde edilebilmiş, bu sebeple sepette yer alan ürünlerin tasnifi bizim tarafımızdan gerçekleştirilmiştir.

Alkollü İçkiler: Bira 1-özel, Bira 2. tekel, Cin1, Cin 2, Rakı yeni rakı 35cl, Rakı yeni rakı 70cl, Şarap 1. özel, Şarap 2. tekel, Viski, Votka 1. 35 cl, Votka 2. 70 cl

Gıda: Alabalık, Antep fıstığı, Armut , Ay çekirdeği, Ayçiçek yağı, Ayran paket, Ayva, Baharat karabiber, Baharat kırmızı pul biber, Bakla, Bal, Balık turna, Barbunya taze, Bebek maması, Belediye ekmeği, Beyaz peynir 1. tam yağlı, Beyaz peynir 2. orta yağlı, Bezelye, Bir bardak çay, Bisküvi 1. sade, Bisküvi 2. bebe, Börek, Buğday unu, Bulgur, Ceviz içi, Charleston biber, Çay-çaykur, Çay özel, Çikolata 1. baton, Çikolata 2. madlen, Çilek, Çinekop taze, Çorba 1. mercimek, Çorba 3. işkembe, Çorbalar, Çupra taze, Dana eti 1. kuşbaşı, Dana eti 2. kıyma, Dil taze, Dolma biber, Domates, Dondurma, Elma, erik, Feki balık, Fındık içi, Gazoz –meyve suyu pet şişede, Gazoz meyveli 2. teneke kutuda, Greyfurt, Gümüş taze, Hamburger, Hamsi taze, Hamur tatlıları 1. tulumba, Hamur tatlıları 2. baklava, Havuç, Hazır çorba, Ispanak, Istakoz , İstavrit taze, İzmirit taze, Kabak, Kabak çekirdeği, Kağıtlı şeker, Kahve, Kakao, Kalamar, Kalkan taze, Kalyoz, Karagöz taze, Karides taze, Karnabahar, Karpuz, Kaşar peyniri 1. eski, Kaşar peyniri 2. taze, Kavun, Kayısı, Kebap 1. döner, Kebap 2. Adana, Kefal taze, Kepek ekmeği, Kerevit , Kesme şeker, Kılıç taze, Kiraz, Kola 1lt pet şişede, Kola 2. teneke kutu, Koyun eti 1. kemikli parça, Koyun eti 2.kıyma, Kuru barbunya, Kuru fasulye,

Kuru incir, Kuru kayısı, Kuru pasta, Kuru soğan, Kuru üzüm, Lagos taze, Lahana, Leblebi, Levrek taze, Limon, Lüfer taze, Maden suyu ve sodası, Makarna , Mandalina, Mantar, Margarin 1. paket, Margarin 2. kase, Marul-kivircik, Maydanoz, Mercimek kırmızı, Mercimek yeşil, Mersin taze, Meyve suyu 1. 200 ml, Meyve suyu 2. 1 lt, Mezgıt taze, Mısırzüğü yağı, Midye taze, Muz, Neskafe, Nohut, Normal ekme, Palamut

taze, Pastırma, Patates, Patlıcan, Pavurya, Pırasa, Pide 1. peynirli, Pide 2. kıymalı, Pirinç 1 barsani, Pirinç 2 baldo, Pirinç unu, Poğaçı, Portakal, Reçel, Sakatat 1. karaciğer, Sakatat 2. işkembe, Salam Macar, Salamura üzüm yaprağı, Salatalık, Salça, Sandviç, Sardalye taze, Sarımsak, Sazan taze, Sebze konservesi 1. taze fasulye, Sebze konservesi 2. bezelye, Semizotu, Sıcak yemek 1. et yemeği, Sıcak yemek 2. kuru fasulye, Sıcak yemek 3. pilav, Sivri biber, Soğuk yemek 1. yaprak sarma, Soğuk yemek 2. ciğer, Sosis, Su, Sıcuk , Süt, Şeftali, Şehriye, Tahin helvası kakaolu, Tahin helvası sade, Taranca, Tavuk eti 1- bütün, Tavuk eti 2.but, Taze bamyı, Taze fasulye, Tekir taze, Tereyağı, Tırsı taze, Torik taze, Tost, Toz şeker, Turp, Tuz, Uskumru taze, Üzüm , Van gölü balığı, Yaş pasta, Yayın taze, Yer fıstığı, Yeşil soğan, Yoğurt, Yufka, Yumurta , Zargana taze, Zeytin siyah, Zeytin yağı, Zeytin yeşil

Giyim ve Aksesuarları (temizlik ve dikiş ücreti dahil): Cüzdan deri erkek, Cüzdan deri kadın, Ayakkabı 1- bağcıklı erkek, Ayakkabı 1- deri çocuk ayakkabı 2- mokasen çocuk, Ayakkabı 1-kapalı kadın, Ayakkabı 2-mokasen erkek, Ayakkabı 2-mokasen kadın, bakım Elbise temizleme ücreti 1-dar etek, bakım Elbise temizleme ücreti 2- erkek takım, bakım Erkek ayakkabı tamiri, bakımı, Kadın ayakkabı tamiri, Basma, Bebek iç çamaşırı 1. dış zıbın, Bebek iç çamaşırı 2. body, Bebek pijaması 1. penye, bebek pijaması kadife veya b. , Giyim Bebek tulumu 1. kadife, Giyim Bebek tulumu 2. penye, Bluz 1. ipekli kumaş uzun kol,Bluz 2. viskon kumaş uzun kol, Bot çocuk, Bot kadın, Çorap 1. yünlü erkek, Çorap 1. yünlü külotlu, Çorap 1.naylon, Çorap 2. merserize erkek, Çorap 2. soket kadın, Çorap 2. yünlü, Çorap 3. merserize çocuk, Erkek deri kemer, Erkek takım elbise dikiş ücreti, Eşarp 2-yün, Eşofman 1. penye çocuk, Eşofman 1. penye erkek, Eşofman 2. sentetik çocuk, eşofman 2-sentetik erkek, Gömlek 1. uzun kol terilen çocuk, Gömlek 2. kısa kol terilen çocuk, Gömlek kısa kollu terikoton erkek, Gömlek uzun kollu terikoton erkek, Gömlek uzun kollu yünlü erkek, İç çamaşırı 1. takım kadın, İç çamaşırı 1. fanila takım erkek, İç çamaşırı 1.fanila çocuk, İç çamaşırı 2. atlet takım erkek, İç çamaşırı 2. külot çocuk, İç çamaşırı 2. sütyen, İpek kumaş ithal, İpek kumaş suni, Kaban çocuk, Kaban erkek, Kaban kadın, Kadın tayyör dikiş ücreti, Kadife kumaş, Kaput bezl, Kazak çocuk, Kazak erkek, Kazak kadın, Keten kumaş, Manto kadın, Mont 1.derl kadın, Mont 2. kot kadın, Mont anorak çocuk, Mont deri erkek, Mont pamuklu kumaştan çocuk, Mont yünlü erkek, Örgü yünü 1-moher, Örgü yünü 2-ornon, Palto erkek, Pantolon 1.gabardin kadın, Pantolon 2. kot kadın, Pantolon tamir ücreti, Pardedü erkek, Pardedü kadın, Pazen, Pijama 1. penye erkek, Pijama 2 poplin erkek, Pijama çocuk, Pijama kadın, Poplin kumaş, Spor ayakkabı 1- keten kadın, Spor ayakkabı 1-keten çocuk, Spor ayakkabı 1-keten erkek, Spor ayakkabı 2- deri çocuk, Spor ayakkabı 2-deri erkek, Spor ayakkabı 2-deri kadın, Takım elbise kışlık erkek, Takım elbise yazlık erkek, Tayyör 1. gabardin kadın, Tayyör 2. keten kadın, Tek ceket çocuk, Tek ceket kışlık erkek, Tek ceket yazlık erkek, Tek etek 1.gabardin kadın, Tek etek 2. keten kadın, Tek pantolon 1. kot çocuk, Tek pantolon 1.gabardin çocuk, Tek pantolon gabardin erkek, Tek pantolon terilen erkek, Terilen kumaş, Terlik erkek, Terlik kadın, T-shirt çocuk, T-shirt erkek, T-shirt kadın, Yün kumaş 2 kalın tayyör yünlü, Yün kumaş 3-erkek el. Yün, Yün kumaş 4-erkek elb.yün ser., Yün kumaş 1-kadın tayyör

Eğitim: Defter 1. normal boy, Defter 2. harita boy, Kırtasiye 1. kağıt, Kırtasiye 2. selobant, Kırtasiye 3.uhu, Kırtasiye 4. kalem ucu, Resim boyaları 1. kuru boya, Resim boyaları 2. sulu boya, Kurs ücreti, Kurşun kalem, okul çantası, okul dergileri, okul kitabı 1. ilkokul, okul kitabı 2. ortaokul, okul önlüğü 1. erkek çocuk, okul önlüğü 2. kız çocuk, Özel lise ücreti, Türkçe sözlük, Üniversite harcı, Kreş-anaokulu ücreti

Sağlık: Ameliyat ücreti 1. devlet hast., Ameliyat ücreti 2.özel hast., Diş ücreti 1.devlet hast , çekim, Diş ücreti 2.devlet hast. Dolgu, Diş ücreti 3. özel hast çekim, Diş ücreti 3-özel muayenehane çekim, Diş ücreti 4. özel hast. Dolgu, Diş ücreti 5. muayenehane çekim, Diş ücreti 6. muayenehane dolgu, Doğum ücreti 1. devlet hast., Doğum ücreti 2. özel hast., Doktor muayene ücreti 1. üniv. Hast.,Doktor muayene ücreti 2. devlet hast.,Doktor muayene ücreti 3-özel hastane, Doktor muayene ücreti 4. muayenehane, Doktor muayene ücreti 5. poliklinik, Hastane yatak ücreti 1. devlet, Hastane yatak ücreti 2. özel, Hastane yatak ücreti 2-özel hastane, İğneciye ödenen ücret 1. devlet hast., İğneciye ödenen ücret 2. poliklinik, İlaçlar 1. ağrı kesici, İlaçlar 2- enfeksiyona karşı, İlaçlar 3-vitamin, İlaçlar 4. solunum yolları, İlaçlar 5. sinir sistemi, Laboratuvar tahlil ücreti 1. devlet hast., Laboratuvar tahlil ücreti 2. poliklinik, Laboratuvar tahlil ücreti 2-özel hastane kan, Laboratuvar tahlil ücreti 4-özel laboratuvar kan, Numaralı gözlük 1. gözlük camı, Numaralı gözlük 1. gözlük camı, Numaralı gözlük 2. gözlük çerçevesi, Röntgen ücreti 1- devlet hastanesi, Röntgen ücreti 2. muayenehane, Tomografi ücreti 1. özel hast., Tomografi ücreti 2. devlet hast., Yarabanti, Numaralı gözlük 2. gözlük çerçevesi, Röntgen ücreti 1- devlet hastanesi, Röntgen ücreti 2. muayenehane, Tomografi ücreti 1. özel hast., Tomografi ücreti 2. devlet hast., Yarabanti

Kişisel Bakım ve Temizlik: Diş macunu, Erkek berberi, Hamam ücreti, Hijyenik kadın bağı, Kadın berberi, Kolonya, Makyaj malzemesi 1. ruj, Makyaj malzemesi 2. oje, Sabun 1. yeşil,

Sabun 2- beyaz, Saç boyası, Şampuan 1. şampuan, Şampuan 2. saç kremi, Traş malzemeleri 1. permatik, Traş malzemeleri 2. traş kremi, Tuvalet kağıdı, Tuvalet sabunu 2, 3, 5'li, Tuvalet sabunu tekli, Deodorant, Diş fırçası, Kağıt mendil, Bebek bezi 1. naylon, Bebek bezi 2. kağıt, Bebek pudrası

Ev Gereçleri ve Onarım Ücretleri: Anahtar yaptırma ücreti, Ampul, Ayakkabı boyası, Battaniye 1-tek kişilik, Battaniye 2-çift kişilik, Cam alım ücreti, Cam ev eşyası 1. çay bardağı, Cam ev eşyası 2. su bardağı, Cam ev eşyası 3. borcam tencere, Çelik mutfak eşyası 1. düdüklü tencere, Çelik mutfak eşyası 1. tencere, Çelik mutfak eşyası 2. tencere, Çelik mutfak eşyası 3. tava, Çelik mutfak eşyası 4. çaydanlık, Çelik mutfak eşyası 5. kaşık, Çelik mutfak eşyası 6. çatal, Çelik mutfak eşyası 7. bıçak, Ev gereci Çelik mutfak eşyası 8. çay kaşığı, Dikiş ipliği 2-naylon,

Döşemelik kumaş, Florasan lamba, Halı, Havlu 1. el yüz havlusu, Havlu 2-banyo, Hurç, Kanepe ve divan, Kibrit 1. özel, Kibrit 2. tekel, Kilit, Kristal 1. su bardağı, Masa örtüsü 1-kumaş, Musluk, Nevresim takımı 1-tek kişilik, Nevresim takımı 2- çift kişilik, Oturma Odası takımı 1-modern, Oturma odası takımı 2-klasik, Pamuk, Perde, Pil 1. orta boy, Pil 2. kalem boy, Plastik ev eşyası 2. çöp sepeti, Plastik mutfak eşyası 1. su kovası, Porselen ev eşyası 1. yemek takımı, Porselen ev eşyası 2. yemek tabağı, Kağıt peçete, Radyatör,Şehpa takımı,Soba 1. katalitik,Soba 2. kömür,Soba borusu,tamiri Cam taktırma ücreti, Tek sandalye,

Telefon makinesi, Termos, Tornavida, Tül 1-desenli, Tül 2-düz, Ütü masası, Yastık, Yatak odası takımı 1-modern,Yatak odası takımı 2- klasik,Yemek odası takımı 1-modern, Yemek odası takımı 2-klasik, Yer döşemesi, Dantel ipi 1- merserize, Dantel ipi 1-yumak 3 kat, Dantel ipi 2- yumak 6 kat, Çocuk oyuncakları 1. lego, Çocuk oyuncakları 2. atari, seyahat malzemesi-valiz, Süpürge çalı, Patiska 1- en 90-100 cm, Patiska 2-en 140-150 cm, Patiska 3-en 220-240 cm, Tüp ücreti 1-12.kg, 2-piknik tüpü

Dayanıklı Tüketim Malları ve Tamiratı: Termosifon, Saç kurutma makinesi, Ütü, Dikiş makinesi 1. singer, 2- Beko, fotoğraf makinesi, Kamera, fritöz, Tamiri Buzdolabı tamiratı, Bulaşık makinesi 1- ocaklı, Bulaşık makinesi 2. normal, Buzdolabı 1.tek kapılı, Buzdolabı 2. çift kapılı, Buzdolabı 3. derin don.,Çamaşır makinesi 1. tek su girişli, Çamaşır makinesi çift su girişli, Elektrikli mini fırın, Elektrikli traş makinesi, Fırınlı ocak, Bütangaz ocağı, Mikser, Mutfak robotu, Müzik seti, TV bakım tamiri, Süpürge elektrikli 1. Arçelik, Süpürge elektrikli 2. Arçelik, ,Şofben, Tost makinesi 1. Arçelik, Tost makinesi 2. Rowenta, TV 155 ekran, TV 2. 37 ekran

Haberleşme: Kartlı telefon görüşmesi, Kontrollü telefon görüşmesi, Mektup gönderme ücreti 1.normal ve yurt içi, Mektup gönderme ücreti 2. acele posta, PTT koli gönderme ücreti, Telefon abonman ücreti, Telefon jeton ücreti, Telefon tahsis ücreti

Ev Temizlik ve Bakım Giderleri: Boya badana ücreti, Boya malz. Boya ücreti, Gündelikçi ücreti, Kireç çözücü, Mekanik temizlik deterjanı 1.toz, Mekanik temizlik deterjanı 2. sıvı, Sinek ilacı, Yumuşatıcı, Bulaşık deterjanı 1. krem, Bulaşık deterjanı 2. sıvı, Bulaşık deterjanı 3. bulaşık makinesi için, Bulaşık süngeri, Çamaşır deterjanı 1. otomatik makine için, Çamaşır deterjanı 2. normal makine için, Çamaşır suyu, Ev temizlik sabunu

Bilgisayar: Disk ve Disket

Ulaşım Giderleri: Belediye otobüs ücreti 2-öğrenci, Belediye otobüsü 1-tam bilet, Dolmuş ücreti mimibüs, Köprü geçiş ücreti, Otoban geçiş ücreti, Servis ücreti okul için, Şehirler arası otobüs ücreti 3 güzergah, Şehirler arası tren ücreti 3 güzergah, Şehirlerarası vapur ücreti, Taksi ücreti, Tren ücreti banliyö, Uçak ücreti 1. İstanbul, Uçak ücreti 2. Adana, Uçak ücreti 2-İzmir, Vapur ücreti 1-şehir hatları, Vapur ücreti 2-deniz otobüsü, Nakliye ücreti, Otopark ücreti

Elektrik- Su – Doğalgaz Giderleri: Akarsu 1-0-10 m küpe kadar, Akarsu 2-11-20 m küpe kadar, Akarsu 3- 20 m küp üzeri, Elektrik ücreti, Doğalgaz ücreti

Otomobil: Araba aksesuar 1-patinaj, Araba aksesuarı 2-oto paspas, Araba kiralama ücreti,

Araba lastiği, Araba tamir bakım ücreti 1-balans, Araç tem. Ve bakım ücretleri 2-fren balatası

Araç yedek parça 1- buji, Araç yedek parça 2-akü, Motor Yağları, Otomobil 1. Renault, Otomobil 2.Tofaş, Otomobil 3.Opel, Otomobil 4. Ford

Şans oyunları: Spor toto, Milli piyango

Tütün ve Tütün Mamulleri: Tütün, Birinci, Bitlis, Bafra sigarası, Camel kısa, Maltepe sigarası filtreli kısa, Maltepe sigarası filtreli uzun, Marlboro filtreli kısa, Marlboro filtreli uzun, Parliament, Samsun sigarası filtreli kısa, Samsun sigarası filtreli uzun, Tekel 2000, Yeni harman

Sigorta Harcamaları: -

Turizm Harcamaları: Otel ücreti

Sinema- Tiyatro- Spor ve Eğlence Giderleri: Sinema, Tiyatro 1. devlet, Tiyatro 2. özel, Magazinler 1. aylık, Magazinler 2. haftalık, Kablolu yayın, Müzik aletleri 1. flüt, Müzik aletleri 2. org, Kaset teyp kaseti 1. yerli, Kaset teyp kaseti 2. yabancı, Bilimsel ve edebi kitaplar, Spor müsabakası 1. futbol, Spor müsabakası 2. kapalı spor sahası giriş, Sporla ilgili aletler 1. futbol topu, Sporla ilgili aletler 2. pinpon topu, Futbol sahası kiralama ücreti, Gazete, Oyun aletleri 1. tavla, Oyun aletleri 2. satranç, Bisiklet 1-Bisan, Bisiklet 2- Bianchi

Yakacak ve Isınma Giderleri: Kalorifer yakıt ücreti, Kömür 1- ithal, Kömür 2-linyit, Odun

Yakıt: Benzin 1-süper, Benzin 2-normal, Mazot

Kira Harcaması: Gerçek kira, İzafi kira

Çeşitli Hizmetler: Cenaze masrafları, Film tabetme ücreti, Kameraya çekirme ücreti, Resim çekirme ücreti, Şoför eğitim kurs ücreti, Veteriner ücreti, Noter ücreti Film ücreti

Diğer: Gazyağı, Mücevher altın

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

**KAMU İÇ BORÇLANMASININ
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE
FAİZ DIŞI FAZLA VE REEL FAİZ ORANI
DEĞİŞKENLERİNİN ETKİSİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR*

&

Yrd. Doç. Dr. Erşan SEVER**

* Harran Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Maliye Bölümü

&

** Harran Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

ÖZET

Yüksek reel faizler ve faiz dışı fazla göstergeleri kamu iç borçlanmasının sürdürülebilirliğinde üzerinde önemle durulan değişkenlerdir. Kamu borç stokunun hızla yükselmesinde de etkili olan yüksek reel faizler çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kamu borçlanmasının hem bir sonucu hem de önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu iç borçlanmasının sürdürülebilirliğinde ve borç yükünün hafifletilmesinde faiz dışı bütçe fazlalarının oluşturulabilmesi de bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın amacı kamu iç borçlarının sürdürülebilirliği ile faiz dışı bütçe fazlası ve reel faiz oranları arasındaki korelasyonun niteliği ve derinliğini teorik ve Türkiye pratiğinde ampirik olarak incelemektir. Çalışmada Türkiye’ye ilişkin 1980-2006 dönemi reel faiz oranı ve faiz dışı fazla değişkenlerinin kamu iç borçlanması üzerindeki etkisi VAR modeli kullanılarak araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre reel faiz oranlarındaki artışa kamu iç borçlanmasının verdiği tepki pozitif olmaktadır. Faiz dışı fazladaki artışa kamu iç borçlanmasının verdiği tepki ise negatif yönlü olmaktadır. Reel faiz oranının kamu iç borçlanma üzerindeki açıklayıcı etkisinin ise faiz dışı fazladan daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İç borçlanma, sürdürülebilirlik, faiz dışı fazla, reel faiz.

ABSTRACT

Rate of high real interest and primary surplus signs are fundamental indicators for determining the sustainability of public domestic borrowing. It is well known that rate of high real interest is both the result and cause of public domestic borrowing especially in most of the developing countries like Turkey. Primary surpluses must also be constituted in order to reduce the public debt burden. The purpose of this study is to examine the quality and gravity of relation among public domestic borrowing and primary surplus and rate of real interest on theoretical and empirical grounds for Turkey.

The major part of the expectations related to this topic which were included in the literature presents that the rate of high real interest has negative impact on public domestic borrowing. On the other hand high primary surplus level has positive impact on public domestic borrowing. However, some of the empirical study results demonstrate that such evidences don’t meet the expectations well in the case of Turkey. In this study Turkey’s 1980-2006 period are researched by VAR analysis. According to empirical results public domestic borrowing has a positive impact on increasing the rate of real interest and has a negative impact on increasing primary surplus.

Keywords: Domestic borrowing, sustainability, primary surplus, real interest.

1. Giriş

Kamu iç borçlarının sürdürülebilirliği konusu ekonomik yapının kırılğan olduğu ve yoğun bütçe açıklarının yaşandığı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir. Bilindiği gibi vergiler kamu harcamalarının en önemli finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin çoğunda vergi sisteminde görülen sorunlar borçlanmayı da kamu harcamalarının finansmanında önemli bir kaynak durumuna getirmiştir. Borçlanma bu niteliğinin yanı sıra özellikle sonuçları itibariyle makro ekonomik değişkenler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ile de üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

Yoğun borçlanmaların söz konusu olduğu ülkelerde borçların sürdürülebilirliği konusu ve bu sürdürülebilirliğe yön veren dinamiklerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Kamu iç borçlanmasının sürdürülebilirliğinde faiz dışı bütçe fazlası ve reel faiz oranları belirleyici değişkenlerin başında gelmektedir. Özellikle yüksek reel faizler hem borç stokunun hızla artmasında hem de borçların sürdürülebilirliği konusunda oldukça etkili olan bir yüküklüktür.

Tasarruf düzeyinin yetersiz olduğu, mali piyasaların yeterli derinliğe sahip olmadığı ve sağlıklı bir kamu maliyesinin oluşturulamadığı ekonomik yapılarda kısa bir süre içinde yüksek reel faiz ve kısa vadelerle borçlanma tek alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ekonomik ve sosyal yapı üzerinde çok yönlü etkilere sahip bulunan bu politika da bir süre sonra taşınamaz bir noktaya ulaşarak borçlanmanın sürdürülebilirliğini tartışmalı hale getirmektedir. Kamu borçlanmasının yol açtığı sorunlar, ki başında yüksek reel faizler gelmektedir, kısa bir süre içinde borçlanmayı besleyen ve borçlanmaya yön veren nedenler haline gelmektedir.

Kamu borç yükünün hafifletilerek sürdürülebilir bir borçlanma politikasının uygulanabilmesinde bir faiz dışı bütçe fazlasının oluşturulabilmesi de son derece önemlidir. Kamu borçlanmasının kontrol altına alınabilmesi ve sürdürülebilirliği konusunda gelişmekte olan ülkelere yapılan IMF merkezli yönlendirmelerde de maliye politikalarının önemli bir bölümünün yüksek bir faiz dışı fazla hedefine yönelik kurgulandığı görülmektedir. Kuşkusuz bu hedefe ulaşmada sıkı maliye politikası bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda söz konusu ülkelerde hedef ve sonuçlara ilişkin kimi tutarsızlıklar işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi sıkı maliye politikaları doğrultusunda oluşturulan faiz dışı bütçe fazlalarına rağmen borç stokunun bazı durumlarda azalmadığı tersine yükselmeye devam ettiği görülmektedir. Burada, oluşturulan faiz dışı fazlanın yeni kamu harcamalarına dönüştüğü ya da sonradan maliye politikalarının gevşetildiğini söylemek mümkündür. Sıkı maliye politikası bir bütün olarak program boyunca uygulanmadığı takdirde oluşturulacak faiz dışı fazlalarla daha yüksek reel faizlerle daha yüksek düzeyde bir borçlanmanın yapılacağı ve bir süre sonra daha yüksek düzeyde bir faiz dışı fazlaya gereksinim olacağı söylenebilir.

Çalışmada temel olarak faiz dışı fazla ve reel faiz oranı değişkenlerinin kamu iç borçlanmasının sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın ilk

kısımında ilgili değişkenlerin ve bu değişkenlerle kamu iç borçlanması arasındaki korelasyonun niteliği üzerinde durulurken sonraki kısımda söz konusu korelasyonun Türkiye pratiğinde ifade ettiği anlam ampirik olarak incelenmektedir. Ampirik çalışma 1980-2006 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır.

2. Kamu İç Borçlanması ve Sürdürülebilirlik

Klasik iktisat kuramınca olağanüstü bir gelir kaynağı olarak kabul edilen borçlanma bugün çoğu gelişmekte olan ülkede kamu harcamalarının finansmanında başlıca kaynaklar arasında gösterilirken kamu maliyesine yön veren maliye politikalarının da temel enstrümanları arasında yer almaktadır. Son dönemlerde hemen tüm ülkelerde kamu borçlarının sürekli olarak ve hızla arttığı gözlenmektedir*. Artış hızının ekonomilerin gösterdiği özellikler nedeniyle her ülke için aynı olduğu söylenemese de bazı farklılıklarla birlikte bu olgunun çok genel olduğu söylenebilir. Borç stoklarının artışında, reel faiz ödemeleri temel belirleyicilerin başında gelmektedir (Emil ve Yılmaz, 2005: 56). Bir yandan kamu harcamalarının giderek artması öte yandan gerek ekonomik gerekse politik açıdan vergi kaynaklarının sınırına ulaşılmış olması da ilgili sürece işlerlik kazandıran önemli bir dinamiktir (Ataç, 1994: 126).

İç borçlanma nedenleri söz konusu nedenlerin yanı sıra ekonomik yapı ve ülkelere göre de birtakım farklılıklar göstermektedir. Çoğu ekonomilerde öne çıkan iç borçlanma nedenleri şöylece özetlenebilir:

Devlet gelir ve giderleri arasında yer ve zaman bakımından ortaya çıkan uyumsuzlukların giderilmesi amacıyla borçlanma: Burada geçici bütçe açıklarının varlığı söz konusudur ve devlet mali yıl içinde oluşan gider-gelir dengesizliklerini kapatmak için kısa süreli borçlanma yoluna gitmektedir.

Diğer bir borçlanma nedeni normal gelir kaynakları ile ödenemeyen iç borçların ödenmesi ve finansman açıkları için yeniden borçlanılmasıdır. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin artışına bağlı olarak devletin sürekli ve giderek artan biçimde borçlanması bir yandan bütçeden borç faiz ödemelerine ayrılan payı artırarak, borç yükünü ağırlaştırmakta ve borçların çevrilebilmesini güçleştirmekte öte yandan ise yüksek reel faizlere yol açarak yatırımları dışlamakta ve enflasyonist sürece işlerlik kazandırmaktadır (Hyman, 1999: 470). Bu bağlamda özellikle kısa vadeli borçların neden olduğu yükü hafifletebilmek amacıyla vadelerin uzatılması öncelikle söz konusu olmaktadır. Zira özellikle gelişmekte olan ülkelerde vadesi gelen anapara ve faiz ödemelerini karşılayacak vergi gelirlerine sahip olunamadığı söylenebilir. Bu

* Kamu borçlanmasının artışında ekonomik gerekçelerin yanı sıra siyasi gerekçe ve beklentilerin de belirleyici olduğu konusunda yapılan bir değerlendirmede; bütün demokrasilerde kamu kaynaklarının tahsininde oy toplama sevdasının daha anlamlı toplumsal ve iktisadi kriterlerin yerine geçtiği, ülkemizdeki farkın ise bunun makroekonomik dengeler ve bizzat demokrasi ve sosyal yaşam üzerindeki tahribatının fazla olduğu vurgulanmakta, bunlar yerine ücretli ve tarım kesiminin durumunun düzeltilmesi, kamu yatırımlarına ağırlık verilmesi gibi gelir dağılımının düzelterek çok daha anlamlı iktisadi politikaların uygulanabileceği belirtilmektedir. Bkz.: İzak Atiyas, Türkiye’de İktisadi Reform Süreci ve Harcama Politikalarının Siyasal İktisadı”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Şubat 1996, Sayı 119.

doğrultuda vergi gelirleri yetersizliğinin kimi zaman borçlanmayı besleyen ve borçlanmaya yön veren önemli bir dinamik olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Rosen, 1998: 53). Vergi gelirlerinin yetersizliğinde vergi sistemindeki sorunların yanı sıra vergi dışı alanların ve kayıt dışılığın genişliği de oldukça etkili olmaktadır (İyidiker, 2003: 486). Kamu iç borç yükünün hafifletilmesinde kayıt dışılığın azaltılması ve dolayısıyla vergilenebilir kapasitenin genişletilmesi son derece önemlidir.

Devlet finansman ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra kimi zaman da konjonktürel dalgalanmaları hafifletebilmek amacıyla borçlanmaya başvurmaktadır. Burada borçlanma borç yönetimi politikası yoluyla daha çok bir maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bilindiği gibi borç yönetimi politikası, bir ekonomide belirli ekonomik amaçlara (fiyat istikrarı, tam istihdam, ekonomik istikrar, ekonomik büyüme, adil gelir dağılımı) ulaşmak için borç miktarında ve/veya bileşiminde birtakım değişiklikler yapılarak bu amaçların en düşük maliyetle gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sermaye ve mali piyasaların tam olarak gelişemediği kimi ülkelerde de devlet mali araçları çeşitlendirerek söz konusu piyasaların gelişmesine yardımcı olmak amacıyla da iç borçlanmaya başvurabilmektedir (Ulusoy, 2001: 31).

İç borçların nedenleri çok genel olarak bu şekilde özetlenebilirken özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapısal sorunlara bağlı gelişen ve kronikleşen bütçe açıkları kamu borçları üzerinde baskılar yaratarak borçlanmayı sürdürülemez düzeylere taşımıştır. Faiz dışı bütçe fazlası ve reel faiz oranları kamu borçlarının sürdürülebilirliği tartışmalarına yön veren önemli değişkenlerdir. Borç stokunun azaltılarak borçların yeniden sürdürülebilir düzeye indirilebilmesinde belirli bir dönem bir faiz dışı bütçe fazlasının oluşturulabilmesi oldukça önemlidir. Söz konusu faiz dışı fazla, mevcut borç yükünün azaltılması politikalarına uygun kullanılmadığında hiç kuşkusuz borç stokunun azalması bir yana daha yoğun bir borçlanma ile daha kısa sürede kamu borçları sürdürülemez bir noktaya ulaşacaktır.

Öte yandan kamu gelir-gider dengesizliği derinleştikçe borçlanmanın artması reel faiz ödemelerini de artırırken bir süre sonra yüksek reel faiz oranları borç stokunu besleyen ve borçları sürdürülemez düzeylere taşıyan bir etki ile üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı bir büyüklük olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamu iç borç düzeyinin azaltılması temel hedef olmasına rağmen derin yapısal sorunların olması çoğu gelişmekte olan ülke için bu öncelikli hedef yerine kamu iç borçlarının öncelikle sürdürülebilir düzeye indirilmesini sonrasında borçların eritilmesini daha rasyonel ve zorunlu bir hedef olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu hedefe ulaşmada faiz dışı fazlanın ve reel faizlerin etkisinin diğer makro değişkenlere göre çok daha belirleyici olduğu ve dolayısıyla ilgili süreçte kullanılacak maliye politikası enstrümanlarının da bu ekseninde şekillendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Özellikle yüksek reel faizlere bağlı olarak borçlanma sınırının aşılması kamu ekonomisinin temel amaçlarından da bir takım sapmalara yol açmıştır. Söz gelimi kolayca borçlanabilme düşüncesiyle faiz ve menkul kıymet geliri elde edenlerin vergilendirilmemesi ya da çok düşük düzeylerde vergilendirilmeleri vergilerin yatay ve

dikey eşitlik ilkelerini zedelerken gelir dağılımında adalet, kaynak dağılımında etkinlik hedeflerini de baskılamaktadır (Şener, 2006: 356).

2.1. Kamu İç Borçlarının Sürdürülebilirliğinde Faiz Dışı Fazla

Bilindiği gibi bütçe açığı, en yalın ifadesiyle, bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden büyük olması durumunu ifade etmektedir. Bütçe giderlerini faiz giderleri ve faiz dışı giderler olarak ele aldığımızda ve bütçe gelirlerinin faiz dışı giderlerden büyük olduğunu kabul ettiğimizde bir faiz dışı fazladan bahsetmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle faiz dışı fazla bütçenin toplam gelirleriyle bütçeden yapılan faiz ödemeleri dışındaki harcamalar arasında gelirler lehine oluşan farktır. Faiz dışı fazla ile bütçe gelirlerinin faiz gideri olmadığı varsayımı altında bütçe giderlerini karşılama performansı izlenmekte, ilgili mali yıla ilişkin ekonomi politikalarının ve mali gelişmelerin ekonomik yapı üzerindeki etkileri faiz ödemeleri dışında değerdendirilmeye çalışılmaktadır. Faiz dışı fazla oransal olarak ifade edilmek istenildiğinde ise faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranlanması söz konusu olmaktadır.

Faiz dışı bütçe, özellikle bütçe açıkları temelinde birincil açık (Primary Deficit) kavramıyla da değerdendirilmektedir. Bütçe açıklarından faiz ödemeleri çıkartıldıktan sonra kalan kısım birincil açık olarak tanımlanırken, birincil açık da kamu açıklarının sürdürülebilirliği konusunda önemli bir gösterge olarak ele alınmaktadır (Blejer and Cheasty, 1991: 1655).

Bütçe denkliliği diğer bir ifadeyle bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılması hemen bütün ekonomik yapılarda maliye yönetimlerinin temel amaçları arasında yer almaktadır. Yüksek düzeyde faiz ödemelerinin yer aldığı kronikleşmiş bütçe açıkları kompozisyonlarıyla mücadelede ilgili bütçenin faiz dışı fazla vermesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Mevcut borçların kontrol altına alınarak çevrilebilir hale getirilmesinde ve yüksek borç yükünün hafifletilebilmesinde faiz dışı fazla son derece önemlidir (Bulutoluğu, 2004: 306). IMF merkezli istikrar programlarında özellikle son dönemlerde gelişmekte olan ülkelere yapılan tavsiye ve yönlendirmelerde de faiz dışı fazla olgusuna bu temelde büyük önem verildiği ve ilgili programlarda kamu maliyesine ilişkin olarak izlenen temel göstergenin faiz dışı fazla olduğu söylenebilir.

Öte yandan faiz dışı fazlanın ekonomik yapının işleyişine yön veren piyasa oyuncuları ve uluslararası ekonomik ve mali çevreler tarafından da yakından izlenen bir gösterge olduğu ileri sürülebilir. Siyasal otoritenin ve maliye bürokrasisinin bütçede öngördükleri faiz dışı fazla hedefi, bu hedefe ulaşmada izlenecek politika ve yöntemler ve uygulama sonuçları genel ekonomi politikalarının kredibilitelerini şekillendiren temel değışkenlerin başında gelmektedir.

Faiz dışı fazla hedefinin yüksek tutulması kronik bütçe açıklarıyla mücadelede bir zorunluluk olmasına rağmen özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmesi oldukça güç bir hedefdir. Faiz dışı fazla öngörülerinin gerçekleştirilebilmesinde öncelikle sıkı bir maliye politikası ve harcama disiplininin gerekli olduğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz böylesi bir programın temel amacı gelirleri artırmak veya giderleri kısımak

ya da hem gelirleri artırarak hem de giderleri kısarak bir bütçe fazlası oluşturmaktır. Gelirleri artırmak bütçe açısından vergileri artırmak, mahalli idareler açısından halktan alınan katkı paylarını ve vergileri artırmak, KİT'ler açısından fiyatları artırmak, sosyal güvenlik kurumları açısından ise katkı paylarını ve primleri artırmak anlamına gelmektedir. Giderlerin kısılmasında ise alternatiflerin daha da az olduğu söylenebilir. Devlet, giderlerini azaltabilmek amacıyla yatırım harcamalarını kısabilir, memur maaşlarını ve destekleme fiyatlarını artırmayabilir (Eğilmez ve Kumcu, 2003: 340). Bunların tümü özellikle ekonomik yapının tam da kurumlaşmadığı gelişmekte olan ülkelerde siyasal maliyetleri oldukça yüksek olan ve dolayısıyla uygulanabilirliği düşük olan alternatiflerdir. Öte yandan bütçe açıklarının kontrol altına alınması ve bütçe fazlalarının oluşturulmasına yönelik olarak uygulamaya konulan kamu giderlerini ve toplam talebi kısıtlayıcı politikalar kısa dönemde reel GSMH gerilemesine de yol açabilmektedir*. Küçülen bir ekonomik yapıda vergi gelirleri başta olma üzere kamu gelirlerinin artırılabilmesi oldukça güçtür.

Diğer yandan son dönemlerde yapılan kimi değerlendirmelerde de ülkenin faiz dışı fazla oluşturma potansiyelini geliştirebilmek için büyüme oranı ve reel faiz oranı arasındaki farkı açmak gerektiği diğer bir anlatımla büyüme oranının reel faiz oranlarının üzerinde gerçekleşmesi gerektiği üzerinde de durulmaktadır (Abiad and Ostry, 2005: 16). Büyüme oranının reel faiz oranının altında kalması ve söz konusu yapının süreklilik kazanması durumunda, borcun GSMH'ya oranı hızla artacak ve kısa bir süre içinde özellikle iç piyasadan borçlanma imkansız hale gelecektir (Fischer and Easterly, 1990: 129).

Konuya ilişkin Türkiye özelinde yapılan bir çalışmada Türkiye'de ekonominin reel büyüme oranının gerçekleşen reel faizlerden daha yüksek olmasının çok küçük bir ihtimal olduğu öngörüsünde bulunularak borç-GSYİH oranının sürdürülebilir ve kabul edilebilir bir niteliğe sahip olması için faiz dışı bütçenin çok uzun bir süre ciddi ölçülerde fazla vermesi gerektiği belirtilmiştir (Rantanen ve Selçuk, 1996: 48).

Faiz dışı fazla verilemediği ölçüde sürekli ve artan biçimde yeniden borçlanmanın söz konusu olacağı ve dolayısıyla mevcut borç yükünün ve stokunun artacağı ve yeni borçlanmaların çok daha maliyetli hale geleceği söylenebilir. Faiz giderleri için bile yoğun borçlanmanın söz konusu olduğu bir yapıda kısa sürede borç yapısı değişmekte, vadeler kısılırken faiz oranları daha da yükselmektedir. Borç yükünün arttığı, ülke kredibilitésinin düştüğü ve borçların çevrilemez hale geldiği bir ortamda yeniden borçlanabilme imkânları ya tümüyle ortadan kalkmakta ya da yüksek reel faizler nedeniyle çok maliyetli olmaktadır. Bu noktada enflasyonla mücadele programları da etkinliğini yitirmekte yüksek kamu borçlanması, yüksek reel faiz ve yüksek enflasyon kısır döngüsü kamu açıklarını daha da besleyerek yatırımlar ve vergiler üzerinde baskılar oluşturmaktadır.

* Borçların sürdürülebilirliği ve borç yükünün hafifletilmesine yönelik IMF merkezli sıkı maliye politikası uygulamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma için Bkz.: Ebru Voyvoda, Erinç Yeldan, **Journal of Policy Modeling**, "Managing Turkish Debt: An OLG Investigation of the IMF's Fiscal Programming Model for Turkey", Vol. 27, 2005, ss.743-765.

Borçlanmayla mücadelede sıkı maliye politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde de GSYİH'nın bir yüzdesi olarak faiz dışı fazla ölçütü önemli bir değişken olarak kullanılmaktadır. Söz konusu değerlendirmeye göre faiz dışı fazlanın GSYİH'ya oranı -%1'in altında ise uygulanan maliye politikalarının çok yetersiz olduğu, -%1 ile %1 arasında ise yetersiz olduğu, %1 ile %3 arasında ise yeterli olduğu %3 den fazla ise çok yeterli ve başarılı bir maliye politikasının uygulanmakta olduğu sonucuna varılmaktadır (Abiad and Baig, 2005: 13).

Uygulamaya konulan istikrar programlarına bakıldığında da hemen tümünde temel önceliğin kamu finansman dengesinin sağlanmasına verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda kamu kesimi faiz dışı dengesinde yüksek oranlı bir iyileşme sağlayarak kamu borç stokunu sürdürülebilir bir yapıya kavuşturacak maliye politikalarının uygulanması istikrar programlarının temel ayaklarından birini oluşturmaktadır (İzmirlioğlu, 2000: 3).

Faiz dışı fazla ile borç yükü arasındaki sıkı korelasyon kimi durumlarda farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Buna göre bütçenin faiz dışı fazla verdiği dönemlerde borç yükünün azalması bir yana faiz dışı fazla ile birlikte borçların da arttığı gözlemlenebilmektedir. Bu konudaki teorik değerlendirmelerin arka planında mali tutarlılık yaklaşımının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Mali politikaların makroekonomik hedeflerle tutarlılığının izlendiği bir parametre olarak da değerlendirilebilecek olan mali tutarlılık yaklaşımında finanse edilebilir kamu açığı makroekonomik hedeflerle uyumlu maksimum kamu açığı olarak tanımlanmaktadır. Mali tutarlılık genelinde incelenen gelir, harcama ve borçlanma politikalarının birbirleriyle tutarlı olup olmaması konusu hem kamu borcunun, hem de kamu açıklarının sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Kamu açığının finanse edilebilir kalması kamu borcunun sürdürülebilirliği bakımından son derece önemlidir. Açığın finanse edilebilirliği ve borcun sürdürülebilirliği konusunda başarıya ulaşmada, belli hedeflere göre belirlenen diğer makroekonomik büyüklükler ile bunlar arasındaki tutarlılık son derece önemlidir (Çanakçı, 1997: 2).

Sözgelimi kamu borcunun sürdürülebilirliği bakımından son derece önemli olan kamu açığının finanse edilebilir kalması için borçlanma ve parasal finansman gibi finansman yollarının yoğun kullanılması kamu harcamalarını genişletebilmektedir (Özgen ve Karakaya 2004: 6). Böylesi bir durumda faiz dışı fazla politikası, devletin küçültülmesi politikası ve sıkı bir harcama disiplini ile desteklenmedikçe reel faiz ödemelerinin artış olasılığı mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle faiz dışı fazla hedefini gerçekleştirecek politika ve enstrümanlar ile diğer makroekonomik politikalar arasında tutarlılık olmadığı sürece elde edilecek faiz dışı fazlaların her zaman için kamu harcamalarını ve dolayısıyla kamu borç yükünü artırma potansiyeli bulunmaktadır. Burada kimi istikrar programı ve hükümet programlarının temel hedeflerinden biri olan faiz dışı fazla hedefinin borcun sürdürülebilirliğini sağlayabilmesinin yanı sıra borcun azaltılması amacına da özellikle yoğunlaşması gerektiği, bu amaç temelinde belirlenecek bir faiz dışı fazla hedefinin makro ekonomik yapı ve ekonomik istikrar üzerinde çok daha olumlu etkilere sahip olacağı söylenebilir.

Ampirik çalışmalarla da desteklenen kimi teorik değerlendirmelerde de kamu borcundaki artışla birlikte faiz dışı fazlanın da artabileceği ileri sürülmektedir (Greiner

and Kauermann 2006: 10). Burada faiz dışı fazlanın GSYİH'ya oranının kamu borcunun GSYİH'ya oranındaki artışla birlikte yükseldiği vurgulanmakta, rasyonel öngörülerle planlanan kamu borçlanmasının yüksek katma değerler yaratarak faiz dışı bütçe fazlasını olumlu yönde etkilediği savunulmaktadır.

Kamu borçlarının sürdürülebilirliği ve borç yükünün azaltılabilmesi bakımından son derece önemli olan faiz dışı fazla özellikle belirli bir düzeye ulaştıktan sonra birtakım sosyal maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu maliyetler çoğu zaman kamunun sağlık, eğitim ve sosyal yatırım hizmetlerinin giderek geriletilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Faiz dışı fazla politikası iç borç stoku üzerinde etkisini yitirdiği ölçüde faiz dışı fazla politikalarının işlevini yitirmeye başladığını söylemek mümkündür (Yeldan, 2005: 1).

2.2. Kamu İç Borçlarının Sürdürülebilirliğinde Reel Faiz Oranı

Borç stoku üzerinde etkili olan bir diğer önemli değişken reel faiz oranlarıdır. Yüksek reel faizler borç stokunun yanı sıra kimi zaman tasarruf düzeyi, yatırımlar, fiyat düzeyi, ödemeler dengesi, ekonomik büyüme ve kamu kesimi açıkları gibi diğer temel makroekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz gelişmelerin nedeni olarak görülmekte, kimi zaman da bunlar üzerinden de borç stokunu etkilemektedir. Diğer yandan yüksek faizlerin yol açtığı söz konusu sorunlar yüksek faizi besleyen nedenler haline de gelmektedir.

Finansman açıkları, dış şoklar, konjonktürel gelişmeler veya politik istikrarsızlıkların ortaya çıkaracağı sorunlarla mücadelede doğru politika ve enstrümanlarla hareket edilmesi faiz oranlarının kontrol altında tutulmasını kolaylaştıracak önemli bir eşittir (Edwards and Khan, 1985: 36). Faiz oranları ekonomik yapı üzerindeki etkilerinin yanı sıra özellikle gelir dağılımı temelinde sahip olduğu bir takım etkiler ile sosyal yapı üzerinde de belirleyici olmaktadır (Ceyhan, 2004: 35).

Atıl fonların bulunmadığı tasarrufların yatırımlardan küçük olduğu özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni borç bulmanın tek yolu faizi artırmak olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de de özellikle kamu açıklarının büyümesine bağlı olarak faizlerin 1980'lerin sonlarından itibaren artış gösterdiği söyleyebiliriz (Sonat, 1996: 123). Artan kamu açıklarına karşılık mali derinliği olmayan piyasaların varlığı ve ulusal tasarruf düzeyinin yetersizliği yüksek faiz oranlarından borçlanmayı kaçınılmaz hale getirmiş ve iç borçlanmayı borç servisi için borçlanma biçimine dönüştürmüştür. Peki, böylesi bir yapı içerisinde borç dinamiği nasıl işlemektedir? Normal olarak borç ana parasının ödenmesinde çoğu zaman yeniden borçlanıldığı, borç faizlerinin ise cari gelirlerden ödendiği - ki bunun için bütçenin faiz dışı fazla vermesi gerekmektedir - söylenebilir. Reel faiz, büyüme oranına denk olduğunda, borç stoku artmadan borcun çevrilebilmesi mümkün olacaktır. Reel faizlerin büyüme hızından büyük olması durumunda ise faizlerin finansmanı için de yeniden borçlanmak gerekmektedir. Borç faizlerinin bütçe gelirleri ile ödenemeyip yeniden borçlanma suretiyle ödenmesi bir borç kısır döngüsüne girildiğinin bir göstergesidir. Borcun kendi içinde sürekli olarak artmasını ifade etmek için kullanılan borç kısır döngüsünün oluşması ve sonrasında devamlılık kazanması ilgili yapıyı kronikleştirerek borç stokunun milli gelire oranını hızla artırmaktadır. Borç

kısr döngüsünün işlerlik kazandığı bir yapıda vadelerin kısalması ve faizlerin yükselmesiyle kamu borçlanması kısa bir süre içinde sürdürülemez hale gelmektedir.

Yüksek reel faizler bir yandan kamunun borç yükünü artıran önemli bir etken olarak ortaya çıkarken öte yandan yüksek reel faizlerle mücadelede özellikle de gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının kontrol altına alınması üzerinde önemle durulan bir konudur (Dua ve Pandit, 2002: 874). Kuşkusuz burada temel varsayım bütçe açıklarının tasarrufları tüketime dönüştürerek büyümeyi yavaşlatması ve yüksek reel faiz oranları üzerinde belirleyici olan temel değişken olarak değerlendirilmesidir (Sinai, 2006: 97).

ABD’de kamu borcu ile faiz oranları arasındaki korelasyonun niteliğini ve derinliğini inceleyen ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında çalışmaların bir kısmında kamu borcu arttığında reel faiz oranlarının bir miktar yükseldiği, bir kısmında çok yükseldiği bir kısmında ise kamu borçları ile faiz oranları arasında anlamlı bir korelasyon olmadığına ilişkin sonuçlar çıkmıştır. Kamu borcunun reel faiz oranı üzerindeki etkisinin incelendiği ampirik çalışmanın sonuçlarına göre ise de kamu borcunda GSYİH’nın % 1’ine denk bir artışın faiz oranlarında yaklaşık 2 veya 3 puanlık bir artışa yol açacağı öngörülmektedir (Engen and Hubbard, 2004: 41). Yüksek kamu borcuna sahip ülkelerde faiz oranları üzerinde bilindik ekonomik değişkenlerin yanı sıra, beklenmedik ekonomik gelişmelerin ve kimi manipülatif değerlendirme ve öngörülerin de etkili olabileceği ileri sürülmektedir (Emir vd., 2004: 3).

Reel faiz oranlarının artması üretim maliyetleri üzerinde de baskılar yaratarak arz yönlü enflasyonist sürece işlerlik kazandırmaktadır. Kuşkusuz yoğun enflasyonist baskıların olduğu dönemlerde kamu finansman dengesindeki çarpıklıklar daha da derinleşerek borçların sürdürülebilirliğini tartışmalı hale getirmektedir (Kandil, 2005: 130). Yüksek reel faizlerle mücadelede kimi zaman enflasyonist baskıların önlenmesi de başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır. Ancak enflasyonla mücadelede sıkı bir maliye politikasının gerekliliğine rağmen hükümetlerin bu konudaki isteksizlikleri söz konusu mücadeleyi zayıflatan önemli bir kırılma noktasıdır (Wright, 1964: 203). Borç yükünün azaltılabilesine yönelik olarak kimi çevreler yüksek enflasyon oranının kullanılabilmesini ileri sürmüş olsalar da özellikle Türkiye pratiğinde bunun çok da mümkün olmadığı söylenebilir. Zira borç stokunun enflasyonist etkilere bağlı olarak eriyebilmesi için vadenin olabildiğince uzun olması gerekmektedir. Bilindiği gibi Türkiye’de böylesi bir vade ile borçlanma uzun dönemler boyunca mümkün olmamıştır. Bu bağlamda enflasyonun reel faizleri düşürücü etkisinin çok sınırlı olduğu söylenebilir (Boratav, 2003: 2). I. Dünya Savaşı öncesi döneme ilişkin bir çalışmada da kısa dönemde beklenen enflasyon oranı ile faiz oranları arasında hiçbir korelasyonun olmadığı saptanmıştır (Barsky and DeLong, 1991: 816). Konuya ilişkin farklı bir çalışmada ise kısa dönemde fiyat artışları ya da azalışları ile faiz oranları arasında bir korelasyon olduğu ancak fiyat değişimlerinin birebir faiz oranlarına yansımadağı faiz oranlarının söz konusu değişikliklerden daha düşük düzeylerde etkilendiği sonucu elde edilmiştir (Perez, 2003: 948).

Yüksek reel faizler sermaye hareketlerine yön veren önemli bir değişken olarak ele alındığında da dolaylı olarak makro büyüklükler üzerinde yine birtakım etkilere sahip bulunmaktadır. Yüksek reel faizlere bağlı olarak özellikle gelişmiş piyasalardan

gelişmekte olan piyasalara doğru kısa süreli sermaye hareketleri ulusal paraların aşırı değerlenmesine neden olarak, dış ticaret yapısının sermaye girişi yaşanan ülke aleyhine bozulmasına neden olmaktadır. Bu bozulmanın derinleşmesi ile birlikte taşınamaz bir düzeye ulaşması geleceğe dönük belirsizlikleri artırmakta, risk primini yükseltmekte yatırımlar ve doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde baskılar yaratmaktadır. Hiç kuşkusuz böylesi bir yapıda da kamu borçlarının sürdürülebilirliği güçleşmektedir (Ünal, 2005: 3).

Yüksek reel faizler kamu ve özel sektörde verimliliği ve tasarrufu artırmaya dönük girişimleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Özel sektörde bir kuruluşun büyük çabalarla verimliliği artırarak elde edeceği kazanç devlete borç vererek elde edeceği faiz gelirinin çok gerisinde kalmaktadır (Taşkın, 2004: 16). Bu durumda yatırım ve üretim yoluyla istihdam yaratmaları beklenen firmalar ile yatırımı ve üretimi finanse etmeleri beklenen bankalar karlarının büyük bir kısmını devlet iç borçlanma senetlerinden elde ettikleri faiz gelirinden sağlamaktadırlar. Böylesi işleyen bir yapı öncelikle kamu gelirleri üzerinde baskı yaratarak kamu finansman dengelerini bozmakta kamunun borç ödemek için yüksek faizlerle borçlanması sürecine işlerlik kazandırmaktadır.

Sermayenin marjinal getiri oranının ekonominin büyüme oranından daha düşük olduğu dinamik etkinliği yetersiz olan ekonomilerde, ki bu tür yapılarda sermayenin ekonomik büyümede çok da etkin kullanılmadığı kabul edilmektedir, kamu borçlanmasının makro değişkenler üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmayacağı ileri sürülmektedir. Kamunun özellikle faiz ödemelerini finanse etmek için borçlandığı durumlarda bile kamu borcunun GSYİH'ya oranında bir azalmanın görülebileceği belirtilmektedir (Özdemir, 2004: 4).

3. Kamu İç Borçlanmasının Sürdürülebilirliğinde Faiz Dışı Fazla ve Reel Faiz Oranı Değişkenlerinin Etkilerine İlişkin Ampirik Bulgular

3.1. Veri ve Metodoloji

Çalışmanın ampirik kısmında 1980-2006 arası yıllık veriler kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler iç borç miktarı (ib), reel faiz oranı¹ (rf) ve faiz dışı bütçe fazlasıdır (fdf). İç borç rakamları ve faiz dışı bütçe fazlası ortalama dolar kurundan hesaplanarak dolar bazında alınmıştır. Reel faiz oranları ise nominal faiz oranından TEFE oranının düşülmesi suretiyle hesaplanmıştır. İlgili değişkenlerin derlenmesinde Hazine, DPT ve TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden yararlanılmıştır. VAR yönteminin² kullanıldığı model dört aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşamada söz

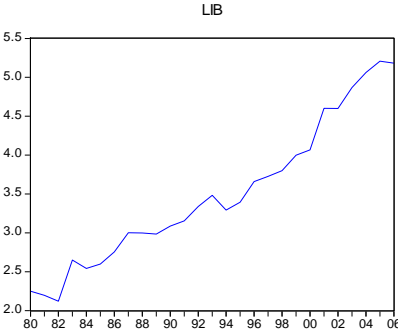
1 Reel faiz oranı $(rf) = \left[\left(\frac{1 + \text{nom. faiz}}{1 + \text{enfl.}} \right) - 1 \right]$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

2 VAR Modeli C.A. Sims tarafından geliştirilmiştir. VAR Modelinde tüm değişkenler birbirlerini bir önceki veya daha önceki dönemlerdeki değeriyle etkileyebilmektedir. Burada değişkenlerde meydana gelen sokların diğer değişkenlere etkisi ölçülmektedir. VAR analizi için ilgili değişkenlerin dışardan içsele doğru sıralanması gerekmektedir. VAR Modelinde yapılan etki-tepki analizi ile modelde bulunan değişkenlerden birine bir birimlik şok uygulandığında hem ilgili değişkenin hem de diğer değişkenlerin bu değişime vermiş olduğu tepkiler izlenir. VAR modelinde yapılan “varyans ayrıştırması” ile de değişkenlerin her birinin varyansında meydana gelen değişimlerin % kaçının kendi gecikmesi, % kaçının diğer değişkenler tarafından açıklandığı belirlenir.

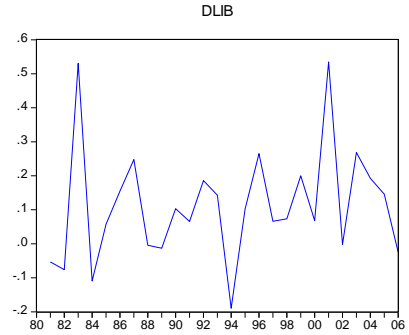
konusu değişkenlerin durağanlık³ testleri yapılmıştır. Zira zaman serilerinde doğru sonuçlara ulaşmada seride trendin olmaması ve serilerin durağanlaştırılması son derece önemlidir. İlk aşamada serilerdeki trend ortadan kaldırılmış ve seriler durağanlaştırılmıştır. İkinci aşamada Granger nedensellik testi ile değişkenlerin dışsaldan içsele doğru sıralaması yapılırken üçüncü aşamada VAR modeline geçilmiş ve etki-tepki analizleri yapılmıştır. Son aşamada ise ilgili değişkenlerin tahmin hata varyans ayrışmaları yapılmıştır.

3.2. Ampirik Sonuçlar

İlk olarak logaritmik değerleri alınan değişkenler birim kök testine tabi tutularak trend ve sabitlik bakımından incelenmişlerdir.

Grafik: 1-a

Grafik: 1-b

Grafik:1

- 3 Durağanlık testinde en yaygın ve en geçerli yöntem Dickey-Fuller (DF) veya geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleridir. Burada da serilerin durağanlık testleri ADF birim kök testi ile yapılmıştır.

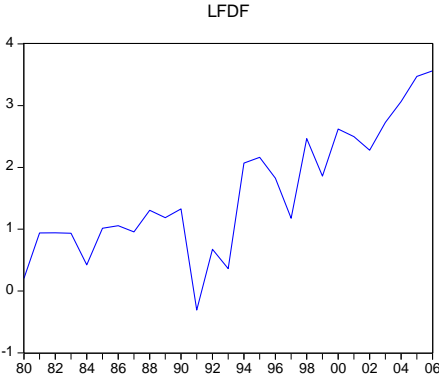
$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \beta_3 Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad \text{Denklemler durağanlık testinde kullanılan denklemdir.}$$

Burada ΔY_t durağanlık testi yapılan değişkenin birinci farkını ifade ederken, t genel eğilim değişkenini ΔY_{t-i} ise gecikmeli fark terimlerini göstermektedir. (1) nolu eşitlikte “m” gecikme uzunluğu Akaike ve Schwarz tarafından geliştirilen bilgi kriterlerinden yararlanılarak belirlenmektedir. Schwarz kriterinin kullanıldığı çalışmaya ilişkin (1) nolu denklem ADF test değerini ifade etmektedir. Söz konusu eşitlikten

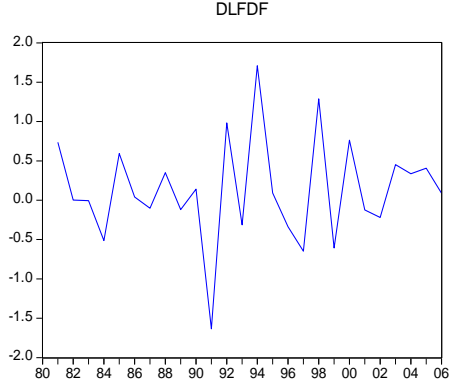
$$\alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} \quad \text{değerinin çıkarılmasıyla ilgili test DF testi haline gelmektedir. Zaman serisi analizinin test}$$

edilebilmesi için gerekli olan hipotez ise şu şekilde ifade edilebilir. $H_0 : \beta = 0, \rho = 1$ ise serinin durağan olmadığı ve dolayısıyla normal dağılmadığı ve otokorelasyona sahip olduğu ifade edilebilir. Öte yandan $H_1 : \beta = 0$ ise seri durağandır. Normal dağılmaktadır ve otokorelasyona sahip değildir. Gujarati, 1999, s.719.

İç borçlara ve faiz dışı fazla serilerine ilişkin birim kök test sınavasında H_0 hipotezi kabul edilmiş ve dolayısıyla serilerin birinci dereceden farkı alınmıştır. Fark alma işlemiyle serilerin durağan hale geldiği Tablo 1'den ve Grafik 1-b ve 2-b den de izlenebilmektedir.

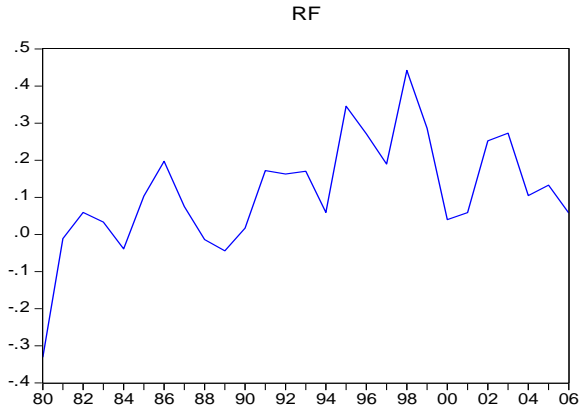

Grafik: 2-a

Grafik:2-b

Grafik: 2

Grafik: 3

Reel faiz serisinin birim kök analizine bakıldığında ise serinin durağan olduğu görülmüştür. Birim kök analizi sonucunda söz konusu serinin sabit etrafında durağan olduğu saptanmış ve H_0 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 1: Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Gecikme Uzunlukları	Değişkenler	Katsayılar	Gecikme Uzunlukları	Karar
Lib	-2.297= τ_{t+c}	DF	Dlib	-4.318= τ	DF	I(1)
Lfd	-3.371= τ_{t+c}	DF	Dlfd	-7,660= τ	DF	I(1)
Rf	-4.182= τ_c	DF				I(0)

t=trend c=sabit

MacKinnon(1996) tek taraflı kritik değerleri; $\tau_{0,05} = -1,954$ $\tau_{c,0,05} = -2,981$ $\tau_{ct,0,05} = -3,595$

İlgili değişkenler durağan hale getirildikten sonra Granger nedensellik testi yardımıyla VAR analizinde değişkenlerin sıralamasının yapılması aşamasına geçilmiştir. Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi:	Gözlem	F-İstatistiği	Kuyruk Olasılığı
DLDFD, DLIB'in Granger nedeni değildir.	24	0.08589	0.91805
DLIB, DLDFD'nın Granger nedeni değildir.		2.48392	0.11007
RF, DLIB'in Granger nedeni değildir.	24	0.41583	0.66565
DLIB, RF'in Granger nedeni değildir.		0.95229	0.40352
DLDFD, RF'in Granger nedeni değildir.	24	0.84950	0.44324
RF, DLDFD'nın Granger nedeni değildir.		1.20160	0.32256

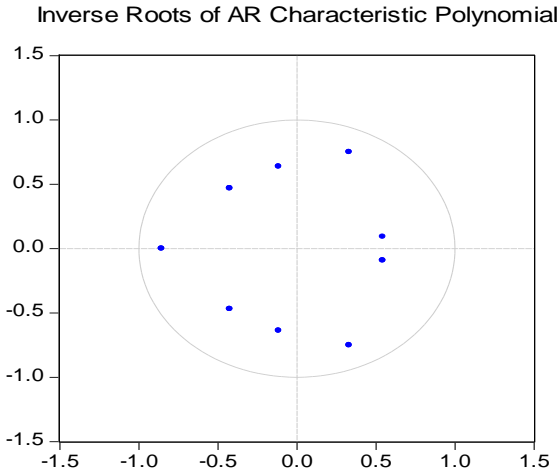
Granger nedensellik testi sonuçlarına göre VAR analizi için değişkenlerin dışsaldan içsele doğru sıralaması şu şekildedir:

İç borç \implies **reel faiz** \implies **faiz dışı fazla**

Gecikme uzunluğu seçiminde VAR modelinden yararlanılmıştır. Gecikme kriteri olan FPE (Final Prediction Error - Nihai tahmin hatası), AIC (Akaike Information Criterion - Akaike Bilgi Kriteri) ve SC (Schwarz Information Criterion- Schwarz Bilgi Kriteri) kriterlerine göre VAR(1) ile çalışılması uygun görülmüş fakat otokorelasyon meydana gelmiştir. Bu nedenle otokorelasyonun görülmediği (Bkz. Tablo:3) en küçük gecikme olan VAR (3) modeli ile çalışılmıştır. Aynı zamanda etki-tepki analizini görünmez sağlayan VAR modelinin kökleri birim çember içerisinde yer almakta (Bkz. Grafik 4) ve farklı varyanslara rastlanmamaktadır. Farklı varyans için çapraz terimler kullanılmayan white farklı varyans testinde de (Bkz, Tablo 4) varyansın zamana göre sabit olmadığı Ho hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3: Otokorelasyon LM Testi

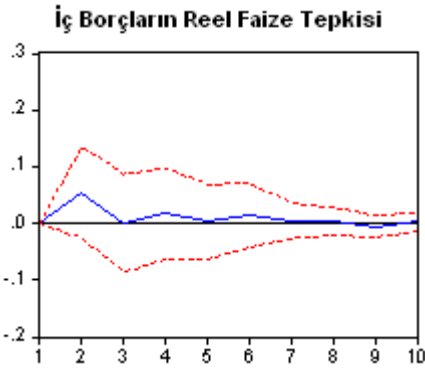
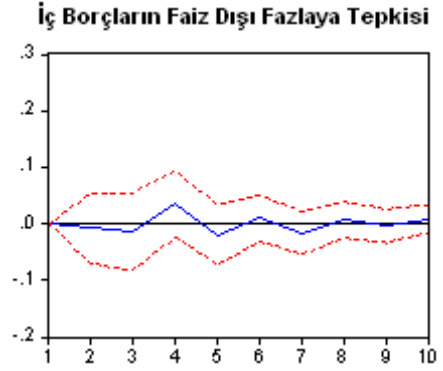
Gecikmeler	LM İstatistiği	Olasılık
1	7.854519	0.5489
2	7.482134	0.5871
3	4.194122	0.8982
4	7.113582	0.6253
5	13.32525	0.1484
6	11.48423	0.2440
7	8.673135	0.4680
8	7.084710	0.6283
9	14.76486	0.0976
10	3.834272	0.9220
11	9.831271	0.3643
12	8.650157	0.4702

Grafik 4: Karakteristik Kökler

Tablo 4: White Değişen Varyans Testi

χ^2 İstatistiği	df	Olasılık
113.4029	108	0.3421

Aşağıdaki grafiklerde ise reel faizlerde ve faiz dışı fazladaki 1 birimlik şoka iç borcun verdiği tepki gösterilmeye çalışılmaktadır.

Grafik: 5-a**Grafik:5-b****Grafik: 5**

Buna göre Grafik 5-a'dan izleneceği üzere reel faizlerdeki artışa iç borcun verdiği tepki pozitif yönlü olmakla birlikte bu tepkinin şiddeti yüksek düzeyde bulunmamaktadır. Burada açıkların finansmanında bazen iç kaynakların yanında dış fonların da yoğun olarak kullanılmasının reel faiz artışları karşısında iç borçlanmanın tepkisinin düşük düzeyde kalmasına neden olduğu söylenebilir. Özetle uzun süreden bu yana Türkiye'de tasarruf düzeyinin yetersizliği ve mali piyasaların yeterli derinliğe sahip olamayışı kamu kesimi açıklarının finansmanında yüksek reel faizlerle borçlanmayı neredeyse tek seçenek olarak ortaya çıkarmaktadır.

Öte yandan Grafik 5-b'ye, iç borçların faiz dışı fazlaya verdiği tepkiye bakıldığında faiz dışı fazladaki bir birimlik şoka iç borcun yaklaşık üçüncü dönemde negatif yönlü bir tepki verdiği sonraki dönemlerde ise kısa aralıklarla pozitif ve negatif yönlü tepkiler verdiği görülmektedir. Faiz dışı fazla politikasının borç miktarının azaltılmasında etkili bir enstrüman olarak kullanılabilmesi için hiç kuşkusuz faiz dışı fazla oluşturma politikaları ile birlikte kamu kesiminde bir harcama disiplininin oluşturulması ve sıkı bir maliye politikasının uygulanması gerekmektedir. Bu yapı oluşturulmadığı sürece oluşan faiz dışı fazla daha fazla kamu harcaması, daha büyük bir kamu kesimi ve dolayısıyla da daha fazla borçlanma anlamına

gelebilecektir. Grafik 5-b'ye bakıldığında da faiz dışı fazla artmasına rağmen iç borcun bu artışa ancak üçüncü dönemde negatif bir tepki vermesi dördüncü dönemde pozitif ve izleyen dönemlerde de negatif ve pozitif yönlü tepkiler vermesi Türkiye'de faiz dışı fazla ile iç borç arasında teorik çerçeveye uygun bir korelasyonun tam olarak bulunmadığını göstermektedir. Teorik kısımdan da hatırlanacağı üzere bir bütün olarak kamu kesiminin disipline edilemeyişi ve sürekli artan kamu harcamaları faiz dışı fazla ile iç borç arasındaki pozitif korelasyonu açıklayan ve bu ilişkiye yön veren önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Tablo 5: İç Borcun Varyans Ayrışım Tablosu

Dönem	Standart Hata	DLIB	LRF	DLDFD
1	0.154930	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.172852	89.94289	9.848276	0.208838
3	0.174394	89.46453	9.680932	0.854538
4	0.178648	85.25546	10.11239	4.632143
5	0.181102	84.41468	9.870223	5.715096
6	0.182739	83.80515	10.29551	5.899338
7	0.183525	83.08899	10.26808	6.642931
8	0.183802	82.94959	10.27991	6.770498
9	0.183964	82.86532	10.34489	6.789786
10	0.184225	82.64635	10.34786	7.005786

Tablo 5'den iç borcun varyans ayrışımına bakıldığında büyük ölçüde kendi gecikmeli değerinden etkilendiği reel faizlerin ise faiz dışı fazlaya göre iç borç üzerinde biraz daha belirleyici olduğu görülmektedir. Buna göre iç borcun ikinci ve üçüncü dönem % 89, sonra ki dönemler boyunca da ortalama % 84 oranında kendi gecikmeli değerinden etkilendiği, reel faizin iç borç üzerinde dönem boyunca yaklaşık % 9 düzeyinde bir açıklayıcı etkisi olduğu, faiz dışı fazlanın ise ilk iki dönem önemli bir açıklayıcı etkisinin olmadığı sonraki dönemden itibaren ortalama % 6 düzeyinde iç borç üzerinde bir açıklayıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de iç borçlar üzerinde iç borcun kendi gecikmeli değerinin belirgin bir biçimde açıklayıcı bir etkiye sahip olduğu reel faizlerin ve faiz dışı fazlanın açıklayıcı etkilerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Reel Faizin Varyans Ayrışım Tablosu

Dönem	Standart Hata	DLIB	LRF	DLDFD
1	0.125084	0.986655	99.01334	0.000000
2	0.152662	5.219697	94.45116	0.329147
3	0.154456	5.265355	92.51746	2.217185
4	0.155318	5.285888	92.00941	2.704701
5	0.158361	7.420754	89.97506	2.604182
6	0.158493	7.434865	89.91220	2.652934
7	0.158838	7.645118	89.52673	2.828155
8	0.158975	7.634335	89.54162	2.824050
9	0.159048	7.695266	89.46202	2.842712
10	0.159130	7.716186	89.37818	2.905638

Tablo 6’da reel faizin varyans ayrışım tablosuna bakıldığında ilk dört dönem ortalamasının % 94, izleyen dönemlerde de % 89 düzeyinde kendi gecikmeli değerinden etkilendiği görülmektedir. Tablo 6’dan da izleneceği üzere, iç borcun reel faizler üzerindeki açıklayıcı etkisi faiz dışı fazlanın reel faiz üzerindeki etkisine göre çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İç borcun reel faiz üzerindeki açıklayıcı etkisinin dördüncü döneme kadar ortalama % 5 beşinci dönemden itibaren dönem sonuna kadar ise yaklaşık % 7,5 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Faiz dışı fazlanın reel faizler üzerindeki açıklayıcı etkisi ikinci dönem çok düşük düzeyde gerçekleşirken sonraki dönemlerde ortalama % 2,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Reel faizin varyans ayrışım tablosu reel faizin öncelikle kendi gecikmeli değerinin ağırlıklı olarak açıklayıcı etkiye sahip olduğunu, iç borcun ise reel faizler üzerinde faiz dışı fazlaya göre çok daha etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Faiz Dışı Fazlanın Varyans Ayrışım Tablosu

Dönem	S.E.	DLIB	LRF	DLDFD
1	0.483745	2.413342	1.179819	96.40684
2	0.566182	4.223980	6.186516	89.58950
3	0.710603	20.70534	18.45405	60.84061
4	0.765225	18.04672	17.78415	64.16913
5	0.775596	18.17936	17.37664	64.44400
6	0.785008	18.86477	18.02748	63.10775
7	0.799861	18.51180	17.94482	63.54337
8	0.806509	18.35090	17.66374	63.98535
9	0.811620	18.82567	17.83358	63.34075
10	0.815716	18.67916	17.70052	63.62032

Faiz dışı fazlanın varyans ayrışım tablosu ise ilgili değişkenin ilk dönem % 96, ikinci dönem % 89, sonraki dönem boyunca da ortalama % 63 düzeyinde kendi gecikmeli değerinden etkilendiğini göstermektedir. Reel faizin, faiz dışı fazla üzerindeki açıklayıcı etkisi de iç borca yakın bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Reel faiz oranları faiz dışı fazla üzerinde ilk iki dönem hariç ortalama % 17 düzeyinde açıklayıcı etkiye sahipken iç borç için söz konusu oran ilk iki dönem hariç ortalama % 18 düzeyindedir.

4. Sonuç

Kamu iç borçlanmasının kontrol edilebilirliği ve sürdürülebilirliği tasarruf düzeyinin yetersiz olduğu, kamu mali disiplinin zayıf olduğu ve sürekli kamu finansman sorunlarının yaşandığı ülkeler bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu ülkelerde kamu finansman kompozisyonu içinde yadsınamayacak bir ağırlığa sahip olan borçlanmanın sürdürülemez boyutlara ulaşması mevcut borçların çevrilebilirliği üzerinde de önemli baskılar yaratarak kırılgan olan ekonomik yapıda makro ekonomik dengeleri bütünüyle bozabilmektedir.

İlgili ülkelerde kamu iç borçlanması hem önemli bir finansman kaynağı olarak doğrudan etkileri ile hem de yüksek reel faiz gibi ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle diğer makro değişkenler ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde belirleyici olmaktadır. Faiz dışı fazla ve reel faiz oranları kamu borç yükünün hafifletilmesinde ve kamu borç sürdürülebilirliğinin takibinde belirleyici olan temel büyüklüklerin başında gelmektedir. Taşınamaz boyutlara ulaşan borç stoklarıyla mücadelede, oluşturulacak faiz dışı bütçe fazlaları önemli bir başlangıç noktasıdır. Sıkı bir maliye politikası beraberinde yürütülmesi gereken faiz dışı bütçe fazlası hedefi yakalandığı ölçüde borçlanmaya yön veren yüksek reel faizler de kontrol edilebilir düzeye indirgenmiş olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde sıkı maliye politikası geneline uygulanması öngörülen politikaların çoğu siyasi istikrarsızlık temelinde gelişen ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle tam olarak uygulanamadığı görülmektedir. Bu tür başarısızlıkların sonunda ekonomi yönetimine olan güvenin azalması ve artan risk priminin de etkisiyle borçlanmada vadeler daha da kısalmakta, faiz oranları yükselmekte ve dolayısıyla borçlanmayla mücadele daha da güçleşmektedir.

Çalışmada kamu iç borçlarının sürdürülebilirliği üzerinde faiz dışı fazla ve reel faiz oranlarının etkisi öncelikle kuramsal düzeyde tartışılmakta konu daha sonra ampirik düzeyde incelenmeye çalışılmaktadır. Faiz dışı fazla ve reel faiz oranlarının kamu iç borçları üzerindeki etkisi VAR yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre reel faizlerdeki artışa iç borcun verdiği tepki ilk üç dönem pozitif yönlü olmaktadır. Böylesi bir sonuçta kamu kesimi açıklarının finansmanında çok sığ bir mali piyasadan borçlanmanın dışında fazla bir alternatifin olmayışının belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. İç borçların faiz dışı fazlaya verdiği tepkiye göre ise faiz dışı fazladaki bir birimlik şoka iç borç yaklaşık üçüncü dönemde negatif yönlü bir tepki vermektedir. Burada özellikle üçüncü dönemde Türkiye’de faiz dışı fazla ile iç borç arasında teorik çerçeveye uygun bir korelasyonun bulunduğu söylenebilir. Kamu iç borç tahmin hata varyansı üzerinde reel faiz ve faiz dışı fazlanın açıklayıcı etkileri incelendiğinde ise reel faizin açıklayıcı etkisinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abiad, Abdul and Jonathan D. Ostry, (2005), “Primary Surpluses and Sustainable Debt Levels in Emerging Market Countries”, **International Monetary Fund Policy Discussion Paper PDP/05/6**.
- Abiad, Abdul and Taimur Baig, (2005), “Underlying Factors Driving Fiscal Effort in Emerging Economies”, **IMF Working Paper-WP/05/106**, ss.1-29.
- Ataç, Beyhan, (2002), **Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları ve Uygulama Sorunları**, Eskişehir: 6.Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No 86.
- Atiyas, İzak, (1996), Türkiye’de İktisadi Reform Süreci ve Harcama Politikalarının Siyasal İktisadi”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 119.
- Barsky, Robert B. and J. Bradford DeLong (1991), "Forecasting Pre-World War I Inflation: The Fisher Effect and the Gold Standard", **Quarterly Journal of Economics**, Vol.106: 3 August, ss.815-836.
- Blejer and Cheasty, (1991), “The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical and Methodological Issues”, **Journal of Economic Literature**, Vol. XXIX December, ss. 1644-1678.
- Boratav, Korkut, (2003), “Enflasyon Düşerken”, www.ataturque.assof.fr/information//seconomie.03010008.htm

- Bulutoğlu, Kenan, (2004), **Kamu Bütçesi, Kamu Harcamaları, Kamu Borçları**, İstanbul, Batı Türkeli Yayıncılık.
- Ceyhan, M. Said, (2004), “Faiz Dışı Fazla Nedir? Türkiye’de Mevcut Faiz Dışı Fazla ve Reel Faizler ile Kamu Borçları Eritilebilir mi? (Muhtemel Senaryolara Göre Üç Projeksiyon)”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss.31-46.
- Çanakçı, İbrahim. (1997), **Finanse Edilebilir Kamu Açığı**, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Çalışma Raporları 1997-04, Ankara.
- Dua, Pami, B.L. Pandit, (2002), “Interest Rate Determination in India: Domestic and External Factors”, **Journal of Policy Modeling**, Vol. 24 ss.853–875.
- Edwards, Sebastian and Mohsin S. Khan, (1985), “Interest Rate Determination in Developing Countries: A Conceptual Framework”, **NBER Working Paper Series No. 1531**, ss.1-36.
- Eğilmez, Mahfi, Ercan Kumcu, (2003), **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Om Yayıncılık.
- Emil, M.Ferhat, H.Hakan Yılmaz, (2005), **Kamu Borcu Nasıl Oluşturdu, Bu Noktaya Nasıl Gelindi? (Turkish Debt 1990-2002: How Did We Get Here)**, İstanbul, TESEV Yayınları.
- Emir, Olcay Yücel, Özatay Ve Şahinbeyoğlu, (2004), **High Public Debt and Effects of News on Interest Rates**, Ankara, TCMB.
- Engen, Eric R. Glenn Hubbard, (2004) “Federal Government Debts and Interest Rates”, **NBER Working Paper Series No 10681**.
- Fischer, Stanley and William R. Easterly, (1990), “The Economics of the Government Budget Constraint”, **The World Bank Research Observer**, Vol.5, ss. 127-142.
- Greiner, Alfred and Göran Kauermann, (2006), “Sustainability of US Public Debt: Estimating Smoothing Spline Regressions”, **Economic Modelling**, Vol.xx xxx–xxx, ss.1-10.
<http://www.nber.org/papers/ww10068>
- Hyman, David N. (1999), **Public Economics**, New York, The Dryden Press.
- İyidiker, Hikmet, Yasemin Özüoğlu, (2003), “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Reel Kesim Üzerindeki Etkileri”, Türkiye’de Kamu Borçlanması, **XVIII. Maliye Sempozyumu**, Gıme, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:16, İstanbul, ss.475-487.
- İzmirlioğlu, Akın, (2000), **Makroekonomik Program (2000-2002) ve Beş Aylık Uygulama Sonuçları**, 27 Haziran 2000 Tarihli Ekonomik ve Sosyal Konsey Toplantısı, Ankara, DPT.
- Kandil, Magda, (2005), “Money, Interest, and Prices: Some International Evidence” **International Review of Economics and Finance**, Vol.14, ss.129–147.
- N. Damodar, Gujarati (1999), **Temel Ekonometri**, İstanbul, Litaratür Yayınları.
- Özdemir, K. Azim, (2004), **Public Debt in Turkey**, Ankara, The Central Bank of The Republic of Turkey, Research Department.

- Özgen, Ferhat Başkan ve Etem Karakaya, (2004), Kamu Finansmanında Malî Tutarlılık ve Dış Borçların Sürdürülebilirliği: Bütçe Kısıtı Denklemi Üzerinde Analizler (Fiscal Consistency on Public Finance and Domestic Debt Sustainability: The Analysis on Budget Constraint Equity), **IV. İzmir İktisat Kongresinde Sunulan Tebliğ**
- Perez, Stephen J, (2003), “Inflationary Expectations and the Fisher Effect Prior to World War I”, **Journal of Money, Credit & Banking**, Volume 35, Number 6 (Part 1), December 2003, ss. 947-965.
- Rantanen, L.L.M. Anjariitta, Fanik Selçuk, (1996), **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması, Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler**, İstanbul, TÜSIAD.
- Rosen, Harvey S., (1998), **Public Finance**, United States: Fifth Edition, Irwin McGraw-Hill.
- Sinai, Aleni, (2006), “Deficits, Expected Deficits, Financial Markets, and the Economy”, North American **Journal of Economics and Finance**, Vol.17,ss.79–101.
- Sonat, Arslan, (1994),“Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, **X. Maliye Sempozyumu**, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul 1996, ss.115-126.
- Şener, Orhan, (2006), **Kamu Ekonomisi**, İstanbul: 8.Baskı, Beta Basım Yayım.
- Taşkın, Aydın, (2004), **İç Borçlanmanın Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkisi**, Ankara, TCMB Emisyon Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- Ulusoy, Ahmet, (2001), **Devlet Borçlanması**, Trabzon: 1.Baskı, Derya Kitabevi.
- Ünal, Umut, (2005), “1980–2003 Döneminde Türkiye’de Dış Borçlar”.
<http://www.eastweststudies.org/tr/makale/detail.php.tur=100+++makale=105>
- Voyvoda, Ebru, Erinç Yeldan, (2005), “Managing Turkish Debt: An OLG Investigation of the IMF’s Fiscal Programming Model for Turkey”, **Journal of Policy Modeling**, Vol. 27, ss.743–765.
- Wright, David Mccord, (1964), **Growth and The Economy: Principles of Economics**, New York, Charles Scribner’s Sons Press.
- Yeldan, Erinç, (2005), “Faiz Dışı Fazla Paranoyası Sürerken İç Borçlar”
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan18_30Mar05.pdf

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

**ENFLASYON DÜZEYİ – ENFLASYON
DEĞİŞKENLİĞİ İLİŞKİSİ: ÜLKELERE GÖRE
AMPİRİK BİR SINAMA**

Dr. G. Emel AKKUŞ
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
İngilizce İktisat Bölümü

ÖZET

İlk olarak, Arthur M. Okun (1971) tarafından ortaya atılan, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasındaki pozitif ilişki, birçok ampirik çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmalardan bazıları söz konusu hipotezi desteklerken bazıları da desteklememektedir. Bu çalışmada, aralarında Türkiye'nin de olduğu 44 ülkede, 1980-2005 dönemi için, enflasyon oranı ile değişkenliği arasındaki pozitif ilişkinin varlığı ampirik olarak tekrar test edilmektedir. Hem her ülkeye ilişkin zaman serisi verilerinden yararlanarak yapılan, hem de tüm ülkeleri birarada ele alan (ülkelerarası) testlerin sonucunda, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında güçlü ve pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Ancak bu ilişki, özellikle enflasyon oranı yüksek ve çok yüksek olan gelişmekte olan ülkeler grubunda çok daha güçlüdür. Ayrıca, enflasyonun öngörülebilirliğinin çok yüksek ve dolayısıyla belirsizlik maliyetinin en düşük olduğu optimum bir enflasyon alanı mevcuttur. 1980-2005 dönemi için, bu optimum ortalama enflasyon oranı bölgesi, % 4 - % 6 aralığında yer almaktadır.

ABSTRACT

The positive relationship between the level of inflation and its variability, which was originally suggested by Arthur M Okun (1971), has been the subject of many empirical studies. Some studies supported this hypothesis while some of them did not. In this paper, the existence of the positive relationship between the rate of inflation and its variability is empirically reexamined in 44 countries, including Turkey and for the 1980-2005 period. Using both time-series data for each country and cross-section data from all countries, this study has found a strong and positive relationship between the level of inflation and its variability. However, this relationship is much stronger especially in the developing countries with high and very high inflation rates. On the other hand, there seems to be an optimum zone of inflation rate within which the predictability of inflation is at its highest and hence uncertainty cost at its lowest. For the 1980-2005 period, this optimum zone of average inflation rate lies in the range of % 4 to % 6.

I- GİRİŞ

Arthur M. Okun, “*The Mirage of Steady Inflation*” (Okun, 1971, s. 485-498) başlıklı makalesinde, o dönemde, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşa ilişkin olarak ortaya çıkan kötümserliği değerlendirmekte ve istikrarlı bir enflasyon oranını sürdürmenin artık olanaklı olmadığını savunmaktadır. Okun’a göre, iktisat politikası alanında iki çeşit yaklaşımdan söz edilebilir : “*brake riding*” veya “*gas pumping*”. Bu yaklaşımlardan ilki, daha yüksek bir işsizlik oranını kabul ederek, enflasyon oranını

düşük (ya da istikrarlı) tutmaya daha fazla ağırlık verirken;¹ ikincisi, yüksek bir istihdam düzeyi başarabilmek amacıyla, daha yüksek bir enflasyon oranını kabul etmektedir (Okun, 1971, s. 485-486).

“*Gas Pumpers*”, nispeten yüksek fakat tam olarak istikrarlı ve öngörülebilir bir enflasyon oranının, işsizliği düşük tutma karşılığında ödenebilecek düşük bir fiyat olduğunu düşünmektedirler. İşsizlikte *kalıcı* (*permanent*) bir azalma sağlanamasa bile (*Accelerationist Hypothesis*), daha yüksek bir enflasyon oranının kabul edilmesi, enflasyon oranını düşürmek için gerekli olan, yüksek işsizlik içeren uzun bir geçiş döneminin olumsuzluğundan toplumu koruyacaktır (Okun, 1971, s. 487)..

Okun ise, istikrarlı ve mükemmel bir şekilde öngörülebilir bir enflasyon oranı içeren bir ekonomik durumun hiçbir zaman var olmadığını ve hiçbir zaman da başaramayacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, böyle bir politikanın benimsenmesi, hükümeti, gerçekleştirilmesi olanaksız bir hedefe bağlı kılacaktır. Çünkü Okun’a göre, ekonomi politikası oluşturma, oldukça kusurlu bir sanattir; istikrarlı bir işsizlik veya istikrarlı bir fiyat düzeyi üretmeyeceği gibi, istikrarlı bir enflasyon da yaratamaz.

Ayrıca, hükümetin daha yüksek ama istikrarlı bir enflasyon oranını kabul etmesi, fiyatların daha hızlı ve daha istikrarsız bir şekilde artmasına neden olacak şekilde beklentileri etkileyecektir. Okun’a göre, bunun olası nedenleri : 1)- Hükümetin enflasyon konusunda yaptıkları (ve söyledikleri), özel sektörün enflasyonla ilgili beklentilerini önemli ölçüde etkilemektedir. 2)- Beklenen enflasyondaki bir artış, enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş-tokuşu kötüleştirerek, herhangi bir işsizlik oranına, daha yüksek bir cari enflasyon oranının karşılık gelmesine neden olabilmektedir. Böylece, enflasyonla yaşama yönündeki bir karar, daha büyük ve daha değişken fiyat artış oranları yönündeki beklentileri harekete geçirmektedir.²

Kısaca, istikrarlı enflasyon yaklaşımı, hem kamu politikasının yetersizliğini, hem de onun fiyat beklentileri üzerindeki etkisini gözardı etmektedir (Okun, 1971, s. 488-490).

Okun, sanayileşmiş Batı ülkelerinin, istihdam ve enflasyon oranları arasında uygun bir kombinasyonu amaçlamak yerine, daha uyumlu (*adaptive*) bir istikrar politikası yürüttüklerine dikkati çekmektedir. Normalde talep yönetimi politikaları ile büyüme ve ekonomik genişleme sağlanmaya çalışılırken (*go*), enflasyonun işsizliğe

1 Okun, yarattığı yüksek sosyal maliyetler, toplam üretim ve reel gelir kayıpları nedeniyle, bu stratejiye karşı olduğunu yazmaktadır (Okun, 1971, s. 485-486).

2 Diğer taraftan, Arthur Okun, enflasyonun sosyal maliyetlerini hafifletmek ya da minimuma indirmek için hükümetin aldığı önlemlerin, etkili olmaları durumunda, hükümetin enflasyonla mücadele etmekten vazgeçtiği; kabul edebileceği (müsamaha gösterebileceği) enflasyon düzeyinin yükseldiği (işsizlik hedefinin aşağıya kaydığı) şeklinde bir izlenimin yaratılmasına neden olarak, beklenen enflasyon oranının yükselmesine yol açacağını vurgulamaktadır. Ayrıca, enflasyona karşı alınan önlemler de, otomatik istikrar bozucu (*destabilizer*) işlevini görmektedir. İşsizliğe karşı alınan önlemlerin, bir durgunluk (*slump*) zamanında, toplam talebi canlandırmak yoluyla, otomatik bir istikrar sağlayıcı (*stabilizer*) olarak işlev görmesine rağmen; toplumun en fazla etkilenen kesimlerini enflasyonun olumsuz etkilerinden korumak için alınan önlemler, bir patlama (*boom*) zamanında, toplam talebi canlandırmak yoluyla, istikrarsızlığı artırıcı bir rol oynar (Okun, 1971, s. 491-492.).

göre daha ciddi bir problem olarak görüldüğü durumlarda ise frenlere basılmaktadır (stop). İstikrar politikaları alanındaki bu yaklaşım, Batı toplumlarının ekonomik zaman serilerinde görülen karakteristik “*stop-go*” biçimini ortaya çıkarmaktadır (Okun, 1971, s. 493).

Okun, bu “*stop-go*” durumunu bir modelle açıklamaktadır (Okun, 1971, s. 493): Bir araç, büyük ve düzensiz miktarlarda engebeler, yokuş yukarı ve yokuş aşağı alanlar içeren bir yol boyunca seyahat etmektedir. Sürücü hem hız hem de engebelere dikkat etmektedir. Aracı hızlı kullandığında, daha fazla rahatsızlık hissedecektir ve bunu frenlere başvurmak yoluyla azaltabilir. Hızın yararlarına kıyasla, engebelerin yarattığı rahatsızlık konusunda daha hassas olan bir sürücü, hızdan fedakârlık ederek, frenlerini daha fazla kullanacaktır. Hıza daha fazla önem veren bir sürücü ise, ortalama olarak hem daha fazla hız hem de daha fazla iniş-çıkış (bumpiness) yaşayacaktır. Fakat, yolculuğunun iniş-çıkışı da daha değişken olacaktır. Çünkü söz konusu tümseklere karşı, diğer sürücüye göre daha toleranslı olduğundan, sadece ortalama değil, değişkenlik de artacaktır.

Okun’un modeline göre, eğer burada hız, ekonomik genişleme ve büyümeyi temsil eder, engebelik ise enflasyon olarak yorumlanır, sürücü de, politika yapıcı olarak düşünülürse, yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerin, aynı zamanda daha değişken enflasyon oranları yaşayacakları ortaya çıkmaktadır (Okun, 1971, s. 493).

Bir başka yaklaşımla, Phillips eğrisinin dik, yüksek enflasyon bölümünde yer alan ülkelerde, nominal GSMH’deki değişimin daha büyük bir bölümü, istikrarsız fiyat hareketleri şeklinde ortaya çıkmakta; Phillips eğrisinin alçak ve yatay kısmında yer alanlarda ise, fiyatlarda daha az (reel üretimde daha fazla) değişkenlik olmaktadır³ (Okun, 1971, s. 495).

Arthur Okun, bu tartışmalar ve elde ettiği bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşmaktadır (Okun, 1971, s. 497-498) :

-Hükümetin enflasyon karşısındaki tutumu, fiyat beklentilerinin bir belirleyicisidir. Bu tutumun yumuşatılması, üretim-enflasyon değiş-tokuşunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Böylece, tam istihdamın karşılığında, enflasyon oranında belirli bir artış kabul edildiğinde, gerçekte gerekli olan artış, başlangıçta belirlenenden daha yüksek olabilmektedir.

- Hükümet tarafından, daha yüksek bir enflasyon oranının tolere edilmesi, daha az istikrarlı bir enflasyon anlamına gelmektedir.

Böylece Okun, acısız enflasyonu da, acısız işsizlik kadar bir serap (mirage) olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda, Phillips eğrisinde acısız, olumlu bir kayma da, sadece bir yanılsamadır. Bunun için, yapısal reformlar, etkin ücret ve fiyat politikaları ile söz konusu sürecin desteklenmesi; hükümetin güvenilirliğinin (credibility) sağlanması gerekmektedir.

³ Bu bağlamda, daha hızlı ve daha değişken enflasyon oranlarını tolere eden ülkelerin, ekonomik büyüme ve istihdam açısından daha başarılı olup olmadıkları önemli bir araştırma konusudur.

Milton Friedman ise, “*Nobel Lecture : Inflation and Unemployment*” (Friedman, 1977, s. 451-472) isimli ünlü makalesinde, yüksek enflasyon oranı ve onun yarattığı belirsizliğin, dikey Phillips eğrisinin gerektirdiği koşullardan sistematik sapmalara neden olduğunu yazmaktadır.

Friedman’a göre, en önemli sapma, yüksek enflasyon oranının, geçiş dönemleri süresince istikrarlı olmamasıdır. Daha yüksek enflasyon oranı, daha değişken olma eğilimindedir. Çünkü yüksek enflasyon, hükümet politikalarında da bir istikrarsızlığa neden olarak, cari ve beklenen enflasyon oranları hakkında büyük bir belirsizliğe yol açar (Friedman, 1977, s. 465-466) .

Friedman, cari veya beklenen enflasyon oranındaki artan değişkenliğin, doğal işsizlik oranını iki farklı şekilde yükselteceğini söylemektedir (Friedman, 1977, s. 466-467). İlk olarak, artan değişkenlik, endekse dayalı olmayan sözleşmelerin optimum süresini kısaltırken, endekslemeyi de daha avantajlı hale getirir. Fakat bu düzenlemelerin yapılması zaman aldığından, daha önce yapılmış sözleşmeler, piyasaların etkinliğini azaltan rijitlikler yaratır. Bu rijitlikler ve böylece meydana gelen belirsizlikler de, ekonomik etkinliği azaltarak, işsizliğin artmasına katkıda bulunur.

İkinci olarak, enflasyonun artan değişkenliği, piyasa fiyatlarının, ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu açısından etkinliğini azaltır. Pratikte, ilgili bilgi, *mutlak* (*absolute*) fiyatlar şeklinde yayılmaktadır. Eğer ortalama olarak fiyat düzeyi istikrarlı ise veya istikrarlı bir oranda değişiyorsa, gözlenen mutlak fiyatlardan yola çıkarak, *görelî* (*relative*) fiyatlar hakkında sinyal elde etmek daha kolay olmaktadır. Genel enflasyon oranı daha değişken oldukça, mutlak fiyatlardan görelî fiyatlar hakkında sinyal elde etmek güçleşmektedir. Ekonomik etkinliğin bu şekilde azalması da, ortalama işsizlik oranının yükselmesine neden olmaktadır.

Özet olarak, enflasyon değişkenliğinin artması, ekonomik faaliyetleri yönlendirmek açısından fiyat sisteminin kapasitesinin gerilemesi; piyasalarda meydana gelen aksaklıklar nedeniyle, görelî fiyatların çarpıtılması; ve büyük bir olasılıkla işsizliğin artması sonucunu yaratmaktadır (Friedman, 1977, s. 467-468) .

Friedman, bu arada devletin fiyat sistemine müdahalesinin, durumu daha da kötüleştireceğine işaret etmektedir. O’na göre, *yüksek* değişkenlik ve *yüksek* müdahale düzeyi değil, *artan* değişkenlik ve hükümetin fiyat sistemine *artan* müdahalesi, işsizliğin yükselmesine neden olan en önemli faktörlerdir (Friedman, 1977, s. 468) .

Friedman, bu durumun, politik ve ekonomik sistemin istikrarını bozarak, hiperenflasyona neden olacağını ve radikal politik değişiklikler yaratacağını öngörmektedir. Bir başka olasılık ise, kurumların kronik enflasyon durumuna uyumlu hale gelmesidir. Ya da, hükümetler, düşük bir enflasyon oranı ve fiyatların belirlenmesine ilişkin olarak daha az müdahale içeren politikalar benimseyeceklerdir (Friedman, 1977, s. 470).

Gerek Okun’un gerekse Friedman’ın açıklamalarından anlaşılacağı üzere, hem enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında, hem de enflasyon değişkenliği ile reel ekonomik büyüme (istihdam) değişkenliği arasında bir ilişki söz konusudur. Bu

çalışmanın konusu, bu ilişkilerden ilkinin, enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında varsayılan pozitif ilişkiyi, ülkeler için ampirik olarak test etmektir.

Bu amaçla, kırk dört gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ele alınarak, veri yetersizliği nedeniyle istisnalar olmakla birlikte, çoğunlukla 1980-2005 dönemi için, yıllık olarak, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği (standart sapması) arasındaki ilişki, her ülke için tek tek olmak üzere test edilmektedir. Birinci bölümün (giriş), söz konusu ilişkinin teorik temellerini oluşturan, Arthur Okun ve Milton Friedman'ın iki önemli makalesine ayrıldığı çalışmanın ikinci bölümünde, bu konuda daha önce gerçekleştirilmiş başlıca ampirik çalışmaların ayrıntılı bir özeti yer almaktadır. Üçüncü bölümde, bu çalışmada kullanılan yöntem ve veriler açıklanmakta; ayrıca, elde edilen ampirik sonuçlar özetlenmektedir. Son bölümde ise, ampirik sonuçlar değerlendirilmekte ve kısa bir özet yer almaktadır.

II. ENFLASYON DÜZEYİ İLE ENFLASYON DEĞİŞKENLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ TEST EDEN ÖNEMLİ AMPİRİK ÇALIŞMALAR

George K. Davis ve Bryce E. Kanago, “*The Level and Uncertainty of Inflation : Results from OECD Forecasts*” (Davis and Kanago, 2000, s. 58-72) isimli makalelerinin ekinde, enflasyon düzeyi ile enflasyon değişkenliği (belirsizliği) arasındaki ilişkiyi, hem ülkelerarasında (cross-country – intercountry), hem de her ülke için ayrı ayrı olmak üzere (intracountry), test eden çalışmaları, bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin niteliğine göre, bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, söz konusu çalışmalar, aşağıdaki şekilde gruplandırılmaktadır (Davis and Kanago, 2000, s. 67-70) :

1. Belirsizlikle (değişkenlikle) ortalama enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi test eden *cross-country* çalışmalar. Bu çalışmalarda, belirsizliğin (değişkenliğin) ölçüsü olarak, genellikle, enflasyon oranının kendi ortalaması etrafındaki standart sapması (Okun, 1971; Gordon, 1971; Logue ve Willet, 1976’da olduğu gibi) veya enflasyon oranındaki mutlak değişikliğin ortalaması (Foster, 1978 ve Gale, 1981’de olduğu gibi) alınmaktadır.

2. Regresyon hatalarına ilişkin bir fonksiyonla ortalama enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi test eden *cross-country* çalışmalar (Davis and Kanago, 1996 gibi) ile; regresyon hatalarına ilişkin bir fonksiyonla cari enflasyon ve gecikmeli enflasyon arasındaki ilişkiyi test eden zaman serisi çalışmaları (Engle, 1982 ve 1983 gibi).

3. Bir araştırma (Livingston survey gibi) sonucu elde edilen enflasyon tahminlerine ilişkin belirsizlik (söz konusu tahminlerin ortalama etrafındaki standart sapması) ile cari enflasyon ve gecikmeli enflasyon arasındaki ilişkiyi test eden zaman serisi çalışmaları .

4. Değişkenliğe ilişkin hareketli bir ölçü ile enflasyonun hareketli ortalaması arasındaki ilişkiyi test eden zaman serisi çalışmaları (Gale, 1981; Katsimbris and Miller, 1982; Katsimbris, 1985; Ram, 1985 gibi). Bu çalışmalarda, değişkenliğe ilişkin

hareketli ölçü olarak, genellikle, hareketli standart sapma veya enflasyondaki mutlak değişikliğe ilişkin hareketli ortalama kullanılmaktadır.

Bizim aşağıda özetlediğimiz çalışmalar, bu sınıflandırmaya göre, ilk ve son grupta yer alan çalışmalardır. Bunun nedeni, öncelikle, enflasyon düzeyi ile enflasyon değişkenliği (belirsizliği) arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalar içinde, literatürün temel taşları niteliğindeki *cross-country* çalışmaların bir özeti verilmesinin tercih edilmiş olmasıdır. Ayrıca, bu makalenin konusunu oluşturan ampirik çalışmada, son grupta yer alan çalışmalarda olduğu gibi, enflasyonun hareketli standart sapması ile hareketli ortalaması arasındaki ilişki test edilmektedir; bu yüzden, son kategoride yer alan çalışmalara da yer verilmiştir.

Bu bağlamda, öncelikle Arthur Okun'un, teorik içeriğini yukarıda özetlediğimiz, "*The Mirage of Steady Inflation*" (Okun, 1971, s. 485-498) başlıklı makalesinin istatistiksel kısmından söz etmek gerekir. Burada Okun, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasındaki ilişkiyi, on yedi gelişmiş OECD ülkesi ve 1951-1968 dönemi için incelemiştir. Enflasyon oranına karşılık olarak GSMH deflatöründeki yıllık artış kullanılmış; her ülke için, değişkenliğin ölçüsü olarak da, GSMH deflatöründeki yıllık artışın ortalama artış oranından standart sapması alınmıştır. Okun'un verileri, hipotezini doğrulamaktadır : Yüksek ortalama enflasyon oranlarına sahip ülkeler, aynı zamanda yıldan yıla daha büyük ölçüde dalgalanan oranlara sahiptirler. Örneğin, söz konusu dönemde en düşük ortalama enflasyon oranına (% 2.1) sahip olan A.B.D., aynı zamanda en düşük standart sapmaya da (%1) sahiptir. Enflasyon oranı % 3'ün üzerinde olan tüm ülkelerde, en düşük standart sapma % 1.7'dir (Okun, 1971, s. 493-495) .

Robert J. Gordon, Okun'un makalesinin de yer aldığı dergide⁴ yayınlanan "*Steady Anticipated Inflation : Mirage or Oasis ?*" (Gordon, 1971, s. 499-510) başlıklı makalesinde, öngörülen (anticipated) ve öngörülemeyen (unanticipated) enflasyonun, refah (welfare) etkisini analiz etmektedir.

Gordon'a göre, daha yüksek fakat öngörülebilir bir enflasyon oranı, ciddi bir zarara neden olmaz; fakat, belirli bir işsizlik hedefine ulaşmak için cari ve beklenen enflasyon oranı arasında yaratılan geçici, büyük bir sapma, refah açısından ciddi bir maliyet getirebilir (Gordon, 1971, s. 503).

Öngörülemeyen enflasyonun en önemli maliyetleri, gelirin yeniden dağıtımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat öngörülebilir enflasyon söz konusu olduğunda, bu yeniden dağıtım etkileri ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, enflasyon doğru bir şekilde öngörüldüğünde, ayrıca yapay hükümet kontrolleri bir tarafa bırakıldığında, enflasyonun yarattığı refah kaybı oldukça küçük olmaktadır (Gordon, 1971, s. 500-501).

İstikrarlı ve öngörülebilir bir enflasyonun refah maliyetinin küçük ve büyük ölçüde korunabilir olması, ekonomi politikası açısından birbiriyle ilgili iki sonuç ortaya çıkarmaktadır : – Uzun-dönemli bir değiş-tokuş (trade-off) olsun ya da olmasın, öngörülen enflasyon oranını azaltma yönündeki çabalar, önemsiz kazançlar sağlarken,

⁴ Brooking Papers on Economic Activity, Vol. 1971, No. .2.

iki belirgin maliyet yaratmaktadır : yeniden dağıtım etkisi ile enflasyonu düşürmek için seçilen yöntemin neden olduğu kayıp (daha yüksek işsizlik veya ücret-fiyat kontrolleri). – Eğer uzun-dönemli bir değiş-tokuşun varlığına inanılıyorsa, işsizliğin, doğal oranın altına belirli bir hedef düzeye indirilmesi yönündeki bir politika, daha düşük işsizliğin marjinal yararları ile, enflasyonu, öngörülen oranın üzerine yükseltmenin marjinal maliyetleri arasındaki eşitliği sağlamalıdır (Gordon, 1971, s. 501-502) .

Özet olarak, Gordon'a göre, istikrarlı ve öngörülebilir bir enflasyonla yaşama yönündeki istek, kendi içinde belirli bir işsizlik hedefi içermez. Düşük bir işsizlik oranı, çok fazla öngörülemeyen enflasyon gerektirebilir; veya, belirli bir düzeyin altındaki işsizlik oranları, ya kamu politikasının etkisiyle (Okun'un belirttiği husus) ya da özel ekonominin uyumu yüzünden (accelerationist position), istikrarlı enflasyonla başaramayabilir (Gordon, 1971, s. 502-503) .

Robert J. Gordon, Okun'un bulgularının, ele aldığı dönemle ilgili olduğunu söylemektedir (Gordon, 1971, s. 505). Gordon'a göre, enflasyon değişkenliği, çoğu ülkede, 1950'lerde, 1960'lara göre çok daha yüksektir.⁵ Enflasyon oranının ortalaması ile standart sapması arasındaki korelasyon, 1951-1968 dönemi için 0.78 iken; 1951-1960 alt-dönemine ilişkin korelasyon 0.90 ve 1960 -1968 alt-dönemine ait korelasyon ise 0.40'tır ve istatistiksel olarak da anlamlı değildir

Gordon, Okun'un çalışmasının konusunu oluşturan on yedi ülkede, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkiyi, bu defa 1960-1968 dönemi için test etmiş ve çok daha gevşek bir ilişki tespit etmiştir. Söz konusu dönemde, on yedi ülkenin yaklaşık yarısı, daha yüksek ortalama oranlara sahip olmalarına rağmen, A.B.D. gibi düşük standart sapmalar göstermişlerdir. Gordon, beş ülkede – İrlanda, İtalya, Hollanda, Danimarka ve Finlandiya⁶ – ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasında pozitif bir ilişki belirlemiştir. Fransa, İsveç, Japonya ve İsviçre gibi, daha sanayileşmiş ülkeler ise, A.B.D.'den daha yüksek olmayan bir değişkenlikle, enflasyon oranlarını % 4 veya daha yukarıda sürdürmeyi başarmaktadırlar.

Böylece Gordon, 1950'lere göre, tahmin için daha normal ve daha güvenilir bir temel oluşturduğunu düşündüğü 1960'ların bulgularına bakıldığında, yüksek enflasyon oranlarının, kaçınılmaz olarak enflasyon değişkenliğini artıracığı yönündeki tezin doğrulanmadığını belirtmektedir. Yani Okun'un “bumpy road” benzetmesi, evrensellikten uzak bir süreci tanımlamaktadır.

Dennis E. Logue ve Thomas D. Willett, “*A Note on the Relation between the Rate and Variability of Inflation*” (Logue and Willett, 1976, s. 151-158) isimli makalelerinde, optimum enflasyon oranlarını hesaplariken, enflasyon değişkenliğinin, ortalama enflasyon oranından bağımsız olup olmadığının önemli olduğuna işaret etmektedir. Eğer daha yüksek bir enflasyon oranı, aynı zamanda daha değişken bir

⁵ Özellikle Kore savaşının etkisiyle.

⁶ Gordon, bu ülkelerde, tarımsal ve ithalat fiyatı dalgalanmalarının önemli bir ağırlığı olduğunu belirtmektedir (Gordon, 1971, s. 505).

enflasyon yaratıyorsa, bu ilâve belirsizliğin neden olduğu marjinal maliyetlerin, mükemmel bir şekilde tahmin edilen enflasyonun net marjinal yararlarından düşürülmesi gerekir. Böylece, eğer ortalama enflasyon oranlarıyla, enflasyon değişkenliği veya öngörülemeziği arasında sistematik bir ilişki varsa, farklı hedef enflasyon oranlarına eşlik etmesi beklenen belirsizlik maliyetlerindeki farkı gözönüne alacak şekilde, bir ülkenin optimum hedef enflasyon oranına ilişkin hesaplamaların yukarıya veya aşağıya doğru tekrar gözden geçirilip düzeltilmesi gerekir (Logue and Willet, 1976, s. 151) .

Logue ve Willett, ortalama enflasyon oranları ile enflasyon değişkenliği arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünmekte ve bunu çeşitli nedenlere bağlamaktadır : - İlk olarak, daha yüksek ortalama enflasyon oranlarında, enflasyonu ve onun yan etkilerini kontrol altına almaya çalıştığı için, hükümetin finansman politikası daha az istikrarlı olma eğilimindedir. - İkinci olarak, ortalama enflasyon oranı yükseldikçe, yatırım kararları verilirken, geleceğe ait nominal getirilerin reel kısmını enflasyon kısmından ayırabilmek daha önemli hale gelir. Enflasyon beklentilerinin daha değişken olması nedeniyle, daha yüksek ortalama enflasyon oranları, yatırım kararlarının alınmasını güçleştirebilir. Böylece cari yatırım daha değişken olurken, ona bağlı olarak, cari enflasyon da daha değişken olur (Logue and Willet, 1976, s. 152).

Logue ve Willett, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği (standart sapması) arasındaki ilişkiyi, tüketici fiyat endekslerini ve yıllık verileri kullanarak, 1948-1970 dönemi ve kırk bir ülke için incelemişlerdir. Söz konusu ilişki her ülke için tek tek incelenmiş; ayrıca, 1949-1959 ve 1960-1970 alt-dönemleri de araştırmaya dahil edilmiştir.

Yazarlar, istatistiksel verilere dayanarak, ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasında güçlü, pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir;⁷ fiyatlardaki ortalama değişim oranı yükseldikçe, standart sapma ile ölçülen değişkenlik de yükselmektedir. Böylece, yıllık ortalama fiyat değişikliği arttıkça, gelecekteki fiyat değişikliklerine ilişkin tahminler de güçleşmektedir (Logue and Willet, 1976, s. 152-154).

Bu sonuçlar, hemen hemen aynı dönemi (1951-1968) inceleyen Arthur Okun'un sonuçlarıyla uyumlu olup, daha kısa bir zaman aralığını (1960-1968 – hemen hemen Logue ve Willett'in ikinci alt-dönemi ile aynı) ele alan Robert J. Gordon'un sonuçlarıyla çelişmektedir.

Ayrıca, Logue ve Willett, çalışmalarının konusunu oluşturan kırk bir ülkeyi, söz konusu dönemdeki ortalama kişi başına gelir düzeylerine göre kategorilere ayırarak,⁸ hem tüm örnek kütle için, hem de her kategori için, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak tahmin etmişlerdir

⁷ Logue ve Willett'in verilerine göre, 1948-1970 dönemi için, ortalama yıllık enflasyon ile enflasyonun standart sapması arasındaki korelasyon 0.8997'dir; söz konusu korelasyon, 1949-1959 ve 1960-1970 alt dönemleri için ise, sırasıyla, 0.951 ve 0.957'dir (Logue and Willet, 1976, s. 154).

⁸ Söz konusu kategoriler : İleri derecede Sanayileşmiş Ülkeler, Latin Amerika Ülkeleri ve Tüm Diğer Ülkeler. Son grupta yer alan ülkeler de, Diğer Sanayileşmiş Ülkeler ve Göreli Olarak Sanayileşmemiş Diğer Ülkeler şeklinde iki bölüme ayrılmıştır.

(Logue and Willet, 1976, s. 154-155). Bu tahmin sonuçlarına göre, ileri derecede sanayileşmiş ülkeler dışında, tüm ülke gruplarında, ilgili dönem ve alt-dönemler için, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında güçlü, pozitif bir ilişki bulunmaktadır.⁹ İleri derecede sanayileşmiş ülkeler için alınan ve bir istisna durumundaki sonuç, bu defa Gordon'un sonuçlarıyla uyumludur.

Logue ve Willett, ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde, enflasyon oranı ile değişkenliği arasında anlamlı bir ilişki olmasını, bu ülkelerin iç parasal ve mali politikaları daha iyi yönetebilmeleri ve böylece enflasyonun değişkenliğini sınırlandırabilmelerine bağlamaktadır (Logue and Willet, 1976, s. 155).

Diğer taraftan, Logue ve Willett, "en yüksek" tolere edilebilir (değişkenliğin artmasına neden olmayan) enflasyon oranı anlamında, bir eşik düzey belirlemeye çalışmışlardır. Bunun için tüm ülkeler, bu defa ortalama enflasyon oranları esas alınarak gruplara ayrılmış, ilgili dönem ve alt-dönemler için tahminler yapılmıştır.

Tahmin sonuçlarına göre, ortalama enflasyon oranı yükseldikçe, enflasyon ile değişkenliği arasında güçlü, pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır; en yüksek ortalama enflasyon oranına sahip ülkeler grubu için söz konusu pozitif ilişki çok güçlüdür. Benzer şekilde, en düşük ortalama enflasyon oranına sahip ülkeler için, ilgili dönemlerde, ortalama enflasyonla değişkenliği arasında negatif bir ilişki (birinci alt-dönem için anlamlı olmak üzere) bulunmuştur. Bunun anlamı, çok düşük ortalama enflasyon oranlarını sürdüren ülkelerin de, yüksek değişkenliğe sahip olabileceğidir (Logue and Willet, 1976, s. 156).

Tüm bu sonuçlar, oldukça kolay bir şekilde kontrol edilebilen, beklentilerde belirsizlik yaratarak önemli refah kayıplarına neden olmayan, optimum bir enflasyon oranları aralığının varlığını desteklemektedir. Logue ve Willett'in, 1949-1970 dönemi için elde ettiği sonuçlar, minimum belirsizlik alanının, % 2 - % 4 aralığında olduğunu göstermektedir. Daha yüksek veya daha düşük enflasyon oranları, değişkenliği artırmaktadır.¹⁰

Böylece, Logue ve Willett'in sonuçları, hem çok düşük hem de çok yüksek enflasyon düzeylerinin, ılımlı enflasyon düzeylerine kıyasla, gelecekteki enflasyon oranlarına ilişkin daha büyük bir belirsizlikle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, belirsizlik maliyetlerinin minimuma indirildiği, optimum bir enflasyon oranları bölgesinin olduğuna ilişkin sonuç önemlidir (Logue and Willet, 1976, s. 157).

Özet olarak, tüm ülkeler birlikte ele alındığında, enflasyonun değişkenliği ile ortalama enflasyon oranı arasında görülen güçlü, pozitif ilişki, örnek kütle gruplara ayrıldığında bozulmaktadır. Söz konusu ilişki, bazı ülke tipleri için ve ılımlı enflasyona

⁹ Söz konusu iki değişken arasındaki ilişkiyi gösteren parametrenin değeri, bir istisna dışında, ikinci alt-dönemde, birinciye göre daha düşük tahmin edilmiştir. Bunun anlamı, zaman içinde enflasyon değişkenliğinin, ortalama enflasyon oranına karşı daha az duyarlı hale gelebilmesidir (Logue and Willet, 1976, s. 155).

¹⁰ İleri derecede sanayileşmiş ülkelerde, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasındaki ilişkinin neden genel olarak zayıf olduğu, bu ülkelerin, söz konusu optimal aralık içinde yer almaları ile açıklanabilir (Logue and Willet, 1976, s. 155).

sahip ülkeler için çok zayıftır. Aynı zamanda, genel olarak, enflasyonun öngörülemezliği ile ortalama enflasyon arasında da güçlü pozitif bir ilişki saptanmaktadır; enflasyonun değişken olması (variability) ile öngörülemez olması (unpredictability) aynı anlamı taşımaktadır. Fakat, ılımlı enflasyon oranlarına sahip ülkelerde bu ilişki ortadan kalkmaktadır.

Edward Foster, “*The Variability of Inflation*” (Foster, 1978, s. 346-350) isimli makalesinde, 1950-1975 dönemi için, 23 sanayileşmiş ülkede ve 17 Latin Amerika ülkesinde, yıllık olarak, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Foster, enflasyon değişkenliğinin ölçüsü olarak, enflasyonun standart sapmasını değil, enflasyondaki ortalama mutlak değişikliği¹¹ kullanmıştır. Çünkü Foster’a göre, ortalama etrafındaki sapmalardan ziyade, yıldan yıla enflasyondaki değişikliği gösteren bir ölçü, değişkenliğin ölçülmesi açısından daha uygundur (Foster, 1978, s. 346-347).¹²

Tüketici fiyat endekslerini kullanan Foster, kendi sonuçlarını, Okun ve Gordon’un sonuçlarıyla kıyaslayabilmek için, analiz dönemini, 1954-1975 ve 1961-1975 şeklinde ikiye ayırmıştır. Foster’ın sonuçları, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında, anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir.¹³ Bu sonuçlar, genel olarak, Okun ile Logue ve Willett’i desteklemektedir.

Benjamin Klein, “*Our New Monetary Standard : The Measurement And Effects Of Price Uncertainty, 1880-1973*” (Klein, 1975, s. 461-484) isimli makalesinde, diğer çalışmalarda, enflasyonun değişkenliği (variability) ile öngörülemezliği (unpredictability) arasında kurulan ilişkinin, en azından ilgili dönemde, A.B.D. için geçerli olmadığını iddia etmektedir.

Klein, 1880-1973 döneminde, GSMH deflatörü vasıtasıyla, A.B.D.’deki yıllık enflasyon oranlarını analiz ederek, 1956-1973 döneminde (yeni parasal standart dönemi) fiyatlarda söz konusu olan öngörülemezliği, 1880-1915 altın standardı dönemi ile karşılaştırmaktadır. Klein, bu çalışmasında, daha önceki dönemde gözlenen negatif fiyat değişikliği otokorelasyonlarından, daha sonraki dönemdeki güçlü, pozitif fiyat değişikliği otokorelasyonlarına hareketin, kısa-döneme kıyasla uzun-dönem fiyat belirsizliğinde bir artışa neden olduğunu göstermektedir.

¹¹ Enflasyondaki Ortalama Mutlak Değişiklik = $[1/n \sum | \text{Enf. Oranı (t)} - \text{Enf. Oranı (t-1)} |]$.

¹² Foster’a göre, enflasyon oranı bir trend izlese bile, değişkenlikte bir artış olmuş gibi görünür ve standart sapma, zaman içinde yükselir. Bu nedenle, bu ikinci ölçü daha uygundur. Yazar bu durumu çeşitli örneklerle açıklamaktadır (Bkz. Foster, 1978, s. 347).

¹³ Foster’ın, ortalama enflasyon oranı ile enflasyondaki ortalama mutlak değişiklik arasında bulduğu korelasyon katsayıları, 23 gelişmiş ülke ve 1954-1975, 1961-1975 dönemleri için, sırasıyla, 0.93 ve 0.93; Okun’un çalışmasının konusunu oluşturan 17 gelişmiş ülke ve 1954-1975, 1961-1975 dönemleri için, sırasıyla, 0.86 ve 0.79; Gordon’un çalışmasında en düşük korelasyonu veren on iki gelişmiş ülke ve yukarıdaki dönemler için ise, sırasıyla, 0.86 ve 0.76’dır. Yazarın, Latin Amerika ülkeleri ve yine 1954-1975, 1961-1975 dönemleri için bulduğu korelasyon katsayıları ise, sırasıyla, 0.95 ve 0.97’dir (Foster, 1978, s. 349).

Klein, yıllık ortalama enflasyon oranı ile bu enflasyonun değişkenliği arasında, bazı ülkelerde ve bazı zamanlarda pozitif bir ilişki olmasına rağmen, A.B.D. için bunun geçerli olmadığını söylemektedir. Klein'in sunduğu istatistiksel verilere göre, 1956-1973 döneminde, A.B.D.'deki ortalama fiyat değişikliği oranı, daha önceki dönemlere göre oldukça yüksek olmasına rağmen, aynı dönemde, fiyat değişkenliği son derece düşüktür. Söz konusu dönem, A.B.D. tarihindeki, fiyatların tek bir yıl bile düşüş göstermeden sürekli yükseldiği tek dönemdir. Aynı dönemde, standart sapma ile ölçülen fiyat değişkenliği de, diğer herhangi bir döneme göre, önemli ölçüde düşük bir seyir izlemektedir.

Böylece, A.B.D. tarihinde ilk defa, yüksek fakat oldukça istikrarlı ve bu yüzden de oldukça öngörülebilir bir enflasyonla karşı karşıya bulunmaktadır. Fakat, Klein'e göre, yıllık enflasyon oranının değişkenliği, son dönemde daha düşük olmasına rağmen, uzun-dönem fiyatlardaki öngörülemezlik artmıştır ve cari enflasyonla ilişkili fiyat belirsizliği de artık küçük değildir (Klein, 1975, s. 461-466).

Klein, 1880-1973 dönemini üç alt-döneme ayırmaktadır: - 1880-1915 "altın standardı" dönemi, - 1916-1955 "geçiş" dönemi ve - 1956-1973 "yeni standart" dönemi. Söz konusu dönemlere karşılık gelen hareketli standart sapmaların ortalama düzeyi, sırasıyla, 0.0310, 0.0569 ve 0.0095'tir. Geçiş dönemi, en yüksek ortalama standart sapmaya sahip olmakla birlikte, söz konusu dönem, Büyük Bunalım, iki Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'nı içerdiğinden, diğer iki dönemle karşılaştırılması uygun değildir. Fakat son dönemle altın standardı dönemi karşılaştırıldığında, altın standardı döneminde, enflasyonun ortalama standart sapma değerinin, son döneme ilişkin değer in üç katından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, görünürde, 1956-1973 döneminde fiyat öngörülebilirliğinin, diğer dönemlere kıyasla, son derece yüksek olduğunun bir kanıtıdır (Klein, 1975, s. 466) .

Fakat Klein'e göre, söz konusu üçüncü alt-dönemin, fiyatlardaki öngörülebilirliğin bir ölçüsü olarak, hareketli standart sapma açısından, altın standardı dönemi ile kıyaslanması yanıltıcıdır. Altın standardı dönemi (1880-1915), hem pozitif hem de negatif fiyat değişiklikleri içermesine rağmen, 1956-1973 dönemi, sadece pozitif fiyat değişiklikleri içermektedir. Diğer taraftan, altın standardı döneminde, yıllık fiyat değişiklikleri istikrarsız olmasına rağmen, bir yöndeki büyük fiyat değişiklikleri, belirli bir dönem sonra (altı yıl içinde) tersine döndüğünden, fiyatlardaki uzun-dönemli trend oldukça istikrarlıdır. Böylece, söz konusu dönemde, yıllık fiyat değişikliği oranları oldukça değişken olmasına rağmen, beş veya on yıl içinde beklenen fiyat düzeyi, son döneme kıyasla, daha öngörülebilirdir (Klein, 1975, s. 466-469).

Klein, bu üç alt-dönem için, ortalama olarak, uzun-dönemli fiyat öngörülemezliğini¹⁴ hesaplamış ve (1880-1915) 0.0096, (1916-1955) 0.0801 ve (1956-1973) 0.0232 değerlerini bulmuştur. Geçiş döneminde (1916-1955) fiyat belirsizliği çok büyük olduğundan, hem kısa-dönemli hem de uzun-dönemli fiyat öngörülemezliği

¹⁴Klein, kısa dönemli değişkenliğin ölçüsü olarak, yıllık enflasyon oranının altı-dönem hareketli standart sapmasını kullanmış; uzun-dönem için ise, ölçü olarak, altı yıllık dönem toplamının varyans ve yıldan yıla kovaryansını hesaplamıştır.

oldukça yüksektir. Fakat 1956-1973 dönemine ilişkin fiyat belirsizliğinin düzeyi, fiyat değişkenliği (standart sapma) için olduğu gibi, altın standardı dönemine ait düzeyin üçte biri değil, iki buçuk katı değerindedir.

Böylece, zaman içinde, kısa-dönemli fiyat öngörülemezliğine göre uzun-dönemli fiyat öngörülemezliğinin miktarında yukarıya doğru bir kaymanın olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Klein'in hesaplamalarına göre, kısa-dönemli fiyat öngörülemezliğinin, uzun-dönemli fiyat öngörülemezliğine oranı, yukarıdaki üç alt-dönem için, sırasıyla, 0.31, 1.41 ve 2.44'tür. Bunun nedeni, yıllık fiyat değişikliği oranlarının otokorelasyonlarında, zaman içinde meydana gelen genel artıştır. Yüksek otokorelasyonun anlamı, eğer öngörülemeyen bir fiyat değişikliği olursa, bu değişikliğin birkaç yıl boyunca devam edebileceğidir; oysa altın standardı döneminde, böyle bir değişiklik, ters yönde bir değişiklikle kendini düzeltmektedir (Klein, 1975, s. 469-471).

Özet olarak, altın standardı dönemi, fiyatların uzun-dönemli trendinde görece bir istikrar ve büyük fiyat değişikliklerinin kısa-dönemde tersine çevrilebilirliği ile tanımlanırken; yeni para standardı dönemi, kısa dönemli fiyat belirsizliğine göre, uzun-dönemli fiyat belirsizliğinin arttığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır (Klein, 1975, s. 477).

William A. Gale, "*Temporal Variability of United States Consumer Price Index*" (Gale, 1981, s. 273-297) başlıklı makalesinde, tek bir ülkede yıllık enflasyon oranları incelenirken, iki sorunun ortaya çıktığını belirtmektedir (Gale, 1981, s. 284) : – Yıllar için de fiyat tanımı büyük ölçüde değişmektedir . – Sosyal ve ekonomik yapıda önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Gale, Klein'in A.B.D. için yaptığı tahminleri, aynı verileri ve aynı dönemi ele alarak tekrarlamış ve savaş dönemleri dışında, enflasyon konusunda, düzey-değişkenlik ilişkisine ilişkin pek fazla kanıt olmadığı sonucuna varmıştır. Gale'e göre, A.B.D.'den elde edilen uzun-dönemli kanıtlar, artan enflasyon düzeyi ve artan enflasyon değişkenliği hipotezine fazla destek vermemektedir; fakat reddetmek için de yeterince güçlü değildir (Gale, 1981, s. 284-285).

Gale, aylık ve yıllık tüketici fiyat endekslerinden yola çıkarak, A.B.D.'de, 1953-1978 döneminde, ortalama enflasyon oranları ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkiyi kendisi de analiz etmiştir (Gale, 1981, s. 285-293). Enflasyon değişkenliği için hem standart sapma, hem de, Foster'ın kullandığı, ortalama mutlak değişiklik ölçülerini kullanmıştır. Gale'in verilerine göre, değişkenlik ölçüsü olarak standart sapma kullanıldığında, 1953-1964 döneminde, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında, Logue ve Willet'in öngördüğü gibi, doğrusal olmayan bir ilişki gözlenmekle birlikte;¹⁵ 1964-1978 döneminde, çok daha doğrusal bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Değişkenliğin ölçüsü olarak ortalama mutlak değişiklik kullanıldığında ise, enflasyon değişkenliği ile ortalama enflasyon arasında daha zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Gale, sonuçlar arasındaki bu farklılığı, ortalama mutlak değişikliğin,

¹⁵ Gale, bu durumda, optimum enflasyon oranının, % 6-8 arasında olabileceğini belirtmektedir (Gale, 1981, s. 287-288).

kısa-dönemdeki öngörülebilirliği ölçerken; standart sapmanın, uzun-dönemdeki öngörülebilirliği ölçmesine bağlamaktadır (Gale, 1981, s. 289).

Özet olarak, Gale, A.B.D.'de, 1964 yılından itibaren (1964-1978 aralığı), enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Söz konusu ilişki, değişkenliğin ölçüsü olarak, aylık fiyat değişikliklerindeki standart sapmayı kullanan yıllık verilerde ve yine değişkenliğin ölçüsü olarak, üçer aylık fiyat değişikliklerindeki standart sapmayı kullanan üçer yıllık verilerde açıkça görülmektedir. Değişkenliğin ölçüsü olarak, ortalama mutlak değişiklik kullanıldığında (ister aylık, ister üçer aylık olsun), bu ilişki daha zayıf bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gale'e göre, standart sapmalar, daha uzun dönemlere ilişkin öngörülere karşılık geldiğinden, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği (öngörülemezliği) arasındaki ilişkinin, uzun dönemde daha güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Enflasyonun öngörülemezliği, ekonomiye reel maliyetler yüklediğine ve refahın yeniden dağıtımına yol açtığına göre, enflasyonun arzulanan düzeyine ilişkin politika yaklaşımlarının, artan belirsizliğin maliyetlerini de gözönünde bulundurması gerekmektedir (Gale, 1981, s. 293-294).

George M. Katsimbris ve Stephen M. Miller, "*The Relation Between The Rate And Variability Of Inflation : Further Comments*" (Katsimbris and Miller, 1982, s. 456-467) başlıklı makalelerinde, on sekiz sanayileşmiş ülkede, 1949-1970 dönemi için, yıllık tüketici fiyat endekslerini kullanarak, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasındaki ilişkiyi, bu defa ülke ülke test etmişlerdir. Böylece, daha önceki çalışmalarda, ülkeler arasındaki farklılıkların ve zaman içinde aynı ülkede meydana gelen değişmelerin dikkate alınmamasının, elde edilen sonuçlar açısından yarattığı belirsizlik ve sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan, yazarlar, politika yapıcının, "arzulanan" (desired) enflasyon oranına ilişkin gözden geçirmelerini gözönünde bulundurmak için, altışar-yıllık (*overlapping*) hareketli-ortalama ve standart sapmalardan hareket etmişlerdir (Katsimbris and Miller, 1982, s. 459-460).¹⁷

Katsimbris ve Miller'in test sonuçlarına göre, on sekiz ülkeden dokuzunda, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Katsimbris ve Miller, sonuçlarının, Logue ve Willett'in sonuçlarıyla

¹⁶ Gale, enflasyondaki yıllık değişkenliği, A.B.D.'deki mal kategorileri ve şehirler için de incelemiştir (Gale, 1981, s. 291-293). 1964-1978 dönemi için yapılan ve değişkenliğin ölçüsü olarak standart sapmanın alındığı bu analizler, gerek mallar gerekse şehirler açısından, ortalama enflasyon oranları arttıkça, enflasyonun değişkenliğinin de arttığını göstermiştir. Gale, uluslara, mallara ve şehirlere göre yapılan bu tür çalışmaların (cross-sectional studies), zaman içindeki gelişmeleri inceleyen çalışmalara (time subperiod studies) göre, daha uzun dönemli bir ilişkiyi ölçtüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla, daha uzun tahmin aralıkları için, söz konusu ilişkinin daha güçlü olduğu şeklindeki iddianın sınanması açısından, bu çalışmalar önem taşımaktadır (Gale, 1981, s. 294).

¹⁷ Katsimbris ve Miller'in kullandığı regresyon : $SD(I)_{it} = a_i + b_i I_{it} + u_{it}$. Bu eşitlikte, $SD(I)_{it}$ ve I_{it} , sırasıyla, i ülkesi için, t döneminde, enflasyon oranının standart sapmasını ve ortalama enflasyon oranını göstermektedir.

paralellik gösterdiğine işaret etmektedir. Kendilerinin anlamlı bir ilişki bulamadığı ülkelerin bir bölümü, Logue ve Willett'in sınıflamasında, "ileri derecede sanayileşmiş" ülkeler grubunda yer almakta ve onların çalışmasında da aynı sonucu vermektedir. Ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunan ülkelerin bir bölümü ise, Logue ve Willett'in çalışmasında, "diğer sanayileşmiş" grup içinde yer almakta ve orada da aynı sonuç elde edilmektedir. Dolayısıyla, bu iki çalışmanın sonuçları arasında bir paralellik gözlenmektedir (Katsimbris and Miller, 1982, s. 460-461).

Böylece, Katsimbris ve Miller, her ülke için ayrı ayrı yaptıkları testlerin sonucunda, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında güçlü ve yaygın bir ilişki bulamamışlardır. Ayrıca, bu pozitif ilişkinin büyük bir bölümü de, domestik politika uygulamalarından değil, dünya enflasyon oranının değişkenliğinden kaynaklanmaktadır (Katsimbris and Miller, 1982, s. 462-464).

George M. Katsimbris, "*The Relationship Between the Inflation Rate, Its Variability, and Output Growth Variability : Disaggregated International Evidence*" (Katsimbris, 1985, s. 179-188) başlıklı makalede de, enflasyon oranı, enflasyon değişkenliği ve reel üretimdeki büyümenin değişkenliği arasındaki ilişkileri, üçer aylık verileri kullanarak, 1955.I-1983.I dönemi ve on sekiz gelişmiş ülke için ve yine ülke ülke, ampirik olarak test etmiştir.

Enflasyon değişkenliğinin ölçüsü olarak standart sapmayı alan Katsimbris, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği ve reel büyümedeki değişkenlik arasında varsayılan pozitif ilişkiyi test ederken, Katsimbris ve Miller (1982) gibi, hareketli ortalamaları kullanmıştır. Bunun için, sekiz-çeyreklik (*non-overlapping*) hareketli ortalama enflasyon ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır.

Katsimbris, söz konusu hipotezi, iki ayrı spesifikasyona göre test etmiştir. Bu spesifikasyonlardan ilki, değişkenler arasındaki eş zamanlı (contemporaneous) ilişkileri incelerken; ikincisi, açıklayıcı değişkenlerin etkisinin bir kaç döneme dağıldığını (distributed lags) varsaymaktadır.¹⁸

Katsimbris'in sonuçlarına göre, ilk regresyon denklemi tahmin edildiğinde, on sekiz ülkenin sadece altısında, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır; ikinci regresyon deklemini tahmin edildiğinde ise, sadece yedi ülkede pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Katsimbris, reel üretimin (sanayi üretiminin) büyüme oranındaki değişkenlik (standart sapma) ile ortalama enflasyon oranı ve enflasyon oranındaki değişkenlik arasında da güçlü bir ilişki bulamamıştır (Katsimbris, 1985, s. 182-187).¹⁹

¹⁸ Söz konusu spesifikasyonlar: (1) $SD(\hat{P})_{it} = a_i + b_{1i} \hat{P}_{it} + u_{1it}$ ve (2) $SD(\hat{P})_{it} = a'_i + b'_{1i} \hat{P}_{it} + b_{2i} SD(\hat{P})_{i,t-1} + u'_{1it}$ (Bkz. Katsimbris, 1985, s. 182-187). Yukarıdaki eşitliklerde, $SD(P)_{it}$ ve P_{it} , sırasıyla, i ülkesi için, t döneminde, enflasyon oranının standart sapmasını ve ortalama enflasyon oranını göstermektedir. Üçüncü bölümde görüleceği gibi, bizim çalışmamızda da, Katsimbris'in bu iki spesifikasyonu kullanılmaktadır.

¹⁹ Reel üretimin büyüme oranındaki değişkenlik ile ortalama enflasyon oranı veya enflasyondaki değişkenlik arasında varsayılan pozitif ilişki, Okun (1971)'de ortaya konan hipotezin diğer yüzü niteliğindedir (Bkz. Okun, 1971, s. 495-497).

Böylece, Katsimbris (1985) de, Katsimbris ve Miller (1982) gibi, ülkelerarası çalışmaların (cross-country studies) büyük çoğunluğundan farklı olarak, ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair hipoteze güçlü bir destek sağlayamamıştır.

Bu bağlamda, Katsimbris, ülkeler arasındaki yapısal farklılıklardan dolayı, ülkelerarası (cross-country) çalışmalarda tahmin edilen parametrelerden anlamlı sonuçlar elde etmenin güçlüğüne (aggregation bias) işaret etmektedir. Katsimbris'e göre, Phillips eğrisinin eğimi açısından, ülkeler arasında mevcut olan farklılıklar, rastlantısal faktörlerden değil, ülkeler arasındaki yapısal ve sosyal farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ortalama enflasyon oranı ve enflasyonun değişkenliği tüm örnek boyunca sabit tutulduğunda, politika-yapıcıların "arzulanan" enflasyon oranının ve daha değişken enflasyon oranlarıyla ilişkili belirsizlik derecesinin sabit kaldığı varsayılmaktadır (Katsimbris, 1985, s. 181).²⁰

Katsimbris'e göre, enflasyon oranının hareketli ortalamasının (overlapping veya nonoverlapping) kullanılması, politika yapıcılara, kendi arzulanan enflasyon oranlarını tekrar gözden geçirme olanağı sağlar; buna karşılık gelen hareketli standart sapma ise, gelecek dönemin belirsizliğine ilişkin bir ölçü oluşturmaktadır (Katsimbris, 1985, s. 182). Bu nedenle, bizim çalışmamızda da, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkinin ampirik olarak araştırılmasında aynı yöntem kullanılmaktadır.

Rati Ram, "*Level and Variability of Inflation : Time-Series and Cross-Section Evidence from 117 Countries*" (Ram, 1985, s. 209-223) isimli makalesinde, düzey-değişkenlik ilişkisini, hem her ülkeye ilişkin zaman-serisi verileriyle, hem de ülkelerarası (cross-country) olarak incelemekte ve bu konuda yapılmış, ülke sayısı açısından, en kapsamlı çalışmayı sunmaktadır. Ram, dünyanın bütün bölgelerinden, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş 117 ülkeye²¹ ait yıllık verileri (GSMH deflatörü) kullanmakta ve çoğunlukla 1960-1981 dönemini (ülkelerarası analizde, 1960-1970 ve 1972-1981 alt-dönemlerini) esas almaktadır.

Bu çalışmanın, ülkelerarası (cross-section) analiz kısmında, enflasyon düzeyinin ölçüsü olarak ortalama enflasyon oranı alınırken; değişkenliğin ölçüsü olarak da, hem

²⁰ Bu nedenlerle, ülkeleri tek tek ele alan bir zaman serisi analizi tercih edilmesine rağmen, böyle bir analizde kullanılabilir, gelecek dönemin belirsizliğine ilişkin net bir ölçütün mevcut olmayışı, ülkelerarası (cross-sectional) çalışmaları mazur göstermektedir (Bkz. Logue and Sweeney, 1981, s. 499). Bu bağlamda, Chowdhury (1991), çeşitli zaman serisi çalışmalarının, enflasyon değişkenliği için farklı ölçüler kullandıklarına dikkati çekmektedir. Örneğin, Blejer (1979) ile Khan ve Abbas (1983), değişkenliğin ölçüsü olarak, enflasyon oranındaki mutlak değişikliklerin dört-yıllık hareketli ortalamasını kullanırken; Katsimbris ve Miller (1982) ile Katsimbris (1985), enflasyon değişkenliğini ölçmek için hareketli standart sapmayı tercih etmiştir. Ram (1985) ise, söz konusu ölçü için, hem enflasyon oranındaki mutlak değişikliklerin hareketli ortalamasını, hem de hareketli standart sapmayı kullanmıştır. Chowdhury (1991) de, Ram gibi, enflasyon değişkenliği için, hem enflasyondaki ortalama mutlak değişikliği hem de standart sapmayı kullanmıştır (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 1002, not : 11). Bizim çalışmamızda ise, enflasyon değişkenliğinin ölçüsü olarak, Katsimbris ve Miller (1982) ile Katsimbris (1985)' i izleyerek, enflasyonun standart sapmasının üç-yıllık hareketli ortalaması kullanılmaktadır.

²¹ Bu ülkeler arasında Türkiye de vardır.

enflasyon oranının standart sapması hem de, Foster (1978)'i izleyerek,²² enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişiklik kullanılmaktadır. Çalışmanın, zaman serisi verilerine dayanan ve her ülkeyi ayrı ayrı analiz eden kısmında ise, düzeyin ölçüsü olarak, enflasyon oranının beş yıllık hareketli ortalaması kullanılırken; değişkenliğin ölçüsü olarak, enflasyon oranının beş-yıllık hareketli standart sapması ve enflasyon oranındaki mutlak değişikliğin beş yıllık hareketli ortalaması kullanılmaktadır. Böylece Ram, değişkenliğin iki farklı ölçüsü için elde edeceği ampirik sonuçları karşılaştırmayı amaçlamaktadır (Ram, 1985, s. 210-211).

Ram, enflasyonun düzeyi ile değişkenliği arasındaki korelasyonu²³ incelerken, hem korelasyon katsayılarının büyüklüklerine göre, hem bölgesel ülke gruplarına göre,²⁴ hem de enflasyon aralıklarına göre bir gruplandırmaya gitmiştir (Ram, 1985, s. 212-214).

Ülkelere göre zaman serisi sonuçlarına göre, enflasyon düzeyi ile enflasyonun değişkenliği arasındaki korelasyon katsayısı, 117 ülkenin büyük çoğunluğunda pozitif ve anlamlı, boyut olarak da oldukça büyüktür.²⁵ Ram, değişkenliğin her iki ölçüsü için de birbirine yakın sonuçlar elde etmiştir. Yıllık enflasyon oranının ve yıllık enflasyon oranındaki mutlak değişikliğin beş yıllık hareketli ortalamaları arasındaki korelasyon katsayısı, 79 ülke için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken; yıllık enflasyon oranının beş yıllık hareketli ortalaması ile yıllık enflasyon oranının beş yıllık hareketli standart sapması arasındaki korelasyon katsayısı, 78 ülke için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (Ram, 1985, s. 212).²⁶

Diğer taraftan, Ram, 117 ülkeye ait düzey-değişkenlik korelasyonlarının ortalamaları açısından, 1960-1981 dönemi için, bu ülkelerin dahil olduğu beş bölge arasında önemli bir farklılık bulamamıştır. Örneğin, değişkenliğin ölçüsü olarak standart sapma alındığında, tüm ülkeler için söz konusu ortalama korelasyon değeri 0.572 iken; en düşük ortalama 0.475 (Afrika) ve en yüksek ortalama 0.721 (Asya)'dır.

²² Aslında Foster, söz konusu değişkenlik ölçüsünü ülkelerarası (cross-section) bir analizde kullanmıştır. Ancak Ram, enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişikliğin, değişkenliğin daha iyi bir ölçüsü olduğu şeklindeki Foster'ın hipotezi açısından, zaman serileri analizinin daha güvenilir bir test olanağı sağladığını yazmaktadır (Bkz. Ram, 1985, s. 222, not: 4).

²³ $\rho(I, V)$ = ortalama enflasyon oranı ile enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişiklik arasındaki korelasyon ; $\rho(I, \sigma)$ = ortalama enflasyon oranı ile enflasyon oranının standart sapması arasındaki korelasyon.

²⁴ Söz konusu bölgeler : Afrika, Asya, Emena, Latin Amerika ve "Sanayileşmiş".

²⁵ Ram'ın çalışmasının konusunu oluşturan 117 ülkenin 95'inde, korelasyon katsayısı 0.20'nin üzerindedir. Ancak Ram, söz konusu katsayının 0.20'nin altında olduğu (negatif veya pozitif olarak) 20 ülkenin varlığına da işaret etmektedir. Bu ülkelerin tanımlanabilir herhangi ortak bir özelliği bulunmamaktadır (Bkz. Ram, 1985, s. 212, 222, not: 3)

²⁶ Ram'ın bulgularına göre, 1960-1981 döneminde, Türkiye için, yıllık enflasyon oranının beş yıllık hareketli ortalaması ile yıllık enflasyon oranındaki mutlak değişikliğin beş yıllık hareketli ortalaması arasındaki korelasyon katsayısı 0.948; yıllık enflasyon oranının beş yıllık hareketli ortalaması ile yıllık enflasyon oranının beş yıllık hareketli standart sapması arasındaki korelasyon katsayısı ise 0.921'dir ve bu katsayılar istatistiksel açıdan anlamlıdır. (Bkz. Ram. 1985, s. 219)

Ancak, enflasyon oranları açısından yapılan sınıflamada, Ram, ortalama enflasyon oranı ile ortalama düzey-değişkenlik korelasyonu arasında doğrudan bir ilişki tespit etmiştir; daha yüksek enflasyon aralığına geçildikçe, ortalama korelasyon da yükselmektedir. Burada da, söz konusu ilişkinin yapısı, enflasyon değişkenliğinin her iki ölçüsü için de birbirine oldukça yakındır (Ram, 1985, s. 213).

Bu çalışmada elde edilen ülkelerarası (cross-section) sonuçlar ise, ülkelerin enflasyon oranlarına göre gruplandıkları durum dışında, yukarıda özetlenen zaman serisi sonuçlarıyla önemli ölçüde uyumludur. Ram, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasındaki korelasyonu, tüm ülkeler birlikte ele alındığında, 1960-1981 dönemi için 0.853, 1960-1970 ve 1972-1981 alt-dönemleri için ise, sırasıyla, 0.925 ve 0.801 olarak bulmuştur. Yukarıda özetlenen zaman serisi sonuçlarında olduğu gibi, söz konusu beş bölge arasında, düzey-değişkenlik korelasyonu açısından, 1960-1981 ve 1960-1970 için fazla bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Ancak, 1972-1981 alt-döneminde, bölgeler arasında önemli farklılıklar gözlenmektedir.²⁷ 1970'lerde, ortalama enflasyon oranı tüm bölgelerde daha yüksek olmasına rağmen, düzey-değişkenlik korelasyonu, hem ana kütle hem de her bölge için daha düşüktür (Ram, 1985, s. 213-215).

Enflasyon oranlarına göre yapılan gruplamada ise, ülkelerarası (cross-section) korelasyonlar, en yüksek enflasyon aralığı dışında, düşük ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer taraftan, 1960-1981 dönemi için, enflasyon oranı yükseldikçe, söz konusu korelasyon katsayısının boyutu da yükselmekle birlikte, 1960'lar ve 1970'ler için böyle bir durum gözlenmemektedir (Ram, 1985, s. 215).

Böylece, gerek ülkelere ilişkin zaman serilerinden, gerekse ülkelerarası (cross-section) verilerden elde edilen sonuçlar, enflasyon düzeyi ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Fakat ülkelerarası (cross-section) sonuçlar, seçilen döneme ve sınıflama kriterine karşı önemli ölçüde hassasiyet gösterdiğinden, Ram'e göre, bu sonuçların dikkatli bir şekilde yorumlanması gerekir. Bu bağlamda, zaman serilerinin karşılaştırmalı olarak analizi, enflasyon konusunda daha ilginç ve daha doğru kanıtlar sağlamaktadır (Ram, 1985, s. 215).²⁸

²⁷ Değişkenlik ölçüsü olarak standart sapma alındığında, söz konusu korelasyon katsayısı, 1960-1981 dönemi için, 0.697 (Emena) ile 0.937 (Asya) arasında; 1960-1970 alt-dönemi için ise, 0.721 (Emena) ile 0.982 (Asya) arasında değişmektedir. Buna karşılık, 1972-1981 alt-dönemi için, 0.312 (Asya) ile .0917 (Latin Amerika) arasındadır. Değişkenlik ölçüsü olarak, enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişiklik alındığında, yine zaman serisi sonuçlarına paralel bir şekilde, bölgeler arasında daha fazla bir dalgalanma görünmektedir (Ram, 1985, s. 213-215).

²⁸ Diğer taraftan, Ram, düzey-değişkenlik ilişkisinin enflasyon oranına karşı hassas olduğu; Logue ve Willett (1976)'da belirtildiği gibi, söz konusu ilişkinin, ılımlı enflasyon oranlarında çok zayıf, fakat düşük ve yüksek enflasyon oranlarında güçlü ve pozitif olduğu şeklindeki iddiayı sınamak için, quadratik bir eşitliği ($SD_i = \beta_0 + \beta_1 I_i + \beta_2 I_i^2 + \nu_i$), 117 ülke ve 1960-1981 dönemi için tahmin etmiş ve aşağıdaki sonuçları elde etmiştir :

$$SD_i = 0.029 + 0.502 I_i + 0.721 I_i^2$$

(2.38) (2.95) (2.20)

Yukarıdaki eşitlikte, I_i = (i ülkesi için) yıllık enflasyon oranı; SD_i = (i ülkesi için) enflasyon oranının standart sapmasıdır (parantez içindeki değerler t-istatistiklerini göstermektedir). Yukarıdaki (cross-section) tahmin sonuçları, çok güvenilir olmamakla birlikte, enflasyon oranı yükseldikçe, enflasyon değişkenliğinin, enflasyon oranındaki değişikliklere karşı daha hassas olduğu şeklindeki tezle tutarlı

Ram'ın bu çalışması, farklı coğrafik, politik, sosyal ve ekonomik özelliklere sahip ülkeleri içerdiğinden, bu ülkelerin büyük bir çoğunluğunda, dolayısıyla dünyanın önemli bir bölümünde, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarması açısından önemlidir. Ancak, bu genel görüntünün dışında kalan ve ortak bir özelliği bulunmayan önemli sayıda (20'nin üzerinde) ülke bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Diğer taraftan, söz konusu ilişkinin gücü açısından, bölgeler arasında fazla bir farklılık olmamakla birlikte, yüksek enflasyonlu ülkelerde, enflasyon değişkenliğinin, enflasyon düzeyine karşı daha duyarlı olduğu söylenebilir. Ayrıca, enflasyondaki değişkenliğin ölçüsü olarak, standart sapmanın veya ortalama mutlak değişikliğinin kullanılması, sonuçlar arasında önemli bir farklılık yaratmamaktadır (Ram, 1985, s. 216).

Şimdiye kadar incelediğimiz çalışmalar, çoğunlukla gelişmiş ülkeler (Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri) üzerinde yoğunlaşırken, Ram, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri de çalışmasının içine dahil etmiştir. Aslında, Ram'den önce de, enflasyon oranı-değişkenliği ilişkisi konusunda, farklı bölgeleri, genellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri inceleyen birkaç çalışmadan sözedilebilir.²⁹

Abdur R. Chowdhury, "*The Relationship between the Inflation Rate and Its Variability: the Issues Reconsidered*" (Chowdhury, 1991, s. 993-1003) başlıklı makalesinde, 66 ülkede, 1955-1985 döneminde, enflasyon oranı ile değişkenliği arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Söz konusu 66 ülke, Ram (1985)'de olduğu gibi, gelişmiş ülkelerden, Afrika, Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan, geniş bir grup oluşturmaktadır.³⁰ Diğer taraftan, Chowdhury, söz konusu hipotezi, daha önceki çalışmalardan farklı olarak, hem sabit hem de esnek döviz kuru sisteminde incelemektedir. Bunun için, esas inceleme dönemi, 1955-1971 ve 1972-1985 şeklinde iki alt-döneme ayrılmıştır. Asıl önemlisi de, yazar, daha önceki bazı önemli

görünmekte; fakat ılımlı enflasyon oranlarında, düzey-değişkenlik ilişkisinin çok düşük olduğu şeklindeki, Logue ve Willett'in sonucunu desteklemektedir (Ram, 1985, s. 215-216).

²⁹ Bunlardan biri, M. I. Blejer'in, "*Inflation Variability in Latin Amerika : A Note on the Time Series Evidence*" (Blejer, 1979, s. 337-341) başlıklı makalesidir. Bu çalışmasında Blejer, 11 Latin Amerika ülkesinde, 1952-1976 döneminde, söz konusu düzey-değişkenlik ilişkisini incelemektedir. Değişkenliğin ölçüsü olarak, enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişikliği kullanan Blejer, yöntem olarak da hareketli ortalamaları tercih etmiştir. Bunun için, enflasyon oranının dört-yıllık hareketli ortalaması ile enflasyon oranındaki mutlak değişikliğinin dört-yıllık hareketli toplamı hesaplanarak, aralarındaki ilişki ülke ülke test edilmiştir. Blejer, 11 ülkenin 10'u için, pozitif ve anlamlı bir ilişki tahmin etmiştir; örneği oluşturan tüm ülkelerin eğitim katsayıları birden büyüktür.

Diğer bir çalışma ise, A.H. Khan ve K. Abbas'ın, "*Additional Evidence on Inflation Variability : The Experience of Asian Countries*" (Khan and Abbas, 1983, s. 157-161) isimli makaleleridir. Yazarlar, 8 Asya ülkesi için, 1953-1980 döneminde, yine hareketli ortalama yöntemini kullanarak tahminlerde bulunmuşlardır. Khan ve Abbas, enflasyonun (çeşitli uzunluklardaki) hareketli ortalaması ile enflasyon oranındaki mutlak değişikliğinin hareketli toplamları arasında, her ülke için pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

³⁰ Bu ülkelerin arasında Türkiye de bulunmaktadır. Chowdhury, kendi çalışmasının, bu konuda daha önce yapılan çalışmalara göre, daha uzun bir dönemi içerdiğini ve daha fazla ülke içerdiğini yazmaktadır. Ram (1985), daha fazla ülke (117 ülke) içermesine rağmen, daha kısa bir dönemi (1962-1981) kapsamaktadır (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 994-995, not : 1).

çalışmaları [Okun (1971), Gordon (1971) ve Foster (1978)], daha uzun bir periyod (1955-1985) için tekrar tahmin etmektedir.

Chowdhury, enflasyon oranını hesaplarırken, yıllık tüketici fiyat indekslerinden hareket etmiş;³¹ enflasyon değişkenliği için ise, Ram (1985) gibi, hem yıllık enflasyon oranının kendi ortalaması etrafındaki standart sapmasını, hem de yıllık enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişikliği kullanmıştır.

Chowdhury, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması ve enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişiklik arasındaki korelasyon katsayılarını, ülkelerarası (cross-section) olarak tahmin etmiş ve bu tahminleri yaparken, daha önceki bazı çalışmalarla karşılaştırma yapabilmek amacıyla, ülkeleri dokuz grup içinde toplamıştır.³²

Bu çalışmada, 1955-1985 dönemi ve 66 ülke için, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun standart sapması arasındaki korelasyon 0.979; 1955-1971 ve 1972-1985 alt-dönemleri için ise, sırasıyla, 0.895 ve 0.982 olarak bulunmuştur. Ancak, ülke gruplarına ayrı ayrı bakıldığında, tüm gelişmiş ülkeler için, Foster (1978)'in 23 ülkesi dışında, korelasyon katsayısı, 1972-1985 alt-döneminde, 1955-1971 alt-dönemine göre daha düşüktür. Bu durum, Gordon (1971)'in, söz konusu korelasyonun, 1950'lerde, sonraki dönemlere göre daha yüksek olduğuna ilişkin bulgularıyla tutarlıdır. Diğer taraftan, 18 Latin Amerika ve 10 Asya ülkesinde (Kore dışında), ikinci alt-dönemde, korelasyon katsayısında bir artış gözlenmektedir (Chowdhury, 1991, s. 997).

Ortalama enflasyon oranı ile yıllık enflasyon oranındaki ortalama mutlak değişiklik arasında bulunan korelasyon katsayılarına göre ise, Latin Amerika ve Asya grubundaki bir kaç istisna dışında, 1972-1985 alt-döneminde, 1955-1971 alt-dönemine göre söz konusu katsayılar daha yüksektir. Ancak, değişikliğin ölçüsü olarak ortalama

31 Chowdhury, üçer aylık seriler yerine, yıllık serilerle çalışmasını, gelişmekte olan ülkeler için, 1960 ve öncesine ait üçer aylık veri elde etmenin zorluğu ve dolayısıyla, sabit döviz kuru dönemindeki ilişkiyi analiz edebilmek için yeterli gözlemin olmayışı ile açıklamaktadır. Ayrıca, Glezakos ve Nugent (1984)'ten hareketle, üçer aylık gözlemlerin, sadece kısa-dönemli ilişkiyi test etmek açısından daha uygun olduğunu; dolayısıyla, yıllık gözlemlerin, uzun-dönemli ilişkinin testine daha elverişli olduğunu yazmaktadır (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 995, not : 4). Bu husus, bizim çalışmamızda da, analiz döneminin yıllık olarak belirlenmesinde etkili olmuştur.

32 Söz konusu dokuz ülke grubu (Chowdhury, 1991, s. 995, not : 5) :
G-7 ülkeleri : A.B.D., Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada.
Gordon (1971)'in 12 ülkesi : A.B.D., Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Norveç ve Yunanistan.
Okun (1971)'in 17 ülkesi : Gordon'un 12 ülkesine ek olarak, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İrlanda ve İtalya.
Foster (1978)'in 23 ülkesi : Okun'un 17 ülkesine ek olarak, Avustralya, İspanya, İsrail, İzlanda, Portekiz ve Yeni Zelanda.
25 OECD ülkesi : Foster'in 23 ülkesine ek olarak, Türkiye ve Yugoslavya.
Bu ülke gruplarına, Latin Amerika (18 ülke), Asya ülkeleri (11 ülke) ve onların alt grupları eklenmiştir.

mutlak değişiklik kullanıldığında, standart sapma alternatifine göre, korelasyon katsayısının mutlak büyüklüğü, genellikle daha düşüktür (Chowdhury, 1991, s. 997).³³

Diğer taraftan, Chowdhury, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yoluyla da belirlemeye çalışmıştır; bunu yaparken de, Logue ve Willett (1976)'yı izleyerek, tüm örnek kütleli, daha önce açıkladığımız, ülke gruplarına ayırarak ve ayrıca ortalama enflasyon oranlarına göre de bir gruplandırma yaparak, (cross-section) tahminlerde bulunmuştur.³⁴

Ülke gruplarına göre yapılan tahminlere göre, değişkenlik ölçüsü olarak ne kullanılırsa kullanılsın, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında güçlü, pozitif bir ilişki vardır.³⁵ Görüldüğü gibi, Chowdhury, Okun'un hipotezini destekleyen sonuçlar elde etmiştir ve bulguları, Logue ve Willett (1976), Foster (1978) ve genel olarak, Ram (1985) ile uyumlu olup, Gordon (1971), Gale (1981), Katsimbris ve Miller (1982) ve Katsimbris (1985) ile çelişmektedir (Chowdhury, 1991, s. 998-999).³⁶

Diğer taraftan, ortalama enflasyon oranı aralıklarına göre yapılan tahminler ise, en yüksek enflasyon oranlarına karşılık gelen dördüncü aralıkta yer alan ülke grubunda, gerek 1955-1985 dönemi, gerekse iki alt-dönem için, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında güçlü, pozitif bir ilişki ortaya koymuştur. İkinci enflasyon aralığı, tüm dönemler için, iki değişken arasında anlamsız bir ilişki gösterirken; birinci aralık (en düşük enflasyon oranlarına karşılık gelen) ile üçüncü aralık, sadece 1955-1971 alt-dönemi için anlamsız bir ilişki göstermektedir (Chowdhury, 1991, s. 1000-1001).³⁷

³³ Ülkelere ilişkin enflasyon verilerine tek tek bakıldığında ise, değişkenlik ölçüsü olarak ne kullanılırsa kullanılsın, daha yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerin enflasyon oranlarının daha değişken olduğu gözlenmektedir. Genel olarak, esnek döviz kuru döneminde, sabit döviz kuru dönemine göre, ülkelerin enflasyon oranları daha yüksektir. (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 996-997).

³⁴ Bu tahminlerde kullanılan regresyon denklemleri : $S_{j,k} = a_i + b_i I_{j,k} + u_{j,k}$; $V_{j,k} = c_i + d_i I_{j,k} + e_{j,k}$. Bu denklemlerde yer alan $I_{j,k}$, $S_{j,k}$, $V_{j,k}$, sırasıyla, i grubundaki (veya k aralığındaki) j. ülke için, ortalama enflasyon oranı, enflasyon oranının standart sapması ve enflasyon oranındaki yıllık ortalama mutlak değişikliği göstermektedir (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 998).

³⁵ Burada ilginç bir husus, gelişmiş ülke gruplarının büyük çoğunluğu için, bir istisna dışında, söz konusu ilişkinin (b ve d katsayılarının aldığı değerler, t ve R² değerleri açısından), ikinci alt-dönemde (1972-1985), birinci alt-döneme (1955-1971) göre daha zayıf bulunmuş olmasıdır. Diğer taraftan, Latin Amerika ve Asya ülkelerinin farklı grupları için, bir-iki istisna dışında, ikinci alt-dönemde daha güçlü bir ilişki tahmin edilmiştir. Chowdhury, bu sonucu, gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere kıyasla, enflasyon değişkenliğinin ortalama enflasyon oranına karşı zaman içinde daha duyarlı hale gelmesi ile açıklamaktadır. Bunun nedeni, gelişmiş ülkelerin, daha başarılı istikrar politikaları vasıtasıyla, enflasyon değişkenliğini sınırlandırabilmesi olabilir (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 998-999).

³⁶ Ancak, Katsimbris ve Miller (1982) ile Katsimbris (1985), yukarıda da gördüğümüz gibi, zaman serilerinden hareketle, ülkeleri tek tek ele alan çalışmalarıdır. Chowdhury ise, (pooled) verilerden yola çıkarak (cross-section) tahminlerde bulunmaktadır.

³⁷ Chowdhury'e göre, bu sonuçların anlamı, sabit döviz kuru döneminde (1955-1971), düşük ortalama enflasyon oranlarına (% 5'in altında) sahip ülkelere, ortalama enflasyonla onun değişkenliği arasında zayıf bir ilişki olmasıdır. Ancak, aynı dönemde, ortalama enflasyon oranı % 5 ve daha yüksek olan ülkelere, söz konusu ilişki güçlüdür. Esnek döviz kuru döneminde (1971 sonrası) ise, ortalama

Böylece, Chowdhury'un sonuçları, Logue ve Willett (1976)'nın, belirsizlik maliyetlerinin minimuma indirildiği, optimum bir enflasyon alanının varlığına ilişkin bulgularıyla tutarlıdır. Buna göre, düşük enflasyon oranlarında, enflasyonun öngörülebilirliği en yüksek olma eğilimindedir.

Logue ve Willett'in, 1949-1970 dönemi için buldukları optimum alan % 2-4 aralığı iken; Chowdhury'nin, yakın bir dönem (1955-1971) için ulaştığı optimum alan % 1-5 aralığındadır. 1955-1985 dönemi esas alındığında ise, Chowdhury'nin çalışması, ortalama enflasyon oranı % 5-7 aralığında olduğunda, enflasyonun öngörülebilirliğinin en yüksek düzeyine ulaştığını göstermektedir. Bu aralığın dışındaki enflasyon oranlarında, enflasyonun öngörülebilirliği oldukça belirsiz olmaktadır (Chowdhury, 1991, s. 1001).

Özet olarak, bu çalışma, enflasyon değişkenliğinin ölçüleri olarak, ister standart sapma, isterse ortalama mutlak değişiklik kullanılsın, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında, anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermekte ve Okun'un hipotezine güçlü bir destek sağlamaktadır. Bu bağlamda, Chowdhury de, Ram (1985) gibi, farklı değişkenlik ölçülerinin kullanılmasının, sonuçları pek fazla etkilemediği sonucuna varmaktadır :³⁸ Yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkeler, daha değişken ve belirsiz bir oranla karşılaşma eğilimindedirler.³⁹

Diğer taraftan, enflasyondaki beklenmeyen değişikliklerin refah maliyetlerini minimize etmeye çalışan politika-yapıcılar açısından, öngörülebilirliğin en yüksek ve dolayısıyla belirsizliğin en düşük olduğu optimum bir enflasyon oranları alanının varlığı, enflasyon oranını bu arzulanan düzeyde tutabilmek için uygun politikaların seçimi açısından önemlidir (Chowdhury, 1991, s. 1002).

Kenneth M. Emery, "*Inflation and Its Variability : An Alternative Specification*" (Emery, 1993, s. 43-46) isimli makalesinde, Chowdhury'nin, enflasyon değişkenliği ile enflasyon belirsizliğini eş anlamlı kullanmasını eleştirerek, enflasyon değişkenliğinin, mutlaka enflasyon belirsizliği anlamına gelmediğini yazmaktadır; çünkü söz konusu

enflasyon oranı % 9-12 aralığında olan ülkelerde, bu oran ile onun değişkenliği arasında istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki varken, diğer enflasyon oranı gruplarına giren ülkeler için anlamlı bir ilişki söz konusudur (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 1000-1001).

(Chowdhury'nin çalışmasında, 1955-1971 alt-dönemi için, ikinci enflasyon aralığı : 2.52 - 3.48, üçüncü enflasyon aralığı : 3.51 - 4.85; 1972-1985 alt-dönemi için, ikinci enflasyon aralığı : 9.25 - 11.77, üçüncü enflasyon aralığı : 12.19 - 18.88; 1955-1985 dönemi için, ikinci enflasyon aralığı : 5.81 - 7.03, üçüncü enflasyon aralığı : 7.04 - 10.75'dir.)

³⁸ Bu nedenle, Chowdhury, literatürde, enflasyon değişkenliğinin ölçüsü hususunda sürüp giden tartışmaları artık anlamsız bulmaktadır (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 1002).

³⁹ Diğer taraftan, Chowdhury, enflasyonla değişkenliği arasındaki pozitif ilişkinin, esnek döviz kuru döneminde, sabit döviz kuru dönemine göre daha da güçlü olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuç, Ram (1985)'in bulgularıyla çelişmektedir. Çünkü Ram, yukarıda da açıkladığımız gibi, 1960 ve 1970'lerin ülkelerarası (cross-section) sonuçları arasında önemli bir farklılık olmadığını yazmaktadır (Bkz. Ram, 1985, s. 214-215). Chowdhury'e göre, kendi sonuçlarıyla Ram (1985)'in sonuçları arasındaki bu farklılık, Ram'in alt-dönemlerinin (1960-1970 ve 1972-1981), 1970 ve 1980'lerdeki, 1960'lara göre, daha güçlü enflasyon düzeyi-değişkenlik ilişkisini kavramaya yeterli uzunlukta olmamasından kaynaklanabilir (Bkz. Chowdhury, 1991, s. 1002, not : 10).

değişkenlik ölçüleri, enflasyondaki öngörülebilir ve öngörülemeyen değişiklikler arasında bir ayırım yapmamaktadır.⁴⁰

Diğer taraftan, Emery, doğrusal olmayan bir spesifikasyonun ($SD = \beta_0 + \beta_1 \bar{X} + \beta_2 \bar{X}^2$; SD = enflasyonun standart sapması, X = ortalama enflasyon oranı), doğrusal bir spesifikasyona göre daha üstün olduğunu düşünmektedir. Bunun nedenlerinden biri, Okun (1971)'in enflasyon değişkenliği hakkındaki orjinal hipotezinin, politika-yapıcıların, doğrusal olmayan bir Phillips eğrisinin dik kısmında faaliyet gösterdikleri düşüncesine dayanmasıdır. Böylece doğrusal olmayan bir formülasyon, enflasyon değişkenliğinin ortalama enflasyondaki değişikliklere yanıtının, politika-yapıcının, Phillips eğrisinin hangi bölümünde faaliyette bulunduğuyla ilgili olacağını öngörmektedir (Emery, 1993, s. 44).

Emery, söz konusu bu alternatif spesifikasyonu, Chowdhury'nin makalesinin konusunu oluşturan, 66 ülke ile 1955-1985 dönemi ve alt-dönemler için tahmin etmiştir. 1955-1985 dönemi ile 1972-1985 alt-dönemi için elde ettiği sonuçlar, hem açıklama gücü, hem de standart testler açısından, doğrusal olmayan spesifikasyonu desteklerken; 1955-1971 alt dönemi için elde ettiği sonuçlar, doğrusal spesifikasyonu desteklemektedir. 1955-1971 alt-döneminde, 66 ülke için ortalama yıllık enflasyon oranı sadece % 5.2 iken; 1972-1985 alt-döneminde, % 34.8'dir. Böylece, bu sonuçlar, düşük enflasyon oranlarında, ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasında, doğrusal olmayan (non-linear) bir ilişkinin söz konusu olmadığını göstermektedir. İlimli ve yüksek enflasyon oranlarında ise, söz konusu iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişki olma olasılığı yüksektir (Emery, 1993, s. 45).⁴¹

Yukarıda, enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkiyi test eden önemli ampirik çalışmalara ilişkin ayrıntılı bir özet sunulmuştur. Buna göre, söz konusu ilişkiyi test eden ülkelerarası (cross-country – inter-country) çalışmalardan, Okun (1971), Logue ve Willett (1976), Foster (1978), Ram (1985), Chowdhury (1991) ve Emery (1993), enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair hipotezi desteklerken; sadece Gordon (1971) fazla bir destek sağlayamamıştır.

⁴⁰ Emery, enflasyonun parametrik bir modelinin belirlenmesi ve böylece hata terimlerinin varyanslarının tahmin edilerek enflasyon belirsizliğinin yerine kullanılması gerektiğini yazmaktadır. Emery, bu tür çalışmalara örnek olarak, ARCH (Autoregressive Conditional Heteroscedasticity) modellerini göstermektedir (Bkz. Emery, 1993, s. 43-45).

⁴¹ Chowdhury, Emery'e yanıt olarak yaptığı çalışmada, bu doğrusal olmayan spesifikasyonu, Chowdhury (1991)'de yer alan dokuz ülke grubu için ayrı ayrı tahmin etmiştir. Elde ettiği sonuçlar, Emery'nin sonuçları gibi, doğrusal olmayan spesifikasyonu destekler nitelikte değildir. 1972-1985 alt-dönemi için, X^2 teriminin katsayısı, sadece iki ülke grubu için – Foster'ın 23 ülkesi ve 18 Latin Amerika ülkesi – pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. 1955-1985 dönemi için ise, söz konusu katsayı, bu defa dört ülke grubu için – Okun'un 17 ülkesi, Gordon'un 12 ülkesi, Foster'ın 23 ülkesi ve 18 Latin Amerika ülkesi – pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı görünmektedir. Chowdhury, özellikle, yüksek enflasyonlu 18 Latin Amerika ülkesinde, β_2 katsayısının, tüm dönem ve alt-dönemler için pozitif ve anlamlı olmasına dikkat çekmektedir. Böylece Chowdhuryde, yüksek enflasyonlu ülkelerde, doğrusal olmayan bir spesifikasyonun, diğerine göre daha üstün olabileceği sonucuna varmaktadır (Bkz. Chowdhury, 1993, s. 47-48).

Diğer taraftan, aynı ilişkiyi test eden ve enflasyonun hareketli ortalaması ile değişkenliğe ilişkin hareketli bir ölçü arasında regresyon oluşturan zaman serisi (intra-country) çalışmalarından, Blejer (1979), Khan ve Abbas (1983) ve Ram (1985), bu hipoteze destek verirken; Gale (1981), Katsimbris ve Miller (1982) ve Katsimbris (1985) güçlü bir destek oluşturamamıştır. Bu bağlamda, enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkiye dair Okun'un hipotezinin, her ülkeyi ayrı ayrı analiz eden, zaman serisi çalışmalarından ziyade, ülkelerarası (cross-country) çalışmalardan daha fazla ampirik destek aldığı söylenebilir.

III. ENFLASYON DÜZEYİ- ENFLASYON DEĞİŞKENLİĞİ İLİŞKİSİ : ÜLKELERE GÖRE AMPİRİK BİR SINAMA

YÖNTEM VE TAHMİN SONUÇLARI

Bu çalışmada, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında öngörülen pozitif ilişki, kırk dört gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye ait veriler kullanılarak sınanmaktadır. Bunun için, 1980-2005 dönemi esas alınmış⁴² ve yıllık verilerle çalışılmıştır. Enflasyonun değişkenliğinin ölçüsü olarak standart sapma kullanılmıştır.⁴³ Söz konusu kırk dört ülkenin, incelenen döneme ilişkin ortalama enflasyon oranlarını ve enflasyon oranının standart sapmasını içeren tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de verilmektedir.

Ortalama enflasyon oranları ve enflasyon oranının standart sapması hesaplanırken Tüketici Fiyat İndeksleri kullanılmıştır. Kırk dört ülkeye ilişkin tüketici fiyat indeksi verileri, *IMF (International Monetary Fund) Financial Statistics Online Service*⁴⁴ olanağından yararlanarak derlenmiştir.

Söz konusu tüketici fiyat indekslerinden yola çıkarak, her ülke için, ortalama enflasyon oranı ve bu oranın standart sapması, incelenen periyod dahilinde, üçer yıllık,

⁴² Esas analiz dönemi 1980-2005 olmakla birlikte, veri yetersizliğine bağlı olarak, Almanya için 1991-2005; Bulgaristan için 1985-2005; Çek Cumhuriyeti, Makedonya ve Slovak Cumhuriyeti için 1993-2005; Çin için 1986-2005; Estonya, Litvanya, Rusya ve Slovenya için 1992-2005 ve Romanya için 1991-2005 dönemleri incelenebilmiştir. Söz konusu ülkeler için, veri yetersizliği nedeniyle, yeterli gözlem sayısı bulunmamakla birlikte, enflasyon düzeyi ile enflasyon değişkenliği arasındaki ilişkinin her ülke için ayrı ayrı tahmin edilmesinden dolayı, gözlem sayısı düşük bu ülkeler için de tahminler yapılmıştır.

⁴³ İkinci bölümde de görüldüğü gibi, bu konuda geçmişte yapılmış bazı çalışmalarda, enflasyon değişkenliğinin ölçüsü olarak, enflasyonun ortalama mutlak değişikliği kullanılırken, bazılarında da hem standart sapma hem de ortalama mutlak değişiklik kullanılmaktadır. Ancak değişkenliğin her iki ölçüsü için de büyük çoğunlukla benzer sonuçlar elde edilmektedir. Hem bu nedenle, hem de standart sapmanın, ortalama mutlak değişikliği ölçüsüne göre, daha uzun dönemli öngörülere karşılık gelmesinden dolayı (Bkz. Gale, 1981, s. 289), bizim çalışmamızda, enflasyon değişkenliğinin ölçüsü olarak standart sapma kullanılmıştır.

⁴⁴ Bkz. www.imf.org/.

(*overlapping*) hareketli tahminler şeklinde hesaplanmıştır.⁴⁵ Böylece, geleceğe ilişkin değerlerin üzerinde, geçmiş dönemdeki gerçekleştirmelerin oluşturduğu beklentilerin etkisi de gözönüne alınmaya çalışılmıştır.

Böylece elde edilen, ortalama ve standart sapma serileri, regresyon denklemlerinde yerlerini almadan önce, durağanlık testine tabi tutulmuştur. Serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için başvurulan yöntem, Augmented Dickey-Fuller Testi'dir. Her ülkeye ilişkin ortalama ve standart sapma serilerine ayrı ayrı uygulanan bu testin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir (Tablo 1). Durağan olmayan seriler, birinci veya gerekiyorsa ikinci farkları alınarak durağan hale getirildikten sonra denklemlere dahil edilmiştir.

⁴⁵ Buna göre, söz konusu değerler, her ülke için ayrı ayrı olmak üzere, 1981-1983, 1982-1984, 1983-1985,....., 2003-2005 için hesaplanarak, üçer yıllık enflasyon ortalamaları ve standart sapmalarından oluşan iki seri elde edilmiştir.

Tablo 1. Ülkelere Göre Duraganlık Testlerinin Sonuçları

ÜLKELER	1980-2005 DÖNEMİ	
	UOAVER	UOSDDEV
A.B.D	I (0)	I (0)
ALMANYA (1991-2005)	I (0)	I (1)
ARJANTİN	I (1)	I (1)
AVUSTURYA	I (0)	I (0)
AVUSTURALYA	I (0)	I (1)
BELÇİKA	I (0)	I (1)
BREZİLYA	I (1)	I (1)
BULGARİSTAN (1985-2005)	I (1)	I (1)
ÇEK CUM. (1993-2005)	I (0)	I (1)
ÇİN (1986-2005)	I (2)	I (1)
DANİMARKA	I (0)	I (0)
ESTONYA (1992-2005)	I (0)	I (0)
FİNLANDİYA	I (0)	I (1)
FRANSA	I (0)	I (0)
HİNDİSTAN	I (1)	I (1)
HOLLANDA	I (0)	I (0)
İNGİLTERE	I (0)	I (0)
İRLANDA	I (0)	I (0)
İSPANYA	I (0)	I (1)
İSRAİL	I (1)	I (1)
İSVEÇ	I (0)	I (1)
İSVİÇRE	I (0)	I (1)
İTALYA	I (0)	I (1)
İZLANDA	I (0)	I (0)
JAPONYA	I (0)	I (0)
KANADA	I (0)	I (0)

(TABLO 1'İN DEVAMI)	1980-2005 DÖNEMİ	
ÜLKELER	UOAVER	UOSDDEV
LİTVANYA	I (0)	I (0)
LÜKSEMBURG	I (0)	I (1)
MACARİSTAN	I (1)	I (1)
MAKEDONYA (1993-2005)	I (0)	I (0)
MALEZYA	I (0)	I (0)
MEKSİKA	I (1)	I (0)
MISIR	I (1)	I (1)
NORVEÇ	I (0)	I (0)
POLONYA	I (1)	I (1)
PORTEKİZ	I (0)	I (1)
ROMANYA (1991-2005)	I (0)	I (1)
RUSYA (1992-2005)	I (0)	I (0)
SLOVAK CUM. (1993-2005)	I (1)	I (1)
SLOVENYA (1992-2005)	I (0)	I (0)
TÜRKİYE	I (2)	I (1)
ÜRDÜN	I (1)	I (1)
YENİ ZELANDA	I (0)	I (0)
YUNANİSTAN	I (0)	I (1)

NOTLAR: 1)- UOAVER = Üç yıllık (Overlapping) Hareketli Enflasyon Ortalaması; UOSDDEV = Üç yıllık (Overlapping) Hareketli Enflasyon Standart Sapması. **2)-** Bağımlı ve bağımsız değişkenleri aynı mertebeden entegre olan ve tahmin sonuçlarına göre hata terimleri de durağan olan bazı ülkeler için Eş-Bütünleme (Cointegration) kuralı uygulanmıştır. Bu ülkeler, Arjantin, Brezilya, Hindistan, İsrail, Macaristan, Polonya, ve Slovak Cumhuriyeti'dir. Tahminlerde kullanılan her iki regresyon denkleminde de yukarıdaki ülkelere Eş Bütünleme (Cointegration) kuralı uygulanmıştır (Tablo 3 ve Tablo 4). Sadece, ikinci spesifikasyona göre elde edilen, Macaristan'a ilişkin tahmin sonuçları otokorelasyon içerdiğinden, burada birinci farklar alınarak tahminler elde edilmiştir. Bu ülkeler dışındaki ülkeler için, birinci veya gerekiyorsa ikinci farklar alınarak, tahminlerde bulunulmuştur. Farklar alınırken, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin aynı mertebeden entegre olmalarına dikkat edilmiştir.

Burada test edilen hipotez, ilk bölümde açıkladığımız teorik temellere dayalı olarak, ortalama enflasyon oranı ile enflasyonun değişkenliği arasında pozitif bir ilişkinin varlığına ilişkindir. Çalışmamızda, bu hipotez, Katsimbris (1985)'i izleyerek, iki farklı regresyon kullanılarak test edilmiştir. İlk spesifikasyon, cari enflasyon oranı değişkenliğinin, cari "beklenen" enflasyon oranından etkilendiğini varsaymaktadır. Burada, gelecekteki enflasyon oranlarına ve enflasyon oranı değişkenliğine ilişkin beklentiler, cari dönemde mevcut bilgi dayandırılmaktadır.

Bu ilk spesifikasyona göre oluşturulan aşağıdaki regresyon, her ülke için ayrı ayrı olmak üzere, en küçük kareler yöntemine göre tahmin edilmiştir :

$$SD(P)_{it} = a_i + b_{1i} P_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte, $SD(P)_{it}$ ve P_{it} , sırasıyla, i ülkesi için, t döneminde, enflasyon oranının standart sapmasını ve ortalama enflasyon oranını göstermektedir; a_i ve u_{it} ise, sırasıyla, parametre ve rastlantısal hata terimleridir.

(1) no'lu eşitliğin tahmininden elde edilen sonuçlar, Tablo 3'de verilmektedir. Ancak, söz konusu tahmin sonuçlarına geçmeden önce, Tablo 2'de özetlenen, ülkelere göre ortalama enflasyon oranı ve bu oranın standart sapmasını içeren istatistikleri incelemekte yarar vardır. Bu tablonun verilerine göre, kırk dört ülkenin on yedisinde, incelenen dönem için, ortalama enflasyon oranları % 10'un üzerindedir. Söz konusu on yedi ülke, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Estonya, İsrail, İzlanda, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Meksika, Mısır, Polonya, Romanya, Rusya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'dır. Görüldüğü gibi, bu ülkeler, büyük çoğunlukla, gelişmekte olan ülkeler kategorisine giren ülkelerdir.

Bu on yedi ülkenin sekizi için ise, ortalama enflasyon oranı % 50'den daha yüksektir.⁴⁶ Ortalama enflasyon oranları yüksek olan ülkelerin, özellikle çok yüksek enflasyonlu (enflasyon oranı % 50'nin üzerinde olan) ülkelerin, enflasyon değişkenliği de (standart sapma değerleri) çok yüksektir (ortalama enflasyon oranının 2-3 katı derecesinde).

Şekil 1'de ise, bu tabloda yer alan ortalama enflasyon oranı ve standart sapma verilerine dayalı olarak oluşturulan bir grafik yer almaktadır. Böylece, sadece istatistiksel verilere dayanarak, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasındaki pozitif ilişkinin varlığından söz etmek mümkün olabilmektedir.

Tablo 3'de özetlenen, ilk spesifikasyona ilişkin tahmin sonuçlarına göre, kırk dört ülkenin yirmi birinde, ortalama enflasyon oranı ile bu oranın değişkenliği arasında (b_1 katsayısı), pozitif ve % 1 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunurken; aralarında Türkiye'nin de bulunduğu dört ülke için, yine pozitif ve % 5 düzeyinde anlamlı bir ilişki, sadece bir ülke (Hollanda) için ise, % 10 düzeyinde anlamlı bir ilişki

⁴⁶ Çok yüksek enflasyon oranına sahip (ortalama enflasyon oranı %50'nin üzerinde olan) sekiz ülke, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, İsrail, Polonya, Romanya, Rusya ve Türkiye'dir.

bulunmuştur. Dolayısıyla, on sekiz ülkede, ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasında anlamlı bir ilişki tahmin edilememiştir.

Tablo 2'nin verilerine göre, ortalama enflasyon oranı ve enflasyon değişkenliği yüksek olan on yedi ülkenin, Meksika, Mısır, Romanya ve Yunanistan dışında, tamamında, söz konusu iki değişken arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki tahmin edilmiştir. Özellikle ortalama enflasyon oranı çok yüksek olan sekiz ülke için olmak üzere, bu on yedi ülkede (yukarıda belirtilen ülkeler dışında), ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasındaki ilişkiyi gösteren b_1 katsayısının değeri, diğer ülkeler için tahmin edilen değerlere göre, oldukça yüksektir (çoğunlukla 0.50'nin üzerinde).

Özet olarak, (1) no'lu regresyonun tahmin sonuçlarına göre, çalışmamızın konusunu oluşturan kırk dört ülkenin yirmi altısında, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak, ortalama enflasyon oranı yüksek (% 10'un üzerinde) ve özellikle çok yüksek (% 50'nin üzerinde) olan ülkelerde, söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin oldukça güçlü ve anlamlı olduğu söylenebilir (Tablo 3).

Bu çalışmada kullanılan ikinci spesifikasyon, bağımlı değişkenin (cari enflasyon oranı değişkenliği), bağımsız değişkenin (ortalama enflasyon oranı) cari değerine ve kendi gecikmeli değerine bağlı olduğunu varsaymaktadır. Böylece, açıklayıcı değişkenlerin etkisinin birkaç döneme dağıldığı (distributed lags) varsayımı yapılmış olmaktadır :

$$\widehat{SD(P)}_{it} = a_i + b_{1i} \widehat{P}_{it} + b_{2i} \widehat{SD(P)}_{i,t-1} + u'_{it} \quad (2)$$

Yukarıdaki regresyon denkleminin tahmininden elde edilen sonuçlar Tablo 4'te özetlenmektedir. Buna göre, kırk dört ülkenin on ikisinde, ortalama enflasyon oranı ile bu oranın değişkenliği arasında (b_1 katsayısı), pozitif ve % 1 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur; aralarında Türkiye'nin de bulunduğu sekiz ülke için, söz konusu ilişki yine pozitif ve % 5 düzeyinde anlamlı; üç ülke için ise, % 10 düzeyinde anlamlıdır. Böylece, ikinci spesifikasyonun tahmin sonuçlarına göre, ortalama enflasyon oranı ile bu oranın değişkenliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamayan ülke sayısı yirmi birdir.

İlk spesifikasyona göre, anlamlı sonuçlar elde edilen bazı ülkeler (A.B.D., Avusturya, Hollanda, Kanada, Makedonya, Malezya ve Slovenya) için bu defa anlamlı bir ilişki tahmin edilemezken; ilk spesifikasyona göre, anlamlı sonuçlar elde edilemeyen bazı ülkeler (Çin, Mısır, Romanya ve Ürdün) için ise, anlamlı bir ilişki tahmin edilebilmiştir.

Fakat genel olarak, her iki spesifikasyona göre elde edilen sonuçların büyük ölçüde paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu ikinci regresyon denkleminin tahminlerine göre de, ortalama enflasyon oranı ve enflasyon değişkenliği yüksek olan on yedi ülkenin, Makedonya, Meksika, Slovenya ve Yunanistan dışında, tamamında, söz konusu iki değişken arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki tahmin edilmiştir. Özellikle ortalama enflasyon oranı çok yüksek olan sekiz ülke için olmak üzere, bu on yedi ülkede

(yukarıda belirtilen ülkeler dışında), ortalama enflasyon oranı ile onun değişkenliği arasındaki ilişkiyi gösteren b_1 katsayısının değeri, diğer ülkeler için tahmin edilen değerlere göre, oldukça yüksektir (çoğunlukla 0.50'nin üzerinde).

Özet olarak, (2) no'lu regresyonun tahmin sonuçlarına göre, çalışmamızın konusunu oluşturan kırk dört ülkenin yirmi üçünde, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak, ortalama enflasyon oranı yüksek (% 10'un üzerinde) ve özellikle çok yüksek (% 50'nin üzerinde) olan ülkelerde, söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin oldukça güçlü ve anlamlı olduğu söylenebilir (Tablo 4).⁴⁷

Her ülke için ayrı ayrı yapılan tahminlerden sonra, gözlem sayısı aynı olan otuz üç ülke ele alınarak, bu ülkelere ilişkin ortalama enflasyon oranları, aynı ülkelere ait enflasyon değişkenliği verileri ile ilişkilendirilmiş; ayrıca, ortalama enflasyon oranı % 10'un üzerinde olan ülkeler ve % 10'un altında olan ülkeler de, iki ayrı grup olarak, yukarıda açıklanan iki spesifikasyon bağlamında tahmin edilmiştir. Bu tahmin sonuçları, Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tüm ülkelerin yer aldığı regresyonlardan elde edilen sonuçlar ile enflasyon oranı % 10'un üzerinde olan ülkelerin yer aldığı regresyonlardan elde edilen sonuçlar birbirine çok yakındır. Her iki durumda da, b_1 ve b_1 katsayılarının değerleri 1'den büyük, t ve R^2 değerleri de çok yüksektir. Enflasyon oranı % 10'un altında olan ülkelerin yer aldığı regresyon denklemlerinden elde edilen tahmin sonuçlarına göre ise, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında güçlü bir ilişki bulunmakla birlikte, ilgili katsayıların değeri 1'in altında olup, ayrıca t ve R^2 değerleri de daha küçüktür (Tablo 5 ve Tablo 6). Bu sonuçlar da, tek tek ülkeler için elde edilen tahmin sonuçlarını doğrulamaktadır.⁴⁸

Diğer taraftan, Logue ve Willett (1976) ile Chowdhury (1991)'i izleyerek, öngörülebilirliğin en yüksek ve dolayısıyla belirsizliğin en düşük olduğu, optimum bir enflasyon oranları alanının varlığı araştırılmıştır. Bunun için, Tablo 2'de yer alan, gözlem sayısı aynı olan 33 ülkeye ilişkin ortalama enflasyon oranlarından yola çıkarak, en düşükten en yükseğe doğru, dört enflasyon aralığı tespit edilmiştir. Söz konusu aralıklara dahil olan ülke gruplarının, ortalama enflasyon oranları ile standart sapmaları arasındaki ilişkinin tahmini sonucunda, belirsizliğin minimuma indiği, optimum enflasyon oranları aralığının, Logue ve Willett ile Chowdhury'nin bulgularına paralel şekilde, ikinci aralık (4.272-5.946 aralığı) olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 7). Bizim bulgularımız da, enflasyon oranları yükseldikçe, değişkenliğin, dolayısıyla öngörülemezliğin arttığını göstermektedir; ortalama enflasyon oranlarıyla, enflasyonun

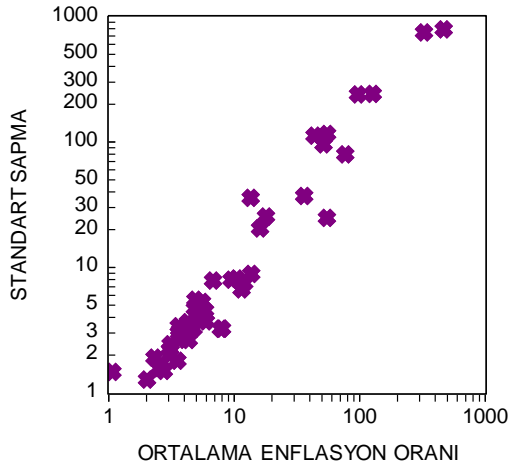
⁴⁷ 1980-2005 dönemi için, ortalama enflasyon oranı % 50'nin üzerinde olan, çok yüksek enflasyonlu ülkeler grubu içine giren Türkiye için elde edilen tahmin sonuçları biraz çelişkili görünmektedir. Her iki spesifikasyona göre elde edilen parametre değerleri (b_1 ve b_1), oldukça yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen, R^2 değerleri oldukça düşüktür (Bkz. Tablo 3 ve Tablo 4).

⁴⁸ Ayrıca, Emery (1993)'ü izleyerek, ülkelerarası (cross-section) tahminler kapsamında (Tablo 5'in verileri kullanılarak), doğrusal olmayan bir spesifikasyon [$SD(P) = a + b_1 P + b_2 P^2$] da denenmiş, fakat anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

değişkenliği arasındaki en güçlü ilişki, en yüksek enflasyon aralığında (dördüncü aralık) ortaya çıkmaktadır.

Logue ve Willett'in, 1949-1970 dönemi için buldukları optimum alan % 2-4 aralığı, Chowdhury'nin, 1955-1985 dönemi için bulunduğu optimum alan % 5-7 aralığı iken; bizim 1980-2005 dönemi için bulduğumuz optimum alan % 4-6 aralığıdır. Buna göre, ortalama enflasyon oranı % 4-6 aralığında olduğunda, enflasyonun öngörülebilirliği en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. Bu aralığın dışındaki enflasyon oranlarında, enflasyonun öngörülebilirliği oldukça belirsiz olmaktadır.

Şekil 1. Enflasyon Oranı-Enflasyon Değişkenliği İlişkisi, 1980-2005

Kaynak : Tablo 2.

Tablo 2: Ülkelere Göre Ortalama Enflasyon Oranları ve Enflasyon Değişkenliği, 1980-2005

ÜLKELER	ORTALAMA ENFLASYON ORANI	ENFLASYON DEĞİŞKENLİĞİ (STANDART SAPMA)
A.B.D	3.527	1.809
ALMANYA (1991-2005)	2.021	1.277
ARJANTİN	325.466	746.284
AVUSTURYA	2.747	1.505
AVUSTURALYA	4.746	3.248
BELÇİKA	3.077	2.217
BREZİLYA	466.962	790.716
BULGARİSTAN (1985-2005)	96.849	239.503
ÇEK CUM. (1993-2005)	5.369	3.784
ÇİN (1986-2005)	6.776	7.874
DANİMARKA	3.627	2.657
ESTONYA (1992-2005)	17.938	25.485
FİNLANDİYA	3.695	3.151
FRANSA	3.618	3.406
HİNDİSTAN	7.988	3.259
HOLLANDA	2.524	1.580
İNGİLTERE	4.341	2.646
İRLANDA	4.860	4.713
İSPANYA	5.946	3.724
İSRAİL	51.504	95.842
İSVEÇ	4.272	3.678
İSVİÇRE	2.316	1.911
İTALYA	5.865	4.548
İZLANDA	16.055	20.462
JAPONYA	1.069	1.478
KANADA	3.651	2.838

(TABLO 2'NİN DEVAMI) ÜLKELER	ORTALAMA ENFLASYON ORANI	ENFLASYON DEĞİŞKENLİĞİ (STANDART SAPMA)
LİTVANYA (1992-2005)	43.589	112.213
LÜKSEMBURG	3.117	2.453
MACARİSTAN	13.658	8.881
MAKEDONYA (1993-2005)	13.523	35.903
MALEZYA	3.070	2.018
MEKSİKA	36.092	37.139
MISIR	11.443	6.693
NORVEÇ	4.353	3.368
POLONYA	54.991	115.711
PORTEKİZ	9.513	7.991
ROMANYA (1991-2005)	76.620	79.691
RUSYA (1992-2005)	126.995	241.723
SLOVAKCUM. (1993-2005)	7.832	3.251
SLOVENYA (1992-2005)	10.458	8.175
TÜRKİYE	54.853	24.860
ÜRDÜN	4.906	5.533
YENİ ZELANDA	5.548	5.319
YUNANİSTAN	12.052	7.490

Kaynak : IMF (International Monetary Fund), International Financial Statistics Online Service, www.imf.org/.

Tablo 3. Ülkelere Göre Ortalama Enflasyon Oranı ile Enflasyonun Değişkenliği Arasındaki İlişki, 1980-2005

$$(1) \hat{SD(P)}_{it} = a_i + b_{1i} P_{it} + u_{lit}$$

ÜLKELER	GÖZLEM SAYISI	a_i	b_1	\bar{R}^2
A.B.D	(23) 1982-2004	-0.622 (-1.119)	0.438** (2.340)	0.456
ALMANYA	(11) 1994-2004	-0.027 (-0.238)	0.174 (0.755)	-0.045
ARJANTİN (COINT.)	(23) 1982-2004	7.960 (0.379)	0.892* (8.087)	0.864
AVUSTURYA	(23) 1982-2004	-0.001 (-0.010)	0.285* (3.437)	0.330
AVUSTURALYA	(22) 1983-2004	-0.074 (-0.322)	-0.142 (-0.433)	-0.033
BELÇİKA	(22) 1983-2004	-0.335 (-1.274)	0.126 (1.463)	0.052
BREZİLYA (COINT.)	(23) 1982-2004	4.813 (0.086)	0.731* (10.345)	0.828
BULGARİSTAN	(17) 1988-2004	-0.071 (-0.008)	1.645* (23.135)	0.971
ÇEK CUM.	(9) 1996-2004	0.040 (0.106)	-0.056 (-0.060)	-0.142
ÇİN	(15) 1990-2004	-0.305 (-0.274)	0.561 (1.699)	0.119
DANİMARKA	(23) 1982-2004	-0.216 (-1.695)	0.265* (8.176)	0.750
ESTONYA	(11) 1994-2004	-0.595 (-1.430)	0.530* (10.297)	0.962
FİNLANDİYA	(22) 1983-2004	-0.035 (-0.301)	0.075 (0.591)	-0.032
FRANSA	(23) 1982-2004	0.072 (0.655)	0.179* (4.148)	0.424
HİNDİSTAN (COINT.)	(23) 1982-2004	-0.670 (-0.769)	0.345* (3.305)	0.311

(TABLO 3'ÜN DEVAMI)	GÖZLEM SAYISI	a_i	b_1	\bar{R}^2
HOLLANDA	(23) 1982-2004	0.092 (0.604)	0.230*** (2.020)	0.123
İNGİLTERE	(23) 1982-2004	-0.235 (-0.922)	0.369* (6.590)	0.659
İRLANDA	(23) 1982-2004	-0.126 (-0.725)	0.338* (10.666)	0.837
İSPANYA	(22) 1983-2004	-0.117 (-0.936)	-0.137 (-0.935)	-0.006
İSRAİL (COINT.)	(23) 1982-2004	-1.854 (-0.674)	0.597* (6.290)	0.789
İSVEÇ	(22) 1983-2004	0.061 (0.287)	0.272 (1.469)	0.052
İSVİÇRE	(22) 1983-2004	-0.044 (-0.364)	0.146 (0.919)	-0.007
İTALYA	(22) 1983-2004	-0.047 (-0.295)	0.014 (0.101)	-0.049
İZLANDA	(23) 1982-2004	-0.700 (-1.069)	0.427* (5.458)	0.802
JAPONYA	(23) 1982-2004	0.506* (7.381)	0.173** (2.612)	0.242
KANADA	(23) 1982-2004	-0.083 (-0.471)	0.328* (3.774)	0.376
LİTVANYA	(11) (1994-2004)	-3.834 (-1.514)	1.158* (22.023)	0.974
LÜKSEMBURG	(22) 1983-2004	-0.028 (-0.193)	-0.030 (-0.202)	-0.048
MACARİSTAN (COINT.)	(23) 1982-2004	0.266 (0.448)	0.227* (6.293)	0.637
MAKEDONYA	(10) 1995-2004	-1.007 (-1.800)	1.419* (39.646)	0.994
MALEZYA	(23) 1982-2004	0.337 (0.980)	0.227** (2.084)	0.132
MEKSİKA	(22) 1983-2004	-0.954 (-0.341)	0.269 (0.633)	0.008

(TABLO 3'ÜN DEVAMI)	GÖZLEM SAYISI	a_i	b_1	\bar{R}^2
ÜLKELER				
MISIR	(22) 1983-2004	0.143 (0.376)	0.346 (1.320)	0.097
NORVEÇ	(23) 1982-2004	0.231 (1.573)	0.194* (6.498)	0.652
POLONYA (COINT.)	(23) 1982-2004	-8.711** (-2.825)	0.981* (10.070)	0.943
PORTEKİZ	(22) 1983-2004	0.084 (0.552)	0.192 (0.699)	0.017
ROMANYA	(11) 1994-2004	-1.200 (-0.333)	0.230 (0.428)	-0.058
RUSYA	(11) 1994-2004	-2.755 (-0.593)	0.797* (26.403)	0.986
SLOVAK CUM. (COINT.)	(10) 1995-2004	1.172 (0.655)	0.199 (0.875)	-0.027
SLOVENYA	(11) 1994-2004	-2.133** (-3.189)	0.502* (7.986)	0.863
TÜRKİYE	(21) 1984-2004	-0.034 (-0.015)	0.897** (2.402)	0.193
ÜRDÜN	(22) 1983-2004	0.075 (0.151)	0.533 (1.666)	0.355
YENİ ZELANDA	(23) 1982-2004	0.406 (1.197)	0.323* (3.472)	0.574
YUNANİSTAN	(22) 1983-2004	0.175 (0.630)	0.309 (1.384)	0.101

NOTLAR: 1)- Katsayıların altında yer alan parantez içindeki rakamlar t istatistiklerini göstermektedir. Yanında (*) olanlar % 1 düzeyinde anlamlı t değerlerini, (**) olanlar % 5 düzeyinde anlamlı t değerlerini ve (***) olanlar ise % 10 düzeyinde anlamlı t değerlerini ifade etmektedir. 2)- Otokorelasyon tespiti için, *Durbin-Watson d testi* ve/veya *Breusch-Godfrey Serial Correlation LM* testinden yararlanılmıştır. Bu testlerin sonucunda, Avusturya, Fransa, Hollanda ve Kanada için elde edilen sonuçların otokorelasyon içerdiği anlaşılmıştır. Bu ülkelere ilişkin olarak tabloda yer alan değerler, söz konusu sorun giderildikten sonra ulaşılan tahmin sonuçlarını yansıtmaktadır. 3)- Ayrıca, heteroscedasticity sorununun olup olmadığını tespit etmek için White testinden yararlanılmış ve bu testin sonucunda, on altı ülke için heteroscedasticity sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun için, E-views programında yer alan, '*Heteroscedasticity-Consistent Standard Errors, Covariance*' işlevinden yararlanarak gerekli düzeltme yapılmıştır.

Tablo 4 . Ülkelere Göre Ortalama Enflasyon Oranı ile Enflasyonun Değişkenliği Arasındaki İlişki, 1980-2005

$$(2) \hat{SD(P)}_{it} = a'_i + b'_{1i} \hat{P}_{it} + b_{2i} \hat{SD(P)}_{i,t-1} + u'_{1it}$$

ÜLKELER	GÖZLEM SAYISI	a'_i	b'_{1i}	b_2	$\overline{R^2}$
A.B.D	(22) 1983-2004	0.316 (1.202)	0.056 (0.625)	0.250** (2.313)	0.246
ALMANYA	(10) 1995-2004	-0.046 (-0.403)	0.450 (1.601)	-0.208 (-0.663)	0.113
ARJANTİN (COINT.)	(22) 1983-2004	9.530 (0.347)	0.874* (3.969)	0.023 (0.098)	0.856
AVUSTURYA	(22) 1983-2004	0.097 (0.476)	0.100 (1.273)	0.467** (2.788)	0.361
AVUSTURALYA	(21) 1984-2004	-0.163 (-0.760)	0.049 (0.157)	-0.074 (-0.507)	-0.094
BELÇİKA	(20) 1985-2004	-0.741 (-1.594)	0.267 (1.549)	-0.238 (-1.034)	0.045
BREZİLYA (COINT.)	(22) 1983-2004	-14.072 (-0.720)	0.581* (3.774)	0.257 (1.352)	0.851
BULGARİSTAN	(16) 1989-2004	-0.077 (-0.008)	1.645* (21.564)	0.008 (0.175)	0.969
ÇEK CUMHURİYETİ	(8) 1997-2004	0.147 (0.129)	0.020 (0.021)	0.054 (0.102)	-0.397
ÇİN	(13) 1992-2004	0.326 (0.354)	.448*** (1.838)	-0.450*** (-2.158)	0.353
DANİMARKA	(22) 1983-2004	-0.088 (-0.554)	0.167** (2.331)	0.245 (1.377)	0.611
ESTONYA	(10) 1995-2004	0.138 (0.289)	0.548* (4.121)	-0.158 (-1.099)	0.950
FİNLANDİYA	(21) 1984-2004	-0.045 (-0.383)	0.021 (0.155)	-0.206 (-0.919)	-0.059
FRANSA	(22) 1983-2004	-0.089 (-0.930)	0.133* (3.184)	0.502* (2.960)	0.726
HİNDİSTAN (COINT.)	(22) 1983-2004	-0.934 (-1.060)	0.294** (2.603)	0.316 (1.645)	0.361

(TABLO 4'ÜN DEVAMI)	GÖZLEM SAYISI	a'_i	b'_1	b_2	$\overline{R^2}$
ÜLKELER					
HOLLANDA	(22) 1983-2004	0.456 (1.573)	-0.046 (-0.455)	0.469** (2.747)	0.220
İNGİLTERE	(22) 1983-2004	-0.123 (-0.496)	0.245* (3.529)	0.253*** (1.768)	0.602
İRLANDA	(22) 1983-2004	-0.166 (-0.672)	0.317** (2.601)	0.095 (0.421)	0.722
İSPANYA	(21) 1984-2004	-0.179 (-1.344)	-0.204 (-1.260)	-0.311 (-1.303)	0.018
İSRAİL (COINT.)	(22) 1983-2004	-2.538 (-1.150)	0.538* (4.331)	0.207 (1.012)	0.864
İSVEÇ	(21) 1984-2004	0.095 (0.446)	0.214 (1.134)	-0.085 (-0.400)	-0.023
İSVİÇRE	(20) 1985-2004	-0.017 (-0.156)	0.101 (0.716)	-0.285 (-1.448)	0.019
İTALYA	(21) 1984-2004	-0.040 (-0.268)	0.141 (0.987)	-0.008 (-0.037)	-0.045
İZLANDA	(21) 1984-2004	-1.033 (-1.122)	0.537** (2.810)	-0.088 (-0.299)	0.579
JAPONYA	(22) 1983-2004	0.561* (3.736)	0.138*** (1.896)	-0.067 (-0.319)	0.085
KANADA	(22) 1983-2004	0.046 (0.151)	0.097 (1.050)	0.493* (3.364)	0.408
LİTVANYA	(10) (1995-2004)	0.905** (2.526)	0.655* (13.419)	-0.031** (-2.707)	0.987
LÜKSEMBURG	(21) 1984-2004	-0.084 (-0.614)	0.002 (0.015)	-0.032 (-0.149)	-0.109
MACARİSTAN	(21) 1984-2004	0.061 (0.189)	0.379* (3.573)	-0.484** (-2.777)	0.426
MAKEDONYA	(9) 1996-2004	0.868 (1.217)	0.480 (1.517)	0.055 (1.790)	0.768
MALEZYA	(22) 1983-2004	0.506 (1.368)	0.051 (0.443)	0.252 (1.457)	0.018
MEKSİKA	(19) 1986-2004	0.663 (0.220)	0.375 (1.038)	0.040 (0.192)	0.051

(TABLO 4'ÜN DEVAMI) ÜLKELER	GÖZLEM SAYISI	a'_i	b'_1	b_2	$\overline{R^2}$
MISIR	(21) 1984-2004	0.329 (0.924)	0.462** (2.344)	-0.006 (-0.032)	0.155
NORVEÇ	(22) 1983-2004	0.223 (1.351)	0.133** (2.556)	0.220 (1.210)	0.535
POLONYA (COINT.)	(22) 1983-2004	-9.126** (-2.761)	0.976* (10.767)	0.008 (0.072)	0.940
PORTEKİZ	(21) 1984-2004	0.217 (0.995)	0.288 (0.841)	0.246 (0.725)	0.007
ROMANYA	(10) 1995-2004	-1.304 (-0.261)	0.766* (3.663)	-0.068 (-0.404)	0.728
RUSYA	(10) 1995-2004	-9.091 (-1.383)	1.250* (4.422)	-0.219 (-1.634)	0.922
SLOVAK CUMHURİYETİ (COINT.)	(9) 1996-2004	1.355 (0.517)	0.126 (0.439)	0.107 (0.279)	-0.285
SLOVENYA	(10) 1995-2004	0.979 (1.196)	-0.060 (-0.448)	0.519* (3.818)	0.828
TÜRKİYE	(20) 1985-2004	0.326 (0.138)	0.863** (2.255)	-0.194 (-0.922)	0.198
ÜRDÜN	(21) 1984-2004	0.045 (0.107)	0.763** (2.651)	-0.470 (-1.379)	0.494
YENİ ZELANDA	(21) 1984-2004	0.375 (1.102)	0.234*** (1.801)	0.195 (0.823)	0.569
YUNANİSTAN	(21) 1984-2004	0.118 (0.445)	0.245 (1.459)	-0.360*** (-1.781)	0.177

NOTLAR : 1)- Katsayıların altında yer alan parantez içindeki rakamlar t istatistiklerini göstermektedir. Yanında (*) olanlar % 1 düzeyinde anlamlı t değerlerini, (**) olanlar % 5 düzeyinde anlamlı t değerlerini ve (***) olanlar ise % 10 düzeyinde anlamlı t değerlerini ifade etmektedir. 2)- Otokorelasyon tespiti için, *Durbin-h testi* ve/veya *Breusch-Godfrey Serial Correlation LM* testinden yararlanılmıştır. Bu testlerin sonucunda, Belçika, Çin, İsviçre, İzlanda, Meksika ve Yeni Zelanda için elde edilen sonuçların otokorelasyon içerdiği anlaşılmıştır. Bu ülkelere ilişkin olarak tabloda yer alan değerler, söz konusu sorun giderildikten sonra ulaşılan tahmin sonuçlarını yansıtmaktadır. Ancak, Yeni Zelanda için otokorelasyon sorunu giderilememiştir. 3)- Ayrıca, heteroscedasticity sorununun olup olmadığını tespit etmek için White testinden yararlanılmış ve bu testin sonucunda, on bir ülke için heteroscedasticity sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun için, E-views programında yer alan, “*Heteroscedasticity-Consistent Standard Errors, Covariance*” işlevinden yararlanarak gerekli düzeltme yapılmıştır.

Tablo 5. Ülkelerarası (Cross-Section) Tahmin Sonuçları, 1980-2005

$$(1) \hat{SD(P)}_{it} = a_i + b_{1i} \hat{P}_{it} + u_{lit}$$

	GÖZLEM SAYISI	a_i	b_{1i}	$\overline{R^2}$
TÜM ÜLKELER	33	-7.092** (-2.320)	1.895* (9.916)	0.969
ENF.ORANI<%10 OLAN ÜLKELER	23	0.308 (0.532)	0.691* (4.267)	0.658
ENF.ORANI>%10 OLAN ÜLKELER	10	-14.698 (-1.202)	1.918* (8.663)	0.958

NOTLAR : 1)- Ülkelerarası tahminler yapılırken, ülkeler arasında, en azından incelenen periyod açısından bir homojenlik sağlayabilmek açısından, 1980-2005 dönemi için veri bulunabilen 33 ülke dikkate alınmış, daha küçük gözlem sayılarına sahip ülkeler dışarıda bırakılmıştır. **2)-** Katsayıların altı nda yer alan parantez içindeki rakamlar t istatistiklerini göstermektedir. Yanında (*) olanlar % 1 düzeyinde anlamlı t değerlerini, (**) olanlar ise % 5 düzeyinde anlamlı t değerlerini ifade etmektedir. **3)-** Yukarıdaki tabloda yer alan tahmin sonuçları, *Durbin-Watson d testi* ve/veya *Breusch-Godfrey Serial Correlation LM* testine göre, otokorelasyon içermemektedir. **4)-** Uygulananan White testi sonucunda, hem tüm ülkelere ilişkin, hem de enflasyon oranı % 10'dan düşük ve yüksek olan ülkelere ilişkin tahmin sonuçlarının heteroscedasticity içerdiği anlaşılmıştır. Bunun için, E-views programında yer alan, '*Heteroscedasticity-Consistent Standard Errors, Covariance*' işlevinden yararlanarak gerekli düzeltme yapılmıştır.

Tablo 6. Ülkelerarası (Cross-Section), Tahmin Sonuçları, 1980-2005

$$(2) \hat{SD(P)}_{it} = a'_i + b'_{1i} \hat{P}_{it} + b_{2i} \hat{SD(P)}_{i,t-1} + u'_{1it}$$

	GÖZLEM SAYISI	a'_i	b'_1	b_2	\bar{R}^2
TÜM ÜLKELER	32	-7.440** (-2.124)	1.896* (9.717)	0.004 (0.872)	0.968
ENF.ORANI <%10 OLAN ÜLKELER	22	-0.356 (-0.576)	0.656* (3.916)	0.270* (3.473)	0.719
ENF.ORANI >%10 OLAN ÜLKELER	9	-16.537 (-1.465)	1.685* (18.709)	0.026 (0.626)	0.988

NOTLAR : 1)- Ülkelerarası tahminler yapılırken, ülkeler arasında, en azından incelenen periyod açısından bir homojenlik sağlayabilmek açısından, 1980-2005 dönemi için veri bulunabilen 33 ülke dikkate alınmış, daha küçük gözlem sayılarına sahip ülkeler dışarıda bırakılmıştır. **2)-** Katsayıların altında yer alan parantez içindeki rakamlar t istatistiklerini göstermektedir. Yanında (*) olanlar % 1 düzeyinde anlamlı t değerlerini, (**) olanlar ise % 5 düzeyinde anlamlı t değerlerini ifade etmektedir. **3)-** Yukarıdaki tabloda yer alan tahmin sonuçları, *Durbin-h testi* ve/veya *Breusch-Godfrey Serial Correlation LM* testine göre, otokorelasyon içermemektedir. **4)-** Uygulananan White testi sonucunda, tüm ülkelere ve enflasyon oranı % 10'dan düşük olan ülkelere ilişkin tahmin sonuçlarının, heteroscedasticity içerdiği anlaşılmıştır. Bunun için, E-views programında yer alan, '*Heteroscedasticity-Consistent Standard Errors, Covariance*' işlevinden yararlanarak gerekli düzeltme yapılmıştır.

Tablo 7. Ortalama Enflasyon Oranlarına Dayalı Olarak Belirlenen Enflasyon Aralıklarına Göre Tahmin Sonuçları, 1980-2005

$$\hat{SD(P)}_{ik} = a_i + b_{1i} \hat{P}_{ik} + u_{1ik}$$

ENFLASYON ARALIKLARI	GÖZLEM SAYISI	a_i	b_{1i}	\bar{R}^2
1.069 - 3.695 (En Düşük Enflasyon)	12	0.404 (0.707)	0.615* (3.325)	0.478
4.272 – 5.946	9	0.539 (0.213)	0.712 (1.412)	0.111
7.988 – 16.055	6	-11.652 (-1.879)	1.763** (3.434)	0.683
36.092 – 466.962 (En Yüksek Enflasyon)	6	-14.760 (-0.288)	1.919* (8.833)	0.939

NOTLAR : 1)- Bu tabloda yer alan enflasyon aralıkları, **Tablo 2'**deki, gözlem sayısı aynı olan 33 ülkeye ilişkin ortalama enflasyon oranları dikkate alınarak belirlenmiştir. **2)-** En düşük enflasyon aralığında (1. aralık) 12 ülke bulunurken, en yüksek enflasyon aralığında (4. aralık) 6 ülke bulunmaktadır. **3)-** Yukarıdaki tabloda, b_{1i} katsayısı, (k) enflasyon aralığına dahil olan ülke grubuna ilişkin ortalama enflasyon oranıyla, aynı ülke grubuna ait, enflasyonun standart sapması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. **4)-** Katsayıların altında yer alan parantez içindeki rakamlar t istatistiklerini göstermektedir. Yanında (*) olanlar % 1 düzeyinde anlamlı t değerlerini, (**) olanlar ise % 5 düzeyinde anlamlı t değerlerini ifade etmektedir. **5)-** Yukarıdaki tabloda yer alan tahmin sonuçları, *Durbin-Watson d testi* ve/veya *Breusch-Godfrey Serial Correlation LM* testine göre, otokorelasyon içermemektedir. Ayrıca, heteroscedasticity sorunu da bulunmamaktadır.

IV. SONUÇ

Arthur M. Okun'un hipotezine göre, yüksek fakat istikrarlı ve mükemmel bir şekilde öngörülebilir bir enflasyon oranı içeren bir politikanın başarılı olabilmesi mümkün değildir. Çünkü Okun'a göre, ekonomi politikası oluşturma, oldukça kusurlu bir sanattır; istikrarlı bir işsizlik veya istikrarlı bir fiyat düzeyi üretmeyeceği gibi, istikrarlı bir enflasyon da yaratamaz. Ayrıca, hükümetin daha yüksek ama istikrarlı bir enflasyon oranını kabul etmesi, fiyatların daha hızlı ve daha istikrarsız bir şekilde artmasına neden olacak şekilde beklentileri etkiler. Böylece, enflasyonla yaşama yönündeki bir karar, daha büyük ve daha değişken fiyat artış oranları yönündeki beklentileri harekete geçirmektedir.

Dolayısıyla, enflasyon oranları yükseldikçe enflasyon değişkenliğinin de artması beklenmektedir. Daha değişken bir enflasyon ise, daha öngörülemez bir enflasyon olduğundan, enflasyon konusundaki belirsizliğin artmasına neden olmakta ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Milton Friedman'a göre ise, yüksek enflasyon oranı ve onun yarattığı belirsizlik, dikey Phillips eğrisinin gerektirdiği koşullardan sistematik sapmalara neden olmaktadır. En önemli sapma, yüksek enflasyon oranının, geçiş dönemleri süresince istikrarlı olmamasıdır. Daha yüksek enflasyon oranı, daha değişken olma eğilimindedir. Çünkü yüksek enflasyon, hükümet politikalarında da bir istikrarsızlığa neden olarak, cari ve beklenen enflasyon oranları hakkında büyük bir belirsizliğe neden olur.

İktisat literatüründe, enflasyon oranları ile enflasyon değişkenliği arasında öngörülen bu pozitif ilişkiyi test eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, ülkelerarası (cross-country – inter-country) çalışmalar iken, bazıları da tek tek ülkeleri analiz eden (intra-country) zaman serisi çalışmalarıdır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, bu çalışmaların başlıcalarını inceleyen ayrıntılı bir özet yer almaktadır.

Söz konusu ülkelerarası çalışmalardan, Okun (1971), Logue ve Willett (1976), Foster (1978), Ram (1985), Chowdhury (1991) ve Emery (1993), enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu yönünde sonuçlar elde etmişlerdir. Gordon (1971) ise bu konuda, incelenen dönemin önemli olduğunu vurgulayarak, 1960'lı yıllar için güçlü ve anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Ülkeleri tek tek ele alan zaman serisi çalışmalarından, Blejer (1979), Khan ve Abbas (1983) ve Ram (1985), enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşılık, Gale (1981), Katsimbris ve Miller (1982) ve Katsimbris (1985)'in sonuçları, söz konusu hipoteze güçlü bir destek sağlamaktan uzaktır. Bu bağlamda, ülkelerarası (cross-country) çalışmaların bu hipoteze daha fazla ampirik destek sağladığı söylenebilir. Fakat bu çalışmaların, ülkeler arasındaki yapısal farklılıkları dikkate almadığı, homojenlik varsayımına dayandığı gözönüne alınırsa, ilgili tahmin sonuçlarının dikkatli bir şekilde yorumlanması gerektiği de ortaya çıkar.

Bizim çalışmamızda, yukarıda ikinci grupta yer alan çalışmalarda olduğu gibi, enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasında varsayılan ilişki, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, farklı gelişme düzeylerindeki ülkeler ele alınarak, her ülke için ayrı ayrı olmak üzere, zaman serileri kullanılarak test edilmiştir.

Bunun için, 1980-2005 dönemi ve 44 ülke ele alınarak, yıllık tüketici fiyat indekslerinden hareketle, üçer yıllık (overlapping) hareketli ortalama enflasyon oranları ve (değişkenliğin ölçüsü olarak) hareketli standart sapma serileri oluşturulmuştur. Söz konusu bu iki seri arasındaki ilişki, Katsimbris (1985)'i izleyerek, iki ayrı spesifikasyona göre ampirik olarak incelenmiştir.

Cari enflasyon oranı değişkenliğinin, cari "beklenen" enflasyon oranından etkilendiğini varsayan ilk spesifikasyon sonuçlarına göre, 44 ülkenin 26'sında, ortalama enflasyon oranı ile bu oranın değişkenliği (standart sapması) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ancak, özellikle, ortalama enflasyon oranı yüksek (% 10'un üzerinde) çok yüksek (% 50'nin üzerinde) olan ülkelerde (birkaç istisna dışında), söz konusu iki değişken arasındaki ilişki, ilgili katsayının değeri, t istatistiği ve R^2 değerleri açısından, çok daha güçlü ve anlamlıdır.

Cari enflasyon oranı değişkenliğinin, cari "beklenen" enflasyon oranına ve kendi gecikmeli değerine bağlı olduğunu varsayan ikinci spesifikasyon sonuçlarına göre ise, 44 ülkenin 23'ünde, ortalama enflasyon oranı ile bu oranın değişkenliği (standart sapması) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ikinci regresyon denkleminin tahminlerine göre de, ortalama enflasyon oranı yüksek ve özellikle çok yüksek olan ülkelerde (yine birkaç istisna dışında), söz konusu ilişki, ilgili katsayının değeri, t istatistiği ve R^2 değerleri açısından, çok daha güçlü ve anlamlıdır.

Görüldüğü gibi, çalışmamızda kullanılan iki spesifikasyonun sonuçları birbirine paralel olup, incelediğimiz ülkelerin çoğunluğunda, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Burada asıl önemli olan ise, ortalama enflasyon oranı yüksek ve özellikle çok yüksek olan, çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler grubunda, söz konusu ilişkinin çok daha güçlü ve anlamlı olduğu yönünde bir sonuç elde edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamayan ülkeler (ilk spesifikasyona göre 18, ikinci spesifikasyona göre 21 ülke), büyük çoğunlukla, ortalama enflasyon oranı düşük veya ılımlı, gelişmiş ülkeler içinde yer almaktadır.

Bu bağlamda, 1980-2005 döneminde, enflasyon oranı çok yüksek (% 50'nin üzerinde) ülkeler grubuna dahil olan Türkiye için, ilgili parametre değeri ve t istatistiği açısından (fakat R^2 değerleri açısından değil), her iki spesifikasyon sonuçlarına göre, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir.

Çalışmamızda, ayrıca ülkelerarası (cross-country) tahminler de yapılmıştır. Bunun için, gözlem sayısı aynı olan otuz üç ülke dikkate alınarak, hem bu ülkelerin tamamı için, hem de, ortalama enflasyon oranı % 10'un üzerinde ve altında olan ülkeler için, iki ayrı grup olarak, ülkelerarası tahminler gerçekleştirilmiştir.

Bu tahmin sonuçlarına göre, özellikle enflasyon oranı % 10'un üzerinde olan ülkelerde, enflasyon oranı ve değişkenliği arasında çok güçlü, pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Böylece, bu sonuçlar da, tek tek ülkeler için elde edilen tahmin sonuçlarını doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, Logue ve Willett (1976) ile Chowdhury (1991)'i izleyerek, öngörülebilirliğin en yüksek ve dolayısıyla belirsizliğin en düşük olduğu, optimum bir enflasyon oranları alanının varlığı araştırılmıştır. Burada elde ettiğimiz bulgulara göre, enflasyon oranları yükseldikçe, değişkenlik, dolayısıyla öngörülemezlik de artmaktadır; ortalama enflasyon oranlarıyla, enflasyonun değişkenliği arasındaki en güçlü ilişki, en yüksek enflasyon aralığında (dördüncü aralık) ortaya çıkmaktadır.

Logue ve Willett'in, 1949-1970 dönemi için buldukları optimum alan % 2-4 aralığı, Chowdhury'nin, 1955-1985 dönemi için bulduğu optimum alan % 5-7 aralığı iken; bizim 1980-2005 dönemi için bulduğumuz optimum alan % 4-6 aralığıdır. Buna göre, ortalama enflasyon oranı % 4-6 aralığında olduğunda, enflasyonun öngörülebilirliği en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. Bu aralığın dışındaki enflasyon oranlarında, enflasyonun öngörülebilirliği oldukça belirsiz olmaktadır.

Tahmin sonuçlarına göre, enflasyon düzeyi ile değişkenliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamayan ülkelerin bir bölümü, söz konusu optimum aralık (% 4-6 aralığı) içinde yer alırken; bir bölümü de, en düşük enflasyon aralığı olan % 1.1-3.7 aralığı içinde yer almaktadır.⁴⁹ Üçüncü veya dördüncü aralıkta yer alıp, anlamlı bir ilişki elde edilemeyen ülke sayısı çok sınırlıdır. Böylece, farklı spesifikasyonlar veya farklı yaklaşımlar vasıtasıyla elde ettiğimiz sonuçların birbirini destekledikleri görülmektedir.

Özet olarak, elde ettiğimiz sonuçların, enflasyon oranı ile değişkenliği ve dolayısıyla belirsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair, Okun'un hipotezini önemli ölçüde desteklediği söylenebilir. Üstelik, bizim çalışmamızda bu destek, hem tek tek ülkelere yönelik testlerden, hem de ülkelerarası (cross-country) analizlerden elde edilmiştir. Fakat bu desteğin, özellikle enflasyon oranı yüksek ve çok yüksek ülkeler grubundan geldiğini de vurgulamak gerekir. Bu ilişki, düşük ve ılımlı enflasyon oranına sahip ülkelerde genellikle ya mevcut değildir ya da daha zayıftır. Bu nedenle, elde ettiğimiz sonuçların, daha önceki çalışmalarda – özellikle, Logue ve Willett (1976), Ram (1985) ve Chowdhury (1991)'de – elde edilen sonuçlarla büyük ölçüde tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşta, işsizliği düşürebilmek amacıyla, yüksek (veya optimum alanın dışında) fakat istikrarlı bir enflasyon oranını hedefleyen, başka bir deyişle, Phillips eğrisinin dik kısmında bulunmayı tercih eden ekonomi politikalarının (gas pumping) pek fazla başarılı olamayacağı öngörülebilir.

⁴⁹ Aslında, söz konusu aralıklara dahil olan ülke sayısı arttığında, bu optimum aralığın sınırlarının biraz daha genişlemesi beklenebilir.

KAYNAKÇA

- Blejer, M. I. (1979) : “Inflation Variability In Latin America: A Note on the Time Series Evidence”, **Economics Letters**, No: 2, s. 337-341.
- Chowdhury, Abdur R. (1991) : “The Relationship between the Inflation Rate and Its Variability: The Issues Reconsidered”, **Applied Economics**, Vol. 23, June, s. 993-1003.
- Chowdhury, Abdur R. (1993) : “Inflation and Its Variability: A Reply”, **Applied Economics**, Vol. 25, January, s. 47-48.
- Davis, George K. And Bryce E. Kanago (1996) : “The Missing Link: Intra-Country Evidence on the Relationship between High and Uncertain Inflation from High Inflation Countries”, **Southern Economic Journal**, Vol. 63, No: 1, July, s. 205-222.
- Davis, George K. And Bryce E. Kanago (2000) : “The Level and Uncertainty of Inflation: Results from OECD Forecasts”, **Economic Inquiry**, Vol. 38, No: 1, January, s. 58-72.
- Emery, Kenneth M. (1993) : “Inflation and Its Variability: An Alternative Specification”, **Applied Economics**, Vol. 25, January, s. 43-46.
- Engle, Robert F. (1982) : “Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation”, **Econometrica**, Vol. 50, No: 4, July, s. 987-1007.
- Engle, Robert F. (1983) : “Estimates of the Variance of U.S. Inflation Based upon the ARCH Model”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 15, No: 3, August, s. 286-301.
- Foster, Edward (1978) : “The Variability of Inflation”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 60, No: 3, August, 1978, s. 346-350.
- Friedman, Milton (1977) : “Nobel Lecture: Inflation and Unemployment”, *Journal of Political Economy*, Vol. 85, No: 3, s. 451-472.
- Gale, William, A. (1981) : “Temporal Variability of United States Consumer Price Indeks”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 13, No: 3, August, s. 273-297.
- Gordon, Robert J. (1971) : “Steady Anticipated Inflation: Mirage or Oasis?”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 1971, No: 2, s. 499-510.
- IMF (International Monetary Fund), International Financial Statistics Online Service, www.imf.org/.
- Katsimbris, George M. (1985) : “The Relationship Between the Inflation Rate, Its Variability, and Output Growth Variability: Disaggregated International Evidence”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 17, No: 2, May, s. 179-188.
- Katsimbris, George M. and Stephen M. Miller (1982) : “The Relation Between the Rate and Variability of Inflation: Further Comments”, **Kyklos**, Vol. 35, No: 3, s. 456-467.
- Khan, Ashfaque H. and Kalbe Abbas (1983) : “Additional Evidence on Inflation Variability: The Experience of Asian Countries”, **Economics Letters**, Vol. 12, No: 2, s. 157-161.
- Klein, Benjamin (1975) : “Our New Monetary Standard: The Measurement and Effects of Price Uncertainty, 1880-1973”, *Economic Inquiry*, Vol. 13, No: 4, December, s. 461-484.

- Logue, Dennis E. And Richard James Sweeney (1981) : Inflation and Real Growth: Some Empirical Results: Note”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 13, No: 4, November, s. 497-501.
- Logue, Dennis E. and Thomas D. Willett (1976) : “A Note on the Relation between the Rate and Variability of Inflation”, **Economica**, Vol. 43, No: 170, s. 151-158.
- Okun, Arthur M. (1971) : “The Mirage of Steady Inflation”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 1971, No: 2, s. 485-498.
- Ram, Rati (1985) : “Level and Variability of Inflation: Time Series and Cross-Section Evidence from 117 Countries”, **Economica**, Vol. 52, No: 206, May, s. 209-223.

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

**MEKAN KISITI ALTINDA EKONOMİ -
POLİTİĞİN ZAMANSAL KISITSIZLIĞI VE
DÖNEMSEL BİR KARŞILAŞTIRMA:
(HANEDANLIKTAN CUMHURİYETE
“1840 – 1863 & 1980 – 2001” İÇ BORÇLARIN
DIŞ BORÇLARA ÇEVİRİLMESİ SÜRECİ)**

Murat ÇİFTÇİ (M. A.)

Mali İktisat, İktisat Tarihi, Kalkınma İktisadı
ve
İktisadi Büyüme Bilim Dalları Uzmanı

ÖZET

Ekonomik yapıda yaşanan dönüşümler genelde devrimsel karakterde olmayıp kademeli bir sürecin sonucunda gerçekleşir. Bu nedenle ekonomi denildiğinde POLANYI'nin betimlediği gibi zaman ve mekana göre farklılık gösteren özelliğiyle kabul edilerek, her topluma göre değişik etki – tepki yapısını gözönüne alan bir analizde bulunmak gerekir. Uygulanacak para ve maliye politikalarında da bu kendine özgülüğü dikkate alarak uygulamaların sonuçlarını rasyonel olarak tahmin etmek büyük önem taşır. Ekonomik yapının sosyal etkiler nedeniyle devrimsel karakterli dönüşüme olanak tanımaması en radikal ekonomik yapı değişikliklerine gidildiği dönemler arasında bile oto–regressif bağıtlıkla karşılaşılr. Örneğin Osmanlılar döneminde 1840 – 1850 döneminde yaşanan iç borç sarmalından kurtulmada dış borçlarla çevrilmesi yoluna gidilmesi, yaklaşık yirmi yıllık bir süre sonunda moratoryum ilanına yol açmışken aynı yapıyla 1980 sonrası Cumhuriyet Türkiye'si'nde 1999'da IMF ile imzalanan stand–by antlaşmasıyla bir kere daha karşılaşılmaktadır. 1975 – 80 döneminde de benzer oluşumun gözlendiği dikkate alındığında, aynı mekan kısıtı içerisinde sosyo ekonomik yapıda yaşanan dönüşümün son derece yavaş gerçekleşmesi sebebiyle maliye politikalarının zamanlarüstü geçerliliği sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maliye politikaları, borç çevrilmesi, Kaime, tahvil–bono, sosyal yapı, sosyal değişme, sosyal politika, istatistik, moratoryum, bölge bilimi, bölgesel ekonomi.

ABSTRACT

The transformations in the economic structure are not realized in a revolutionary character but they are the results of stepped process. In this respect, as POLANYI described, economics should be analyzed by accepting that it has a character changing according to the time and to the place and by considering that it has a impact-reaction structure. It is important to predict rationally the results of the applications by paying attention to the above mentioned originality in the fiscal and monetary policies which will be applied. That the economic structure does not contribute to the revolutionary characterized transformation due to social effects encounters an auto-regressive structure in the periods when the most economic structural changes are made. For instance, the Ottomans preferred the external debts to be saved from the burden of the internal debts between 1840s and 1850s, and in the end moratorium were proclaimed. Similarly, the Republic of Turkey encountered the same structure by means of stand-by agreement signed between Turkey and IMF in 1999. If it is considered that similar formation was observed in the period between 1975 and 1980, it will be encountered with a conclusion that fiscal policies are over the times in spite of the fact that the transformation observed in the social structure is rather slowly realized in the same place.

Keywords: Fiscal policies, dept exchange, Kaime (Ottoman's bonds / banknote), bonds, social structure, social changes, social policy, statistics, moratorium, regional science, regional economics.

1- GİRİŞ: KURAMSAL TEMELLER

Toplumlarda oluşan önyargının temeline bakıldığında öğrenilmiş bilgilerin ağırlıklı olduğu görülür. Ancak FREUD'un da vurguladığı gibi insanın özsel bilincinde rasyonalize etme dürtüsü mevcuttur.¹ Özellikle kuramsal temelli analizlerde elde edilen devrimsel karakterli yeni kuramların geliştirilmesinde de bu durum yaşanır. Örneğin Klasikler'e karşı Keynes'in devrimsel karakterli tanımında arz yönlü bakışın talep yönlü bir zemine oturtulması gerçekleştirilmiştir. Keynes' in doktrininin, Say'ın *her arz kendi talebini yaratır*² mantığını altüst ederek devlet müdahalesinin önünü açtığı³ savunulur. Halbuki konu derinlemesine incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı görülür. Say'ın arz yanlı mantığında, talebin oluşmasını sağlayacak ortamın yaratılması anlamında arzın talebi yaratımını "D = f(S)" pekala düşünmek mümkündür. Dolayısıyla iktisat kuramında, "devrim" kavramına mesafeye yaklaşmak, rasyonalitenin korunması açısından son derece önemlidir.

İktisat kuramındaki ikinci önemli husus da; kuramın olguyu yönlendirdiği yönündeki yaygın beklenti yanılığısıdır. Örneğin Keynes'in genel teorisi 1936'da yayımlanmışken, Büyük Bunalım'ın hemen akabinde ABD'nde talebi canlandırma amacıyla bilinçli olarak kamu finansmanıya büyük baraj inşaatlarına yatırım yapıldığı görülür.⁴ İngiltere için istatistiklere bakıldığında da 1929 sonrası ilk iki yılda kamu harcamalarının % 6'lık artışıyla karşılaşılr. 1932 – 34 arasındaki düşüşse arızı kalmış, yerini 1935'ten itibaren yüksek oranlı artışa bırakmıştır. Doğal olarak bu gelişmeler 1936'yı milat alma olanağının da rasyonalite açısından temelsizleşmesine yol açmaktadır. Buradan kuramın olguyu açıklamadan öteye gidemediği sonucuna varılabilir.

1 Joan ROBINSON (1984), *İktisat Felsefesi*, Çev: Vural SAVAS, M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, 417 / 366, İstanbul, s. 7.

2 Say' in burada anlatmak istedikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Ali ÖZGÜVEN (1987), "Jean Baptise Say", *İFM Sabri ÜLGENER'e Armağan*, C: 43, S: 1 - 4, İstanbul. Rona TURANLI, Tamer İŞGÜDEN (1987), *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, s. 312.

3 Bilgi için bkz. Tülay ARIN (1988), "Keynesçi Akımlar: Keynesçiliğin Krizi ve İç Tartışmalar", *İFM Prof. Dr. Süleyman BARDA'ya Armağan*, C: 45, S: 1 - 4, İstanbul.

4 LIRSEY, PURVIS vd, *İktisat II*, Çev: Ahmet ÇAKMAK, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Tablo 1: İngiltere’de 1929 - 38 Dönemi Kamu Harcamaları (Milyon \$ Olarak)

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Kamu Harc.	1107,2	1144,8	1173,5	1138,0	1066,0	1060,9	1117,4	1186,8	1303,5	1587,0

Kaynak: Alan T. PEACOCK, Jack WIESMAN (1961), *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton University, Princeton, s. 171 - 172.

Genel anlamda tanımlama yanılığından kurtulamayan sosyal bilimlerde, mikro bazda insanı ve makro bazda da toplumları parça parça ele alarak inceleme metodolojisinin takip edilmesinin terminolojik hatalarda etkisi oldukça yüksektir.⁵ Wlibois’in sosyoloji için “kanun ilmi olmanın yanında tekamül ilmi olduğu” yönündeki tanımlamasını⁶ tüm sosyal bilimler ve dolayısıyla da ekonomi bilimi için⁷ genellemek mümkündür. Dolayısıyla bütünsel perspektifle analizlerin yapılması, temsililik açısından son derece önemlidir.

Ekonominin aynı zamanda tekamül bilimi özelliğinde olması, Hayek’teki doğal düzenin üzerine⁸ üç sosyal bilimcinin yaklaşımları inşa edilmesi durumunda, zaman ve mekan kısıtından bağımsız genel bir ekonomi işleyiş yapısı betimlemesine ulaşılmasını sağlar. Sosyo – ekonomik yaşamın kurallarının çizildiği her dönemde, aslında meşruiyeti sağlayıcı unsurun toplum olduğu görülür.⁹ Bu nedenle kendine özgülük, ekonomiyi kısıtlardan kurtarır.

Öncelikle Polanyi’nin ekonomi betimlemesi, yaptığı ultra disiplinel analizde ekonomiyi zaman ve mekan kısıtından kurtaran önemli bir aşamayı oluşturur. “Ekonomi” kelimesinin isim babası olan Aristo’nun neden “Ev İdaresi” tanımından

⁵ Bu noktada antropoloji, görece bütünsel bakışı sağlar. Dolayısıyla antropolojik bir tümdengelimci bakış açısıyla analiz yapılması, son derece önemlidir. (Bilgi için bkz. Takiyeddin MENGÜŞOĞLU (1979), “Felsefi Antropoloji Işığında Sosyoloji”, *İ.Ü. İktisat F. Sosyoloji Konferansları*, 2629 / 446, İstanbul.

⁶ Mehmet ERÖZ (1977), “Sosyolojide Sebeblilik, Hürriyet ve Zaruret Meselesi”, *İ.Ü. İktisat F. Fındıkoğlu Armağanı*, 2260 / 389, İstanbul, s. 276.

⁷ Ekonomi kuramında sosyolojik yön ve bağıtlık örgüsü açısından ayrıntılı kuramsal bilgi için bkz. Tamer İŞGÜDEN (1984), “Ekonomi Teorisinin Sosyolojik Niteliği”, *M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, C: 1, S: 1, İstanbul.

⁸ Konunun genişliği ve tartışmaların tümünü alma zorunluluğu nedeniyle Hayek’ in doğal düzen tasviri konusunda ayrıntıya girilemeyecektir. Sadece ek vurgu olarak Hayekyen perspektifle, tüm sosyo – ekonomik yapıların toplum saiklerinden kaynaklandığını ve uzun dönemli bir sürecin etkisini vurgulamakla yetineceğiz. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Friedrich A. HAYEK (1996,1995,1997), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, 3 Cilt*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara.

⁹ İlkel toplumlardaki ekonominin, modern ekonomileri açıklamadaki gereksizliğine karşı çıkan ilk iktisat tarihçisi olan WEBER, (Karl POLANYI (1984), *Büyük Dönüşüm*, Çev: Ayşe buğra, Alan Yayıncılık, İstanbul, s. 68.) kuralların kısıtları oluşturmasında meşruiyetin doğa üstü güçlere dayandırıldığı Eski Yunan Ayzimmet’ lerinin tüzüklerinde bile, yeni kısıtlar oluşturulduğunu vurgular. (Max WEBER (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuralı*, Çev: Özer OZANKAYA, İmge Kitabevi, Ankara, s. 66.) Dolayısıyla zaman kısıtından bağımsız bir karmaşıklık, sosyo – ekonomik yapıların tümünde mevcuttur ve Weber’ in de vurguladığı gibi, “yenilikler” aslında unutulup tekrar bulunan kurallardan başka da bir şey değildir. (WEBER (1995), *ibid*, s. 66.)

hareket ettiğini sorgular.¹⁰ Bu biçimselci tanımın geçerliliğine karşılık özselci (:anlamsalci) tanımı yaparak ekonomiyi kısıt altından kurtarır.¹¹ Tıpkı Wlibois'in sosyoloji için yaptığı "hem kanunları olan, hem de evrimsel dönüşüme müsait" tanımlamasında olduğu gibi yapı kuralları ve değişimi birlikte alır.

Kısıtların önce ortadan kaldırılıp sonra zaman ve mekana dayalı kısıt oluşturulması prosedürünün takip edilmesi, ekonomi politikaları konusunda analizleri yapma olanağını da mümkün kılar. Weber, protestan Avrupa'nın kapitalizm süreçlerini diğer toplumlara göre daha kolay aşarak etkinleştirmesindeki temeli toplum yapısına bağlarken,¹² Gellner de devlet müdahalesine karşılık İslam toplumlarında kapitalistleşme sürecinin Avrupa'nın aksine yaşanmamış olmasının ipuçlarını "güçlü kültür – zayıf devlet" betimlemesiyle¹³ Weberyen metodolojiye dayanarak toplum dinamiklerini ön plana çıkartmak suretiyle açıklar.¹⁴

Hayek'in doğal düzeni üzerine inşa edilen Polanyi, Weber, Gellner filozofisi üçlemesiyle de ekonominin boğucu kısıtlardan kurtarılması olanaklı kılınır. Tıpkı Polanyi'nin özselci açıdan "karşılıklılık – yeniden dağıtım – mübadele" üçlemesiyle sınırlı genel kapsamlı kısıtlar altına alarak özgür bırakması gibi¹⁵ iktisat politikası da para ve maliye politikalarına bölünür. Para ve maliye politikası araçları tanımlanarak son derece genel bir kısıtla sınırlı kalınır. Bu noktadan sonra global çaplı bir etki – tepki genellemesine gitme olanağı da ortadan kalkarak toplumsal yapı dinamikli bağıtlılıkla analiz özgürlüğü oluşur.

İktisat kuramının bütününde Newtoncu bir genellemeyle karşılaşıldığı söylenebilir.¹⁶ Örneğin iktisat kuramına göre yaklaşımlardan bağımsız olarak para

-
- ¹⁰ Bkz. Karl POLANYI (1978), "Kurumlaştırılmış Süreç Olarak Ekonomi", Çev: Etyen MAHÇUPYAN, *Toplumcu Düşün*, S: 4, İstanbul.
- ¹¹ Ayşe BUĞRA (1999), *İktisatçılar ve İnsanlar – Bir Yöntem Çalışması*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ¹² Bilgi için bkz. Max WEBER (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, Çev: Zeynep GÜRATA, Ayraç Yayınları, Ankara.
- ¹³ Bilgi için bkz. Ahmet ÇİĞDEM (1996), Gellner' in İslam Toplumunu Modeli Üzerine Bir Not", *Toplum ve Bilim*, S: 69, İstanbul.
- ¹⁴ Çağlar Keyder, son yaptığı çalışmalardan birisinde bu kuramsal dinamikler üzerine Güney Avrupa'nın moderniteye uyumda neden değişim gösteremediğinin uygulamasını yapmıştır. Konunun karmaşıklığı karşısında daha iyi anlaşılması için bkz. Çağlar KEYDER (1999), "Güney Avrupa Modernitesi ve Değişim", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 26 (3 – 4), Ankara.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. Etyen MAHÇUPYAN (1978), "Piyasa Modeli, Toplumsal Yapılar ve K. POLANYI", *Toplumcu Düşün*, S: 4, İstanbul.
- ¹⁶ Modern iktisat kuramının kurucusu konumundaki Adam Smith önderliğindeki klasik ekolden günümüzdeki savunucusunu oluşturan Hayek'e kadar tüm kuramın doğal düzene dayanarak Newton fiziğindeki yasalara indekslendiği görülür. (Özellikle bkz. Coşkun Can AKTAN (1994), *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, Doğu Matbaası, Ankara, s. 1 – 10. Ali ÖZGÜVEN (1991), *İktisat Bilimine Giriş*, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 60 – 103.) Keynes içinde durum farklı değildir. 1944'te IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması konusunda toplanan uluslararası konferans hakkında Keynes' in hükümetine gönderdiği mesaj aynen şöyledir: "Buraya davet edilen yirmi bir ülkenin, Haiti, Honduras, Liberya, Nikaragua, İzlanda, İran, Irak, Lüksemburg gibi ülkelerin yapabilecekleri hiç bir katkı yoktur. Bu toplantı yıllardan beri bir araya getirilmiş en büyük maymun pavyonu. Listeye Mısır, Şili ve Yugoslavya'da eklenebilir." (Aktaran: Oktay YENAL (1999), *Ulusların Zenginliği ve Uyarlılığı* –

arzının kısılması, beraberinde enflasyonun hız kesmesiyle sonuçlanmalıdır. Halbuki her zaman böyle bir sonuçla karşılaşmaz. 1999'dan itibaren Türkiye'de para arzı ivmesinin tedrici olarak hızını kesici anti - enflasyonist para politikasının uygulanmasına karşılık, iş hayatı kendi parasını çek - senet mekanizmasıyla yaratmak suretiyle, uygulanan para politikasının etkinsizliğine yol açarak enflasyonda keskin bir düşüşün yaşanmasına engel olmuştur.

Konu, tündengelimci mantıkla iktisat politikasının maliye ayağına indirildiğinde, iki maliye politikası aracının olduğu görülür: Kamu gelirleri ve harcamaları. Gelir ayağında yer alan vergi ve borçlanmanın, çarpan etkileri formülize edilerek olası etki düzeyleri hesaplanır. Ortaya veriler sunulur.¹⁷

Çarpan etkileriyle birlikte hesaplanan fayda - maliyet düzeyleri ışığında, rasyonel bakış açısıyla en etkin araç veya araçlar sepetinin kullanılması beklenir. Bu rasyonalite açısından bütün dünya için kesin hükümler içeren uygulamadır. İktisatçı da bir mühendis konumuna indirgenir. Olumlu sonuçların alınması beklenir. Ama her ekonomide tek tip etki - tepki bileşeni oluşmaz. Daha da önemlisi, her zaman rasyonel olan politikalar da seçilmez. Bunun en tipik örnekleri de savaş gibi olağan dışı dönemlerde yaşanır. Örneğin savaşın finansmanında Almanya'da I. Dünya Savaşı'nda hiper - enflasyonist etkilerine rağmen açık piyasa işlemleri tercih edilmişken, İngiltere ve ABD'nde borçlanma yolu tercih edilmiştir.¹⁸ Daha da ilginçiyse II. Dünya Savaşı'nda aynı ülkelerin I. Dünya Savaşı'ndaki finansman araçlarını aynı doğrultuda uygulamalarıdır. Hitler'in Kavgam isimli kitabından da somut şekilde gözlenen hiper - enflasyonun yol açtığı gelir bölüşümündeki uçurum sonucunda tam olarak Yahudi düşmanlığıyla simgelenen kaosa¹⁹ karşı, aynı uygulamaya II. Dünya Savaşı'nda da gidilebilmiştir.

Olmayı gerekenle olan arasındaki bu ayrıklığın nedeni ne olabilir sorusunun sorulması, tam da bu nokta da zihinlerde belirir. Aslında Sorokin'in devri dalgalanma modeli de tam bu noktada imdada yetişir. SOROKIN, bir toplumda genel kural ve karakteristik özelliklerin zaman kısıtından bağımsız olarak süreklilik arz ettiğini vurgular.²⁰ Bu noktada devri - dalgalı değişme modelinin de temel çatısını oluşturmuş olur. Buna göre değişim, cemiyetin iç dinamiklerine bağlı olarak yönünü ve ivmesini

Eğitim Boyutu, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 25) Bu mesaja da açıkça görüldüğü gibi Keynes dahi, heterojen dünyaya homojen giysi biçer.

17 Maliye politikası ve araçları konusunda kuramsal bilgi için bkz. Sevim GÖRGÜN (1994), *Maliye Politikası*, İ.Ü. SBF, İstanbul. Joseph STIGLITZ (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çev: Ömer Faruk BATUREL, 2.Baskı, M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İstanbul. Paul A. SAMUELSON, William D. NORDHAUS (1989), *Economics*, 13.Edition, MCGRAW-HILL International Editions,s. 384-410. Halil NADAROĞLU (1974), *Kamu Maliyesi Teorisi*, İ.İ.T.İ.A. Yayını, İstanbul.

18 Akın İLKİN (1985), "Merkez Bankası Kaynaklarının Harp Finansmanında Kullanılması" *Harp Ekonomisi*, İstanbul. Salih TURHAN (1985), "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", *Harp Ekonomisi*, İstanbul.

19 Bkz. Adolph HITLER (1998), *Kavgam*, Çev: M. Selman UĞURLU, Kamer Yayınları, İstanbul, s. 32 - 88.

20 Aktaran: Amiran KURTKAN BİLGİSEVEN (1995), *Genel Sosyoloji*, 5.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 278.

belirler. Genel olarak da belirli kalıplar ve yapısal konumlar arasında gidip gelir. Tıpkı global çaplı savaş, istikrarsızlık - barış, istikrar veya Rusya'daki milli - dinsel motiflerin 1970'lerden itibaren ön plana çıkmasında olduğu gibi eski düzeye geri döner ve sonra tekrar değişir.²¹

SOROKIN'in devri dalgalı değişme modeli, HAYEK'in dinamik sosyo - ekonomik düzene adapte olan kurallar bütünü üzerine POLANYI, WEBER ve GELLNER'in modelleri inşa edildiğinde açıklama kabiliyetinin zirvelerine ulaşılan toplum - ekonomi ve ekonomiler ilişki ve ayrıklığında, olan - olması gereken kurgusunu açıklar. Olan zaten vardır ve olması gereken de zaten ya daha önce olan ya da olacak olandır. Bu sürekli devinim halindeki düzen, özellikle WEBER ve GELLNER'in toplumlar için sundukları tanımlarla devinimi hem durağanlaştırır, hem de yönünü tahmine yardım ederler.

Bütün bu kuramsal çerçeveden çıkan sonuçsa; aynı mekan kısıtında benzer olaylar karşısında benzer tepkilerin verilerek benzer sonuçlara ulaşılmasına dayanan toplumlar için zaman kısıtından kurtarılmış iktisat politikalarıdır. Bu açıdan maliye politikalarının aynı coğrafi sınırlar (örneğin ülke veya ülkeler birliği) içerisinde zamanlararası benzer olgulara karşı benzer şekilde uygulanacağı sonucuna varılır. Konuyla ilgili olarak 1840 - 56 dönemi Osmanlı ekonomisinde ve 1980 sonrası cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki iç borçların dış borçlara çevrimi incelenecektir.

1840'tan itibaren dış ticaret açıklarının finansmanı amacıyla gidilen iç borçlanmayla 1984'ten itibaren alt yapı ve tüketim harcamalarının finansmanında iç borçlanmaya gidilmesi; sebep, yaşanan süreç ve dış borçlara çevrimi açısından mukayese edilecektir.

1. İÇ BORÇLANMAYA GİDİLMESİNİN NEDENLERİ

1. 1. OSMANLI DÖNEMİ (SONUN BAŞLANGICI - 1840)

Osmanlı döneminde 1840 öncesinde de iç borçlanmanın, özellikle Galata Bankerleri vasıtasıyla gerçekleştirildiği görülür.²³ Ancak sistematik anlamda ilk iç borçlanma uygulaması, 1840'ta "kaime" ismi verilerek ihraç edilen % 8 yıllık faizli²⁴ iç istikraz senetleriyle başlamıştır.²⁵

Osmanlı döneminde 1840'taki bu ilk tertip iç borçlanmanın sebeplerine bakıldığında, Batı Dünyası'ndan farklı sebeplerle karşılaştırılır. Batı Dünyası'nda yüksek

²¹ Aktaran: Mustafa E. ERKAL (1995), *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 6.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s. 241 - 242.

²³ Feridun ERGİN (1980), *Kredi Sistemleri*, İktisat Fakültesi, İstanbul, s. 28 - 29.

²⁴ Şevket PAMUK (1999), *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, Tarih vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 288. Zafer TOPRAK (1997), "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908*, 5.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul, s. 258 - 259. Ali AKYILDIZ faiz oranının % 12.5 olduğunu savunur. Ali AKYILDIZ (1996), *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yay. İstanbul.

²⁵ Tahvil - bono.

üretim karşısında para arzı sıkışıklığının yaşanmasının etkisi büyüktür. Örneğin 1738 - 1800 yılları arasında Yorkshirne'daki kumaş üretimi on iki kat artarken, banka stokları yalnızca % 18 oranında artmıştır.²⁶ 1800'e kadarki bu yüksek üretim artışı karşısında para arzında stabilite, sıkışmaya yol açmış, bu sıkışmaya çare olarak da değerli maden arzını artırma olanağının aynı süratten yoksun olması nedeniyle çek, bono ve banknota geçilmiştir.²⁷ Para arzındaki bu sıkışma, temsili para konumundaki enstrümanların nakdi bedel olarak merkez bankası çeki hüviyetine bürünmesine yol açmıştır. % 3 reeskont faiz oranıyla bankaya yatırılan senetlerin 1738 - 1800 döneminde % 38 oranında azaldığı görülmüştür.²⁸ Böyle bir ortamda da bedelsiz banknot arzı piyasayı rahatlatarak likidite sıkışıklığını önlediğinden, Batı Dünyası'nın tümünde banknot ihracı büyük boyutlara ulaşmıştır. 1800 - 1840 döneminde ABD'nde para arzının milli gelire oranının yaklaşık üç kat artması da²⁹ bu duruma örnek olarak verilebilir.

Batıda üretim artışından kaynaklanan para benzeri enstrümanlara (:banknot) geçiş, Osmanlı'da dış ticaret açığının finansmanında kullanılmaya amacıyla gerçekleşmiştir. Baltalimanı Antlaşması sonrasında yoğun dış ticaret açığı oluşumunu aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 2: 1837 - 1850 Dönemi Osmanlı Dış Ticaret Dengesi (Milyon İngiliz Sterlini)

	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850
İhracat	4,5	4,4	4,8	4,7	5,3	5,5	5,7	5,7	6,2	6,2	7,8	5,8	6,6	7,8
İthalat	4,5	6,2	5,4	5,2	5,8	6,0	6,2	7,5	7,4	6,5	8,4	7,8	8,1	8,9
Denge	0	-0,8	-0,6	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-1,8	-0,8	-0,3	-0,6	-2,0	-1,5	-0,9

Kaynak: Şevket PAMUK (1994), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 66.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Baltalimanı Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1838'den itibaren yüksek bir dış ticaret açığıyla karşılaşmıştır. İlk Osmanlı kaimelerinin³⁰ ihraç edildiği 1840' ta, iki tertip gerçekleşen ihraç bedeli toplamının 385

²⁶ T. S. ASTHON (1996), *An Economic History of England: The 18th Century*, METHUEN&CO.LTD, London, s. 250 - 251.

²⁷ Bu durum Avrupa tarihi boyunca sürekli yaşanmıştır. Ortaçağ Avrupa' sında hayalet para kavramının oluşumu da para arzı sıkışmasından kaynaklanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Carlo CIPOLLA (1993), *Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, Çev: Ali İhsan KARACAN, Bağlam Yayınları, İstanbul.

²⁸ ASTHON (1966), s. 251.

²⁹ A. H. HANSEN (1961), *Para Teorisi ve Maliye Politikası*, Çev: Ahmet KILIÇBAY, 2.Baskı, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, s. 5.

³⁰ Tahvil özelliğinde.

bin Sterlin olduğunu hesapladık.³¹ Dikkat edilirse dış ticaret açığının altında bir rakama denk gelir. Buradan da dış ticaret açıklarının kapatılmasında ilk iç borçlanmaya gidildiği sonucuna varılabilir.³² Ancak Osmanlı idaresi, bu farklılığın yansımalarını tahmin edememiştir.³³ Sonuç olarak Osmanlı döneminde 1840'ta ilk olarak iç istikraz senetlerinin arz edilmesi, batıdan farklı olarak tüketimin finansmanı amacıyla gerçekleştirilmiştir.³⁴

1. 2. CUMHURİYET TÜRKİYESİ (1984 SONRASI AÇMAZ)

Cumhuriyet sonrası dönemde iç borçlanma, kamu harcamalarının dolayısıyla da kamu açıklarının finansmanında uzun yıllar boyunca aktif enstrüman olarak kullanılmıştır. Ancak 1980 öncesi duruma bakıldığında iç borçlanmanın aslında, içerisinde yer alan Merkez Bankası avansları kalemi nedeniyle³⁵ karşılıksız para basımının daha çok muhasebeleştirilmesi anlamını taşıdığı görülür. Dolayısıyla böyle bir aracın, bu denli geniş kısıt altında idarenin eline verilmesi, tahvil – bono piyasasına dayanan günümüzdeki iç borçlanma yapısıyla büyük farklılıklara yol açmaktadır.

1979'da IMF'in Türkiye'nin stand – by antlaşmasında ifade ettiği taahhütlerini yerine getirmemesi sonrasında kredi musluklarını kapaması³⁶, 24 Ocak Kararları'nın alınmasına yol açan süreci de beraberinde getirmiştir. 24 Ocak Kararları'nın alınması sonrasında 3 yıl süreli stand – by antlaşmasının imzalanarak yürürlüğe girdiği görülmektedir.³⁷ Stand – by antlaşması sonrasında, dış borç yükünde 1980'de bir önceki yıla göre % 16'lık artış sağlanmış, bu oran orta – uzun vadeli dış borç yekununda % 31'e ulaşmıştır.³⁸ Dolayısıyla ertelemelerle birlikte geri ödemelerin gerçekleştiği ve bu sayede de kriz döneminin kısa vadede aşıldığı görülmektedir.

31 Hesaplama da kullandığımız veriler için bkz. Mine EROL (1970), *Osmanlı İmparatorluğu' nda Kağıt Para (Kaime)*, TTK, Ankara, s. 1, AKYILDIZ (1996), s. 30.

32 Yerasimos, Osmanlı borçlarının tümü için dış ticaret açığını sebepler arasında en önemli konuma koymaktadır. (Bkz. Ethem ÇALIK (1993), “Osmanlı Borçları”, *Türkiye Günlüğü*, s. 25, İstanbul.) Biz başlangıçtaki etkiyi kabul ediyoruz. Daha sonra borç sarmalına girilmesinin etkisi daha büyük olmuştur.

33 1841'de Ceride-i Havadis' te çıkan bir yazıda, Avrupa' da banknot ihracının ticari hayatta ne denli genel kabul gördüğü vurgulanarak tahvillerin banknotla çevrimi sinyalleri verilmiştir. (Haydar KAZGAN (1995), *Osmanlı' da Avrupa Finans Kapitali*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 191.) Böylece üretim artışı saikinden bono ve ardından da banknota geçildiğinden anlaşılacağı açıkça görülmektedir.

34 Uzun yıllar avans kullanım sınırı olarak bütçe ödeneklerinin % 15' i kabul edilmiş ve yıllık % 1 gibi temsili bir faiz oranıyla avans kullanımına gidilmiştir. (Bkz. Ekrem PAKDEMİRLİ (1985), “Türkiye' nin İç ve Dış Borçları”, *İ.Ü. İktisat Fak..M.A.M.K.*, 29.Seri, 3304/510/68, İstanbul, s. 32 - 33.)

35 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Seyhun DOĞAN (1996), *IMF İstikrar Programları ve Türkiye*, Işık Basım - yayın, İstanbul, s. 131 vd.

36 Süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülten KAZGAN (1985), *Ekonomide Dış Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s. 386 vd.

37 Hesaplama da kullanılan verileri aktaran: Erdoğan ALKİN (1980), *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayınları, s. 317 - 321.

38 Para ve maliye politikaları birlikte uygulanmıştır. Sıkı para politikası tanımı, sınırlı kalmaktadır

Merkez Bankası Avansları ağırlıklı kısa vadeli iç borçların, IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde 1982'de anti – enflasyonist iktisat politikası³⁹ uygulaması sonucunda uzun vadeli iç borçlara (:tahvil) çevrimi gerçekleştirilmiştir. Ancak iç borç yükünde 1980 – 1983 döneminde de ciddi artışların gerçekleştirilmesi, dış borçların çevrilmesiyle sınırlı kaldığını göstermektedir.⁴⁰

IMF'in kontrolünün kademeli olarak sona erdiği ve sivilizasyon süreci, anlamlı boyuta ulaştığı 1983'ten itibaren uygulanmakta olan iktisat politikalarında da gevşemeye yol açmıştır. Bu dönemde özellikle 1983 sonu ve 1984 başında % 49'la en yüksek faizin 3 aylık mevduata verilmesine⁴¹ ek olarak enflasyonun da beklenenden yüksek çıkması sonucunda tasarruflar, 3 aylık mevduatta birikmiştir.⁴² Seçim ekonomisi, görece düzelmiş bir konjunktur ve vade yapısındaki seçişin tamamlanmasıyla iç borçlanma tercihi ve yapısı da 1984'e gelindiğinde belirlenmiştir. İç borçlanma profiline bakıldığında, borçlanmanın tıpkı 1840'daki gibi tüketim finansmanına⁴³ dayandığı görülmüştür.

2. İÇ BORÇ SARMALINA GİRİŞ

2. 1. OSMANLI DÖNEMİ (1844 – 1862)

1840 – 50 dönemi kaimeleri, önceden de belirtildiği gibi iç istikraz senedi (:tahvil) özelliğindedir. 1850'den itibaren “evrak-i nakdiyye”⁴⁴ de denilen küçük kupürlü ilk banknotlar tedavüle sürülmüştür.⁴⁴

Kaimelerin, banknot olarak tedavüle sürülmesinin nedenlerini anlamak için, iç finansman kaynaklarının sınırını tespit etmek gerekir. Bu açıdan Osmanlı dönemindeki resmi ve gayri – resmi iç kreditoirlere bakılmalıdır.

³⁹ Verilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. PAKDEMİRLİ (1985), s. 32 - 34. Ayrıca Yılmaz AKYÜZ' ün yaptığı ampirik analizde, 1978 - 79 döneminde kamu kesiminde % 83.3 ve mali olmayan özel şirketlerde % 16.7 olarak gerçekleşen sektörel açıkların stand - by anlaşması sonrasında 1981' de kamu için % 47.5' e gerilediği, buna karşılık mali olmayan özel şirketlerde % 52.5' e yükseldiği hesaplanmıştır. (Bkz. Yılmaz AKYÜZ (1985, “Türkiye’ de Mali Sistem Aracılığıyla Kaynak Aktarımı: 1980 Öncesi ve Sonrası”, *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler - Türkiye Ekonomisi 1980 - 1985*, Bilgi Yayınevi, s. 77 - 79.) Dolayısıyla dış borçlanmanın, reel özel kesime kaynak aktarımında da kullanılmadığı görülmektedir.

⁴⁰ Ahmet KILIÇBAY (1991), *Türk Ekonomisi*, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 181.

⁴¹ İlker PARASIZ (1992), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 4.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 292. 1983 - 86 döneminde milli gelirin gelir türlerine göre dağılımında, faiz+kira+kar paylarının % 54.93' ten % 16' lık artışla % 64.2' ye yükseldiği görülmüştür. (Mehmet TOSUNER (1989), *1980 sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi*, Bayraklı Matbaacılık, İzmir, s. 114.) Bunun nedeni ise, 1983 sonu ve 1984 başından itibaren çizilen iç borçlanma profilidir.

⁴² Örneğin dış ticaret istatistiklerine bakıldığında, ana mal gruplarına göre tüketim mallarının toplam ithalat içerisindeki ağırlığı 1980 - 82 döneminde % 2 civarındayken 1983' te % 2.6' ya ve 1984' te ise % 4.4' e sıçramıştır. (Bkz. DİE (2001), *İstatistik Göstergeler 1923 - 1998*, s. 415.)

⁴³ Kaimenin diğer adı.

⁴⁴ Özellikle 20 kuruşluk. (Bkz. AKYILDIZ (1996), ibid.)

Öncelikle Osmanlı döneminde kredi ve kreditorlere bakışta çifte standardın olduğu görülmektedir. Bu dönemde kamu – özel ayırımına göre Galata Bankerleri'nin devlet harcamalarını, para vakıflarının da özel tüketim ve yatırımları verdikleri kredilerle finanse etmişlerdir. Bunun dışında özellikle taşrada tefeciliğin son derece yaygın olduğu da bilinmektedir. İşte tam bu noktada da çifte standart başlamaktadır.

Osmanlı döneminde tefeciliği önlemekle ilgili olarak borç – alacak ilişkisinden faizi yasaklayıcı pek çok hüküm verilmiştir.⁴⁵ Tefeciliğe karşı tavrı alışa karşılık Murat ÇİZAKÇA'nın Bursa Kadılığı sicillerine dayanarak yaptığı arşiv taraması sonuçlarında, 1563 – 1805 döneminde para vakıflarının % 7 ile % 16 arasında faiz karşılığı kredi sağladığı sonucuna varılmakta olup, yalnızca 1767 yılına ait Bursa'da 545 adet para vakfının bulunduğu tespit edilmiştir.⁴⁶ Bu açıdan para vakıflarını, özellikle günümüzde ABD'nde yaygın olan tek şubeli bankalara benzetmek de mümkündür.⁴⁷

Devletin borçlanmaya gittiği kreditorlerine bakıldığında da Galata Bankerleri'yle karşılaşılmaktadır. Özellikle 16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da kamu harcamalarının finansmanında regalyen gelirlerin⁴⁸ ağırlık kazandığı görülür. Tam da bu dönemde, 1775'ten itibaren Esham uygulamalarına gidildiği görülür ki bu, bir çeşit vergi gelirinin önceden nakdi satışı anlamına geldiğinden pre - iç istikraz anlamını taşımaktadır.⁴⁹ Yapılan iskonto da aslında faizden başka birşey değildir. 1840'tan itibaren kaimelerin ikrazı sonrasında, kaimelerin alıcıları yine ağırlıklı olarak Galata Bankerleri olmuştur.⁵⁰ Dolayısıyla iç borçlanmada hem

45 İstanbul Büyükşehir Belediyesince hazırlanan İstanbul finans tarihinde, tüccar - tüccar, tüccar - diğer, borç mirası konularında faiz alımı, alınan faizin geri alımı talebiyle ilgili 35 farklı sicil örneğini (1742 - 1787 tarihleri arası dönem için) murabaha başlığı altında belge aslı ve latin alfabesine çevirisini bulmak mümkündür. (Ahmet TABAKOĞLU vd (1998), *İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Finans Tarihi I*, İBB İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.) Bu hükümlerin hepsinde, faizi yasaklayıcı hukuk hükmünden hareket edildiği görülmektedir.

46 Bkz. Murat ÇİZAKÇA (1993), *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İlimi Neşriyat, İstanbul, s. 70 - 71, özellikle istatistiki bilgi için s. 81 - 104. Üstelik Murat ÇİZAKÇA'nın arşiv taraması 1584 - 86 taşışısı sonrası dönem ağırlıklıdır ve 565 vakıf, 1767'de mevcuttur. 1584 - 86 taşışısıyla para vakıflarını kurma eğiliminin büyük ölçüde azaldığı düşünüldüğünde (Bkz. Haydar KAZGAN vd (1995), *Osmanlı'dan günümüze Türk Finans Tarihi*, Cilt I, İMKB, İstanbul, s. 164.) bu seviyenin çok daha yüksek olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ömer Lütfü BARKAN'ın tespitine göre 1456 - 1551 yılları arasında yalnızca İstanbul'da 1161 para vakfının kurulduğu bilinmektedir. (Aktaran: Ahmet TABAKOĞLU (1994), *Türk İktisat Tarihi*, 2.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 278.) Bu da yaklaşık yılda 12 para vakfının kuruluşu anlamına gelir. Bütün bu rakamlar para vakıflarının ne denli geniş çaplı bir tek şubeli bankacılık sistemini oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

47 Tek şubeli bankacılıkla ilgili bilgi için bkz. Servet EYÜPGİLLER (1994), *Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*, 5.Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 42 - 43, 81.

48 Nihat FALAY (1996), *Maliye Tarihi*, 2.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 12 - 13.

49 Yavuz CEZAR (1986), *Osmanlı Maliyesinde Bunalm ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul, s. 79.

50 1854'ten itibaren dış borçlanmaya da gidilmesi sonrasında Galata Bankerleri, 1864'te önce dernek etrafında toplanmış, sonrasında 1866'da Dersaadet Tahvilat Borsasını kurdurmışlardır. (Bkz. Azmi FERTEKLİGİL (1984), "Menkul Kıymet Borsaları", *Türkiye'de Sermaye Piyasaları Semineri Tebliğleri*, SPK ve İKV Yayınları, İstanbul, s. 297.) 1880'e gelindiğinde ise Rüşum-u Sitte gelirleri Galata Bankerleri'ne bırakılmış, daha sonra yabancı kreditorlerin de kapsama alınması sonrasında 23 yıl boyunca 590,000 sterlinlik geliri rehnetme yetkisi tanınmıştır. Bu bedel, 1880'de 13,686,000 sterlinlik

monopsona hem de oligopole dayalı karşılıklı teknelci bir piyasanın mevcut olduğu görülür.

Kaimelerin ihraç edildiği 1840' tan itibaren idarenin kaimeleri en kısa zamanda piyasadan çekme amacını güttüğü görülür.⁵¹ Ancak Baltalimanı Antlaşması sonrasında dış ticaret dengesinde oluşan yüksek açığa bir de 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında merkezileşmeye gidilmesiyle beraber bütçe gelir – gider dengesinde oluşan açık eklenince, bu olanak ortadan kalkmıştır. 1840 – 1850 dönemine bakıldığında, sürekli iç istikraz senedi konumundaki kaimelerin ihracıyla çevrilen bir borç yönetiminin mevcut olduğu görülür.

İç borç sarmalına girildiğinin ilk habercisi, 1844'te yapılan Tahsis-i Sikke İşlemi'dir.⁵² Kaimenin altına karşı konvertibilitesini sağlamak amacıyla girişilen bu işlemde, idarenin tağşişe gitme erki elinden alınarak parasal istikrar sağlanması hedeflenmiştir. Böylece de kaimelerin altın liraya çevrilmesinde (:konvertibilitesi) istikrar sağlanacağından, kaimelere talebin artması da sağlanacaktır düşüncesinden hareket edilmiştir. İkinci bir amaç olarak da yine kaime ihracında fon kapasitesini Galata Bankerleri'nin teknelinden kurtararak hacmi arttırma gayreti olduğu görülür. Kaimelerin kupürlerine bakıldığında, 1000 kuruşluk kaimelerin dışında 100 kuruşluk kaimelerin de yoğun olarak ihraç edilmesi, iç piyasaya dayalı fon kapasitesini genişletme stratejisinin benimsendiğini desteklemektedir.

1844'te kaimelerin altın karşısındaki konvertibilitesinin istikrara kavuşturulması sonrasındaki ikinci girişimse karşılıksız para basımına geçiş olmuştur. 1850'den itibaren 10 ve 20 kuruşluk kupürler halinde faizsiz ve banknot özelliğindeki yeni tertip kaimeler, emisyon mekanizmasıyla iç borçların tedrici çevrimi amacının ürünüdür. Ancak bu kademeli çevrim de iç borç sarmalından çıkışa imkan tanımamıştır. Emisyonun genişlemesi, kaimenin altın karşısındaki konvertibilitesini ortadan kaldırmış bu sebeple de GRASHAM Kanunu'nun etkisini beraberinde getirmiştir. Doğal sonuç olarak da 1862'de iç borçların bütünüyle dış borçlara çevrilmesine kadar geçen sürede altın lira karşısında Kaime'de, % 440'luk devalüasyon yaşanmıştır.⁵³ 1850'den itibaren emisyon mekanizmasının kullanılması öncesinde, 1848'den itibaren 1862'ye değin İzne-i Umumiye⁵⁴ isimli vergi konularak Kaimeler' in toplatılmasına tahsis edilmiştir. Ancak

Osmanlı bütçe gelirlerinin % 4,3'üne denk gelmektedir. (Bkz. Mr. BLAND (1883), "Türk Maliyesi Hakkında Rapor", *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, Der: Nezih VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No:200/355, Ankara, 2000, s. 163 - 164, 169.)

51 Ali AKYILDIZ (1996), *ibid*, s. 50.

52 Tahsis-i sikke işlemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket PAMUK (1995), "En Büyük Tağşiş ve 1844 Tarihli Tahsis-i Sikke İşlemi", *Toplumsal Tarih*, C: 3, S: 13, İstanbul.

53 1850 – 62' yle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali AKYILDIZ (1996), *ibid*, s. 46 – 77.

54 Osmanlı maliye nazırlarından ve Mekteb-i Mülkiyye Müderis-i Kadim' lerinden Abdurrahman Vefik SAYIN' ın Osmanlı Vergi Sistemi' ni anlattığı başyapıtta bütçe gelirleri içerisinde İlane-i Cihaddiye isimli savaş zamanlarında geçici ve imdadiye tarzı ek vergiden bahsedilir. (Bkz. Abdurrahman Vefik SAYIN (1913), *Tekalif-i Kavaidi*, (Latin Alfabesine Trankripsiyonu: F. Hakan ÖZKAN), T.C. Maliye Bakanlığı, 1999/352, Ankara, s. 99 – 104.) Kaimelerin itfasında kullanılmak üzere konulan bu geçici ek verginin Osmanlı döneminde ilk defa, savaş zamanlarında başvuru olan vergi karakterinde olup aynı ismin verilmiş

toplanan iane geliri, kaimelerin toplatılarak yakılmak suretiyle imhasına olanak tanyacak hacme ulaşamamıştır. İane gelirine başvurulmasına yönelik girişimlerin başladığı 1848’den sonra ilk uygulamanın başladığı 1852’den itibaren, Kaimeler 1861’e kadar periyotlar halinde toplanmıştır. Ancak elde edilen gelirin bütünü bu amaca tahsis edilememiş; 1852’deki ilk tertip iane gelirinin sadece 1.5 milyon altın liraya karşılık gelen kısmının dörtte biri⁵⁵ kaimelerin itfasına ayrılabilmiş⁵⁶, 1862’deyse kaimelerin bütünüyle ortadan kaldırılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İç borç sarmalına giriş sonrasında kamu maliyesinin iflas ettiği ve finans sisteminin spekülatif bir yapıya oturduğu görülmüştür. Bunda borç yükünün geri çevirim olanağının (:roll over) ortadan kalkacak boyutta yükselmesinin etkisi belirleyicidir.

İç borç sarmalına girişin boyutunu ortaya koymak açısından aşağıdaki tabloda 1859 – 65 yılları arasında Osmanlı bütçe dengesi gösterilmiştir.

Tablo 3: 1859 – 65 Yılları Arasında Osmanlı Bütçe Dengesi (Sterlin Cinsinden)*

BÜTÇE GELİR- GİDER**	1275/ (1859–60)	1276/ (1860-1861)	1277/ (1861-1862)	1278/ (1862-1863)	1280/ (1864-1865)
Kamu Gelirleri	9,712,000	---	11,350,000	14,945,000	14,590,000
Kamu Giderleri	11,089,000	---	12,960,000	14,322,000	13,676,000
Bütçe Dengesi	-1,377,000	-1,202,000	-1,610,000	633,000	914,000

*1 Sterlin = 125 kuruş Paritesine Göre ** Yuvarlamalar nedeniyle toplam farklıdır.

Kaynaklar:

-Mr FOSTER, LORD HOBART (1861), “Türkiye’ nin Mali Durumu Hakkında Rapor”, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Derleyen: Nezih VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000 / 355, Ankara, 2000, s. 16, 39.

-LORD HOBART (1863), “Türk Maliyesi Hakkında Rapor”, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Der: Nezih VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000 / 355, Ankara, 2000, s. 65, 93 – 94.

olması, iç borçların itfasına yönelik sonlandırıcı bakışın ne denli önemli boyuta ulaştığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

⁵⁵ Bu dönemdeki tedavüldeki faizli – faizsiz kaimelerin toplam tutarı 6 milyon altın lirayı geçmekteydi. Ali AKYILDIZ (1996), *ibid*, s. 50.

⁵⁶ İane gelirinin kaimelerin itfasına tahsisi, bütçenin adem-i tahsisini göstermektedir. Osmanlı döneminde bütçe ilkelerinden “genellik ilkesi” ne aykırı davranıldığı görülür. Cumhuriyet sonrası dönemdeyse bütçenin genellik ilkesine uygun oluşturulduğu savunulur. Ancak zaman zaman küçük istisnaların yaşandığı kabul edilir. Halbuki bir sonraki kısımda görüleceği üzere vergi yükünde kriz dönemlerinde yapılan ayarlamalar, aslında krize yol açan faktörlerin finansmanına tahsis edildiğinden genellik ilkesi de dolaylı olarak delinmiş olur. (Genellik ilkesi ve tartışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk BATUREL (1996), *Kamu Bütçesi*, 8.Baskı, M.Ü. Nihad Sayar Eğitim Vakfı, İstanbul, s. 9 –12. Akif ERGİNAY (1976), *Kamu Maliyesi*, 5.Baskı, A.Ü. Hukuk Fakültesi, Yayın No: 382, Ankara, s. 202 – 204. Gülay COŞKUN (1986), *Devlet Bütçesi*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 43 – 45.) Dolayısıyla bir karakteristik özellik de bütçede genellik ilkesinin iç borç sarmalına düştüğünde sürekli delinmesinde yatanmaktadır.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1859 – 62 döneminde bütçe açığı, kamu gelirlerinin % 10 - % 15 aralığında gerçekleşmiştir. 1862’de iç borçların dış borçlara çevrilmesi sonrasında artan oranda bütçe fazlası verilmiştir. Yaşanan bütçe açığındaki temel neden, iç borç yükünden kaynaklanmaktadır.

İç borç yükünün geldiği noktayı görmek açısından aşağıdaki tabloda 1854 – 1862 yılları arasında yapılan iç borçlanma toplamı yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 4: 1854 – 1862 Yılları Arasında İç Borçlanma (Sterlin Cinsinden)

	1854	1855	1858-1859	1860	1862
İç Borçlanma	3,000,000	5,000,000	5,000,000	2,037,220	8,000,000

Kaynak: Mr. RUMROLD (1872), “1872 – 73 Yılları Türk Bütçesi ile İlgili Rapor”, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Der: Nezih VARCAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000 / 355, Ankara, 2000, s. 140.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1854 – 1862 yılları arasında yaklaşık 23 milyon sterlinlik iç borçlanmaya gidilmiştir. Bu tutar, tablo – 3’te de görüleceği üzere Osmanlı bütçe gelirinin ortalama iki yıllık toplamını aşmaktadır.

Özellikle kaimelerin toplatılarak imha edildiği 1862 senesinde iç borçlanmanın bir önceki yıla göre yaklaşık dört kat oranında arttığı görülmektedir. Bunun anlamıysa iç borçların dış borçlara çevrilmesinde sınırlı kalındığı, dış kaynaklara ilave olarak iç kaynakların da kullanıldığıdır. Bu noktadaysa Galata Bankerleri ön plana çıkmaktadır.

İç borç sarmalına giriş sonrasında Galata Bankerlerine bakıldığında, özellikle 1852’ de muteber 20 sarrafla Kaime takas işlemlerinin yapılmasını sağlamaya yönelik girişimlerin olduğu görülür. Bu 20 sarraf dışında Kaime takas yapmak isteyenler içinse yüksek sermaye ve kefil şartları getirilerek bir çeşit finans piyasasının rehabilitasyonuna gidilmiştir.⁵⁷

Sıkı şartlarla finans piyasasının⁵⁸ denetim altına alınmasına karşılık Kaimelerin tamamen tedavülden kaldırılmasını gerektirecek boyutta krizin oluştuğu 13 Aralık 1861 tarihli İstanbul Paniği’ne yol açanlar da, bütçenin memur maaşlarının verilmesine dahi olanak tanımayacak bir dar boğaza girdiği yönünde spekülasyon yapan Galata Bankerleri olmuştur.⁵⁹

Galata Bankerlerine bu kadar esnek ve hoş görülü tavır alışın nedenlerine bakıldığındaysa kaimeler dışında doğrudan iç borçlanmanın yapılacağı kesim olarak da değerlendirilmelerinin etkisiyle karşılaşılr. Mevcut istatistiki bilgiler de bu bakışın doğruluğunu teyit etmektedir.

⁵⁷ Bkz. Ali AKYILDIZ (1996), *ibid*, s. 79.

⁵⁸ Tahvil Piyasası

⁵⁹ Ali AKYILDIZ (1996), *ibid*, s. 79.

Tablo 5: 1853 – 1861 Döneminde Borçlanma Türlerine Göre İç Borç İhraçları
(Sterlin* ve %)

	(1) ESHAM		(2) KAİME		(3)TÜCCAR & SARRAF		(4)=(1)+(2)+(3) TOPLAM	
	Sterlin	Nisbi	Sterlin	Nisbi	Sterlin	Nisbi	Sterlin	Nisbi
1853-54	–	0,000	400,000	0,688	181,100	0,312	581,100	1,000
1854-55	200,400	0,154	1,053,500	0,812	43,700	0,034	1,297,600	1,000
1855-56	547,100	0,326	512,600	0,305	618,500	0,369	1,678,200	1,000
1856-57	–	0,000	–	0,000	492,500	1,000	492,500	1,000
1857-58	681,000	0,478	200,000	0,141	541,200	0,381	1,422,200	1,000
1858-59	114,000	0,024	2,000,000	0,417	2,677,400	0,559	4,791,400	1,000
1859-60	–	0,000	–	0,000	3,437,500	1,000	3,437,500	1,000
1860-61	1,400,000	0,266	–	0,000	3,584,500	0,734	5,254,500	1,000

* 1 Sterlin = 125 Kuruş paritesine göre hesaplanmıştır.

İstatistiki verileri aktaran: Tevfik GÜRAN (1988), “Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi”: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841 – 1861”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C:13, S:17, Ankara, s. 239.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere özellikle Kaime ihracının durdurulduğu 1859’dan itibaren iç borç kullanımında Galata Bankerlerine yönelinmiş, 1865 – 57 mali döneminde olduğu gibi esham ve kaime kullanımının tercih edilmediği yıllarda da Galata Bankerlerinden borç kullanımı gerçekleşmiştir.

1862’ye gelindiğinde toplam 32,5 milyon sterline ulaşan Osmanlı borçlarının yaklaşık % 60’ını iç borçlar oluşturmuş⁶⁰, iç borçlar içerisinde Galata Bankerlerinin verdiği kredilerse önemli ağırlığa ulaşmıştır. Dolayısıyla böyle bir kompozisyonda Galata Bankerlerine yönelik yapısal bir reformun yapılması iradesi de idarece gösterilememiş, 1862’de Galata Bankerleri spekülasyonlarına dayanan İstanbul Paniği’ne de zemin hazırlanmıştır.

İç borç yapısına bakıldığında da 1862’de yapılan ödeme planına göre 16,650,000 iç borç geri ödemesinin yaklaşık % 51,6’sına denk gelen 7,650,000 sterlinlik kısmının dalgalı borçlardan⁶¹ oluştuğu görülmektedir.⁶² Yani iç borç sarmalına girişte ve geri çevrimin olanaksızlığına yol açan gelişmelerin temelinde, aynı zamanda vadenin kısılalığının da etkisi büyük olmuştur.

2. 2. CUMHURİYET TÜRKİYE’Sİ (1998’E KADAR Kİ SÜREÇ)

1984’ten itibaren tercih edilen iç borçlanma stratejisinin anlaşılmasında; ilgili dönemi 1994’ü milat yıl olarak kabul etmek üzere ikiye ayırmak gerekir.

⁶⁰ Bkz. Mr. FOSTER, LORD HOBART (1861), *ibid*, s. 66.

⁶¹ Vadesi 2 yıldan kısa olan kısa vadeli borçlara dalgalı borçlar denir. (Bkz. Menduh YAŞA (1978), *Devlet Borçları*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Ekonomi ve Maliye Enstitüsü Yayınları, 421 / 4, Ankara, s. 22 – 23.

⁶² LORD HOBART (2000), *ibid*, s. 75.

Öncelikle 1994'e kadar iç borç stoğundaki gelişmeyle enflasyon oranlarındaki gelişmeye bakmak önemlidir.

Tablo 6: 1980 – 93 Arasında İç Borç Stoğu ve Enflasyon Oranı (Tüfe Endeksli)

Yıllar	İç Borç Stoğu/GSMH	İç Borç Stoğu/M ₂	Yıllık Enflasyon (TÜFE'ye göre)
1980	3,6	20,6	110,2
1981	3,1	14,5	36,6
1982	3,2	12,7	29,7
1983	3,0	12,0	31,4
1984	3,9	15,1	48,4
1985	4,5	16,4	45,0
1986	4,7	16,5	34,6
1987	5,8	18,8	38,9
1988	5,7	20,2	75,4
1989	6,3	23,6	63,3
1990	6,2	26,3	60,3
1991	6,8	25,6	66,0
1992	10,0	37,7	70,1
1993	12,7	45,5	66,0

Kaynaklar:

TÜSİAD (1996), *1980 Sonrasında Kaynakların Kamu ve Özel Sektör Arasında Paylaşımı ve Sonuçları*, İstanbul, s. 24.

OECD (1994), *Etudes Economiques De L' Ocde Turquie*, Paris, s. 61.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere % 30 – 40 bandında stabil olan enflasyon iç borç stoğunda 1987'de yaşanan sıçrama sonrasında 1988'de % 75'lik seviyeyi aşmıştır. İç borç sarmalına girişle birlikte yeniden başlayan yüksek kronik enflasyon süreci, iç borç stoğunda 1987'de bankacılık sisteminde de ciddi sorunlara yol açmış, 1988'e gelindiğinde bir önceki yıla göre bankacılık sisteminde net faiz gelirinde % 5'e ulaşan reel daralmayla sonuçlanmıştır.⁶³

Yaşanan kısa süreli finansal kriz ve yüksek enflasyonist sürece girilmesi, iktisat politikaları enstrümanlarından para politikasının tercihine yol açmış, daha zor ve yapısal reform gerektiren maliye politikalarından uzak durulmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda 1979'dan itibaren gündemde olan ve 1984'ten itibaren sürekli yeni tarihlerin ilan edildiği TL'nin döviz karşısındaki konvertibilitesini sağlayacak düzenlemeler⁶⁴, 8 Ağustos 1989'da yürürlüğe girmiştir.⁶⁵

⁶³ Hesaplama da kullanılan kar – zarar hesabı sektör cetveli için bkz. Selçuk ABAÇ (1990), *Türkiye' de Bankacılık ve Bankalar Sistemi 90*, IBAR Yayınları, İstanbul, s. 29

⁶⁴ Ömer ABUŞOĞLU (1986), *Türk Lirasının Konvertibilitesi*, GÜR – YAY Matbaacılık, Adana, s. 74.

⁶⁵ Süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Türkel MİNİBAŞ (1992), *Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul, s. 104 – 105.

TL'nin 1989'daki yurtiçi konvertibilitesi, beraberinde iki önemli yapısal değişiklikle sonuçlanmıştır. Bu tarihten itibaren döviz tevdiat hesaplarında, TL'nin döviz karşısında değerini koruyucu kur politikalarının⁶⁶ kademeli olarak bırakılacağı beklentisiyle dövize yönelik talepte süratli bir artış yaşanmıştır. Aşağıdaki tabloda 1988 – 1993 döneminde mevduat miktarları dolar ve yüzdeler cinsinden sunulmuştur.

Tablo 7: 1988 – 93 Yılları Arasında Mevduattaki Gelişmeler (Milyon ABD \$ ve Yüzde Olarak)

	1988		1989		1990		1991		1992		1993	
	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%
Vadeli Mevduat(\$)	12,984	100	17,491	100	21,043	100	23,163	100	25,058	100	26,556	100
TL	9,611	74	13,173	75	15,253	72	14,853	64	14,830	49	15,355	48
Yabancı Para	3,373	26	4,318	25	5,789	28	8,309	36	10,228	41	11,201	42
Vadesiz Mevduat(\$)	7,933	100	9,373	100	11,521	100	9,624	100	10,647	100	11,137	100
TL	6,178	78	7,592	81	9,611	83	7,396	77	7,726	73	7,470	67
Yabancı Para	1,756	22	1,782	19	1,910	17	2,228	23	2,921	27	3,667	33

Kaynak: TBB (1998), *Bankacılar*, Sayı: 26, ek, İstanbul.

Not: Yüzdeler ağırlık hesaplamasında yuvarlamalar nedeniyle toplam farklıdır.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1990 – 91'de vadesiz mevduat kullanımında % 20'yi aşan daralmaya karşılık; döviz tevdiat hesaplarında % 17'lik bir artış yaşanmıştır. Bunun anlamıysa vadesiz döviz tevdiat hesaplarında toplam içi ağırlığın yaklaşık beşte ikilik artış kaydettiğidir.⁶⁷

Vadeli mevduat hesaplarındaki gelişmelere bakıldığında da benzer bir yapıyla karşılaşılmaktadır. Yine 1990 – 91 yılları arasındaki değişime bakıldığında döviz tevdiat hesaplarında toplam içerisinde yaklaşık üçte birlik bir artışın yaşandığı görülmektedir.

1989'daki ulusal konvertibiliteyle beraber anti – enflasyonist para politikasında döviz kuru çıpasının belirli ölçüde terk edilişi, faiz çıpasıyla kontrol edilmeye çalışılan bir finans piyasasının oluşmasına yol açmıştır. 1984 – 91 döneminde, özellikle de 1989'daki konvertibilite sonrasında; yoğun bir “crowding – out” olgusuyla karşılaşılmıştır.⁶⁸ Faiz çıpasının etkin olarak kullanılmasıysa, crowding – out'un oluşmasına neden olan yüksek faiz düzeyinin kronikleşmesini beraberinde getirmiştir.

⁶⁶ Tam anlamıyla sabit ya da dalgalı kur rejimi demek mümkün değildir. Bir çeşit ara rejim.

⁶⁷ Mevduatta döviz tevdiat hesaplarındaki artışa karşılık kredi stoğunda ve özellikle de Merkez bankası kredilerinde TL'ye yönelişin süratlendiği görülmektedir. (İstatistiksel bilgi için bkz. TÜSIAD (1996), *1996 Yılına Girerken Türk Ekonomisi*, İstanbul, s. 111.) Mevduatlardaki dövize yönelişin yanı sıra yatırım aracı olarak altına dönüşün sonucunda 1985' teki ilk sıçramanın ardından 1989' dan itibaren altın imalatında % 37' lik artışla 100 ton sınırı aşılmıştır. (Bkz. Stewart MURRAY vd (1991), *Gold 1991*, Gold Fields Mineral Services Ltd, London, s. 36.)

⁶⁸ Cevat KARATAŞ (1994), “Türkiye’ de Kamu Borçları, Vergi Sistemi ve Kamu Harcamaları 1980 - 93”, *İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K.*, 36. Seri, 3891 / 551/78, İstanbul, s. 87.

Tablo 8: Türkiye’ de İç Borç Faiz Oranları (Yıllık Bileşik)

Vadeler	1987	1988	1989	1990	1991	1992
3 Ay	50,30	68,10	59,80	56,90	88,00	97,80
6 Ay	50,30	66,30	60,10	55,00	80,90	87,60
9 Ay	48,30	63,20	60,00	52,10	76,50	79,00
1 Yıl	47,04	62,36	58,29	51,94	72,05	75,39

Kaynak: TOBB (1993), *1992 Ekonomik Rapor*, 48. Genel Kurul, ?, s. 109.

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 1990 – 91 yılları arasında iç borç ortalama faiz oranları % 39’ la % 55 arasında bir sıçrama göstererek 3 aylık hazine bonolarında % 88’e kadar yükselmiştir. Bu gelişme, beraberinde faiz maliyetini yükselterek bankacılık kesiminde faiz maliyetinin toplam mevduatlara oranını 1990 – 91 yıllarında % 41,8’den % 51,6’ya yükselmesine yol açmıştır.⁶⁹ Bu durum, bankacılık kesimi fonlarının da yetersiz kalmasına ve iç istikraz senedi alıcılarında yapısal değişikliğe yol açarak tasarruf sahiplerinin ağırlığının sıfır olduğu bir noktadan 1992’ de önce % 5,8’e ve ardından 1992’de de % 24 seviyesine yükselmesini zorunlu kılmıştır.⁷⁰ Kamu açıklarındaki sıçrama da 1990 – 91 yıllarında gerçekleşmiştir.⁷¹

1989’da girilen ulusal çaplı TL konvertibilitesinin yol açtığı ikinci önemli yapısal değişiklikle iç borç vade yapısında gerçekleşmiştir. 1983 sonu 1984 başındaki ilk yapısal kırılmadan sonra 1990 – 91’de çok daha sert bir kırılmanın yaşanarak kısa vadeli iç borçlanma sürecine girildiği görülmektedir.

Tablo 9: Vadeler Açısından 1983 – 92 Yılları Arasında İç Borçlar (Yüzde Olarak)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
-Kısa Vadeli İç Borçlar	24	30	33	32	33	33	40	47	60	78
-Uzun Vadeli İç Borçlar	76	70	67	68	67	67	60	53	40	22

Aktaran:

Nuray Altuğ (1994), “Türkiye’ de İç Borçların Yapısında 1970 – 1992 Yılları Arasında Meydana Gelen Değişmeler Üzerine Bazı Gözlemler”, *İ.Ü. İktisat F. M.A.M.K.*, 36. Seri, İstanbul, s. 114.

⁶⁹ Sevdil YILDIRIM, Oğuz ALTUN (1995), “Türk Bankacılık Kesiminin Değerlendirilmesi: 1980 – 93 Dönemi”, *Türkiye’ de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü: 1980 Sonrası Dönemin Bir Değerlendirilmesi*, SPK, Ankara, s. 96.

⁷⁰ Mahmut DURAN (1996), “Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı”, *Kamu Kesimi Finansman Açıkları – 10. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İ.Ü. İktisat F. Maliye Bölümü Yayını, 554 / 80, İstanbul, s. 446.

⁷¹ Kamu açıkları / GSMH oranları 1989’ daki % 5,3’ lük seviyesinden 1990’ da önce % 7,4’ e ve ardından da 1991’ de % 10,5’ e yükselmiş, daha sonraki dönemlerde de % 10 bandının altına inmemiştir. (Aktaran: Erdoğan ÖNER (1996), “Kamu Kesimi Gelir – Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme: (1975 – 1993)”, *Kamu Kesimi Finansman Açıkları – 10. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İ.Ü. İktisat F. Maliye Bölümü Yayını, 554 / 80, İstanbul, s. 172.)

Gerek dolarizasyon sürecinin yaşanması ve gerekse de vade uzunluğunun kısılması, beraberinde faiz oranlarının yükselmesine yol açarak kamunun borç yükümlülüğünü de arttırmıştır.⁷²

Tablo 10: 1984 – 1993 Yılları Arasında Borç Faiz Ödemelerinin Toplam Harcamalar İçindeki Ağırlığı

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Başlangıç Ödeneği	4,5	13,6	17,4	20,5	26,1	28,2	22,7	18,1	20,2	18,4
Harcanan	11,6	12,5	16,0	17,7	23,2	21,2	20,4	18,2	17,9	23,7

Kaynaklar:

T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1989), *1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ankara, s. 48.

T.C. Maliye Bakanlığı (1994), *1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ankara, s. 42.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1985 – 1990 yılları arasında bütçe ödeneğinden sürekli olarak daha düşük kesinleşme gerçekleşirken, 1991’den itibaren ibrenin tersine döndüğü ve harcamaların başlangıç ödeneğinden yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Bir anlamıyla maliye bakanlığının tutarlı tahmini olarak kabul edilecek bu durum, daha çok iç borç sarmalına girildiğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Çünkü artık beklenenin üzerinde geri ödemenin yapıldığı iç borç sarmalıyla şekillenen bir kriz ekonomisi dönemine girilmiştir.

Tablo 11: 1990 – 1993 Yılları Arasında İç Borç, Ana Para ve Faiz Ödemesi / İç Borç Stoğu (% Olarak)

Yüzde Olarak	1990	1991	1992	1993
İç Borç, Ana Para ve Faiz Ödemesi / İç Borç Stoğu	74	94	114	147

Hesaplama kullanılan istatistiksel bilgi için Bkz. ,

T.C. Maliye Bakanlığı (1997), *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara, s. 108.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere iç borç, ana para ve faiz ödemeleri, 1991’den itibaren iç borç stoğuna yaklaşmış ardından da 1992’den itibaren aşmıştır.⁷³ Bütün ekonomik göstergeler, 1991 yılından itibaren iç borç sarmalına tam olarak

⁷² Reel yüksek faiz politikasının benimsenmesini amacını oluşturan bu süreçte stratejinin bu doğrultuda belirlenmesindeki temel sebepse, sıvık para girişini sağlama düşüncesidir. (Bkz. İlker PARASIZ (1995), *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Yayınevi, Bursa, s. 163.) Ancak bunu, iç borç borçların dış borçlara çevrimi operasyonu olarak algılanmaması gerekir. Çünkü hedeflenen para girişi kısa vadeli.

⁷³ Transfer harcamaları toplamına bakıldığında da aynı durumla karşılaşmaktadır. Transfer harcamalarında başlangıç ödeneği ve gerçekleşen harcama toplamına bakıldığında % 7’lik bir fazlalığın olduğu, bu seviyenin 1993’ te ise % 30 seviyesine sızdığı görülmektedir. (Hesaplama kullanılan istatistiksel veri için bkz. TCMB (1997), *Yıllık Rapor (1996)*, Ankara, s. 156.)

girilerek kriz ekonomisinin başladığını göstermektedir. Bu durum, 1991'den itibaren kamusal genişlemeyi de zorunlu kılmıştır.

Tablo 12: 1987 – 1993 Yılları Arasında Bütçe Ödenekleri / GSMH (Yüzde Olarak)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Bütçe Ödenekleri / GSMH	23,0	23,0	23,4	23,9	29,2	27,8	36,4

Not: Konsolide Bütçe Yılısonu Ödeneğidir.

Aktaran: Veysi SEVİĞ (1998), *“Bütçe Üzerindeki Siyasi Baskular ve Borçlanma Gereği”*, İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K., 38. Seri, İstanbul, s. 320.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere iç borç yükümlülüklerindeki artış, 1991'den itibaren kamusal genişlemede sıçramaya yol açmıştır. Kamusal genişlemede vergi yükünde artış politikası da yoğun olarak kullanılmıştır.

Gelir vergisi açısından konu ele alındığında; 1980'de vergi oranının % 40 ile % 75 arasında müterakki vergi konumunda olduğu görülmektedir.⁷⁴ Daha sonra bu oransal limitler 1984'te % 30 ile % 60 bandında, 1985'te % 25 ile % 55 bandında ve 1986'dan itibaren uzun yıllar % 25 ile % 55 bandında oluşturulmuştur.⁷⁵ Gelir vergisi oranının yüksekliği üzerine uzun yıllar yapılan eleştirilere karşılık oranlardaki indirim, 1988 – 1993 yılları arasında en üst vergi dilimine % 55'ten % 50'ye indirilen vergilemeyle sınırlı kalmıştır. Muhtasar beyannameye tabi yükümlülükler üzerine yoğunlaşan vergi stratejisi de 1999'da oranların % 15 ile % 40 bandına çekilmesine kadar sürmüş ve asgari ücretlilere vergi muafiyeti tanınmamıştır. Ayrıca kabul edilen % 15 ile % 40 bandına da, daha fiilen uygulama olanağı tanınmadan 1999 – 2002 yılları arasındaki dönem için % 5 ek vergi yükü salınmıştır.⁷⁶

Kurumlar vergisi açısından konu ele alındığında; 1978'de sermaye şirketleri için % 25 ve diğer kuruluşlar için % 35 olarak tespit edilen kurumlar vergisi oranı⁷⁷ 1983'te tüm kuruluşlar için % 40'a çıkarılmıştır.⁷⁸ 1987'de kurumlar vergisi oranının % 46'ya çıkartıldığı, 1994 krizi sonrasında anti deflasyonist maliye politikası aracı olarak kurumlar vergisi oranının % 25'e indirildiği, ancak bu süratli indirimden de bir yıl gibi kısa bir zamanda geri dönülerek oranın % 30'a yükseltildiği görülmektedir.⁷⁹ Hatta 1. 1.

⁷⁴ Akif ERGİNAY (1981), *Vergi Hukuku*, 9.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 195.

⁷⁵ Bkz. T.C. Maliye Bakanlığı (1991), *OECD Üyesi Ülkelerde Uygulanan Gelir Vergisi Tarifeleri ile 1960 ve Sonraki Yıllarda Türkiye' de Uygulanan Gelir Vergisi Tarifeleri*, En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirim Tutarları, Ankara, s. 38 – 41.

⁷⁶ GVK, 103. madde, 4444 / 3 – Geçici 57. madde.

⁷⁷ Hakkı MUSABALLI (1978), *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Selçuklu Matbaası, İstanbul, s. 144.

⁷⁸ Mualla ÖNCEL vd (1982), *Vergi hukuku – Uygulamalı Türk Vergi Sistemi*, A.Ü. Hukuk Fak. Yayını, Yayın No: 462, Ankara, s. 132.

⁷⁹ Oranlarla ilgili bilgi için bkz. Şerafettin AKSOY (1999), *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 5.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 308.

1994'te yürürlüğe giren 3946 sayılı kanuna kadar, İMKB' ye kote olan anonim şirketlerinin yükümlü oldukları % 46'lık kurumlar vergisi yükümlülükleri, halka açıklık seviyeleriyle doğru orantılı olarak % 30'a kadar indirilmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla 1994'teki vergi oranı indirimi bütçe gelirleri kaleminde yüksek bir düşüşe sebep olmuştur.

Banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından konu ele alındığında; % 1 ile % 15 arasında bakanlar kurulunun vergi tespit etmesi olanaklı kılınmış, 1988'de bu oran % 5 olarak tespit edilmiştir.⁸¹ Daha sonra 1994'te bileşik faizi yükselterek arz hacmini artırmak amacıyla da kamu iç istikraz senetlerindeki % 5'lik vergi oranı sıfıra indirilmiştir.⁸² Buna karşılık özel kesim tahvil ve her çeşit mevduat üzerine salınan vergi oranı % 10 olarak tespit edilmiştir.⁸³ Bu çifte standart devam ederek 1998'e gelindiğinde devlet tahvili ve hazine bonusu için % 6 olarak belirlenen vergi oranı, özel kesim tahvilleriyle her türlü mevduatta % 12'ye çıkarılmıştır.⁸⁴

KDV açısından bakıldığında da, 1984'te yürürlüğe girdikten sonra % 10 - % 12 oranında vergilemeye gidildiği, beyaz eşya gibi pek çok normal malın yüksek mal olarak nitelendirilmeye devam edilerek lüks tüketim vergisine tabi tutularak yüksek oranda vergilendiği görülmektedir.⁸⁵ Vergi oranlarındaki oynamaların sürekliliği açısından da görece istikrarsız ve düşük – orta gelir grubuna dahil Latin Amerika ülkeleriyle paralel bir vergileme stratejisinin izlendiği görülmektedir.⁸⁶

Gerek gelir ve kurumlar vergisi, gerekse de banka ve sigorta muameleleri vergisi ve KDV açısından 1980 ve sonrası döneme bakıldığında vergi oranlarının 1980'in ortalarından itibaren yükseltilmesine dayanan, iç borç yükünün eritilmesine yönelik vergileme stratejisine gidildiği görülmektedir.

80 İMKB (1995), *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*, İstanbul, s. 181 – 182.

81 Galip ÇELİK (1995), *Servet ve Harcama Vergileri*, Seçkin Yayınevi, Ankara, s. 325.

82 Sibel Kumbasar BAYRAKTAR (1994), *Türkiye' de Sermaye Piyasası Araçlarının Vergilendirilmesi*, İMKB, İstanbul, s. 38.

83 Esra EKMEKÇİ (1994), *Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük*, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, s. 141.

84 Abdurrahman AKDOĞAN (1998), *Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması*, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

85 KDV ve vergi oranları – cetveliyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet KAVAK (1992), *Katma Değer Vergisi Mevzuatı*, Alfa BasımYayım Dağıtım, İstanbul, özellikle s. 30 – 43.

86 Tülay ARIN (1986), “*Dünyada Katma Değer Vergisi Uygulaması*”, İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K., 30. Seri, İstanbul, s. 30.

Tablo 13: 1980 – 94 Döneminde Vergi Yüğü (GSYİH' nın Yüzdesi Olarak)

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Gelir Vergisi	7,8	4,3	5,4	6,0	6,2	6,1	5,3
Kurumlar Vergisi	0,7	1,5	1,3	1,3	1,0	1,1	1,3
Servet Vergisi	1,0	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	1,8
Genel Tüketim Vergisi	–	3,6	4,0	4,7	5,1	5,5	6,8
Global Vergi Yüğü*	15,4	13,2	16,1	16,9	17,9	18,2	18,7

*Parafiskal gelirler hariç.

Aktaran: Salih TURHAN (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, 6.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 439 – 448.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere iç borç yükündeki artışla paralel olarak başta gelir ve genel tüketim vergilerinde olmak üzere istikrarlı ve yüksek ivmeli bir artış gerçekleşmiştir.

1991'de tam olarak girilen iç borç sarmalından kurtulmak için faiz maliyetini düşürüp vadeyi uzatmak olarak özetlenebilecek para politikasına başvurulmuştur. Ancak faizler ve vade uzunluğu üzerindeki baskı, 1994'te döviz krizinin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır.

Tablo 14: 1993 – 98 Döneminde Interbank ve Reeskont Faiz Oranları

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Interbank Faiz Oranı	62,83	136,47	72,30	76,24	70,32	74,60
Reeskont Faiz Oranı	64,58	87,79	76,02	80,74	79,49	80,11

Kaynak: IMF (2001), *International Financial Statistics February 2001*, Washington, s. 828.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1993'te yoğun faiz indirimi baskısına gidilmiş, ancak bu durum 1994'te sıçramaya yol açmıştır. İç borç faiz ödemeleri baskısının böyle radikal kararların alınmasında etkili olduğunu, istatistik verilerden saptamak da mümkündür.

Tablo 15: 1980 – 1998 Döneminde İç Borç Faiz Ödemeleri / Toplam Kamu Harcamaları

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
2,04	2,70	2,12	3,06	4,68	4,56	7,58	9,66	14,73	13,16
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	
14,03	13,01	13,78	19,07	25,99	27,80	33,73	24,75	36,12	

Hesaplamada kullanılan kaynak: DİE (2001), *İstatistik Göstergeler 1923 – 1998*, Ankara, s. 527.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1984, 1988, 1993 ve 1998 yıllarında sıçramalar olmuştur. 1984'teki sıçrama iç borç sarmalına giriş sürecini başlatan gelişmelerin sonucunda oluşmuştur. Bu özelliğiyle sebep değil sonuç özelliğini bünyesinde barındırmıştır. 1988'de % 53'lük sıçramanın ardından 1989'da TL'nin ulusal çaplı konvertibilitesi oluşturulmuş, 1993'teki % 38'lik sıçrama sonrasında 1994 krizine yol açan başarısız operasyona girilmiş, 1998'deki % 46'lık sıçrama sonrasında iç borçların dış borçlara çevrilmesi sürecine girilmiştir.

Tablo 16: 1995 – 1998 Döneminde İç Borç Kullanımı (Milyar TL ve % Olarak)

	TAHVİL -Milyar TL	TAHVİL -Yüzde olarak	HAZİNE BONOSU-NET -Milyar TL	HAZİNE BONOSU-NET -Yüzde olarak
1995	222,453	53,0	197,218	47,0
1996	583,276	42,4	792,189	57,6
1997	2,068,523	41,0	2,981,644	59,0
1998	2,806,639	23,4	9,173,673	76,6

Hesaplamada kullanılan kaynak: İTO (1999), *Aylık Ekonomik Veriler*, İstanbul, s. 72.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere tahvil ve hazine bonusu cinsinden borç kullanımında 1995'ten itibaren süratli bir değişimle karşılaşılmaktadır. 1998 yılında hazine bonusu ihracında üç katı aşan artışla, iç borç yapısında bütünüyle kısa vadeli bir kompozisyon kabullenilmiştir.⁸⁷ Vadenin kısalması yanında faiz oranlarında da süratli yükseliş trendi başlamıştır.

⁸⁷ Nitekim 1998 Haziran sonu itibarıyla iç borç stoğunun vade uzunluğu 17 aya kadar inmiştir. (Bkz. AKBANK (1998), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, s. 9.

Tablo 17: 1994 – 1998 Döneminde Merkez Bankası Açık Piyasa İşlemleri (APİ) Doğrudan Alış İşlemleri Ortalama Vadelere Göre Yıllık Faiz Düzeyi (% Olarak)

Yıllar	Gecelik – 1 ay	1 – 3 ay	3 – 6 ay	6 – 9 ay	1 Yıl +
1994	177,13	98,92	88,02	104,73	52,17
1995	–	75,31	53,54	51,00	42,81
1996	–	57,44	42,25	54,13	63,84
1997	–	80,28	92,24	92,21	63,56
1998	148,55	95,26	97,67	68,59	61,02

Kaynak: TCMB (1999), *Üç Aylık Bülten 1999 – II*, Ankara, s. 78.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1994 krizinden sonra ilk defa 1998’de gecelik işlemler yapılmış 1997’den itibaren de 6 ay vadeliye kadarki işlemlerde faiz oranlarında yapısal kırılma gerçekleşerek üst blokta pozitif ivmeli faiz trendi oluşmuştur. 1997 yılında başlayan süreç⁸⁸, 1998’de kırılmayı sağlamıştır.

3. İÇ BORÇLARIN DIŞ BORÇLARA ÇEVİRİMİ

3. 1. OSMANLI DÖNEMİ

Bu kısımda konunun daha iyi anlaşılacak tüm dönemsel koşulların etkisinin irdelenmesi için iki aşamalı bir bölümlendirilmeye gidilmesi gerekmektedir. İlk olarak iç borçların dış borçlara çevriminde finansör konumundaki batı dünyasında genel ekonomik kompozisyon ve finans yapısının ana hatları incelenecektir. Ardından da neden iç finansman kaynaklarına başvurulmadığı konusu incelenerek dış borçlanma stratejisinin benimsenmesinin nedenleri ortaya konulacak, sonrasında da iç borçların dış borçlara çevrimi aşamasıyla kısım sonlandırılacaktır.

3. 1. 1. 1850’LER VE 1860’LARDA BATI EKONOMİSİ VE FİNANSAL YAPININ ANA HATLARI

Genel olarak bakıldığında 1840’lardan itibaren Kıta Avrupa’sındaki bankerlerin ve beraberinde de bankacılık sisteminin İngiliz bankerleri karşısında güç kazanmaya başladıkları ve Paris, Frankfurt, Cenova gibi Kıta Avrupası şehirlerinin Londra karşısında finans merkezi olma özelliği açısından güç kazanmaya başladıkları görülür.⁸⁹

⁸⁸ Nitekim 1997’de yabancı bankalardaki mevduat kompozisyonuna bakıldığında 1 aylık vadeli mevduatta bankalar mevduatı ve döviz tevdiatında yığılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, özellikle bankalar mevduatı kalemi sıcak para hareketinin yoğunlaştığını da desteklemektedir. (Bkz. TBB (1998), *Bankalarımız 1997*, İstanbul, özellikle s. II – 535.)

⁸⁹ D. LENDES (1969), “The Old Bank and the New: The Financial Revolution of the 19th Century”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arnold Ltd, London, s.118. Bunun sonucunda 1873’ te Viyana Borsası’nın çöküşü, tüm batı finans sisteminde yankılanmıştır. (Bkz. Peter F. DRUCKER (2000), *Yeni Gerçekler*, Çev: Birtane KARANAKÇI, 7.Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, s.6.) Böylece global büyüme trendi de resesyona bu tarihten itibaren girmiştir. (

Bununla doğru orantılı olarak özellikle de Fransa'nın başta Çin ve Çin Hindi'nde olmak üzere iktisadi anlamda yayılcı bir siyaset gütmeye başladığı görülmektedir.⁹⁰ Ancak bu genişlemeyi, pre – kapitalist ülkeleri uydulaştırma rekabeti olarak da görmemek gerekir. Sonuçta 1856 tarihli afyon savaşında, imtiyazlarını genişletmek amacıyla İngiltere ve Fransa anlaşarak Çin'e savaş açıp Kanton'u işgal etmişlerdir.⁹¹ Dolayısıyla da pre – kapitalist ülkeler için bu rekabetin çok da fazla önemi olmamıştır. Çünkü taraflar her zaman anlaşmayı bilmişlerdir.

1862 öncesi dönemde batı ekonomisine bakıldığında, 1857 tarihi son derece önemlidir. Sanayileşme döneminde global çaplı ilk kriz, bu tarihte gerçekleşmiştir.⁹² Kırım Savaşı esnasında Rusya'dan tahıl ithalinde bulunamayan Avrupa'da, savaşın ardından ithalatın başlamasıyla birlikte fiyatlar genel düzeyinde süratli bir düşüşün yaşanmasına ve deflasyonist bir krizin tüm Batı Dünyasına yayılmasına sebep olmuştur.⁹³ Sonuçta iç borç üretimde ithalat olanaklarının sınırlanmasıyla beraber yaşanan artış, ithalat olanağının yeniden oluşmasıyla ürün fazlasına dönüşecek ve artan stoklar da beraberinde krizi kaçınılmaz kılacaktır. Bunun sonucunda da örneğin İngiltere'deki 1855 – 1860 döneminde fert başı milli gelirdeki reel büyüme yıllık % 1,2'yle sınırlı kalmış, takip eden 1860 – 70 periyoundaysa bu oran yıllık % 2,5'e ulaşmıştır.⁹⁴ Dolayısıyla 1857 yılı, kısa dönemli de olsa bir konjonktürel resesyon döneminin miladı anlamını taşıması açısından çok önemli bir tarihtir.

Orhan TUNA (1986), “İktisadi Kriz – Depresyon ve Neticeleri”, *İ.Ü. İktisat Fak. Sosyal Siyaset Konferansları* 35 – 36. Kitaplar, 3409 / 515, İstanbul, s. 23.)

- ⁹⁰ Bunun sonucunda 1844'te Çin'le kapitülasyon antlaşması imzalanmış, (Bkz. Yılmaz ALTUĞ (1995), *Çin Sorunu*, ”, İ.Ü. İktisat Fak., Yayın No:3848 / 548, İstanbul, s. 23.) 1859'da Saygon'u işgal ederek 1867'ye kadar Çin Hindi'nin önemli bir bölümünü de işgal etmişlerdir. (Bkz. Yılmaz ALTUĞ (1998), *Vietnam*, İ.Ü. İktisat Fak., Yayın No:4138 / 562, İstanbul, s. 6 vd.)
- ⁹¹ Yılmaz ALTUĞ (1995), *ibid*, s. 26 vd. Üstelik bu dönem, 1600 – 1900 periyodunda toplam 2,2 milyonluk askeri personel en düşük seviyede olduğu dönemdir. Bir önceki dönemdeki askeri personel sayısının %44'üne kadar inmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. UN (1972), *La Situation Demographique Dans le Monde en 1970*, New York, s. 10.)
- ⁹² Bkz. Erich MASCHKE (1969), “Outline of the History of German Cartels from 1873 to 1914”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 226 – 227..
- ⁹³ Gerhard ADELMAN (1969), “Structural Change in the Rhenish Linen and Cotton Trades at the Outset of Industrialization”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 90.
- ⁹⁴ Philip S. BAGLUELL, G. E. Mingay (1971), *Britain and America 1850 – 1939*, a study of economic change, Published Routledge & Kegan Paul Ltd, London, s. 6, 176. İngiltere'deki bu gelişmeler, Fransa'da da paralel olarak gelişmiş, çalışma saatlerinde ve uluslararası ticarete yoğun artışlar yaşanmıştır. Fransa'da 1850'de ortalama haftalık çalışma süresi 72 saate ulaşabilmiştir. (Jean FOURASTIE (1975), *1995 Uygarlığı*, Çev: Tanju GÖKÇÖL, Gelişim Yayınları, İstanbul, s. 19.) Yine Fransa'da Bologna'ya yapılan ihracatta da 1869- 1883 dönemindeki 14 yıllık periyodda 3 bin tondan 10 bin tona sıçrayan hacimle karşılaşılmaktadır. (Bkz. LEBRET, J. SAUVE'E (1950), *Pecheries Mondiales et Marche' du Poisson (Tome – I)*, Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, Presses Universitaires de France, Paris, s. 25, 41.) Bu durum ABD'nde de Avrupa'yla paralel gerçekleşmiştir. Nitekim 1860 – 1870 periyodunda, 1850 – 1860 periyoduna göre kırsal nüfus artışında %2,5'lik seviyeden şiddetli düşüşle %1,3'e inildiği görülmektedir. (Bkz. Nations Unions (1975), *Manuels sur les Methodes D'estimation de la Population - Manuel 8 – Methodes de Projection des Populations Urbaine et Rurale*, New York, s. 38. Aynı dönemde sömürge edinme savaşları dışında bağımsız monarşiler

İkinci önemli gelişme ise Amerikan İç Savaşı'nın en şiddetli olduğu 1861 – 64 yılları arasında yaşanmıştır. İç savaşta 4,3 milyon Amerikalının askere alınması⁹⁵, emek arzının ancak Avrupa'nın hammadde temininde güneye inme siyasetinin sonucu olarak şiddetli bir krize yol açmamıştır.⁹⁶ Bunun sonucunda Rus Çarlığı'nda söz konusu periyotta yüksek bir sıçramanın yaşanması da dikkat çekicidir.

Tablo 18: 1860 – 66 Döneminde Çarlık Rusyası'nın Hacmindeki Gelişmeler (Bin Ruble)

	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866
İhracat	6,546	11,752	32,206	59,921	21,938	18,924	25,827
İthalat	7,065	6,968	4,838	4,990	5,048	3,021	2,373
Denge	-519	4,784	27,368	59,931	16,890	15,897	23,454

Kaynak: S. STRUMILIN (1969), “Industrial Crises in Russia 1847 – 1867”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 174.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Amerikan İç Savaşı'nın 1861'den itibaren Rus Çarlığı'nın ihracatında büyük sıçramalar yaşanmış, savaşın ekonomi üzerindeki etkisinin sınırlanmaya başladığı 1864'ten itibaren süratli düşüş trendi içerisine girilmiştir. Bu ekonomik dönüşüm sağlanırken Rusya'da 1861'de toprak düzeni ve mülkiyet ilişkilerini düzenleyici reform sürecine girilmiştir.⁹⁷ Polonya'da da 1863'te reform hareketine girildiği görülmektedir.⁹⁸

Finans piyasaları açısından bu dönemki diğer önemli bir gelişme ise, başta Fransa olmak üzere Kıta Avrupası'nda girilen yoğun alt yapı yatırımlarıdır. Paris'in

görünümündeki Latin Amerika Krallıkları'nda da bu dönüşümün etkileri yapısal değişikliklerle neticelenmiştir. Özellikle hammadde ihracatçısı konumundaki Latin Amerika Krallıkları'nda, üretim yapısı Pazar ekonomisi koşullarına göre şekillendiğinden, büyük ve bakir topraklarda kısa sürede üretimi arttırmanın tek faktörü konumundaki emeğe talepte sıçrama yaşanmıştır. Bunun sonucunda da örneğin geniş Brezilya topraklarında çalışmak amacıyla, İtalyan ve Portekiz ağırlıklı göçmen akımıyla karşılaşmıştır. Özellikle 1870 – 1890 periyodunda 2 milyon kişiyle bir önceki periyoda göre dört katlık sıçramanın gerçekleştiği görülmektedir. (Morvan de Mello MOREIRE vd (1978), *Countrie Profiles – Brazil*, a Publication of the Population Council, s. 3 - 5.)

⁹⁵ Bu dönemde ABD'de yaklaşık 35 milyon kişi yaşamakta olup nüfusun yarısının erkek olduğu düşünüldüğünde, tüm erkek nüfusunun yaklaşık % 22' sinin savaşa katıldığı görülür. İşgücüne katılma oranının % 60 gibi döneme göre maksimum seviyede düşünülse dahi bu durumda bile iş piyasalarından çekilen erkek nüfusun toplam içinde % 40' lık seviyeyi aştığı sonucuna varılabilecektir. (İstatistikî bilgiler için bkz. *World Almanac Education Group (2002)*, The World Almanac and Book Facts 2002, New York, s. 209, 276.

⁹⁶ Bkz. I. J. BRUGMANS (1969), “Economic Fluctuations in the Netherlands in the 19th Century”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 131.

⁹⁷ Bkz. Esat ÇAM (1993), *Devlet Sistemleri*, Der Yayınevi, İstanbul, s. 196 – 197.

⁹⁸ Bkz. Werner CONZE (1969), “The Effects of 19th Century Liberal Agraran Reforms on Social Structure in Central Europe”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 79. Busüreç Osmanlı' da çok daha önceden başlamış olup bir sonraki bölümde ana hatlarıyla incelenecektir.

günümüzdeki mimari yapısı bu dönemde, III. Napolyon zamanında gerçekleştirilmiştir.⁹⁹ 1840'ların ikinci yarısından itibaren demiryolu yapımı tüm Avrupa'ya yayılmış, 1850'lerden itibaren de uluslararası demiryolu bağlantılarıyla Kıta Avrupası tek bir alan konumuna erişmiştir.¹⁰⁰ Bunun sonucunda savaşlarda da cephe savaşı kuramının geniş hatlı demiryolu ile mobilize olmuş bir karaktere büründüğü görülmektedir ki 1866 tarihli Avusturya – Rusya Savaşı bu açıdan dönüm noktası konumuna erişmiştir.¹⁰¹ Ekonomik yapı açısından bu dönüşümün asıl önemi, alt yapı yatırımlarının yoğunlaştığı bir döneme denk düşmesi sebebiyle kredi talebinde yaşanan artış sonucunda borçlanma olanağının ve şartlarının güçleşmesidir.

3. 1. 2. 1850'LER VE 1860'LARDA OSMANLI EKONOMİSİ VE İÇ BORÇLARIN DIŞ BORÇLARA ÇEVİRİMİ

1699 tarihli bir Fransız belgesinde, Türk tacirlerinin yabancı bir ülkeyle asla ticaret yapmadıkları ifade olunmaktadır.¹⁰² Buna karşılık 1575 – 1690 döneminde Kızıl Deniz ve Basra Körfezi vasıtasıyla Hindistan ve Hürmüz'den gelen mallardan alınan gümrük vergisinde reel olarak % 72'lik bir artışla karşılaşılmaktadır.¹⁰³ Sanayi inkılabı sonrasında dış ticaretteki genişleme çok daha süratli artmıştır. Hatta Avrupa'da henüz trans ağı oluşturulmadığı bir dönemde, 1837'de bir İngiliz Albayı, Basra'yla Halep'i birbirine bağlayacak bir demiryolu inşası projesi hazırlamıştır.¹⁰⁴ Bunun sonucunda da 1844'e gelindiğinde yalnızca Beyrut'ta bile 365 İngiliz ticaret evi kurulu bulunuyordu.¹⁰⁵ II. Mahmut döneminde¹⁰⁶ yapılan ıslahatlar da, ünlü Alman Feldmareşali Helmuth Von MOLKE'ün de belirttiği gibi reformlara bitmesi gereken yerden başlanmıştır.¹⁰⁷

Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'nın etkisi tüm Osmanlı yaşamında hissedilir olmuştur. Osmanlı ekonomi–politığının yönlendirilmesine yönelik

⁹⁹ Henry KISSINGER (2000), *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. KURT, 2.Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 92 – 93.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. BLANCHARD (1969), “The Railaray Policy of the Second Empire”, ”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London, s. 98 - 111.

¹⁰¹ Murat ÇİFTÇİ (2001), *Dünyada ve Türkiye' de 1980 Sonrası Savunma Harcamalarının Gelişimi*, (Marmara Üniv. S.B.F. Mali İktisat Bilim Dalı Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul, s. 6.

¹⁰² Serap YILMAZ (1992), “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı – Hint Ticareti ile İlgili Bir Araştırma Fransız Arşivlerinden I”, *Belleten*, Sayı: 215, Ankara, s. 37.

¹⁰³ İstatistik veri için bkz. Halil İNANCIK (1996), *Osmanlı İmparatorluğu – Toplum ve Ekonomi*, 2.Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 269.

¹⁰⁴ Süleyman Kani ERTEM (1999), *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, (Haz: Osman Selim KOCAOĞLU), Temel Yayınları, İstanbul, s. 54.

¹⁰⁵ İlber ORTAYLI (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, s. 74.

¹⁰⁶ 1808 – 1838 tarihleri arasını kapsar.

¹⁰⁷ Tuncer BAYKARA (1994), “II. Mahmud'un Islahatında İç Temeller: 1826 – 1839 Arasında Anadolu”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, s. 266.

İngiliz tüccarların temsilcisi Churchill'in 1840'ta çıkardığı Ceride-i Havadis gazetesinde Ermeni yazarlar vasıtasıyla klasik liberal eğilimleri arttırmaya yönelik girişimleri, dikkat çekicidir.¹⁰⁸ 1850'den sonra da Adam SMITH'in görüşlerine dayanan kitapların yayınlanmaya başladığı görülmektedir.¹⁰⁹

Dış ticaret kompozisyonuna bakıldığında da büyük bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. İngiltere'nin 1837'de Rusya'ya ihracatı 7,5 milyon dolarken Türkiye ve Yunanistan'a bunun yaklaşık üçte biri tutarında gerçekleşmişken 1845'e gelindiğinde ihracat miktarları sırasıyla 10,750,000 dolar ve 11,050,000 dolar olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁰

Bu gelişmeler, elbette hukuksal altyapıyı da zorunlu kılmıştır. Ünlü Ordinaryüs Profesörlerden Hıfzı VELDET'in de vurguladığı gibi Tanzimat Fermanı'nın ilanında Avrupa Devletleri'ni memnun etme amacı ağırlıklıdır.¹¹¹ 1856 tarihli İslahat Fermanı da, Paris Barış Kongresi'nde oluşan isteklerin yerine getirilmesi üzerine bina edilmiştir.¹¹² Bu ferman sonrasında 1858'deyse Arazi Kanunnamesi yürürlüğe konularak bireysel mülkiyet resmen kabul edilmiştir.¹¹³ İslahat Fermanı'nın ilanı sonrasında 1856'da bir demiryolu ve ötekisi de banka olmak üzere iki şirketin yedi yıl aradan sonra kurulduğu görülmektedir.¹¹⁴ İzmir – Aydın demiryolu imtiyazı da İngiliz tacir Robert WILKIN'e yine 1856'da verilmiştir.¹¹⁵

İslahat Fermanı sonrasında 1858'de yürürlüğe konan Arazi Kararnamesi sonrasında ilk kez İngiltere'den kullanılacağı yer konusunda koşul öne sürülmeden 3 milyon Osmanlı Lirası kesin, 2 milyon Osmanlı Lirası ise seçime bırakılan şekilde kredi sağlanmıştır.¹¹⁶ Halbuki 1854 ikrazında “müttefik devletlerin yarattığı tek koşul

108 Rifat ÖNSOY (1994), “Tanzimat Dönemi İktisat Politikası”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, s. 259.

109 Örnekler için bkz. Rifat ÖNSOY (1994), “Tanzimat Döneminde İktisadi Düşüncenin Teşekkülü”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, 2.Baskı, TTK, Ankara, s. 93 vd.

110 Yusuf Kemal TENGİRŞENK (1940), “Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.298. Özellikle 1830' dan itibaren İngiliz pamuklu dokuma ihracatının sıçradığı görülür. İngiltere' den pamuklu kumaş ithalatı 1828' de 10,834 İngiliz Sterliniyken bu rakam 1830'da 95,355 İngiliz Sterlinine sıçramıştır. (Bkz. Celal SARC (1940), “*Tanzimat ve Sanayimiz*”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 425.)

111 Hıfzı VELDET (1940), “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 168.

112 İlber ORTAYLI (2000), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 – 1880)*, TTK, Ankara, s. 46.

113 Ömer Lütfi BARKAN (1940), “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 321 – 421 (özellikle 379 sonrası).

114 Haydar KAZGAN (1975), “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan İtibaren Anonim ve Limited Şirketler”, *Cumhuriyet' in 50. Yılında Türkiye' de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, A. Ü. SBF. Ankara, s. 401.

115 Bilmez Bülent CAN (2000), *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908 – 1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 45.

116 Cüneyt ÖLÇER (1989), *Osmanlı Devleti Aracılığıyla Yapılan Osmanlı Devleti Borç Antlaşmaları – Metinler*, Yayınevi Belli Değil, İstanbul, s. 7.

hükümetin gelecek parayı sadece ve sadece savaş harcamaları için kullanmayı taahhüt etmesiydi.”¹¹⁷

1862'deki iç borçların dış borçlara çevrimi operasyonu öncesinde pek çok girişimin başarısızlığı bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi de 1860'ta uygulamasına karar verilen, ancak sonuçsuz kalan Mires İstikrazı'dır.¹¹⁸ Avrupa'daki gelişmelere bakıldığında, daha önceden belirtildiği üzere 1861'den itibaren başlayan Amerikan İç Savaşı neticesinde pamuk hammadde temini sınırlanmıştır. Daha öncesinde yasal zeminin oluşturulduğu Osmanlı'da 1862 – 63 yıllarından itibaren pamuk üretiminin arttığı görülmektedir.¹¹⁹ Mevcut istatistiklerde de 1863 yılında bir önceki yıla göre ihracatta yaklaşık % 15'lik bir sıçramanın yaşandığı görülmektedir.¹²⁰ Genel olarak küçük ölçekli tarımsal işletmelerden kurulu bir yapının mevcut olduğu düşünüldüğünde¹²¹, % 15'lik sıçramanın önemi bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı ekonomisinin hammadde yatağı konumunda batıyla ekonomik entegrasyonu sonucunda batılı finansörlerin bakışında da 180 derecelik dönüş yaşanmıştır. Osmanlı Bankası'nın kurulacağı haberi ve Fuad Paşa'nın mali reform programı¹²², iç borçların dış borçlara çevrimini sağlayacak çapta borçlanma olanağını da beraberinde getirmiştir.¹²³

İç borçların dış borçlara çevrimi 1863'te dalgalı borçların itfasıyla tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra yalnızca 1865'te bütçe açığının finansmanı ve dış

-
- 117 Edhem ERDEM (2000), *Osmanlı Bankası Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.26. 1854 ve 1855 tarihlerinde İngiliz Sterlini cinsinswn yapılan ikrazda toplanan yaklaşık 8,1 milyon Osmanlı Lirası değerindeki kredinin savaş harcamalarında kullanıldığının kontrolü için müttefik kuvvetler Palmers Goldschmid ve Rothschild' ı kontrolör olarak yollamışlardır. (Bkz. Refii Şükrü SUVLA (1940), “Tanzimat Devrinde İkrazlar”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 272) Dolayısıyla verilen kredinin savaş harcamalarına tahsis edilmesine bu denli yoğun önem verildiği görülmrktedir.
- 118 Refii Şükrü SUVLA (1940),ibid, s. 272. Osmanlı mali krizinin doruk noktasına ulaştığı 1862 öncesi dönemde borç yapısı, kısa vadeli ve yüksek maliyetli iç borçlardan oluşuyordu. Temel finansörlerle Galata Bankerleriydi. (Christopher CLAY (2000), *Gold For the Sultan – Western Bankers and Ottoman Finance 1856 – 1881*, I. B. Touris Publishers, London & New York, s. 47.) Mires isimli Fransız Bankerin hesaplarına göre 775 milyon Frank tutarındaki Osmanlı borçlarının çevrimi için bir strateji oluşturdu. Ancak Londra' da güven sarsılmıştı. Bir çok batı ülkesinde de durum aynıydı ve Mires Planı' da bu nedenle başarısız oldu. (Şükrü BABAN (1940), “Tanzimat ve Para”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 251 – 252.)
- 119 Vildan OKYAY (1981), “Batı Anadolu Bölgesinde Ulaşım Sistemindeki Değişikliğin Merkezler Kademenlenmesi Üzerindeki Etkileri (1844 – 1914)”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 8(3/4), Ankara, s. 662.
- 120 Şevket PAMUK (1994), op. Cit. s. 235.
- 121 Örneğin 1863' te İzmir' de çoğu köylülerin mülkiyetinde olan tarımsal işletmelerin ölçeği, 1,2 ile 8 hektar arasında değişmekteydi. (Bkz. Şevket PAMUK (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, Yurt Yayınları, İstanbul, s. 97.)
- 122 1863'te yürürlüğe giren Divan-ı Muhasebat nizamnamesiyle keyfi vergilemeye yönelik ciddi engellemeler oluşturularak vergileme, sistematik bir hüviyete büründürülmüştür. (Nizamname için bkz. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel müdürlüğü (1996), *Tanzimattan Günümüze Devlet Bütçesi*, Ankara, s. 2 – 20.)
- 123 Sait AÇBA (1995), *Osmanlı Devleti' nin Dış Borçlanması (1854 – 1914)*, Afyon Kocatepe Üniv. İ. İ. B.F. Afyon, s. 60.

borç çevriminde kullanılmak üzere borçlanma sağlanabilmiştir.¹²⁴ Yeni tertip borçlanmaysa batılı devletlerle yapılan uzun görüşmeler sonrasında, 1856 Islahat Fermanı'nda öngörülen yabancıların mülkiyet haklarının eşrafın da yardımıyla hükümetin 11 yıllık direnmesi sonrasında 1867 tarihli “Tebaz-ı Ecnebiyye'nin Emlak İstimlakine Dair Nizamname” nin kabulünü takiben 1869’ da gerçekleştirilmiştir.¹²⁵

İç borçların dış borçlara çevrimi sonrasındaki gelişmelere bakıldığında, önce “halkın devlete karşı korunmasını” ifade eden klasik liberal bir mantıkla kamu maliyesinde meşruiyeti halka dayandırma operasyonuna gidildiği görülmektedir.

Kamu maliyesinde yapılan düzenlemelerle liberal bir iktisadi sistemin oturtulmasını amaçlayan operasyon sonrasındaysa, yabancıların mülkiyet haklarının tanınmasıyla beraber Osmanlı coğrafyasında açık (libere) piyasa ekonomisinin hukuksal temelleri, batı dinamikli etkiyle oluşturulmuştur.

3. 2. CUMHURİYET DÖNEMİ (1999 ve 2001)

Bu kısımda da Osmanlı dönemindeki analiz metodolojisinden hareket edilerek iki aşamalı bir bölümlendirilmeye gidilecektir. İlk olarak iç borçların dış borçlara çevriminde finansör konumundaki kurumsallaşmış piyasa ekonomilerindeki genel ekonomik kompozisyon ve finans yapısının ana hatları incelenecektir. Daha sonra da neden iç finansman kaynaklarına başvurulmadığı konusu işlenerek dış borçlanma stratejisinin benimsenmesinin nedenleri ortaya konulacak, sonrasındaysa iç borçların dış borçlara çevrimi aşamasıyla kısım sonlandırılacaktır.

3. 2. 1. 20. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE – KURUMSALLAŞMIŞ PİYASA EKONOMİLERİ VE FİNANSAL YAPI ÖZELLİKLERİNİN ANA HATLARI

20. yüzyılın son çeyreği, global çaplı ekonomik sistemin belki de en büyük dönüşümlerinin yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir. 1960’lı yıllar boyunca devam eden Vietnam Savaşı, ABD ekonomisi üzerine ağır bir yük konumuna gelmiştir. Aşağıdaki tabloda 1965 – 75 döneminde Amerikan askeri harcamaları gösterilmektedir.

¹²⁴ Refii Şükrü SUVLA (1940), op. cit. s. 272.

¹²⁵ Bkz. Gündüz ÖKÇÜN (1969), “20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları”, *ABADAN’a Ankara Armağan*, SBF, Ankara, s. 807. Stefanos YERASİMOS (1977), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye II – Tanzimattan I. Dünya Savaşına*, (Çev: Babür KUZUCU), 2.Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 726.

Tablo 19: 1965 – 75 Döneminde ABD Askeri Harcamaları (Cari Fiyatlarla Milyon ABD \$)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Askeri Harcamalar	50,276	61,171	72,107	77,143	76,924	74,543	70,907	73,833	76,663	83,046	89,473

Kaynak: OECD (1976), *National Accounts Statistics – Volume II*, s. 24.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere özellikle 1967’den itibaren Amerikan askeri harcamalarının sıçrama yapmıştır. Artan askeri harcamaların finansmanındaysa dolar emisyonuna yüklenilmiştir.¹²⁶ Aynı zamanda global çapta yaşanan ücret artışları da maliyet enflasyonunun temelini oluşturmuştur.¹²⁷ Bu yapısal dönüşüm, 1970’lerin başında Bretton Woods sisteminin sona ermesine yol açmıştır.

Tam da bu dönemde 1973’te petrol krizi başlamıştır. 4 katına çıkan petrol fiyatları, OPEC üyesi petrol ihracatçısı ülkeler elinde yoğun fon birikimini de beraberinde getirmiş, oluşan artık fonların da % 80’i likid yatırım araçlarına yatırılmıştır.¹²⁸ Petrol fiyatlarındaki artışla özel bankaların düşük ve orta gelir grubu ülkelerinin dış borçlanma taleplerini karşılamalarına¹²⁹ artan dış ticaret açıklarının finansmanında borçlanma yolunu takip etmelerine yol açmıştır.¹³⁰ Ancak 1980’lerin başlarında Latin Amerika ülkelerinde başlayan borç krizi, bu sıcak bakışı sonlandırarak borçlu ülkelerin çarpan etkisiyle teker teker moratoryum ilanına yol açmıştır.¹³¹

Böylesi bir finansal kompozisyonda da düşük ve orta gelir grubu ülkelerinin iki finansman olanağı kalmıştır: IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kredi kuruluşlarından borçlanma ve kısa vadeli sermaye hareketleri.

Teknik olarak mevcut olan bu iki finansman olanağından sadece kısa vadeli sermaye hareketlerinden faydalanma olanağıyla sınırlı kalan bir global yapı mevcut olmuştur. Bunun sonucunda da global çaplı bir liberalizasyon sürecinin yaşandığı dünya ticaret hacminin reel üretimin 2,5 katı hızla arttığı görülmektedir.¹³² Ayrıca 1983 – 93

¹²⁶ Şahin AKKAYA (1993), “Farklı Bir Bunalım: Stagflasyon”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi M.A.M.K. Menduh Yaşa Armağanı*, 34.Seri, İstanbul, s. 227 – 228.

¹²⁷ Nitekim ABD’nde faktör bölüşümünde ücretlerin 1960’larda aldığı ortalama pay % 79,6 iken, bu oran 1970’lerin ortalamasında % 82,04’e yükselmiştir. (Bkz. Kemal ÇAKMAN (1991), “Sermayenin Marjinal Ürün Değeri, Faiz Oranı ve Kar Oranı”, *Hacettepe Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara, s. 70.)

¹²⁸ Hasan SELÇUK (1996), “Körfez Ülkelerinin Fon Fazlalıklarının Uluslar arası Plasmanı”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahattin ZAIİM Armağanı*, 1994 / B – 3, c – 1 – 4, İstanbul, s. 432.

¹²⁹ Sami GÜÇLÜ, A. Kadir İŞIKARA (1996), “1960 – 1992 Döneminde Türkiye’ nin Dış Borçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *İ.Ü. İ.F.M., Sabahattin ZAIİM Armağanı*, 1994 / B – 3, c – 1 – 4, İstanbul, s. 777.

¹³⁰ Sinan SÖNMEZ (1990), “Az Gelişmiş Ülkelerin Finansmanında Özel Bankaların İşlevi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi M.A.M.K.* 32.Seri, İstanbul, s. 104.

¹³¹ Esfender KORKMAZ (1988), “Dış Borçlanma Krizine Yol Açan Gelişmeler”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası 50. Yıl Armağanı*, Cilt: 44, Sayı: 1 – 4, İstanbul, s. 138 – 139.

¹³² Nusret EKİN (1998), *Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret*, İTO Yayını, İstanbul, s. 35.

döneminde gelişen pazarların (emerging market) toplam piyasa kapitalizasyonu içerisindeki ağırlıklarının da % 2,5'ten % 8,4'e yükseldiği görülmektedir.¹³³ Bu dönüşümde Dünya Bankası istatistiklerine göre 1989'da günlük kambiyo işlem hacminin 650 milyar dolara ulaşmasının etkisi son derece etkilidir.¹³⁴ Faiz ve döviz swaplarından yararlanan bu işlemlerde 1976 – 92 dönemindeki aylık hisse senedi getirilerindeki en yüksek seviyelerin % 3 – 5 seviyeleriyle reel olarak başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere gelişen pazarlarda sağlanması¹³⁵, kısa süreli sermaye hareketlerinin yönünü bu pazarlara çevirmesini de kaçınılmaz kılmıştır. Bizzat OECD gibi kuruluşlar da finansal rekabeti artıracığı gerekçesiyle kısa vadeli sermaye hareketlerinin global çaplı fleksibilitesini desteklemiştir.¹³⁶

Bütün bu fleksibilite ortamında ilk kırılmanın 1994 tarihli krizinde yaşandığı görülmektedir. Amerikan desteğiyle kolay atlatılıp global kapsama ulaşmayan bu ilk kırılmadan sonra ikinci kırılma 1997'de Asya Kaplanları olarak bilinen Güney Doğu Asya ülkelerinde yaşanmış ve global çapta dalga dalga yayılmıştır.

Tablo 20: Bölge Ülkelerinin 1996 – 1997 Yıllarında GSMH'larında Büyüme

	Tayland	Japonya	Endonezya	Filipinler	Malezya	G. Kore	Çin	Tayvan
1995 - 1996	6,4	3,9	8,0	5,7	8,8	7,1	9,6	5,7
1996 - 1997	0,6	1,0	5,0	4,3	7,0	6,0	8,8	6,7

Kaynak: Murat KAYACAN vd (1998), *Güneydoğu Asya Krizli Türkiye Ekonomisi ve İMKB'ye Etkileri*, 2.Baskı, İMKB, İstanbul, s. 7.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere ilgili 9 bölge ülkesinden Tayvan dışında tümünde büyüme oranlarında son derece sert düşüşler yaşanmıştır. Bu sermaye piyasaları dinamikli döviz krizinin akabindeyse, Türkiye'nin de dahil olduğu gelişen pazarlara yönelik sermaye akımlarında ciddi düşüşlerin olmasına esas yol açan Rusya Krizi, 1998'de gerçekleşmiştir.

Rusya Krizi'nde borç geri ödemeleri askıya alınarak moratoryum ilan edilmiştir, ve ödemeler Ruble cinsinden yapılarak takvime bağlanmıştır.¹³⁷ Yer yer % 40'lara ulaşan sermaye kaybı anlamını taşıyan bu gelişmeye uluslararası yatırımların gelişen pazarlardan tekrar kurumsallaşmış piyasa ekonomilerine fon aktarımında bulunmalarıyla şekillenen, tam anlamıyla konjonktürel bir kırılmaya yol açmıştır.

¹³³ Dominique PHILON, *Döviz Kurları*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 48.

¹³⁴ Targan ÜNAL (1995), *Gelişen Borsalarda Kamusal Yatırımcılar – Türkiye Örneği*, İMKB Yayını, İstanbul, s.8.

¹³⁵ Murat ÇİFTÇİ (1999), “AB Emeklilik Fonlarının Yatırım Pörfteylerinin Global Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Türkiye'ye Yönelik Alternatif Model Önerisi”, *Reasürör*, Sayı: 33, İstanbul, s. 7.

¹³⁶ Murat ÇİFTÇİ (1999), *Ampirik Bulgular Işığında “Sosyal Devlet” Kavramının Sosyo – Ekonomik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No: 4206 / 567, İstanbul, s. 85.

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜMTİS (1998), *Tümtis Çalışma Raporu 1995 – 1998*, İstanbul.

3. 2. 2. İÇ BORÇLARIN DIŞ BORÇLARA ÇEVİRİMİ OPERASYONU (1999 ve 2001)

Osmanlı dönemindeki Mires İstikrazında da olduğu gibi 1993'te de benzer bir girişimde bulunulmasına karşılık başarılı olunamamıştı. Ancak söz konusu dönemde iç finansman kaynakları, iç borç çevriminin kriz maliyetiyle de olsa gerçekleştirilebilmesine olanak tanımıştır. 1998'deki iç borç geri ödeme yükümlülüklerinin çevrilemez duruma gelmesi sonucunda iç borçların dış borçlara çevrimi operasyonuna zorunlu olarak başlanmıştır. Bu sefer, böyle bir tasarrufta bulunma lüksüne sahip olamayan idare, IMF ile stand – by antlaşması imzalamanın yollarını da aramıştır. Bununla ilgili ilk somut girişim 9 Aralık 1999'da IMF'ye verilen niyet mektubu ile olmuştur. Ancak 1999 – 2001 dönemindeki uygulamalar, mevcut başarısızlık nedeniyle Mires İstikrazı'yla özdeş konumdadır. Bu nedenle de iç borçların dış borçlara çevrimi sürecini 2001 olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

IMF'e verilen niyet mektubunun ana hatlarına bakıldığında, kamu maliyesini disipline olmaya ve liberalizasyona yönelik kararlarla karşılaşmaktadır. Buna göre bankacılık sisteminde haksız rekabeti önleyici ve sistemi güçlendirici önlemler üzerinde durulmuş, özelleştirmeye yönelik hedefler belirlenmiş, mali hesapların temsiliğini ve şeffaflığını sağlamak üzere 2001'e kadar tüm bütçe dışı fonların kapatılması üzerine taahhütte bulunulmuştur.¹³⁸

Özellikle bütçe dışı fonların kapatılmasına yönelik taahhüt, maliye disiplini açısından son derece önemlidir. Bilindiği üzere özellikle 1980 sonrasında bütçe dışı fonlar yoğun şekilde kurulmuş, 1988'e gelindiğindeyse 109 bütçe dışı fon mevcuduna ulaşılmıştır.¹³⁹ Örneğin Savunma Sanayiini Destekleme Fonu, uzun yıllar askeri harcama yekununun tam olarak tespit edilememesine ve gerçekleşenle muhasebeleştirilen yekun arasında ciddi sapmaların yaşanmasına yol açmıştır.¹⁴⁰ Bu açıdan bütçede tahsis ilkesinin ve belirlilik ilkesinin açık ihlaliyle de karşılaşmaktadır.¹⁴¹

1999'da taahhüt edilen bütçe dışı fonların kapatılması, özellikle iki finansal krizinin yaşanması sonrasında süratle kapatılarak 2001 sonu itibarıyla bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra Dünya Bankası'ndan kredi temininde duyulan ihtiyaç nedeniyle "Destekleme Fiyat İstikrar Fonu" hariç tüm bütçe içi fonlar da kapatılmıştır.¹⁴²

İç borçların dış borçlara çevrimi sürecinde iki büyük finansal krizin oluşumu, programın yenilenerek ek kaynak sağlanmasını zorunlu kıldığından 1999'u 1860 – 61

138 Gazi ERÇEL (1999), *IMF'ye Niyet Mektubu*, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin7imf7mektub.html (Erişim: 23 Haziran 2001).

139 Oğuz OYAN (1990), "*Türkiye'de Kamu Fonlarının Gelişimi ve Özellikleri*", İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K., 32.Seri, İstanbul, s. 97.

140 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşegül MUTLU (1994), *Savunma Harcamaları*, M.Ü. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No: 6, İstanbul, s. 90 – 104.

141 Ömer Faruk BATUREL (1996), op. cit. s. 26.

142 TCMB (2001), *Para Politikası Raporu*, Ankara, s. 85.

tarifli başarısız Mires İstikrazı'yla özdeşleştirmek gerekir. Bu noktada 2001 yılında verilen ek niyet mektubu ile de iç borçları dış borçlara çevrimini başlatmak mümkündür.

Türkiye'nin dış borç yükü ve ödeme yükümlülükleri, global yapıyla birlikte ele alındığında, iç borçların dış borçlara çevrim başarısının sınırlanacağı da stand – by antlaşması öncesinde bile gösterilmektedir.

Tablo 21: Türkiye'nin 1999 – 2005 Yılları Arasında Öngörülen Orta – Uzun Vadeli Dış Borç Projeksiyonu (Milyon \$)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Toplam
Toplam Ödeme	18,186	20,114	14,861	11,181	10,192	6,425	17,017	97,976
Kamu	9,168	9,696	10,191	7,922	8,338	5,409	12,719	63,444
Özel	9,016	10,417	4,670	3,259	1,854	1,016	4,298	34,529
TCMB	2	1	0	0	0	0	0	3

Kaynak: TCMB (2001), *Yıllık Rapor 2001*, Ankara.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Türkiye'nin 1999 – 2005 dönemindeki dış borç ödeme yükümlülüğü 98 milyar dolara ulaşmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yüksek yükümlülüklerin çevriminde dahi güçlük çekileceğinin beklenmesi gerekirken, tıpkı 1861 paniği sonrasında olduğu gibi dış borçlanmaya gidilmiş, 1861'den itibaren Amerikan İç Savaşı'nın etkisiyle Osmanlı'ya bakıştaki dönüşümde olduğu gibi 11 Eylül Saldırısı sonrasında da ek mali kaynaklar Türk idaresine tahsis edilmiştir.

Henüz iç borçların dış borçlara çevrimi süreci devam etmekte olup sonuçları üzerine dönemselsel bir karşılaştırma yapma olanağı da, tahminin ötesine geçemeyeceğinden mümkün görünmemektedir.

4. HANEDANLIKTAN CUMHURİYETE İÇ BORÇLARIN DIŞ BORÇLARA ÇEVİRİMİ SÜREÇLERİNİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

4. 1. ANALİZİN TERCİH NEDENLERİ

Sıra korrelasyon katsayı analizi, iktisadi bilimlerde yoğun olarak tercih edilen bir metod olma hüviyetini kazanamamış olup; ekonomistlerin mesafeyle yaklaştıkları bir analiz konumunda bulunmaktadır. Bu eğilimdeki en önemli nedense, veriler arasındaki aralığın değişken olması nedeniyle klasik korrelasyon katsayı analiziyle örtüşmemesidir.

Mekan kısıtı altında ekonomi – politığın zaman kısıtsızlığı olarak tanımlanabilecek olan bu çalışma, yeni bir yaklaşımı ortaya koymayı hedeflemenin yanı sıra istatistiksel analiz metodunda da ciddi anlamda yeni bir bakış taşımayı amaçlamıştır.

Ekonomi – politik üzerine yapılan çalışmalarda özellikle makro – ekonomik değişkenlerin esas alındığı analizler “regresyon, nedensellik vd..” yoğun olarak

kullanılmaktadır. Halbuki özellikle ekonomi – politik, konusu ve kapsamı açısından yaşanan dönüşümler ve süreklilik olgusundan hareket etmektedir. Ancak “dönüşüm” ve “süreklilik” kavramları, bir kaç yıllık veya birkaç on yıllık periyotları açıklayabildiğinden, temsili olabilecek yeterlilikte çoğu zaman değildirlir. Ancak birkaç asırlık periyotlar için yapılacak analizler için de çoğu zaman temsili veri sepetine sahip olma olanağı bulunmamaktadır.

Ekonomi – politikte yeni bir yaklaşımın amaçlandığı bu çalışmadaysa süreçler, veri sepetini oluşturmaktadır. Makro ekonomik büyüklüklerse her süreci içsel periyotta açıklamayla görevlendirilmiştir. Bu sayede “Dönüşüm” ve “süreklilik” kavramlarını açıklamadaysa uzun dönemli ampirik analizde bulunmak mümkün olacak ve yeni bir istatistiksel yaklaşımla kanıtlanması da sağlanarak sözel ağırlıklı öznel bakış da nesnelleştirilebilecektir.

İlk bakışta süreçlerin birbirini takip edişleri üzerine kurulan dönemsel karakterli istatistiksel analizin, sosyometrik mi ekonometrik mi olduğu konusunda tereddütler yaşanabilir. Ancak konu dikkatle incelendiğinde, ekonomi – politığın sürekliliği üzerine inşa edilen bir yapıyla karşılaşılır. Sosyolojik dönüşüm ya da süreklilik de bu yaklaşımda bir alt kümeyi oluşturmaktadır.

Ekonomi – politik üzerine yeni bir yaklaşımın temelini oluşturmayı hedefleyen bu çalışmada, 1838 – 63 ve 1980 – 2001 dönemlerinde yaşanan süreçlerin birbirini takip sırası üzerine spearman (sıra) korrelasyon katsayısı analizine gidilmiştir.¹⁴³

4. 2. UYGULAMA (1838 – 1863 İLE 1980 – 2001 DÖNEMLERİNİN SÜREÇSEL AŞAMALARIN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ)

Dışa açılma stratejisinin tercihi sonrasında iç borçlanma stratejisinin benimsenmesi, borç sarmalına giriş sonrasında iç borçların dış borçlarla çevrimi ve ardından düzenlenen mali reformlar ve liberalizasyon süreçleri aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

¹⁴³ Kuramsal temellerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet GENCELİ (1989), *Ekonometride İstatistiksel İlkeler*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 304 – 318. Haluk CİLLOV (1993), *İstatistik Metodları*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No:3801 / 545, İstanbul, s.235 – 237. Örnek uygulamalar için bkz. Murat ÇİFTÇİ (1999), *Ampirik Bulgular Işığında “Sosyal Devlet” Kavramının Ekonometrik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No:4205 / 566, İstanbul.

Tablo 22: 1840 – 1863 ve 1984 – 2000 Karşılaştırılması

Süreçler ve Olaylar	Sıra	Süreçler ve Olaylar	Sıra
Dışa Açılma (1838 Baltımanı Antlaşması)	1	Dışa Açılma (24 Ocak 1980)	1
İç Borçlanma Stratejisi (1840 – Kaimeler)	2	İç Borçlanma Stratejisi (1984)	2
Konvertibilite (1844 tarihli tahsis-i sikke işlemi)	3	Konvertibilite (5 Ağustos 1989)	4
İç Borç Sarmalına Giriş (1848 – 52 İane-i Umumiyye)	4	İç Borç Sarmalına Giriş (1991 – Vergi Yükünde Sıçrama)	5
Finans Piyasalarında Kurumsallaşma (Muteber Sarraflığı – 1852)	5	Finans Piyasalarında Kurumsallaşma (1986 – İMKB' nin kuruluşu)	3
İç Borçlarda Wade Uzatma Operasyonu (1856, 1859)	6	İç Borçlarda Wade Uzatma Operasyonu (1993, 1998)	6
Başarısız İç Borçların Dış Borçlara Çevrimi Operasyonu (Başarısız Mires İstikrazı 1860 - 1861)	7	Başarısız İç Borçların Dış Borçlara Çevrimi Operasyonu (1999)	7
İç Borçların Dış Borçlara Çevrimi Operasyonu (1862)	8	Mali Reform ve Liberalizasyon (2001 Fonların Kaldırılması)	9
Mali Reform ve Liberalizasyon (1863 – Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi)	9	İç Borçların Dış Borçlara Çevrimi Operasyonu (2001)	8

a) SIRA KORRELASYON KATSAYISININ BULUNMASI

$$\left. \begin{array}{l} n = 9 \\ \sum d^2 = 8 \\ T_{0,05; 7} = 1.943 \\ \alpha = 0.05 \end{array} \right\} \Rightarrow r_s = 1 - \frac{6 \times \sum d^2}{n \times (n^2 - 1)} = 1 - \frac{48}{504} \cong 0,905$$

[1]

b) SINAMA TESTLERİ

$$\left. \begin{array}{l} H_0: p_s = 0 \\ H_1: p_s \neq 0 \end{array} \right\} \Rightarrow T_{hes} = r_s \times \frac{(n-2)^{1/2}}{(1-r_s^2)^{1/2}} \cong 5.204$$

aa)

[2]

$$T_{hes} > T_{tab} \implies H_0 \text{ red.}$$

[3]

T testi sonucuna göre “normal dağılım” her iki dönemdeki süreçler arasında yaklaşık % 91 gibi yüksek oranlı bir ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

bb) İkinci test seçeneği Glasser – Winter tablosudur. Buna göre $n = 9$ ve $\alpha = 0,05$ için tablo değeri 0.5833 tür. $T_{hes} = 5.204$ olduğundan, tablo değerinin çok üstünde gerçekleşen bu değerle süreçler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu yeniden sınanmaktadır.

cc) Üçüncü test seçeneği ise $S(d^2)$, ye göre düzenlenmiş Kendall tablosudur.

$$\left. \begin{array}{l} n=9 \\ S'_0 = 242 - 48 = 194 \end{array} \right\} \wedge S'_0 = 194 \Rightarrow P_0 \cong 0.0328 \quad [4]$$

$$S_0 = 48 \Rightarrow P'_0 \cong 1 - 0.0328 \cong 0.9672 > 0.95 \quad [5]$$

olduğundan, ilişkinin bir kez daha anlamlılığı sınanmıştır.

5. SONUÇ

Ekonomilerde köklü değişimlere yol açan kırılma noktaları vardır. Pek çok kırılma noktası aynı zamanda ekonomilere kendine özgü bir karakter kazandırır. Bu özgün karakter ise ancak yeni bir kırılmada yön değiştirebilir. Türk ekonomisi – politikası ve dolayısıyla da maliye politikası açısından Baltalimanı Antlaşması ve Tanzimat Fermanı da böyle bir karaktere sahiptir.

Kırılma sonrası karakteristiği tanımlamada da “mekan kısıtı altında zaman kısıtsızlığı” son derece temsili bir özelliğe sahip olacaktır. Çünkü Karl POLANYI'nin de savunduğu üzere her zaman dilimi ve her mekanda farklı karakteristiğe sahip ekonomiler hep varolmuştur ve varolacaktır da.

Tanzimat sonrası Türk ekonomisi – politikasının ve beraberinde de maliye politikasının belirsiz bir kırılma noktasına kadar sonsuz limitli oluşu nedeniyle zaman kısıtsızlığının analizinde; iç borçların dış borçlara çevrimi süreçleri yüz kırk yıllık zamansal farklılığa sahip iki dönem için incelenmiş ve her iki dönem arasında iç borçlanma stratejisinin benimsenmesinden, dış borçlara çevrimine kadar geçen süreçlere kadar yoğun bir ilişkinin varlığıyla karşılaşılmıştır.

Makro ekonomik değerlerin farklılığı ve veri sepetlerinin temsililiğinin sınırlılığı karşısında süreçler için istatistiksel bir uygulamanın sosyo – ekonomik analizi destekleyip desteklemeyeceğinin test edilmesi için, ekonometride makro ekonomik değerlerle sınırlı kalınması sebebiyle uygulama olanağını çok fazla bulamayan “Sıra (Spearman) Korrelasyon Katsayısı Analizi” tercih edilmiştir.

İç borçlanma stratejisinin benimsenmesinden dış borçlarla çevrilmesine kadar geçen süreçlerin gelişim sırasından hareket edilen bu istatistiksel analizde, üç ayrı testle sonuç sınanmış ve aralarında yüz kırk yıllık zaman farkı bulunan iki dönemde gerçekleşen süreçlerin oluşum sıralaması açısından % 91 oranında pozitif “aynı” yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Böylece bu istatistiksel analizin de desteklediği üzere ekonomi – politik ve dolayısıyla da maliye politikalarında mekan kısıtı altında zaman kısıtsızlığının mevcut bulunduğunu “diğer bir deyişle tarihin tekerrür ettiği” savunmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABAÇ, Selçuk (1990), *Türkiye’de Bankacılık ve Bankalar Sistemi 90*, IBAR Yayınları, İstanbul.
- ABUŞOĞLU, Ömer (1986), *Türk Lirasının Konvertibilitesi*, GÜR – YAY Matbaacılık, Adana.
- AÇBA, Sait (1995), *Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması (1854 – 1914)*, Afyon Kocatepe Üniv. İ. İ. B.F. Afyon.
- ADELMAN, Gerhard (1969), “Structural Change in the Rhenish Linen and Cotton Trades at the Outset of Industrilization”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London.
- AKBANK (1998), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul.
- AKDOĞAN, Abdurrahman (1998), *Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması*, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKKAYA, Şahin (1993), “Farklı Bir Bunalım: Stagflasyon”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi M.A.M.K. Menduh Yaşa Armağanı*, 34.Seri, İstanbul.
- AKSOY, Şerafettin (1999), *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 5.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can (1994), *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, Doğu Matbaası, Ankara.
- AKYILDIZ, Ali (1996), *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yay. İstanbul.
- AKYÜZ, Yılmaz (1985), “Türkiye’de Mali Sistem Aracılığıyla Kaynak Aktarımı:1980 Öncesi ve Sonrası”, *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler-Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi Yayınevi.
- ALKİN, Erdoğan (1980), *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayınları.
- ALTUĞ, Nuray (1994), “Türkiye’de İç Borçların Yapısında 1970 – 1992 Yılları Arasında Meydana Gelen Değişmeler Üzerine Bazı Gözlemler”, *İ.Ü. İktisat F. M.A.M.K.*, 36. Seri, İstanbul.
- ALTUĞ, Yılmaz (1995), *Çin Sorunu*, İ.Ü. İktisat Fak., Yayın No:3848 / 548, İstanbul.
- ALTUĞ, Yılmaz (1998), *Vietnam*, İ.Ü. İktisat Fak., Yayın No:4138 / 562, İstanbul.

- ARIN, Tülay (1986), “Dünyada Katma Değer Vergisi Uygulaması”, *İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K.*, 30. Seri, İstanbul.
- ARIN, Tülay (1988), “Keynesçi Akımlar: Keynesçiliğin Krizi ve İç Tartışmalar”, *İ.Ü. İ.F.M Prof.Dr. Süleyman Bar da’ya Armağan*, C:45, İstanbul.
- ASTHON, T.S. (1996), *An Economic History of England:The 18th Century*, METHUEN&CO.LTD, London.
- BABAN, Şükrü (1940), “Tanzimat ve Para”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- BAGLUELL, S. Philip, G. E., Mıngay (1971), *Britain and America 1850 – 1939*, a study of economic change, Published Routledge & Kegan Paul Ltd, London.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1940), “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- BATIREL, Ömer Faruk (1996), *Kamu Bütçesi*, 8.Baskı, M.Ü. Nihad Sayar Eğitim Vakfı, İstanbul.
- BAYKARA, Tuncer (1994), “II. Mahmud’ un Islahatında İç Temeller: 1826 – 1839 Arasında Anadolu”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, s.266.
- BLANCHARD, M. (1969), “The Railarary Policy of the Second Empire”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London.
- BLAND (1883), “Türk Maliyesi Hakkında Rapor”, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, Der: Nezi h VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No:200/355, Ankara, 2000.
- BRUGMANS, I. J. (1969), “Economic Fluctuations in the Netherlands in the 19th Century”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London.
- BUĞRA, Ayşe (1999), *İktisatçılar ve İnsanlar-Bir Yöntem Çalışması*, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CAN BİLMEZ Bülent (2000), *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908 – 1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- CEZAR, Yavuz (1986), *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- CIPOLLA, Carlo (1993), *Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, Çev: Ali İhsan KARACAN, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- CİLLOV, Haluk (1993), *İstatistik Metodları*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No:3801 / 545, İstanbul.
- CLAY, Chirstopher (2000), *Gold For the Sultan – Western Bankers and Ottoman Finance 1856 – 1881*, I. B. Touris Publishers, London & New York.
- CONZE, Werner (1969), “The Effects of 19th Century Liberal Agraran Reforms on Social Strcture in Central Europe”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London
- COŞKUN, Gülay (1986), *Devlet Bütçesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.

- ÇAKMAN, Kemal (1991), “Sermayenin Marjinal Ürün Değeri, Faiz Oranı ve Kar Oranı”, *Hacettepe Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara.
- ÇALIK, Ethem (1993), “Osmanlı Borçları”, *Türkiye Günlüğü*, İstanbul
- ÇAM, Esat (1993), *Devlet Sistemleri*, Der Yayınevi, İstanbul.
- ÇELİK, Galip (1995), *Servet ve Harcama Vergileri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Murat (1999), “AB Emeklilik Fonlarının Yatırım Pörfteylerinin Global Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Türkiye’ye Yönelik Alternatif Model Önerisi”, *Reasürör*, Sayı:33, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, Murat (1999), *Ampirik Bulgular Işığında “Sosyal Devlet” Kavramının Ekonometrik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No:4205 / 566, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, Murat (1999), *Ampirik Bulgular Işığında “Sosyal Devlet” Kavramının Sosyo – Ekonomik Analizi*, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını No:4206 / 567, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, Murat (2001), *Dünyada ve Türkiye’de 1980 Sonrası Savunma Harcamalarının Gelişimi*, (Marmara Üniv. S.B.F. Mali İktisat Bilim Dalı Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul.
- ÇİĞDEM, Ahmet (1996), “Gellner’in İslam Toplumu Modeli Üzerine Bir Not”, *Toplum ve Bilim*, İstanbul.
- ÇİZAKÇA, Murat (1993), *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İlmi Neşriyat, İstanbul
- DİE (2001), *İstatistik Göstergeler 1923 – 1998*, Ankara.
- DOĞAN, Seyhun (1996), *IMF İstikrar Programları ve Türkiye*, Işıklı Basım - yayın, İstanbul.
- DRUCKER, F. Peter (2000), *Yeni Gerçekler*, Çev: Birtane KARANAKÇI, 7.Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara.
- DURAN, Mahmut (1996), “Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı”, *Kamu Kesimi Finansman Açıkları – 10. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İ.Ü. İktisat F. Maliye Bölümü Yayını, 554/80, İstanbul.
- EKİN, Nusret (1998), *Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret*, İTO Yayını, İstanbul.
- EKMEKÇİ, Esra (1994), *Kurumlar Vergisinde Dar Yüklümlülük*, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul.
- ERÇEL, Gazi (1999), *IMF’ye Niyet Mektubu*, www.tcbm.gov.tr/yeni/evds/-yayin7imf7mektub.html (Erişim: 23 Haziran 2001).
- ERDEM, Edhem (2000), *Osmanlı Bankası Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Feridun (1980), *Kredi Sistemleri*, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- ERGİNAY, Akif (1976), *Kamu Maliyesi*, 5.Baskı, A.Ü. Hukuk Fakültesi, Yayın No: 382, Ankara.
- ERGİNAY, Akif (1981), *Vergi Hukuku*, 9.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ERKAL, Mustafa E. (1995), *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 6.Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

- EROL, Mine (1970), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kağıt Para (Kaime)*, TTK, Ankara.
- ERÖZ, Mehmet (1977), "Sosyolojide Sebeplilik, Hürriyet ve Zaruret Meselesi", *İ.Ü. İktisat F. FİNDİKOĞLU Armağanı*, 2260/389, İstanbul.
- ERTEM, Süleyman Kani (1999), *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, (Haz: Osman Selim KOCAOĞLU), Temel Yayınları, İstanbul.
- EYÜPGİLLER, Servet (1994), *Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*, 5.Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- FALAY, Nihat (1996), *Maliye Tarihi*, 2.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s.12-13.
- FERTEKLİGİL, Azmi (1984), "Menkul Kıymet Borsaları", *Türkiye' de Sermaye Piyasaları Semineri Tebliğleri*, SPK ve İKV Yayınları İstanbul.
- FOSTER, HOBART, LORD (1861), "Türkiye' nin Mali Durumu Hakkında Rapor", *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Derleyen: Nezih VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000/355, Ankara, 2000
- FOURASTIE, Jean (1975), *1995 Uygarlığı*, Çev: Tanju GÖKÇÖL, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- GENCELİ, Mehmet (1989), *Ekonometride İstatistiksel İlkeler*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- GÖRGÜN, Sevim (1994), *Maliye Politikası*, İ.Ü. SBF, İstanbul.
- GÜÇLÜ, Sami, IŞIKARA, A. Kadir (1996), "1960 – 1992 Döneminde Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bir Değerlendirme", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahattin ZAIM Armağanı*, 1994 / B – 3, C: 1 – 4, İstanbul.
- GÜRAN, Tevfik (1988), "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi": Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841 – 1861", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C:13, S:17, Ankara.
- GVK, 103. madde, 4444 / 3 – Geçici 57. madde.
- HANSEN, A.H. (1961), *Para Teorisi ve Maliye Politikası*, Çev:Ahmet KILIÇBAY, 2.Baskı, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- HAYEK, Friedrich A. (1995, 96, 97), *Hukuk, Yasama, ve Özgürlük*, 3cild, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- HITLER, Adolph (1998), *Kavgam*, Çev: M. Selman UĞURLU, Kamer Yatınları, İstanbul.
- HOBART, LORD (1863), "Türk Maliyesi Hakkında Rapor", *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Der: Nezih VARGAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000/355, Ankara, 2000.
- IMF (2001), *International Financial Statistics February 2001*, Washington.
- IMKB (1995), *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*, İstanbul.
- İLKİN, Akın (1985), "Merkez Bankası Kaynaklarının Harp Finansmanında Kullanılması" *Harp Ekonomisi*, İstanbul.
- İNANCIK, Halil (1996), *Osmanlı İmparatorluğu – Toplum ve Ekonomi*, 2.Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul.

- İŞGÜDEN, Tamer (1984), “Ekonomi Teorisinin Sosyolojik Niteliği”, *M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, C:1, İstanbul.
- İTO (1999), *Aylık Ekonomik Veriler*, İstanbul.
- KARATAŞ, Cevat (1994), “Türkiye’ de Kamu Borçları, Vergi Sistemi ve Kamu Harcamaları 1980 - 93”, *İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K.*, 36. Seri, 3891/551/78, İstanbul.
- KAVAK, Ahmet (1992), *Katma Değer Vergisi Mevzuatı*, Alfa BasımYayım Dağıtım, İstanbul.
- KAYACAN, Murat vd (1998), *Güneydoğu Asya Krizli Türkiye Ekonomisi ve İMKB’ye Etkileri*, 2.Baskı, İMKB, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KAZGAN, Haydar (1975), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan İtibaren Anonim ve Limited Şirketler”, *Cumhuriyet’ in 50. Yılında Türkiye’ de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, A. Ü. SBF. Ankara.
- KAZGAN, Haydar (1995), *Osmanlı’da Avrupa Finans Kapitali*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Haydar vd (1995), *Osmanlı’ dan günümüze Türk Finans Tarihi*, CiltI, İMKB, İstanbul.
- KEYDER, Çağlar (1999), “Güney Avrupa Modernitesi ve Değişim”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 26(3-4), Ankara.
- KILIÇBAY, Ahmet (1991), *Türk Ekonomisi*, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- KISSINGER, Henry (2000), *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. KURT, 2.Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Esfendar (1988), “Dış Borçlanma Krizine Yol Açan Gelişmeler”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 50. Yıl Armağanı, Cilt: 44, Sayı: 1 – 4, İstanbul.
- KUMBASAR BAYRAKTAR, Sibel (1994), *Türkiye’ de Sermaye Piyasası Araçlarının Vergilendirilmesi*, İMKB, İstanbul.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran (1995), *Genel Sosyoloji*, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- LEBRET, J. SAUVE’E (1950), *Pecheries Mondiales et Marche’ du Poisson (Tome – I)*, Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, Presses Universitaires de France, Paris
- LENDES, D. (1969), “The Old Bank and the New: The Financial Revolution of the 19th Century”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London
- LIPSEY, PURVIS vd (?), *İktisat*, Çev:Ahmet ÇAKMAK, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- MAHÇUPYAN, Etyen (1978), “Piyasa Modeli, Toplumsal Yapılar ve K. POLANYI”, *Toplumcu Düşün*, Sayı: 4, İstanbul.
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel müdürlüğü (1996), *Tanzimattan Günümüze Devlet Bütçesi*, Ankara.

- MASCHKE, Erich (1969), "Outline of the History of German Cartels from 1873 to 1914", *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arnold Ltd, London.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyeddin (1979), "Felsefi Antropoloji Işığında sosyoloji", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları*, 2629/446, İstanbul.
- MİNİBAŞ, Türkel (1992), *Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul.
- MOREIRE Morvan de Mello vd (1978), *Countrie Profiles – Brazil*, a Publication of the Population Council,
- MURRAY, Stewart (1991), *Gold 1991*, Gold Fields Mineral Services Ltd, London.
- MUSABALLI, Hakkı (1978), *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Selçuklu Matbaası, İstanbul.
- MUTLU, Ayşegül (1994), *Savunma Harcamaları*, M.Ü. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No: 6, İstanbul.
- NADAROĞLU, Halil (1974), *Kamu Maliyesi Teorisi*, İ.İ.T.İ.A. Yayını, İstanbul.
- Nations Unions (1975), *Manuels sur les Methodes D'estimation de la Population - Manuel 8 – Methodes de Projection des Populations Urbaine et Rurale*, New York
- OECD (1976), *National Accounts Statistics – Volume II*.
- OECD (1994), *Etudes Economiques De L' Ocde Turquie*, Paris.
- Oktay YENAL (1999), *Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı-Eğitim Boyutu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- OKYAY, Vildan (1981), "Batı Anadolu Bölgesinde Ulaşım Sistemindeki Değişikliğin Merkezler Kademelenmesi Üzerindeki Etkileri (1844 – 1914)", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 8(3 / 4), Ankara.
- ORTAYLI, İlber (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2000), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 – 1880)*, TTK, Ankara.
- OYAN, Oğuz (1990), "*Türkiye' de Kamu Fonlarının Gelişimi ve Özellikleri*", İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K., 32.Seri, İstanbul.
- ÖKÇÜN, Gündüz (1969), "*20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları*", ABADAN' Ankara Armağan, SBF, Ankara.
- ÖLÇER, Cüneyt (1989), *Osmanlı Devleti Aracılığıyla Yapılan Osmanlı Devleti Borç Antlaşmaları – Metinler*, Yayınevi Belli Değil, İstanbul.
- ÖNCEL, Mualla (1982), *Vergi hukuku – Uygulamalı Türk Vergi Sistemi*, A.Ü. Hukuk Fak. Yayını, Yayın No: 462, Ankara.
- ÖNER, Erdoğan (1996), "Kamu Kesimi Gelir – Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme: (1975 – 1993)", *Kamu Kesimi Finansman Açıkları – 10. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İ.Ü. İktisat F. Maliye Bölümü Yayını, 554/80, İstanbul.

- ÖNSOY, Rifat (1994), “Tanzimat Dönemi İktisat Politikası”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara.
- ÖNSOY, Rifat (1994), “Tanzimat Döneminde İktisadi Düşüncenin Teşekkülü”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, 2.Baskı, TTK, Ankara.
- ÖZGÜVEN, Ali (1987), “Jean Babtiste Say”, *İ.Ü. İ.F.M. Sabri Ülgener’ e Armağan*, C:43, S:1-4, İstanbul.
- ÖZGÜVEN, Ali (1991), *İktisat Bilimine Giriş*, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem (1985), “*Türkiye’ nin İç ve Dış Borçları*”, İ.Ü. İktisat Fak..M.A.M.K., 29.Seri, 3304/510/68, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, Yurt Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (1994), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (1995), “En Büyük Tağşiş ve 1844 Tarihli Tahsis-i Sikke İşlemi”, *Toplumsal Tarih*, C:3, S:13, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (1999), *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- PARASIZ, İlker (1992), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 4.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PARASIZ, İlker (1995), *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Yayınevi, Bursa.
- PEACOCK, T. Alan, WIESMAN, Jack (1961), *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton University, Princeton.
- PHILON, Dominique, *Döviz Kurları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- POLANYI, Karl (1978), “Kurumsallaştırılmış Süreç Olarak Ekonomi”, Çev: Etyen MAHÇUPYAN, *Toplumcu Düşün*, Sayı: 4, İstanbul.
- POLANYI, Karl (1986), *Büyük Dönüşüm*, Çev: Ayşe BUĞRA, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- ROBINSON, Joan (1984), *İktisat Felsefesi*, Çev: Vural SAVAŞ, M.Ü. İİBF Yayını, 417/366, İstanbul.
- RUMROLD (1872), “1872 – 73 Yılları Türk Bütçesi ile İlgili Rapor”, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861 – 1892)*, Der: Nezih VARCAN, T.C. Maliye Bakanlığı, Yayın No: 2000/355, Ankara, 2000.
- S. STRUMILIN (1969), “Industrial Crises in Russia 1847 – 1867”, *Essays in European Economic History 1789 – 1914*, Edt: F. CROUZET vd, Edward Arrol Ltd, London.
- SAMUELSON, Paul A., NORDHAUS, William D. (1989), *Economics*, 13.Edition, McGRAW-HILL International Editions.
- SARC, Celal (1940), “*Tanzimat ve Sanayimiz*”, Tanzimat I, Maarif Matbaası, İstanbul.
- SAYIN, Abdurrahman Vefik (1913), *Teklif Kavaidi*, (Latin Alfabesine Transkripsiyonu: F. Hakan ÖZKAN), T.C. Maliye Bakanlığı, 1999/352, Ankara

- SELÇUK, Hasan (1996), “*Körfez Ülkelerinin Fon Fazlalıklarının Uluslar arası Plasmanı*”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahattin ZAİM Armağanı, 1994 / B – 3, c – 1 – 4, İstanbul.
- SEVİĞ, Veysi (1998), “*Bütçe Üzerindeki Siyasi Baskılar ve Borçlanma Gereği*”, İ.Ü. İktisat Fak. M.A.M.K., 38. Seri, İstanbul.
- SÖNMEZ, Sinan (1990), “*Az Gelişmiş Ülkelerin Finansmanında Özel Bankaların İşlevi*”, İ.Ü. İktisat Fakültesi M.A.M.K. 32.Seri, İstanbul.
- STIGLITZ, Joseph (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çev: Ömer Faruk BATUREL, 2.Baskı, M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İstanbul.
- SUVLA, Refii Şükrü (1940), “Tanzimat Devrinde İkrazlar”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- T.C. Maliye Bakanlığı (1991), *OECD Üyesi Ülkelerde Uygulanan Gelir Vergisi Tarifeleri ile 1960 ve Sonraki Yıllarda Türkiye’de Uygulanan Gelir Vergisi Tarifeleri*, En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirim Tutarları, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı (1994), *1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı (1997), *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara.
- T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1989), *1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1994), *Türk İktisat Tarihi*, 2.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1998), *İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Finans Tarihi I*, İBB İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul
- TBB (1998), *Bankacılar*, Sayı:26, ek, İstanbul.
- TBB (1998), *Bankalarımız 1997*, İstanbul.
- TCMB (1997), *Yıllık Rapor (1996)*, Ankara.
- TCMB (1999), *Üç Aylık Bülten 1999 – II*, Ankara.
- TCMB (2001), *Para Politikası Raporu*, Ankara.
- TCMB (2001), *Yıllık Rapor 2001*, Ankara.
- TENGİRŞENK, Yusuf Kemal (1940), “*Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti’nin Harici Ticaret Siyaseti*”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- TOBB (1993), *1992 Ekonomik Rapor*, 48. Genel Kurul.
- TOPRAK, Zafer (1997), “İktisat Tarihi”, *Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908*, 5.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul.
- TOSUNER, Mehmet (1989), *1980 sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi*, Bayraklı Matbaacılık, İzmir.
- TUNA, Orhan (1986), “İktisadi Kriz – Depresyon ve Neticeleri”, *İ.Ü. İktisat Fak. Sosyal Siyaset Konferansları* 35 – 36. Kitaplar, 3409 / 515, İstanbul.
- TURANLI, Rona, İŞGÜDEN, Tamer (1987), *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

- TURHAN, Salih (1985), “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, *Harp Ekonomisi*, İstanbul.
- TURHAN, Salih (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, 6.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- TÜMTİS (1998), *Tümtis Çalışma Raporu 1995 – 1998*, İstanbul.
- TÜSİAD (1996), *1980 Sonrasında Kaynakların Kamu ve Özel Sektör Arasında Paylaşımı ve Sonuçları*, İstanbul.
- TÜSİAD (1996), *1996 Yılına Girerken Türk Ekonomisi*, İstanbul.
- UN (1972), *La Situation Demographique Dans le Monde en 1970*, New York
- ÜNAL, Targan (1995), *Gelişen Borsalarda Kamusal Yatırımcılar – Türkiye Örneği*, İMKB Yayını, İstanbul.
- VELDET, Hıfzı (1940), “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- WEBER, Max (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev: Özer OZANKAYA, İmge Kitabevi, Ankara.
- WEBER, Max (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev: Zeynep GÜRATA, Ayraç Yayınları, Ankara.
- World Almanac Education Group (2002), *The World Almanac and Book Facts 2002*, New York.
- YAŞA, Memduh (1978), *Devlet Borçları*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Ekonomi ve Maliye Enstitüsü Yayınları, 421/4, Ankara.
- YENAL, Oktay (1999), *Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı – Eğitim Boyutu*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara.
- YERASİMOS, Stefanos (1977), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye II – Tanzimattan I. Dünya Savaşına*, (Çev: Babür KUZUCU), 2.Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Sevdil, ALTUN, Oğuz (1995), “Türk Bankacılık Kesiminin Değerlendirilmesi: 1980 – 93 Dönemi”, *Türkiye’ de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü: 1980 Sonrası Dönemin Bir Değerlendirilmesi*, SPK, Ankara.
- YILMAZ, Serap (1992), “Osmanlı İmparatorluğu’ nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı – Hint Ticareti ile İlgili Bir Araştırma Fransız Arşivlerinden I”, *Belleten*, Sayı: 215, Ankara.
- ZAIM, Sabahattin (1992), *Çalışma Ekonomisi*, 9.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

**GENEL MAKRO EKONOMİK
DEĞERLENDİRME
VE
2008 YILI BÜTÇESİ***

Hasan Basri AKTAN

Maliye Bakanlığı
Müsteşarı

* 3 Ocak 2008 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde verilen konferans tebliği metni

1- GİRİŞ

Saygıdeğer Hocalarım ve Değerli Katılımcılar,

Öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu programı düzenleyen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığına, Maliye Bölümüne ve Maliye Araştırma Merkezine teşekkür ediyorum.

Konuşmamda Türkiye ekonomisinde gelişmeler ve mali yönetim sisteminin temelini oluşturan bütçe ile ilgili uygulanan politikalardan bahsetmek istiyorum.

Türkiye, son yıllarda makro ekonomik göstergelerinde kaydettiği olumlu gelişmelerle birçok ülkeye örnek olacak performans sergiledi. Ayrıca bu dönemde uygulanan bütçe ve ekonomi politikaları sonucunda temel ekonomik göstergelerde önemli iyileşme olduğunu ifade ederek konuşmama başlamak istiyorum.

Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi hızlandı. Bu gelişmeler; ekonomide enflasyonun tek haneye düşürülmesi, 23 çeyrektir aralıksız bir büyümenin sağlanması, bütçe açığının geçmiş yıllara göre önemli ölçüde azaltılması ve faiz oranlarının düşürülmesi ile gerçekleştirildi. Kamu maliyesinde sağlanan disiplin ve ihtiyatlı para politikası sayesinde, kamu borç yükü bir endişe kaynağı olmaktan çıkarıldı, ekonomi politikalarına olan güven güçlendirildi, enflasyonist beklentiler kırıldı ve enflasyon tek haneli seviyelere düşürüldü. Ekonomide istikrarlı büyüme sayesinde borç yükünde de önemli oranda gerileme sağlandı.

Bu istikrar ortamı sayesinde 2006 yılında yaşanan küresel dalgalanmaya rağmen 2007 yılı finansman programının temel dengelerinin korunması sağlandı. 2007 yılında kaydedilen olumlu gelişmelerin 2008 yılında da devam etmesini bekliyoruz. 2008 yılında temel olarak ekonomide özelleştirme, kayıt dışılığın azaltılması, finansal sektörlerde araç çeşitliliğinin ve derinliğinin artırılması, iş ortamının iyileştirilmesi ve istihdam üzerindeki yüklerin kaldırılmasına yönelik çalışmaların temel öncelikler arasında olduğunu belirtmek istiyorum.

Gerçekleştirilen yapısal reformlar yatırım ortamını küresel sermaye açısından son derece çekici hale getirdi. Doğrudan küresel yatırımlara yönelik kısıtlamalar ortadan kaldırıldı ve şirket kurma işlemleri sadeleştirildi.

Ekonomide özel sektöre dayalı büyüme ekonomisinin gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir yatırım ortamının oluşturulmasına dönük çalışmalar Ar-Ge ile ilgili yeni politikalarla birlikte 2008 yılında da devam edecektir.

2- DÜNYA EKONOMİSİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

Değerli Katılımcılar,

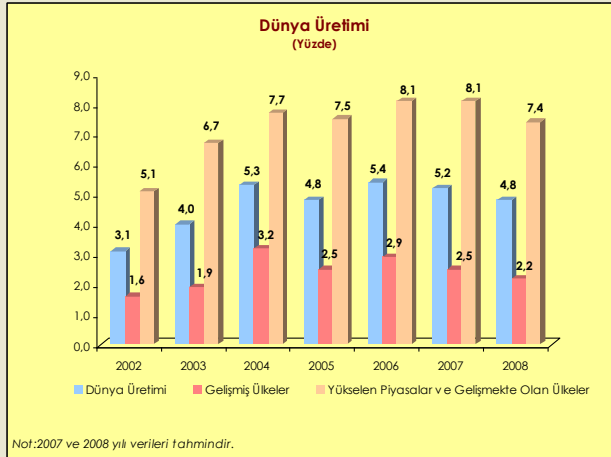
Türkiye ekonomisi ile ilgili gelişmelere geçmeden önce dünya ekonomisindeki gelişmelere kısaca değinmek istiyorum.

Dünya ekonomisi son yıllarda, gelişmekte olan ülkelerin gerçekleştirdikleri yüksek büyüme hızlarının da etkisiyle, büyüme açısından önemli bir aşama kaydetti.

Dünya genelinde enflasyon oranlarının denetim altında tutulması ve makroekonomik istikrarın korunmasına katkı sağlandı.

KÜRESEL BÜYÜME SÜRECİ

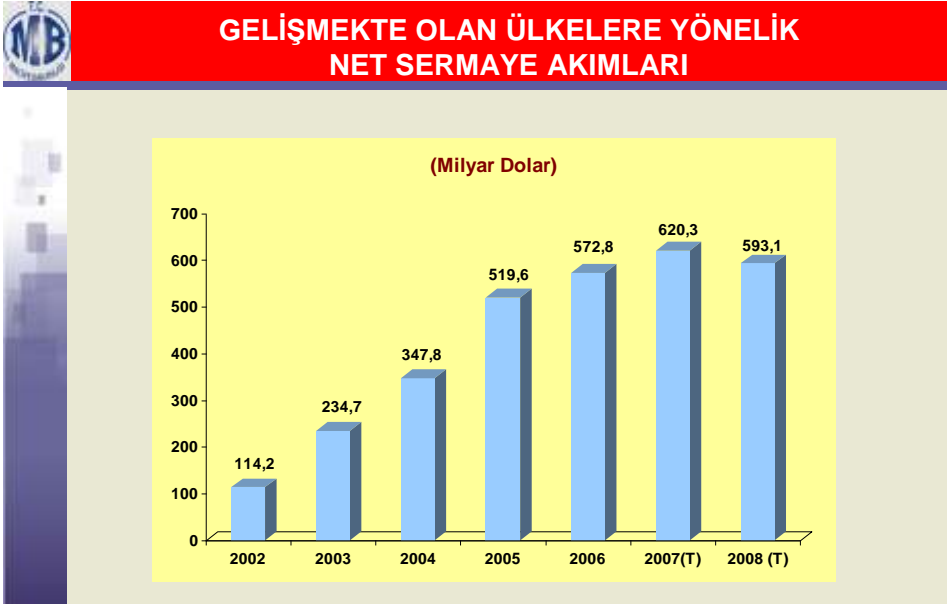
Küresel ekonomideki büyüme sürecinin, 2006 yılında olduğu gibi 2007 yılında da devam edeceği ve dünya ekonomisinin yüzde 5,2 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Dünya ekonomisinde önemli bir yer tutan yükselen piyasa ekonomileri 2007 yılında olumlu bir performans gösterdi. Türkiye, Çin, Hindistan, Arjantin ve Tayland'ı da içine alan yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerdeki büyüme süreci, ihracat ve emtia fiyatlarındaki artışlar ile finansal piyasalardaki olumlu koşulların etkisiyle devam etti. Küresel sermayenin, mali istikrarın sağlandığı yükselen piyasa ekonomilerine yöneldiği bir gerçektir. Bu ülkelerde, 2007 yılında yaklaşık yüzde 8,1 oranında büyüme gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

Finansal piyasalar, yüksek risk iştahı ve likidite bolluğunun yaşandığı 2006 ve 2007 yılının ilk yarısında güçlü bir seyir izledi. Gelişmiş ülkelerdeki faiz oranlarına dair belirsizlikler ve ABD konut sektöründeki sıkıntılar, küresel ekonomideki iyimser havayı geçen yılın ikinci yarısından itibaren olumsuz etkiledi. Dünya genelinde borsa endekslerinde ciddi kayıplar yaşandı. Bunun üzerine ABD Merkez Bankası FED, iki kez faiz indirimine gitti. Yapılan faiz indirimlerinin ardından finansal piyasalardaki dalgalanma azaldı. Ancak piyasalardaki hareketlilik devam etmekte olup kredi sektörünün yol açtığı sorunların etkileri henüz tam olarak ortaya çıkmadı. ABD ekonomisinin yavaşlayacağına ilişkin endişeler, doların değer kaybetmesine neden

olmaktadır. Euro'nun dolar karşısında değer kazanmasının ise AB ekonomilerini olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan finansal çalkantıların aksine, gelişmekte olan ülkeler bu türbülansın fazla etkilenmedi. Esasen IMF tahminlerine göre 2007 yılında dünya büyümesine Çin ve Hindistan'ın yüksek oranlarda katkı yapacağı öngörülmektedir. 2008 yılında ise gelişmekte olan ekonomilerin güçlü büyüme eğilimlerini devam ettireceği beklenmektedir.

2002 yılından bu yana, küresel likidite koşullarının yarattığı olumlu hava ile gelişmekte olan ülkelere yönelen ve tarihi düzeylere ulaşan net sermaye akımlarının 2007 yılında 620,3 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

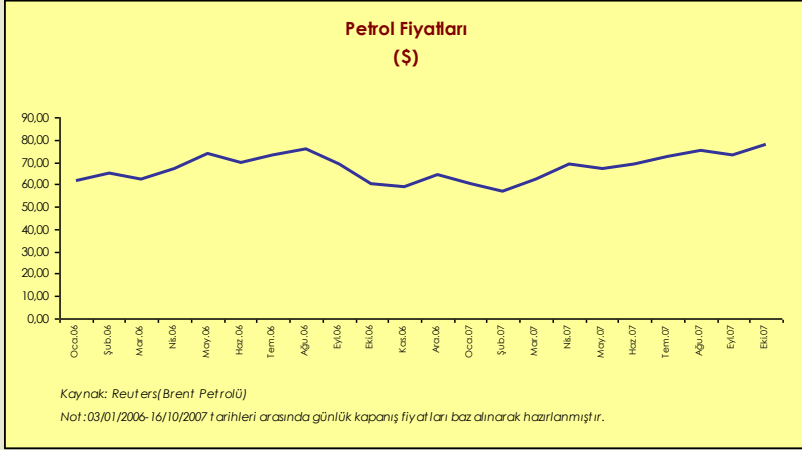
Gelişmiş ekonomilerin finansal sistemlerinde artan kırılganlıklar ve risk iştahındaki azalmanın küresel likidite koşullarında daralmaya yolacağına yönelik beklentiler arttı. Bu nedenle, önümüzdeki yıl, cari açığın finansmanında sermaye akımlarına ihtiyaç duyan Türkiye gibi yükselen ekonomilerin uluslararası gelişmeleri yakından izleyeceği bir yıl olacaktır.

Petrol, dünyanın en önemli enerji kaynağı olmayı sürdürmekte, diğer taraftan fiyatlardaki dalgalanmalar arz ve talep koşullarına bağlı olarak devam etmektedir. Yüksek petrol fiyatlarının küresel ekonomiye olan etkileri, petrol ithal ve ihraç eden ülkeler açısından değişik etkiler göstermektedir. Yüksek petrol fiyatları, petrol ithalatçısı ülkelerin reel gelirlerini düşürmektedir. Petrol ürünleri talebinin kısa vadeli fiyat esnekliğinin düşük olması petrol giderlerini artırmaktadır. Yüksek fiyatlar, temel

girdi fiyatlarını, emtia fiyatlarını ve dolayısıyla maliyetleri yükselterek enflasyona neden olmaktadır.

PETROL FİYATLARI

Yükselen piyasalardaki güçlü büyüme eğilimi, petrol talebini de artırdı, stok seviyelerinin gerilemesi ve üretimin azalması, petrol arzını düşürdü. Ham petrol fiyatları, arz ve talep dengesizliği karşısında dalgalı bir seyir izledi. Ancak, hepimizin bildiği gibi 2007 yılının başında düşük seyreden petrol fiyatları, Mart ayından itibaren yükselişe geçerek 2007 yılının son aylarında 100 dolar sınırına dayandı. Dolardaki değer kaybı ve petrol arzının artan talebe yetişmeyeceği konusundaki endişeler, petrol fiyatlarındaki artışlarda etkili oldu. Fiyatlardaki bu gelişmelerin, petrolün önemli bir enerji kaynağı olması sebebiyle ülkemiz dâhil birçok ülkeyi olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

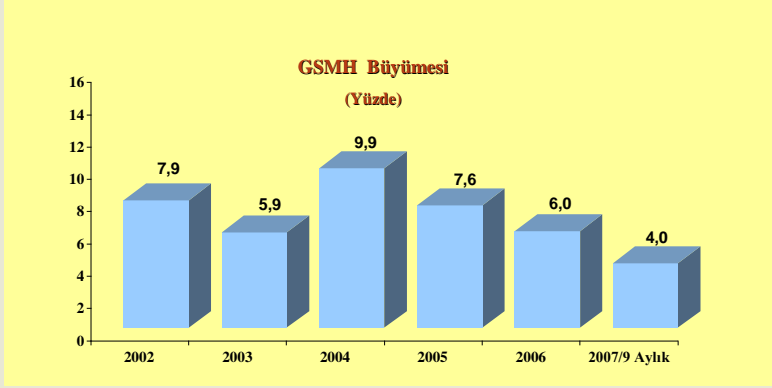
3- TÜRKİYE EKONOMİSİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

Şimdi de Türkiye ekonomisine ilişkin gelişmelere ve ekonomik hedeflere ulaşmak için atılan adımlara değinmek istiyorum.

3a-BÜYÜME

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

2003 yılından itibaren uygulanan politikalar sayesinde ülkemiz çarpıcı bir makroekonomik performans sergiledi. 1993–2002 yılları arasında ortalama yüzde 2,6 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2003–2006 döneminde ekonomide sağlanan güven ve istikrar ortamı sayesinde ortalama yüzde 7,3 oranında büyüdü. Böylece ülkemiz, dünyanın 17’nci büyük ekonomisi haline geldi ve dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasına girme başarısını gösterdi.

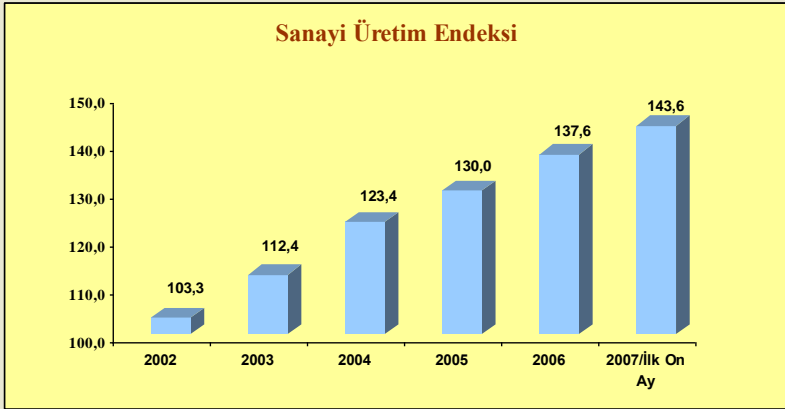
Bu dönemde ekonomimizde kaydedilen en önemli gelişmelerden birisi sürdürülebilir büyüme ortamının sağlanması oldu. Türkiye ekonomisi 23 çeyrektir aralıksız bir büyüme grafiği ortaya koydu. Büyüme, 1990’lı yıllarda olduğu gibi kamu kesimi ağırlıklı değil, özel sektör kaynaklı olarak gerçekleşti. Özel sektör dinamizmine ve verimlilik artışlarına dayanan bu ekonomik yapı, önümüzdeki dönemde de istikrarlı ve yüksek büyümeyi beraberinde getirecektir.

2007 yılının ilk dokuz aylık döneminde milli gelir, son çeyrekteki geçici yavaşlamaya rağmen, yüzde 4,0 oranında büyüdü. Küresel ısınmayla gelen kuraklığın sonucunda tarımdaki küçülme ve inşaat sektöründeki durgunluk büyüme hızındaki yavaşlamada etkili oldu. İnşaat sektöründe son dönemde yaşanan durgunluk, 2008 yılında yerini canlılığa bırakacaktır. Ekonominin lokomotifleri olarak adlandırılan inşaat sektörünün canlanması, çimento, demir-çelik, hazır beton, inşaat malzemeleri, çatı kaplama, seramik gibi alt sektörleri de doğrudan etkileyecektir.

Ekonomik gelişmenin temel unsuru olan sanayi üretiminin artması ve imalat sanayi kapasite kullanım oranının önceki yıllara göre daha yüksek seyretmesi büyüme ortamının devam edeceğinin bir göstergesidir.

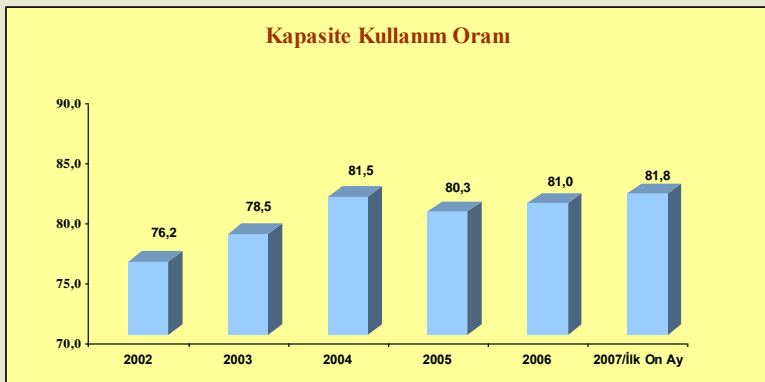
SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

2002 yılında 103,3 olan sanayi üretim endeksi 2006 yılında 137,6'ya yükselmiş, 2007 yılının ilk on ayında da 143,6 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı ise 2002 yılında yüzde 76,2 iken 2006 yılına gelindiğinde yüzde 81'e ulaşmıştır. 2007 yılının ilk on ayında ise kapasite kullanım oranı yüzde 81,8'dir.

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

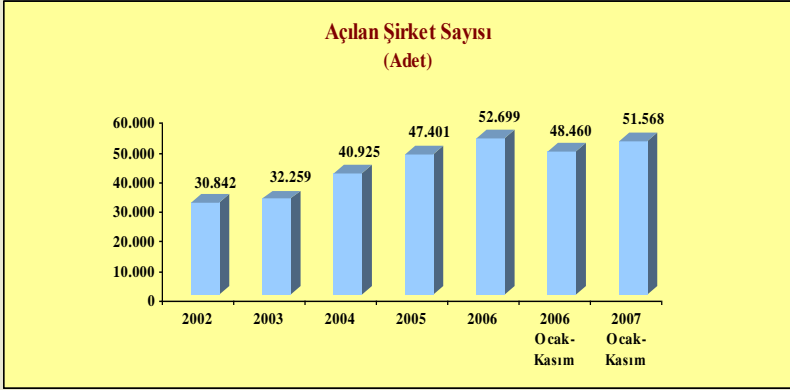
2002 yılında 181 milyar dolar olan Gayri Safi Milli Hasıla, 2008 yılında 520 milyar dolara ulaşacaktır. 2008 yılı da büyümenin özel sektör ağırlıklı, verimlilik artışına ve ihracata dayalı bir anlayışla devam ettiği bir yıl olacaktır. Makro ekonomik istikrarın ve büyüme performansının kalıcı hale gelmesi temel hedefimizdir. Bunun

gerçekleştirilmesi için yatırımın önündeki engellerin kaldırılarak sağlıklı bir yatırım ortamının oluşturulmasına dönük çalışmalar ve buna yönelik adımlar 2008 yılında da devam edecektir.

Yüksek büyüme performansı, kişi başına milli gelir rakamlarında da kendini göstermektedir. 2002 yılında 2.598 dolar olan kişi başına milli gelirimiz, 2007 yılında 6.619 dolara, 2008 yılında da 7.000 dolara ulaşmış olacaktır. Bu da büyüme ve istikrarın, satın alma gücü ve refah seviyesine yansıdığını göstermektedir.

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

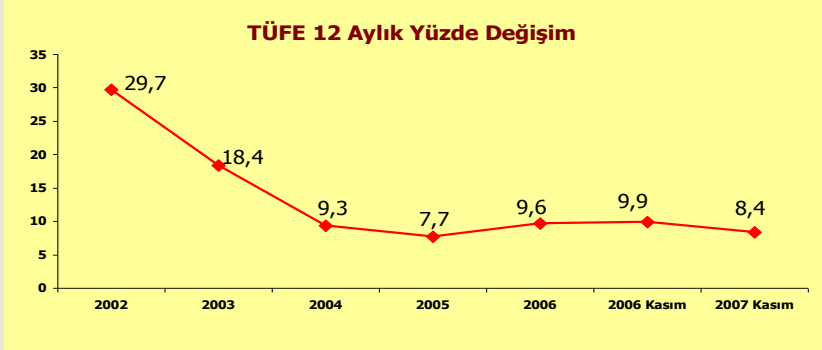
Reel sektördeki canlılığın ve ekonomiye olan güvenin en önemli göstergelerinden birisi, son yıllarda kurulan şirket sayısındaki artıştır. Nitekim 2002 yılında kurulan şirket sayısı 30.842 iken bu sayı, 2006 yılında 52.699'a yükselmiştir. 2007 Ocak-Kasım döneminde ise 51.568 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonomide istikrar sağlanmıştır. Bundan sonraki süreçte ise üretimde klasik ürünlerden katma değeri yüksek ürünlere geçmemiz gerekiyor. Üretimde bilgi ve teknolojinin payını artırmamız gerekmektedir. Onun için de makroekonomik göstergeleri iyileştirmeye devam ederek ekonomiyi mikroekonomik tedbirlerle desteklemek ekonomik önceliklerimiz arasındadır.

3b-ENFLASYON

ENFLASYONDAKİ DÜŞÜŞ DEVAM EDİYOR...

Enflasyonla mücadele, sürdürülebilir büyüme ve sosyal refahı artırma bakımından son derece önemlidir. Enflasyonu düşürerek istikrarlı bir büyüme sağlamak, sağlam bir ekonomik yapının tesisi için kaçınılmazdır. Bu amaçla uygulanan para ve maliye politikaları ile sağlanan mali disiplin sayesinde, son beş yılda ülkemizde yüksek büyüme ile eş zamanlı olarak enflasyonda tarihi düşüşler yaşandı. 1993–2002 döneminde ortalama yüzde 70’lerde olan enflasyon, bu yılın Kasım ayında yüzde 8,4 olarak gerçekleşmiştir. Tek haneli enflasyon rakamlarına 35 yıl sonra ulaşılmıştır. Uzun yıllardır süregelen ve ekonomik yapıda telafisi güç bozulmalara yol açan enflasyonun, büyüme sürecini engellemeden tek haneli seviyelere indirilmesi ülkemiz için en büyük kazanımdır. Gelinen noktada para politikasının yanında mali disiplin ve kararlılıkla uygulanan yapısal reformların çok büyük önemi bulunmaktadır.

2007 yılının ilk üç çeyreğinde enflasyon, öngörüldüğü şekilde belirsizlik aralığının içinde kalmıştır. Yılın son çeyreğinde ise gerek kuraklık gerekse küresel konjonktürden kaynaklanan sebepler, enflasyondaki düşüş eğiliminin duraklamasına neden olmuştur. Enflasyonun birçok ülkede yüksek olması ve Çin-Hindistan gibi ülkelerdeki aşırı talep nedeniyle hammadde fiyatlarının yüksekliği, enflasyonla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki enflasyonla mücadele dinamik ve devam eden bir süreçtir.

Geçtiğimiz iki yıl içinde ortaya çıkan bir dizi arz şokuyla enflasyon hedeflerin üzerinde kalmasına rağmen, orta vadeli enflasyon beklentileri ekonomimizde uzun yıllardır tecrübe edilmediği kadar düşük seviyelerde bulunmaktadır.

2007 yılında hizmetler ve dayanıklı tüketim malları fiyat dinamikleri, enflasyondaki düşüş sürecine önemli katkıda bulunmuştur. Yıl genelinde özellikle

konut, ulaştırma, sağlık, haberleşme gibi birçok alt sektörde yıllık enflasyon gerilemiştir.

Ancak bununla yetinilmemesi gerektiğini dūřunuyorum. Uygulanan para politikasının yanısıra, mali disiplin, enflasyon hedefleriyle uyumlu gelirler politikası ve yapısal reformların devam ettirilmesi, orta vadeli enflasyon hedeflerine ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

3c-BORÇLAR

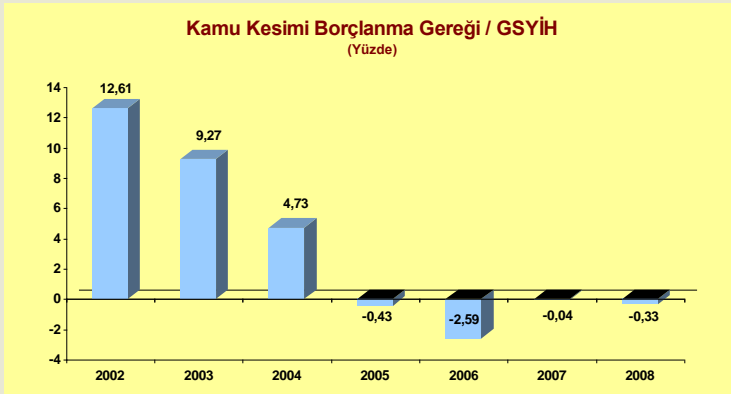
Önümüzdeki dönemin maliye politikasını belirlerken yararlandığımız en önemli girdilerden birisi borç dinamiğidir. Enflasyon, büyüme ve diğer tüm makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler borç sorununun giderilmesi ile yakından ilgilidir.

Bu nedenle, kamu borcunun yapısını ve seyrini iyi incelemek gerekmektedir. Son beş yıllık dönemde, mali disiplin ve yapısal reformların etkin şekilde uygulanmasıyla sağlanan makroekonomik iyileşme, yurtdışı piyasalarda yaşanan dalgalanmalara rağmen 2007 yılı borçlanma stratejisinin başarıyla uygulanmasına katkıda bulunmuştur.

Makul risk seviyesinde minimum maliyetle borçlanmayı ve daha etkin ikincil piyasaların oluşumunu hedefleyen 2007 yılı borçlanma stratejisine uygun olarak; dış borç yerine i borç, döviz borcu yerine YTL cinsi borç ve kamu borcu yerine piyasa borcu tercih edilmiştir. Borç dinamiklerinin yönetimindeki bilinçli seçimler risk primini sınırlarken, ekonominin risk algılamasındaki iyileşme de borç dinamiklerinin uzun vadedeki görünümünü olumlu yönde etkilemektedir.

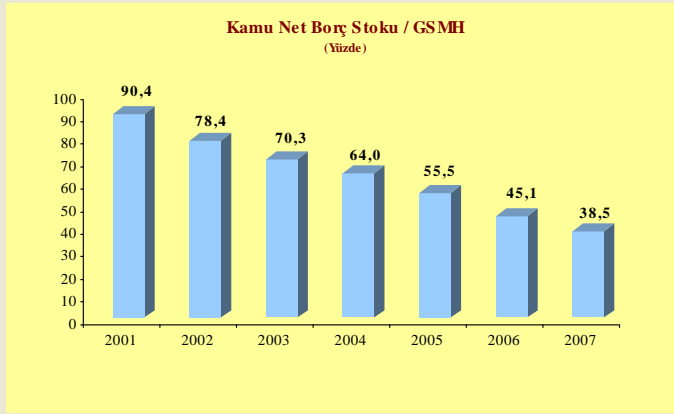
KAMU BORÇLARI NOMİNAL OLARAK AZALIYOR...

Borç stokunun sürdürülebilirliğinin önemli göstergelerinden biri olan Merkezi Yönetim Bütçesi faiz dışı fazla hedefinin tutturulması, hatta bazı yıllarda faiz dışı fazlanın hedefin üzerinde gerçekleşmesi ile azalan bütçe açığına paralel olarak Kamu Kesimi Borçlanma Gereği önemli ölçüde azalmış ve yıllar sonra ilk kez 2005 yılında negatife dönmüştür. 2002 yılında yüzde 12,6 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının 2008 yılında binde -3 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Bu, borçların nominal olarak da azaldığının bir göstergesidir.

KAMU BORÇ STOKUNDAKİ DÜŞÜŞ EĞİLİMİ DEVAM EDİYOR...

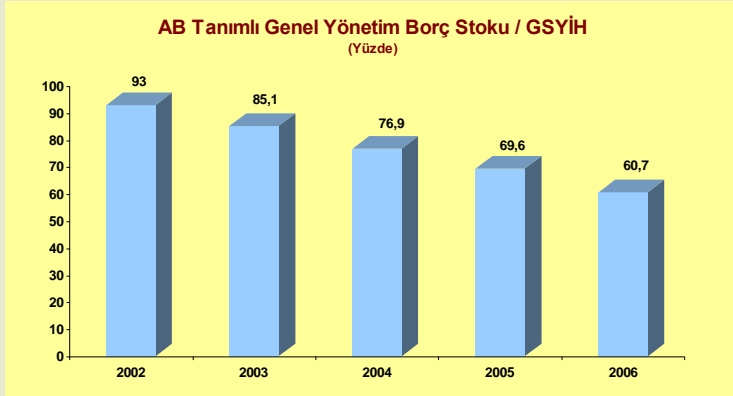

Kamu kesimi finansman dengesinde sağlanan bu olumlu gelişmelere bağlı olarak, kamu borç stoku makroekonomik açıdan kırılmalık oluşturmayacak seviyelere çekilmiştir. 2002 yılında yüzde 78 olan kamu net borç stokunun GSMH'ye oranının 2007 yılı sonunda yüzde 40'ın da altına inmesini bekliyoruz.

Sadece net borç açısından değil brüt borçlar yönünden de kamu borç yükünde önemli iyileşmeler yaşanmıştır. AB standartlarına göre hesaplanan genel yönetim borç stokunun GSYİH'ye oranı, bundan 5 yıl önce yüzde 90'ların üzerinde iken 2006 yılı ile birlikte yüzde 60'lık Maastricht kriteri limitine kadar gerilemiştir. Bu oranın 2007 yılı sonunda yüzde 50'lerde gerçekleşmesi beklenmektedir.

KAMU BORÇ YÜKÜNDE MAASTRICHT KRİTERİ SAĞLANDI...

Borcun yapısına baktığımızda da olumlu gelişmeler görülmektedir. Merkezi yönetim toplam borç stoku içindeki döviz cinsinden ve dövize endeksli borçların payı 2002 yılında yüzde 58 iken, 2007 yılı Kasım ayında yüzde 32'nin altına düştü. Böylelikle döviz kurunun borç dinamikleri üzerindeki etkisi azalmıştır.

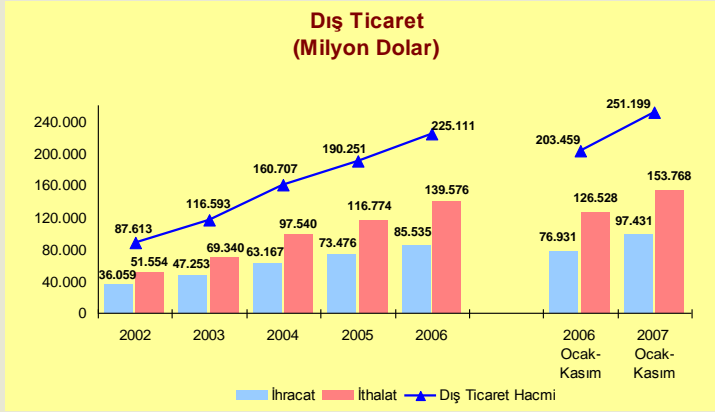
Açıkça görülmektedir ki kamu borcu kısır döngüsü kırılmıştır. Elde edilen bu kazanımlarla birlikte kamu borç yükünü azaltmak ve borç dinamiklerimizi daha da iyileştirmek, 2008 yılında da maliye politikamızın temel hedeflerinden biri olmaya devam edecektir.

3d- DIŞ TİCARET VE ÖDEMELER DENGESİ

Türkiye ekonomisi, sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar sonucunda 2002 yılından itibaren verimlilik artışı ile desteklenen hızlı ve istikrarlı bir büyüme performansı sergilemiştir. Ekonomik büyümenin yaşandığı bu dönemde dünya ekonomisi ile daha fazla entegre olunmuş ve dış ticaret hacminde önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. 2002 yılında 87,6 milyar dolar olan dış ticaret hacminin 2007 yılı sonunda 270 milyar doları aşması beklenmektedir. Dış ticaret hacmindeki bu artışta ithalat kadar son dönemde yaşanan hızlı ihracat artışının etkisi büyüktür.

DIŞ TİCARET HACMI REKOR DÜZEYLERDE...

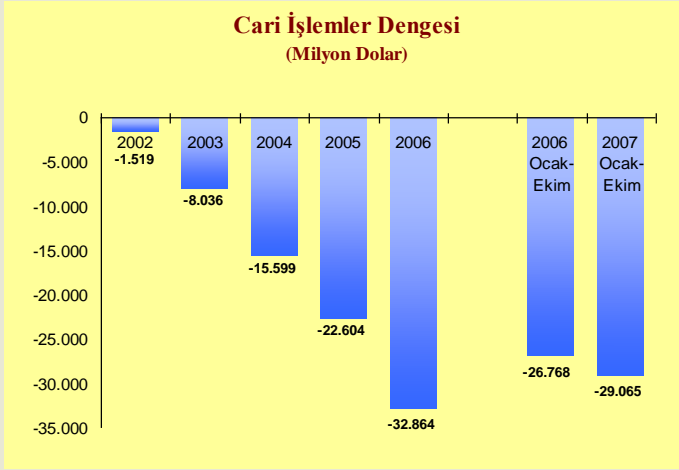

2002 yılından itibaren verimlilik artışının sağladığı dış rekabet avantajı ile birlikte güçlü dış talep ve artan ihracat fiyatları, ihracatın önemli ölçüde artmasını sağlamıştır. Özellikle Avrupa Birliğindeki canlı talep, ihracat performansını olumlu etkilemiştir. 2002 yılında 36,1 milyar dolar olan ihracat 2006 yılında 85,5 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın büyük bir kısmının Avrupa Birliği ülkeleri ile olması ve 2007 yılında euronun dolar karşısında değer kazanmaya devam etmesi ihracat artışını hızlandırmıştır. 2007 yılında ihracat, 105,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2001 krizi sonrasında başlayan yüksek oranlı ekonomik büyüme süreci, yurtiçi sanayideki üretim için ihtiyaç duyulan hammadde, enerji ve sermaye mallarının ithalatını gerekli kılmıştır. YTL'deki değerlenme ile birlikte hammadde ve enerji fiyat artışlarındaki yükseliş, ithalatın 2006 yılının ilk yarısına kadar hızla artmasına yol açmıştır. 2006 yılının ikinci yarısında iç talepteki durgunluk ve petrol fiyatlarındaki hızlı seyir ile birlikte ithalat artış hızı yavaşlamıştır. 2007 yılı genelinde ise ithalat artış hızı, ihracat artış hızının altında seyretmiştir.

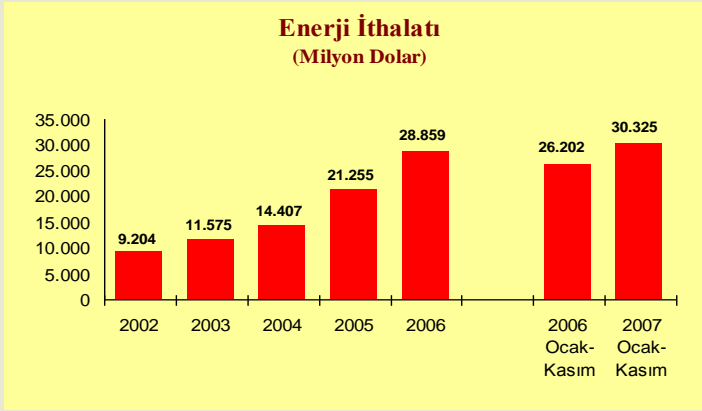
CARI İŞLEMLER DENGESİ...

Kriz sonrası dönemde artan özel sektör yatırımları, hızlı büyüme, dünya hammadde fiyatlarındaki yükseliş ve özel kesim tasarruf oranındaki düşüş, cari işlemler dengesinin açık vermesine yol açmıştır. Cari açığın, büyüme oranları ve yüksek yatırım artışı ile doğrudan ve güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır. İstikrar ortamı ve düşen faizler, özel sektörün tüketim ve yatırım talebinde artışa yol açmış, ekonominin yapısal özellikleri artan toplam talebin karşılanması için özellikle ara malı ithalatını zorunlu kılmıştır. Ayrıca ham petrol ve doğalgaz gibi enerji ürünlerindeki fiyat artışları, toplam enerji ithalatının parasal değerini artırmak suretiyle cari açığı artırmıştır. 2002 yılında 9,2 milyar dolar olan enerji ithalatını 2006 yılında 28,9 milyar dolara yükseltmiştir. 2007 Ocak-Kasım döneminde de artışını sürdüren enerji ithalatı 30,3 milyar dolar ile toplam ithalatın yaklaşık olarak yüzde 20'sini oluşturmuştur.

ENERJİ İTHALATI...

Enerji ithalatının cari açık üzerindeki bu olumsuz etkisi, artan turizm gelirleri ile hafifletilmektedir. Turizm gelirleri 2002 yılında 8,5 milyar dolar iken 2007 Ocak-Ekim döneminde 16,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren mali disiplinle desteklenen basiretli para politikasının yanı sıra, siyasi belirsizliklerin azalması, Avrupa Birliğine tam üyelik müzakere sürecinin başlaması ve bu süreçte Avrupa Birliği standartlarına yakınsamaya yönelik yapısal düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesi gibi olumlu ekonomik ve siyasi etmenler, Türkiye ekonomisiyle ilgili beklentileri iyimser hale getirerek ekonomimize duyulan güveni artırmıştır. Artan güven ortamı ise Türkiye’ye sermaye girişlerini hızlandırmıştır.

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞİ HIZLA ARTIYOR...

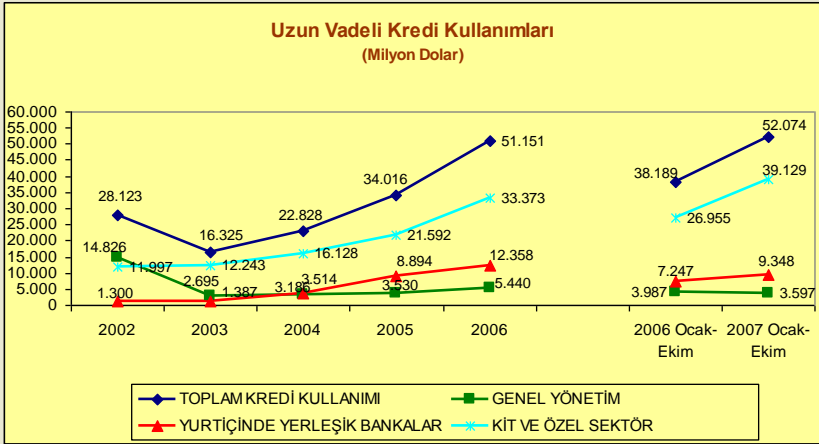
Sermaye hesaplarında en dikkat çekici gelişme doğrudan yabancı yatırım tutarında kaydedilen artışlardır. Doğrudan yabancı yatırım açısından uluslararası arenadaki canlılığın devam etmesi ve Türkiye ekonomisine duyulan güven, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımları hızla artırmaktadır.

Türkiye, küresel boyuttaki doğrudan yabancı yatırımlardan, son beş yılda elde edilen ekonomik ve siyasi istikrar sayesinde önemli bir pay almaya başlamıştır. 2005 yılında 10 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye girişi, 2006 yılında 20 milyar dolara yükselerek tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu artışta, finans ve telekomünikasyon sektörlerindeki satın almalar ile özelleştirme programından kaynaklanan ödemelerin devam etmesi etkili olmuştur. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde artışını sürdüren doğrudan yabancı yatırımlar 16,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin hızlandığı 2002 yılı sonrası dönemde uzun vadeli krediler de artmıştır. Büyük bir bölümü özel sektörde kullanılan uzun vadeli krediler 2002 yılında 28,1 milyar dolar iken 2006 yılında 51,2 milyar dolara yükselmiştir. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde ise 52,1 milyar dolara ulaşan uzun vadeli krediler, cari açığın temel nedeni olan artan özel sektör yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır.

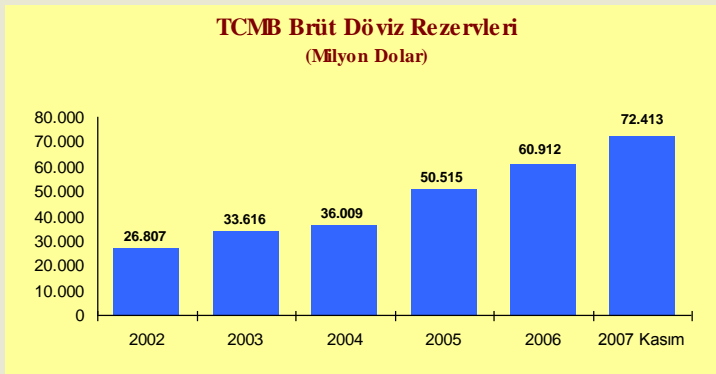
UZUN VADELİ KREDİ KULLANIMLARI...

Sermaye ve finans hesaplarındaki bu değişimler, Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin, doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli sermaye lehine geliştiğini, finansman içindeki kısa vadeli sermaye girişlerinin payının ise azaldığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak, cari açığın finansman kalitesinde belirgin bir iyileşme sağlandığını ve cari açığın mevcut durumda herhangi bir risk oluşturmadığını ifade etmek isterim.

MERKEZ BANKASI REZERVLERİ YÜKSELİYOR...

2000 ve 2001 krizlerinde azalan Merkez Bankası rezervleri 2002 yılından itibaren yüksek sermaye girişlerine bağlı olarak artmaktadır. 2002 yılında 26,8 milyar dolar olan TCMB Brüt Döviz Rezervleri 2007 Kasım ayı itibarıyla 72,4 milyar dolara ulaşmıştır.

2007 yılı sonrasında, istikrar ortamının ve Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin devamı ile yapısal reformların etkin olarak uygulanması, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin bulunduğu yüksek seviye, dalgalı döviz kuru rejiminin uygulanması ve bankacılık sisteminin geçmiştekine nazaran daha sağlam bir yapıda olması, olası bir sermaye çıkışının cari işlemler açığının finansmanı konusunda yaratacağı riskleri sınırlandıran unsurlar arasında yer almaktadır.

3e- PARA POLİTİKASI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2006 yılı başından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulamaya konulması ile beraber, kamuoyu ile iletişim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve öngörülebilirlik alanlarında önemli adımlar atıldı. Para Politikası Kurulu da para politikası kararlarında tavsiye veren konumundan karar alıcı konuma geçti.

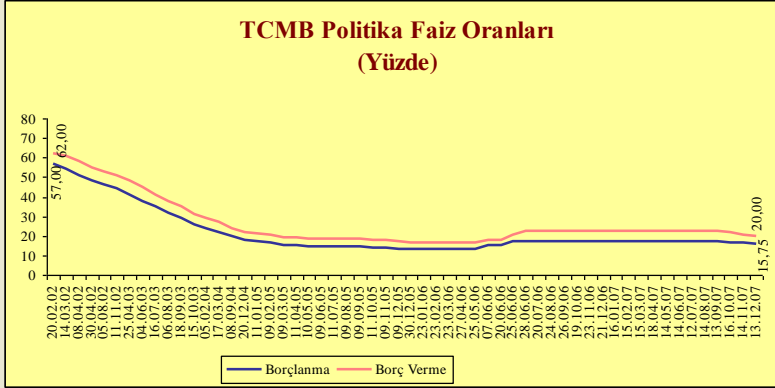
2007 yılında, açık enflasyon hedeflemesi rejiminin operasyonel çerçevesi büyük ölçüde aynı kalmıştır. Bu çerçevede, enflasyon hedefleri TÜFE'nin yıllık yüzde değişimi olarak tanımlanmış ve 3 yıllık hedef ufku korunmuştur. Ayrıca, 2007 yılında da, belirsizlik aralığı hedef etrafında 2 yüzdelik puan olarak tanımlanmış ve yılsonu hedefi ile tutarlı üçer aylık enflasyon patikasıyla birlikte açıklanmıştır.

Fiyat istikrarı temel hedefini gözeterek Merkez Bankası, 2007 yılında da bir önceki yılda olduğu gibi, temel politika aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanmıştır.

Tüm bunlara rağmen, enflasyonun hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle enflasyon konusunda, tam bir başarı sağladığımızı söyleyemem.

POLİTİKA FAİZ ORANLARI DÜŞÜYOR....

2006 yılının ikinci çeyreğinde uluslararası piyasalarda oluşan dalgalanmaların etkisiyle, diğer yükselen piyasalarda olduğu gibi, Türkiye'nin de risk priminde bir artış meydana gelmiştir. Merkez Bankası, enflasyonda yukarı yönlü bir baskı yaratacağını öngördüğü bu gelişme karşısında kısa vadeli faiz oranlarını 425 baz puan yükseltmiştir. Diğer taraftan Merkez Bankası, piyasadaki YTL likidite fazlasını bir ve iki haftalık YTL depo alım ihaleleri ile kademeli olarak azaltma yoluna gitmiş, döviz satım ihaleleri ile doğrudan döviz satım müdahaleleri yapmıştır.

Tüm bu önlemler, Merkez Bankasının orta vadeli taahhütlerine olan bağlılığının bir göstergesi olmuş ve piyasalarca olumlu algılanmıştır. Parasal sıkılaştırmanın yanında mali disiplin ve ihtiyatlı borç yönetimi politikası ile birlikte alınan önlemler, mali piyasalardaki dalgalanmayı azaltmıştır. Sonuç olarak, döviz piyasaları görece olarak yeniden istikrara kavuşmuş ve YTL güçlenme sürecine girmiştir.

Merkez Bankası, 2007 yılının ilk sekiz ayında kısa vadeli faiz oranlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Genel seçimler sonrası ortaya çıkan istikrar ortamı ve ekonomik gelişmeler neticesinde Eylül ayından itibaren kısa vadeli faiz oranlarında ölçülü indirim sürecini başlatmış; bu kapsamda yıl sonuna kadar gecelik borçlanma faiz oranı toplamda 175 baz puan indirilerek yüzde 17,50 seviyesinden yüzde 15,75 seviyesine düşürülmüştür.

DÖVİZ MÜDAHALE VE İHALELERİ

TCMB Döviz Müdahaleleri ve İhaleleri (Milyon \$)				
	Müdahaleler		İhaleler	
	Alım	Satım	Alım	Satım
2002	16	12	795	-
2003	4.229	-	5.652	-
2004	1.283	9	4.104	-
2005	14.565	-	7.442	-
2006	5.441	2.105	4.296	1.000
2007*	-	-	9.494	-

(*) 14 Aralık itibarıyla

Öte yandan, Merkez Bankası 2001 yılından beri sürdürmekte olduğu dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam etmektedir. Buna göre, döviz kurları döviz piyasasındaki arz ve talep koşulları ile belirlenmekte, Merkez Bankasının herhangi bir döviz kuru hedefi veya taahhüdü bulunmamaktadır.

Ancak bilindiği üzere Merkez Bankası, döviz alım veya satım ihaleleri ile döviz piyasalarına doğrudan alım ya da satım müdahaleleri yaparak döviz piyasalarında yer alabilmektedir. 2006 yılı içinde ihale ve müdahaleler yoluyla alım yapılan toplam döviz tutarı 9,7 milyar dolar, satımı yapılan toplam döviz tutarı ise 3,1 milyar dolardır. 14 Aralık 2007 tarihi itibarıyla, 2007 yılı içinde ihaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz tutarı 9,5 milyar dolar olmuş, döviz piyasasına doğrudan müdahale edilmemiştir.

Finans sektörü içinde önemli bir paya sahip olan bankacılık sektöründe son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Aktif kalitesi ve risk yönetimi iyileşen sektörün ürün ve hizmet yelpazesi genişlemiştir. Rekabet artmış ve denetim çok daha etkin hale gelmiştir. Diğer taraftan sektörün özkaynakları güçlenmiş ve aktif yapısı kamu kesimini finanse eden bir yapıdan, şirketler ve hane halkını finanse eden bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca, ekonomik büyümeye paralel olarak gelişen sektörde şube ve personel sayısı da artış eğilimi içinde olup, yüksek teknoloji ile çalışılmaktadır.

BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankacılık Sektörü Yapısal Göstergeleri							
	Yıllık					Eylül	
	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007
Banka Sayısı	54	50	48	51	50	51	50
Mevduat Bankaları	40	36	35	34	33	34	33
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14	14	13	13	13	13	13
Katılım Bankaları	-	-	-	4	4	4	4
Şube Sayısı	6 203	6 078	6 219	6.568	7.294	7.113	7.856
Mevduat Bankaları	6 168	6 045	6 186	6.241	6.896	6.746	7.411
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	35	33	33	35	42	40	42
Katılım Bankaları	-	-	-	292	356	327	403
Personel Sayısı	124 009	124 030	127 944	138.724	150.770	148.252	162.952
Mevduat Bankaları	118 292	118 573	122 592	127.851	138.403	136.384	148.920
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5 717	5 457	5 352	5.126	5.255	5.239	5.356
Katılım Bankaları	-	-	-	5 747	7 112	6 629	8 676
ATM Sayısı	12 035	12 726	13 556	14.836	16.513	16.036	21.797

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 50 bankanın 33'ü mevduat bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası ve 4'ü katılım bankasıdır. Bu da sektörün mevduat bankacılığı ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Bankacılık sektöründeki sağlıklı büyüme devam etmekte olup, sektörün toplam aktif büyüklüğü 2006 yılı sonunda 499,7 milyar YTL iken, 2007 yılı Eylül ayı itibarıyla 543,5 milyar YTL'ye yükselmiştir.

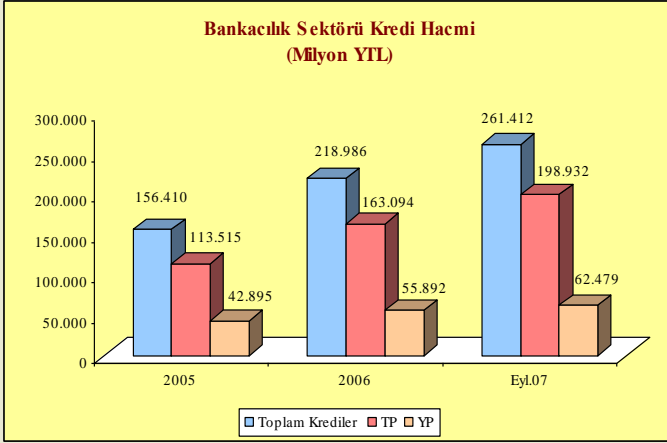
SEKTÖRÜN TOPLAM AKTİFLERİ BÜYÜYOR....

Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısı							
	Yıllık					Eylül	
	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007
Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyon YTL)	212.681	249.688	306.439	406.909	499.731	473.674	543.530
Mevduat Bankaları	203.243	239.423	295.112	384.097	470.635	446.280	508.265
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	9.438	10.265	11.327	12.867	15.345	14.690	17.786
Katılım Bankaları	-	-	-	9.945	13.752	12.704	17.479
Gruplara Göre Dağılım							
Mevduat Bankaları	95, 6	95, 9	96, 3	94, 4	94, 2	94, 2	93, 5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4, 4	4, 1	3, 7	3, 2	3, 1	3, 1	3, 3
Katılım Bankaları	-	-	-	2, 4	2, 8	2, 7	3, 2
Para Cinsi İtibarıyla Aktiflerin Dağılımı(%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
TP	56, 8	62,0	63, 8	68, 7	66, 9	66, 8	70, 6
YP	43, 2	38,0	36, 2	31, 3	33, 1	33, 2	29, 4

Diğer taraftan, Türk bankacılık sektörüne uluslararası sermayenin ilgisi artmaya devam etmektedir. Yabancı bankaların aktif büyüklüğünün bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğü içindeki payı 2002 yılında yüzde 4,9 iken, 2007 yılı Eylül ayı itibarıyla yüzde 13,7'ye yükselmiştir.

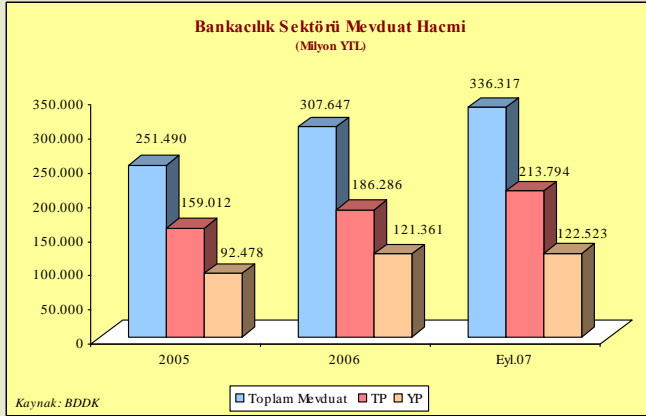
KREDİ HACMİ ARTIYOR...

Reel sektörün fonlanması ve bankaların aracılık fonksiyonu açısından olumlu bir gösterge olan kredilerdeki artış trendi devam etmektedir. 2007 yılının ilk yarısında da artış hızı yavaşlamakla beraber yükseliş eğilimini sürdürmüş ve Eylül ayında 261,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

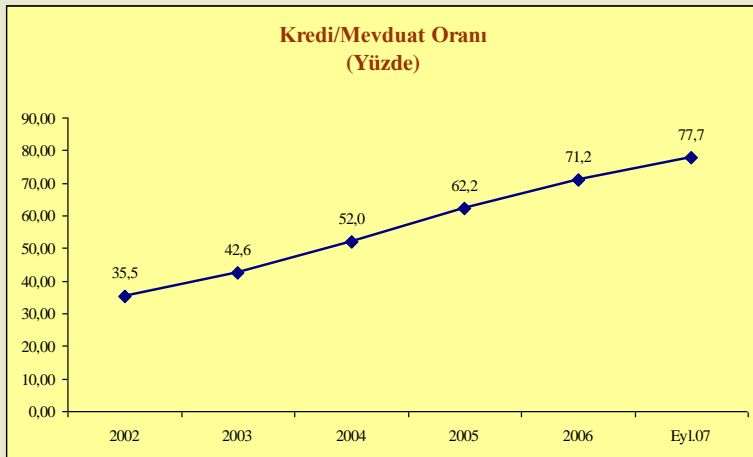
MEVDUAT HACMİ ARTIYOR....

Sektörün toplam mevduatı artış eğilimini sürdürmektedir. 2006 yılında 307,6 milyar YTL olan mevduatlar, 2007 yılının Eylül ayı itibarıyla 336,3 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Sağlanan istikrar ortamı sayesinde Türk Lirasına olan güven artmış, 2007 yılında da Türk Lirası cinsinden mevduatın toplam mevduat içindeki payı yüksek seviyesini korumuştur.

KREDİ MEVDUAT ORANI YÜKSELİYOR...

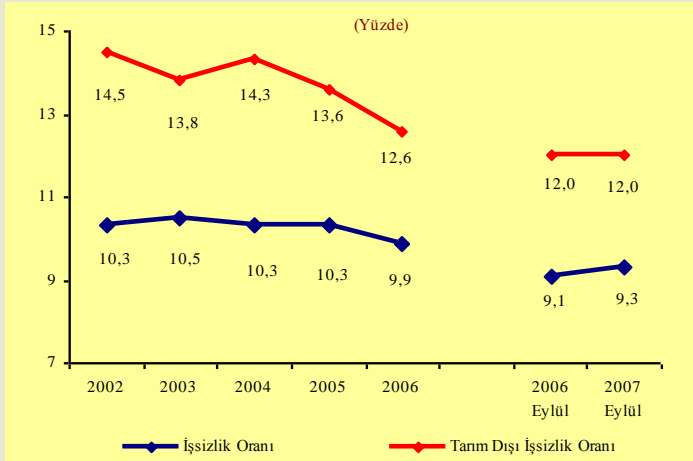

Bankaların aracılık fonksiyonlarının gelişmişliğinin bir göstergesi olan kredilerin mevduatlara oranı ise, 2002 yılında yüzde 36'lar civarında iken 2007 yılının Eylül ayı itibarıyla yüzde 77,7 seviyesine yükselmiştir.

3f-İSTİHDAM

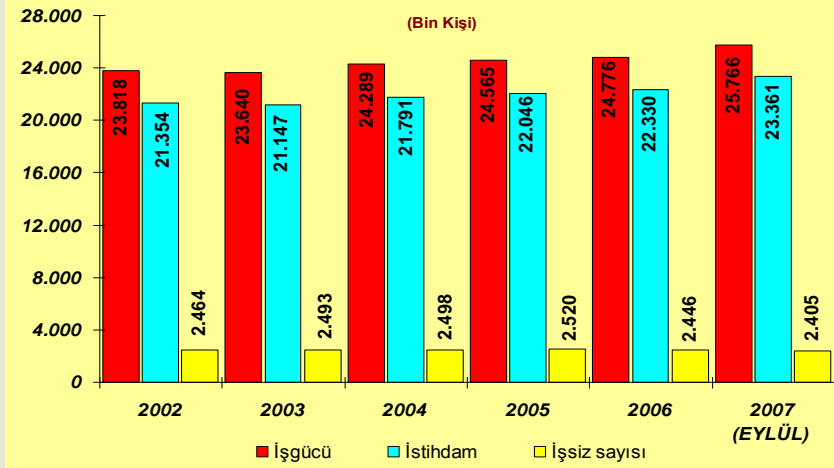
İŞSİZLİK ORANININ GELİŞİMİ

Ekonomideki büyümenin büyük bir kısmı verimlilik artışı ile ilgili olduğundan, işsizlik rakamlarında arzu edilen düzeyde bir düşüş gözlenmemektedir. Ancak, gerçekleşen istikrarlı büyüme ortamı, istihdama da olumlu bir şekilde yansımaya başladı. 2002 yılında yüzde 10,3 olan işsizlik oranı, Eylül 2007 döneminde yüzde 9,3'e gerilemiştir. Bunun tarım sektörünün istihdam içindeki payında ortaya çıkan yapısal değişime rağmen gerçekleştirilmesi anlamlıdır.

İSTİHDAMIN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Tarım sektöründen diğer sektörler istihdam kayması yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sonucunda tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı azaldı. Tarım dışı sektörlerin payı ise arttı. Diğer sektörlerdeki büyümenin olumlu yansıdığı, sektörel istihdam rakamlarından açık olarak anlaşılmaktadır. Tarım dışı sektörlerde 2003 yılından 2007 yılı Eylül dönemine kadar 3 milyon kişiden fazla istihdam artışı sağlandı. Dikkati çeken diğer bir nokta ise önceki yılların aksine 2006 yılının Eylül ayına göre 2007 yılının Eylül ayında tarım sektöründeki istihdamda belirgin bir daralma yaşanmamasıdır. Diğer yandan, sanayi ve hizmetler sektörlerine ait istihdam verileri ise güçlü istihdam artışlarına işaret etmektedir. İşsizlik oranını daha da düşürmek için tarım sektöründe azalan istihdamın çok daha üzerinde istihdam kapasitesi yaratacak ilave yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

İstihdamı daha fazla arttırabilmek amacı ile gerek istihdam üzerindeki maliyetlerin azaltılması, gerekse yatırımların daha çok artırılması doğrultusunda çok yönlü çalışmalarımıza devam ediyoruz.

2008 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ VE MALİYE POLİTİKASI

Değerli katılımcılar,

Şimdi de sizlere 2008 yılı bütçesi ve uyguladığımız maliye politikalarına yönelik açıklamalarda bulunmak istiyorum.

Şurası bir gerçektir ki, küreselleşen dünyada, açıkları ve borçların makroekonomik istikrar ve büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır.

Bozulan kamu finansman ve ödemeler bilançosu dengeleri, düşen iktisadi gelişme hızları, yükselen enflasyon, bozulan gelir dağılımı sorunlarını gidermenin tek yolu, yapısal bazı düzenlemelerle desteklenen sıkı bir maliye politikasıdır, yani mali disiplindir.

Yapısal düzenlemelerin türü ve niteliği her ülkenin koşullarına göre değişmesine karşın maliye politikasının hemen hemen tek bir hedefi vardır; o da harcamaları kontrol etmektir. Yani toplam talebin kontrol edilmesine para politikası ile birlikte katkı yapmaktır.

Bunun için mali disiplinden taviz verilmemesi kaçınılmazdır. Mali disiplinin sağlanması için, ekonomik koşullar, ülkenin kalkınması ve Hükümetin vergilendirme kapasitesi ışığında toplam gelir, toplam harcama, kamu borcu, açık ve fazlaların sürdürülebilir olması gereklidir.

Ülkemizde geçmişte var olan ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni, toplam talebin bir unsuru olan ve kamu gelirlerince karşılanamayan kamu talebi ve sonucunda ortaya çıkan kamu kesimi finansman açıklarıdır. Hatalı politikalar ve popülizm nedeniyle 1980'li yılların sonlarından itibaren bozulmaya başlayan ve 1990'lı yıllarda iyice hızlanan kamu kesimi finansman dengesi yani kamu açıkları, bu açıkların kapatılması için kullanılan vergi, borç ve para arzı gibi seçeneklerin ekonomik değişkenler üzerindeki saptırıcı etkileri nedeniyle iç ve dış dengelerimiz önemli ölçüde bozulmuştur.

Burada kamu tasarruf-yatırım açığının GSMH içindeki payı sorunu anlatmak için önemli bir göstergedir. 1993 yılında bu oran yüzde 9,7, 1999 yılında 13,1, 2001 yılında 14,4 ve nihayet 2002 yılında 12,5 olmuştur. Yani kamu, tasarruf ettiğinin çok ötesinde bir harcama yapıyor ve bunu ya özel sektörün ya da dış alemin tasarruf fazlalarıyla karşılıyor. Bu, sağlıklı bir yapıdır. Böyle yüksek bir kamu tasarruf açığının sürdürülebilirliği yoktur. Kamu tasarruf-yatırım açığının GSMH içindeki payı bakımından 2008 hedefi yüzde 1,5'tir. 2006 yılı ise gerçekleşmesi +1,1 idi. Yani, kamunun tasarruf fazlası vardı. Kamu, yatırım harcamalarından daha fazla tasarruf ediyor. Aslında kamu finansman dengeleri sağlıklı hale gelmiş ve kamunun finansman yapısı güçlenmiştir dendiğinde anlatılmak istenen de budur.

Hal böyle olunca kamu kesimi açıklarının kapatılması, yani kamuda harcama disiplini veya mali disipline gidilmesi, Hükümetleri ve dolayısıyla Bakanlığımızı temel ve belirleyici bir sorumlulukla karşı karşıya bırakmıştır.

Sürdürülmekte olan maliye politikası, önemli miktarda faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunu düşürmek, makroekonomik istikrarın tesisini ve sürdürülmesini desteklemek ve enflasyonla mücadeleye katkı sağlamak temellerine dayanmaktadır. Mali yönetim ve kontrol sisteminde gerçekleştirilen reformlar sonucunda, bütçe sistemimiz makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı esas alan; kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir yapıya kavuşmuştur.

Son yıllarda kamu maliyesi alanında elde edilen bu başarılı performansın altında yatan en temel faktör yüksek faiz dışı fazlalardır. Bu politika sonucu kamu maliyesi dengeleri kuvvetli bir yapıya kavuşmuştur. Toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranı 2008 yılında da yüksek düzeyini koruyacaktır. 2008 yılı için GSMH'nın yüzde 5,5'i seviyesinde belirlenen program tanımlı faiz dışı fazla hedefi, 2007 yılı gerçekleştirmelerine göre kamu maliyesi politikasında kayda değer bir mali disipline işaret etmektedir.

Yüzde 5,5 düzeyindeki faiz dışı fazla, bir yandan borç yükünün düşmeye devam etmesini sağlayacak, diğer yandan enflasyonla mücadeleye ve cari işlemler açığının kontrol altında tutulmasına destek olmaya devam edecektir.

Şimdi kısaca bütçe harcamalarının milli gelir içindeki payının yıllar itibarıyla nasıl bir seyir izlediğinden bahsetmek istiyorum.

Bütçe Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı ve Milli Gelir Esnekliği

Yıllar	Pay	Esneklik
2002	43,49	0,6
2003	39,60	0,6
2004	35,46	0,4
2005	32,83	0,4
2006	30,94	0,6
2007	31,36	1,1
2008	31,06	0,9

Görüldüğü gibi bütçenin GSMH içinde 2002 de yüzde 43,49 olan payı düzenli şekilde azalarak 2006'da yüzde 30,94'e iniyor. Bu gelişmeyi daha doğru bir şekilde

gözleyebilmek için bütçenin milli gelir esnekliğine, yani bütçenin milli gelir artışına aynı hızla cevap verip vermediğine bakmak gerekiyor.

Esneklik değerlerinden anlaşılacağı gibi örneğin 2004 ve 2005’de 100 birimlik milli gelir artışına bütçe ancak 40 birim artarak cevap veriyor. Bu sonuçlar kamunun ekonomi içindeki payının düşürülmesi anlamında olumlu bir gelişmedir.

Ancak bütçeler, devletin eğitim, sağlık, adalet gibi temel kamu hizmetlerini sunma aracıdır. Yani bütçenin küçültülmesinin kamu hizmetlerinin niteliğinde ve niceliğinde bir zaaf yaratmaması gerekir. Bu nedenle bütçenin milli gelir esnekliğinin yanında temel kamu hizmetlerindeki gelişmelere bakmak ve hangi harcama kalemlerinde nasıl değişimler olduğunu gözlemek gerekir. Bu esnekliklere baktığımızda, eğitim, sağlık ve yatırım harcamalarında esnekliklerin son yıllarda 1’in üzerinde gerçekleştiğini görüyoruz.

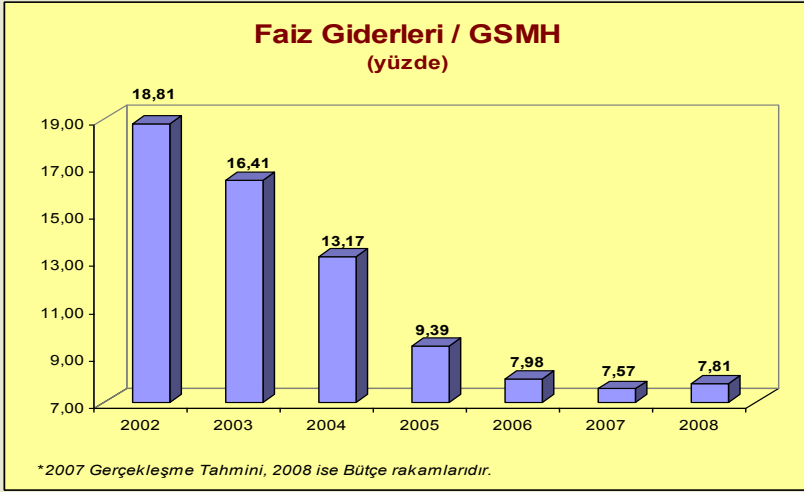
BÜTÇE AÇIĞI VE FAİZ DIŞI FAZLANIN GELİŞİMİ

Yıllar	Bütçe Açığı/GSMH (%)	Faiz Dışı Fazla/GSMH (%)
2002	14,6	4,2
2003	11,3	5,1
2004	6,8	6,4
2005	1,4	8,0
2006	0,8	7,2
2007	2,3	5,3
2008	2,5	5,3

Bütçe açığı ve faiz dışı fazla, istikrar programlarının ve maliye politikasının en önemli unsurlarındandır. Görüldüğü gibi bütçe açığının milli gelir içindeki payı kararlı bir şekilde azalırken faiz dışı fazlanın payı ise hedeflenenin de üzerine çıkarak artmaktadır. Bütçe açığında Maastricht kriterinin yüzde 3 olduğu hatırlanırsa son yıllarda bu kriter başarıyla tutturulmuştur. Yani gerek bütçe açığında yıllar içindeki olumlu gelişme ve gerekse faiz dışı fazladaki olumlu gelişme şüphe götürmeyecek şekilde ortadadır.

FAİZ GİDERLERİNİN GSMH İÇİNDEKİ PAYI

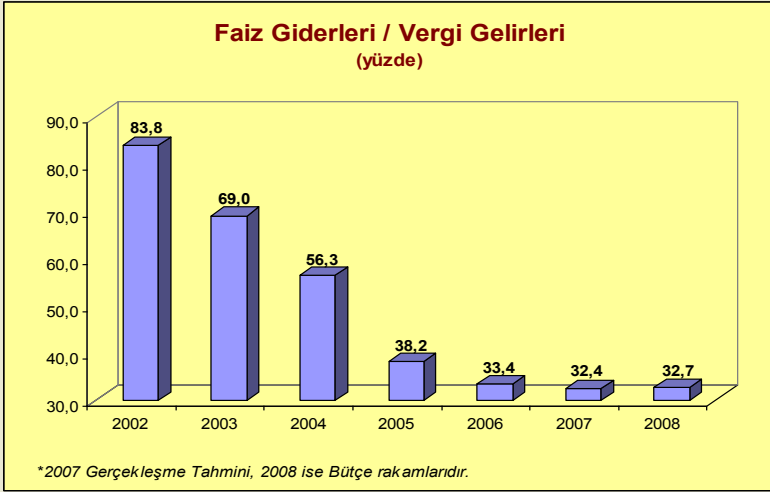

Maliye politikalarının kararlılıkla ve disiplinle uygulanması sonucunda geçmiş yıllardan bu yana temel ekonomik sorunlarımızdan biri olan faiz harcamalarının GSMH'ye oranında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi 2002 yılında faiz harcamalarının GSMH içindeki payı yüzde 18,81 iken, 2006 yılında yüzde 7,98'e gerilemiştir. 2007 yılı sonunda ise bu oranın yüzde 7,57 olarak gerçekleşeceğini tahmin ediyoruz. 2008 yılında ise bu oranın yüzde 7,81 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Faiz harcamalarının GSMH içindeki payının azalması, makroekonomik istikrarın daha da güçleneceği ve kamunun finansman ihtiyacının azalacağı yönündeki beklentileri güçlendirmiştir.

FAİZ GİDERLERİNİN VERGİ GELİRLERİNE ORANI

Şimdi faiz giderlerine bir de vergi gelirleri açısından bakalım. 2002 yılında vergi gelirlerinin tamamına yakın bölümü faiz giderlerine gitmekte iken, faiz giderlerinde sağlanan düşüş ve vergi tahsilatında gösterilen olumlu gelişmeler sayesinde 2006 yılında, faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı yüzde 33,4 seviyesine gerilemiştir. Bu oranın 2007 yılında 32,4 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2008 hedefi ise yüzde 32,7'dir.

Faiz harcamalarının payının azalması, bütçede harcama bileşiminin değişmesine ve ekonomik ve sosyal kalkınmada önem taşıyan diğer harcama gruplarının ağırlığının artmasına imkan sağlamaktadır.

Konuşmamın bu bölümünde 2008 yılı bütçesine geçmeden önce kısaca 2007 yılı bütçesi yılsonu gerçekleşme tahminimizden bahsetmek istiyorum:

2007 BÜTÇESİ GERÇEKLEŞME TAHMİNİ

(Milyon YTL)	2007		GSMH'YE ORANI (%)	
	BÜTÇE	GERÇ.TAH.	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ. TAH.
1- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	204.989	202.853	32,5	31,4
-FAİZ HARİÇ BÜTÇE GİDERLERİ	152.043	153.854	24,1	23,8
-FAİZ GİDERLERİ	52.946	49.000	8,4	7,6
2- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	188.159	187.970	29,8	29,1
-VERGİ GELİRLERİ	158.153	151.056	25,0	23,4
3- BÜTÇE AÇIĞI	16.830	14.884	2,7	2,3
4- FAİZ DIŞI FAZLA	36.116	34.116	5,7	5,3

2007 yıl sonu itibarıyla;

- Merkezi yönetim bütçe giderlerinin 202 milyar 853 milyon YTL,
- Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 187 milyar 970 milyon YTL,
- Bütçe açığının 14 milyar 884 milyon YTL,
- Faiz Dışı Fazla tutarının 34 milyar 116 milyon YTL,

olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Görüldüğü gibi, 2007 yılında bütçe harcamaları hedeflenenin altında ve bütçe açığı da öngörülen den daha düşük gerçekleşecektir.

2008 bütçesi ile ilgili olarak ise Şunları ifade etmek istiyorum.

2008 bütçe ödeneklerini de uygulanan ekonomik programın ilke ve hedeflerine uygun olarak, kamu kesimi açıkları ile enflasyonun düşürülmesi ve reel ekonomideki canlanmanın sürdürülmesine katkıda bulunulması hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde belirledik. Kamu idarelerinin hizmet önceliklerini dikkate alarak gerekli kaynakları tahsis ettik.

2008 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ

(Milyon YTL)	2007		2008	GSMH'YE ORANI (%)		
	BÜTÇE	GERÇ.TAH.	BÜTÇE	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ. TAH.	2008 BÜTÇE
1- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	204.989	202.853	222.553	32,5	31,4	31,1
-FAİZ HARİÇ BÜTÇE GİDERLERİ	152.043	153.854	166.553	24,1	23,8	23,2
-FAİZ GİDERLERİ	52.946	49.000	56.000	8,4	7,6	7,8
2- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	188.159	187.970	204.556	29,8	29,1	28,5
-VERGİ GELİRLERİ	158.153	151.056	171.206	25,0	23,4	23,9
3- BÜTÇE AÇIĞI	16.830	14.884	17.997	2,7	2,3	2,5
4- FAİZ DIŞI FAZLA	36.116	34.116	38.003	5,7	5,3	5,3

Bu anlayışla belirlenen 2008 yılı bütçe büyüklükleri:

2008 yılı merkezi yönetim bütçesinde;

- Bütçe Giderleri: 222 milyar 553 milyon YTL,
- Bütçe Gelirleri (net): 204 milyar 556 milyon YTL,
- Bütçe Açığı: 17 milyar 997 milyon YTL,
- Faiz Dışı Fazla: 38 milyar 3 milyon YTL,

olarak hedeflenmektedir.

Şimdi de bütçe ödeneklerinin temel kalemler itibariyle dağılımına bakmak istiyorum:

Personel	55,5 milyar YTL
Faiz	56
Sosyal Güvenlik Kurumları	37
Yatırım	13,6
Mahalli idarelere	15
Savunma-güvenlik mal ve hizmet alımı	8,4
Diğer kamu kurumlarının mal ve hizmet alımları	7,3
Sağlık	6,7

Tarımsal destekleme	5,4
SYDTF ve SSM'ye aktarılan	3,6
KİT sermaye-görev zararı	2,3
Öğrenci kredi-burs	1,7
Özrümlülerin eğitim gid.	0,4

2008 YILI MALİYE POLİTİKASI HEDEFLERİ

- Tesis edilen mali disiplini devam ettirmek,
- Enflasyonla mücadele politikasını desteklemek,
- Kamu borç stokundaki düşüş eğilimini devam ettirecek bir faiz dışı fazla gerçekleştirmek,
- Faiz giderlerinin bütçe üzerindeki baskısını hafifletmek,
- Bütçe harcamalarını sağlam gelir kaynaklarıyla karşılamak,
- Kamu harcamalarının kalitesini artırmak,
- Makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Hesap verebilirliği ve mali saydamlığı güçlendirmek,
- Verimliliği ve üretimi teşvik edici bir tarımsal destekleme politikası oluşturmak,
- Sosyal politika ve programlarla gelir düzeyi düşük kesimleri desteklemek,
- Kırsal kesimin alt yapısını güçlendirmek.

2008 yılına ilişkin maliye politikası hedeflerimizi ise şu şekilde sıralamak istiyorum:

- Tesis edilen mali disiplini devam ettirmek: Biraz önce bahsettiğim anlayış çerçevesinde mali disiplinden ödün vermek mümkün değildir. Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, ancak uzun dönemli mali disiplin ile mümkün olur. Bütün dünyada maliye politikalarının en temel amaçlarından birincisi, mali disiplindir.
- Enflasyonla mücadele politikasını desteklemek,
- Kamu borç stokundaki düşüş eğilimini devam ettirecek bir faiz dışı fazla gerçekleştirmek,
- Faiz giderlerinin bütçe üzerindeki baskısını hafifletmek,

- Bütçe harcamalarını sağlam gelir kaynaklarıyla karşılamak: Bütçe harcamalarının sağlam gelir kaynağı, vergilerdir. Vergiler yerine borçlanmayı seçmek kısa vadede kolay bir yol gibi gelebilir, ancak bunun uzun vadede bir getirisi asla yoktur ve karşılığı ağır borç yüküdür.
- Kamu harcamalarının kalitesini artırmak: Başta eğitim, sağlık ve adalet gibi sektörlerde hizmet kalitesini artıracak yönde kaynak tahsisi amacını güdüyoruz. Bu da, bu sektörlerle oldukça fazla seviyede kaynak tahsis etmek ve düzenleyici bir dizi önlemler almak şeklinde kendini göstermektedir.
- Makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Hesap verebilirliği ve mali saydamlığı güçlendirmek,
- Verimliliği ve üretimi teşvik edici bir tarımsal destekleme politikası oluşturmak,
- Sosyal politika ve programlarla gelir düzeyi düşük kesimleri desteklemek,
- Kırsal kesimin alt yapısını güçlendirmektir.

Önceki yılların bütçe uygulamalarında olduğu gibi, 2008 bütçesini de ekonomi ve kamu maliyesi politikalarına uygun olarak tam bir kararlılık ve mali disiplin anlayışı içinde uygulamaya devam edeceğiz. Bu çerçevede, belirlenen hedeflere ulaşılması için, alınan tedbirlerin kararlılıkla sürdürülmesini sağlayacağız. Uygulanan bütçe politikası, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da ekonomik ve mali istikrarın sürdürülmesinde en önemli araç olacaktır.

Değerli katılımcılar,

Son olarak, vergi politikası ve uygulamasından bahsetmek istiyorum.

Vergi sistemindeki yapısal sorunların giderilmesi, sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam artışı için yatırım ortamının iyileştirilmesini sağlayacak düzenlemeler hayata geçirdik. Bu bağlamda;

- Enflasyon muhasebesine geçilmiştir.
- Gelişmişlik düzeyi nispeten düşük olan 49 ilimizde faaliyette bulunan mükelleflerimize gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren paylarında teşvik, yatırım yeri tahsisi ve enerji desteği sağlanmıştır.
- Katma Değer Vergisi ile ilgili olarak tekstil, sağlık, eğitim ve gıda sektörlerinde oran indirimine gidilerek yüzde 18'den yüzde 8'e çekilmiştir.

Bütün bunlar, ihracatı teşvik etmek, rekabet ve alım gücünü artırmak ve kayıtlı ekonomiye geçiş sürecini hızlandırmak amacıyla getirilen önemli indirim ve istisnalardır.

- 2008 yılı başından itibaren uygulanmak üzere turizm sektöründe KDV oranını yüzde 18'den yüzde 8'e indirdik. Böylece turizm sektörünün uluslararası rekabet gücü daha da artmış olacaktır.

- Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılan yatırımlardan elde edilen gelirler, vergiden istisna edilerek, araştırma geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve inovasyon ile ilgili projelere önem verilmesi bakımından önemli ölçüde teşvik edilmiştir.
- Damga vergisi ve harçların uygulama alanları büyük ölçüde daraltılarak, damga pulu yapıştırma işlemi ile damga vergisi tahsilatı tamamen kaldırılmıştır.
- Yurtdışında yatırım yapan mükelleflerimizin bu yatırımlardan elde ettikleri kazançların Türkiye'ye intikali önündeki tüm vergisel engeller tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.
- Ekonomide meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak; Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda yer alan ve her ay için yüzde 4 olarak uygulanan gecikme zammı oranı yüzde 2,5'e indirilmiştir. Buna paralel olarak aynı Kanunda yer alan ve yıllık yüzde 30 olarak uygulanmakta olan tecil faizi oranı yıllık yüzde 24 olarak belirlenmiştir.
- Vergi Usul Kanunda yapılan değişikliklerle, 1 Ocak 2006 tarihinden sonra ortaya çıkan ve vergi ziyai cezası kesilmesini gerektiren fiiller için ceza hukukunun genel prensiplerine paralel düzenleme yapılarak mevzuat ve uygulama basitleştirilmiştir.

Bakanlığım vergi sisteminin yapılandırılması çalışmalarını belirli bir strateji çerçevesinde sürdürerek vergi mevzuatı ile ilgili önemli politika değişikliklerinde bulunmuştur. Bunlardan birisi gelir üzerinden alınan vergilere ilişkin yapılan kanuni düzenlemelerdir.

Günümüzde birçok ülkede düşük oranlı ama geniş tabanlı ve yatırımları teşvik edici bir vergi sistemi oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmaktadır. Bu ise daha fazla istihdam, daha fazla refah ve sonuç itibarıyla daha fazla vergi hasılatı anlamına gelmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Kurumlar Vergisi Kanunumuz gelişmiş ülke vergi kanunlarında yer alan, transfer fiyatlandırması, kontrol edilen kurum kazançları, zararlı vergi rekabeti ile mücadele gibi vergi güvenlik müesseselerini de içerek şekilde yeniden yazılmıştır. Kanunda öteden beri mükellefle idare arasında uyumsuzluk konusu olan örtülü sermaye ve örtülü kazanç dağıtımı gibi düzenlemeler objektif kriterlere bağlanarak bu hususlardaki belirsizlikler giderilmiştir.

2006 yılı başından itibaren yürürlüğe giren yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile vergi oranı yüzde 30'dan yüzde 20'ye indirilmiştir. Böylece kurum kazançları (kar payları) üzerindeki vergi yükü de yüzde 45'ten yüzde 34'e düşmüştür.

Benzer şekilde Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişikliklerle Gelir Vergisi tarife yapısı yüzde 4'e indirilmiş, en yüksek vergi oranı ise yüzde 45'ten yüzde 35'e çekilmiştir.

Bildiğiniz gibi Gelir Vergisi Kanununda bu yılın başlarında yaptığımız çok önemli bir değişiklikle asgari geçim indirimini müessesesini gelir vergisi sistemimize dahil etmiş bulunuyoruz. Bu yeni sistemi, 1.1.2008 tarihinden itibaren uygulamaya başlayacağız.

Bu uygulama ile gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi ücretlinin medeni ve ailevi durumunu dikkate alarak asgari ücretin en az yarısından başlamak üzere büyük bir kısmı, bazı durumlarda ise tamamı vergi dışı bırakılmaktadır.

Bu uygulama, istihdam üzerindeki vergi yükünü önemli ölçüde azaltacak ve Türkiye istihdam üzerindeki vergi yükleri sıralamasında OECD ülkeleri arasında 7 basamak daha iyi konuma gelecektir.

Vergi politikamızın temel amacı, büyüme ve istihdam politikalarını destekleyici, makroekonomik politikalara uyumlu, etkin ve basit bir vergilendirme sisteminin oluşturulmasıdır.

Bu amaca ulaşabilmek için bir taraftan yatırım ortamının iyileştirilmesi, diğer taraftan da kayıtlı ekonomiye geçiş sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Bu ise ancak anlaşılabilir ve saydam bir vergi mevzuatı, öngörülebilir bir vergi yükü, düşük oranlı-geniş tabanlı bir vergi sistemi ve etkin bir dairesi ile sağlanabilecektir.

Biraz önce bahsettiğim hususlara ilave olarak ve bu yapıların geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği bağlamında önümüzdeki dönemde kayıtlı ekonomiye geçiş sürecinin hızlandırılması en başta gelen hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Bu nedenle, tüm kamu idarelerinin aktif katılımı ile Hükümetimiz tarafından kayıtlı ekonomiye geçiş sürecinin hızlandırılmasına yönelik olarak etkin bir mücadele yürütülerek, bu husus bir devlet politikası haline getirilecektir.

Öncelikle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artıracak yaklaşımlar üzerinde duracağız. Bu kapsamda, vergi mevzuatının basitleştirilerek uygulamasının daha etkin hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edeceğiz. Mükelleflere verilen hizmet kalitesini sürekli iyileştirecek ve yeni hizmet seçenekleri geliştireceğiz. Mükellef işlemlerini basitleştirecek ve toplumun tüm kesimlerinde vergi bilincini artırmaya yönelik eylemler gerçekleştireceğiz. Artık mükelleflerimize o kadar iyi imkanlar getirmeye başladık ki, bütün beyannameleri internet yoluyla alıyoruz. Bugün toplam beyannamelerin yüzde 92'si internet üzerinden alınıyor.

Gelir Vergisi Kanununun baştan sona daha yalın ve anlaşılır bir dille yeniden yazılması çalışmaları devam etmektedir. Kurumlar Vergisi Kanununda olduğu gibi bu Kanun da, gelişmiş ülke örnekleriyle paralel müesseseler içeren, serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu, yatırımları ve istihdamı teşvik ederek sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyen, vergiye gönüllü uyumu artırarak kayıtlı ekonomiye geçiş sürecini hızlandıran, geniş tabanlı, etkin ve verimli bir vergi sistemini oluşturmaya yönelik olacaktır.

Çalışmaları halen devam eden Gelir Vergisi Kanunu Tasarısını önümüzdeki dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmayı hedefliyoruz.

Ayrıca, 1961 yılında yürürlüğe girmiş bulunan ve mükelleflerin vergi uygulamalarına ilişkin hak ve yükümlülüklerini ve buna ilişkin süreçleri düzenleyen Vergi Usul Kanunu gözden geçirilerek daha basit, anlaşılır ve kolay uygulanabilir bir yapıya kavuşturulacaktır.

Önümüzdeki döneme ilişkin bir diğer politikamız; Türkiye'nin yüksek büyüme hedefine yönelik olarak katma değeri yüksek ürünler üretmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetleri üzerindeki desteğin daha da artırılmasıdır. Ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulması ve yapısının değiştirilmesi için;

- Teknolojik bilgi üretilmesini,
- Üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılmasını,
- Verimliliğin artırılmasını,
- Üretim maliyetlerinin düşürülmesini,
- Katma değeri yüksek alanlara yönelik yatırımlar ile Ar-Ge'ye ve yeniliğe yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılmasını sağlamak,
- Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını desteklemek amacıyla

Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısını hazırladık ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduk.

Gelir idaresinin yapısını güçlendirmeye devam edeceğiz. Teknolojik alt yapımızı VEDOP-3 yoluyla güçlendiriyoruz.

Risk analizine dayalı denetim sisteminin kapsamı genişletilerek vergi incelemelerinin daha etkin ve yaygın olması sağlanacaktır. Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışının üstüne daha sıkı tedbirlerle gideceğiz. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde vergi inceleme elemanlarımız tarafından yapılan vergi incelemeleri sonucunda 111.548 vergi inceleme raporu düzenlenmiştir. İncelenen 45,7 milyar YTL matraha karşılık 23,3 milyar YTL matrah farkı tespit edilmiştir. Bu incelemelerde 6,1 milyar YTL vergi cezası ve usulsüzlük cezası tatbik edilmiştir. Kesilen cezalarda bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 128 artış olmuştur. Bu yıl içinde tarhiyat öncesi ve sonrası uzlaşmalar sonucunda 803 milyon YTL'si vergi aslı ve cezası, 919 milyon YTL'si gecikme faizi olmak üzere toplam 1 milyar 722 milyon YTL tahsilat sağlanmıştır.

4-SONUÇ

Sonuç olarak şunları belirtmek isterim ki, Türkiye'nin son yıllarda sergilediği bu performansı artırarak devam ettirmesine yönelik politika ve çalışmaların bilinçli ve kararlı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.

Bakanlık olarak ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınma amacına yönelik olarak maliye politikalarını tasarlama ve uygulama yönünde bugüne kadar attığımız adımları kararlılıkla sürdüreceğimizi bu vesileyle ifade etmek isterim.

Hepimizin ortak amacı, Türkiye'yi demokrasi içinde geliştirmek ve bu suretle halkın yaşam kalitesini ve refahını artırmaktır. Bu konuda sağlayacağımız başarılar, halen dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye'yi ilk 10'a yaklaştıracaktır.

Türkiye yatırımların sürekli değer kazandığı ve sürekli yeni yatırım fırsatlarının doğduğu bir ülke konumundadır. Türkiye'nin gelecekte de bu konumunu daha ileri noktalara taşıyacağına inanıyorum.

Sözlerime son verirken, beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.